

İktisat dergisi

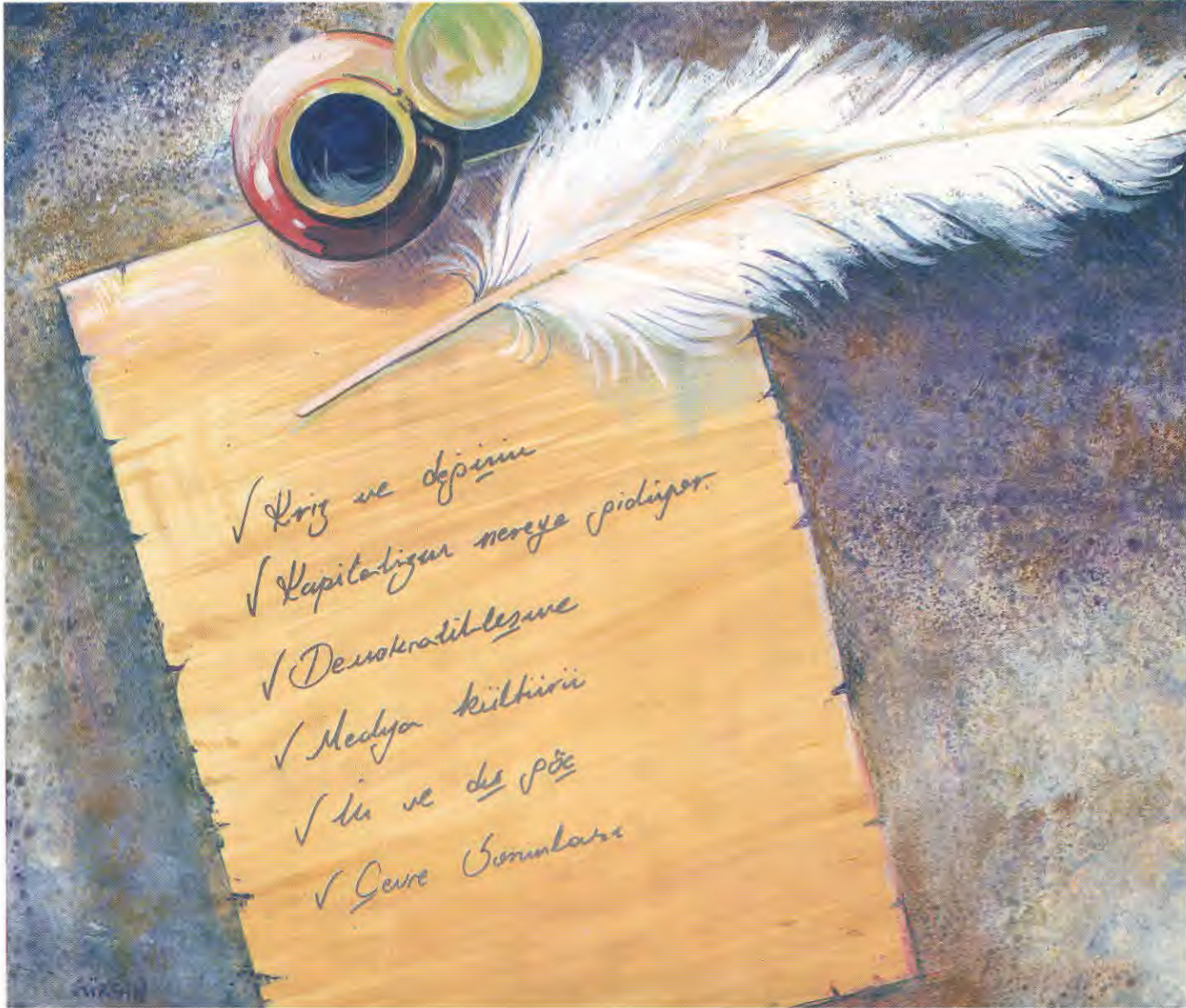
Ağustos 1994

Yıl: 30

Sayı: 351

40.000 TL (KDV Dahil)

Uras, Korkmaz, Orhon, Doğan, Şenatalar, Boratav, Boyner, Budak, Kazgan, Sweezy, Önder, Alaton, Keyder, Oyan, Tonak, Karakaş, Ateş, Azrak, Cem, Gül, Yücel, Bermek, Birand, Bumin, Ersöz, Oskay, Baykal, Şen, Güvenç, Güvenen, Unat, Demirel, Taciroğlu, Baş, Kafaoğlu, Üskül, Yarman tartışıyor...

✓ Kriz ve depresyon
✓ Kapitalizmin nereye gidiyor
✓ Demokratikleşme
✓ Medya kültürü
✓ İki ve üç pöç
✓ Gece Sonruları

Gelecek nesillere verilebilecek
en değerli hediye:

S a ğ l ı k l ı
B i r Ç e v r e

Türkiye'nin en son enerji kaynağı doğalgaz...
Isıtma sistemlerinin en önde ismi Demirdöküm,
doğalgaz teknolojisini insanlığa yararlı
bir hizmet biçimine dönüştürürken,

doğanın korunmasına öncelikle önem verir.
Demirdöküm, sağlıklı bir çevre ve gelecek nesiller
için uzmanlığını kullanmaya hazır ve hizmetinizdedir.

 Demirdöküm® Doğalgaz

Doğal Isıtma Teknolojisi

En değerli kâr ortaklarımızdan biri.

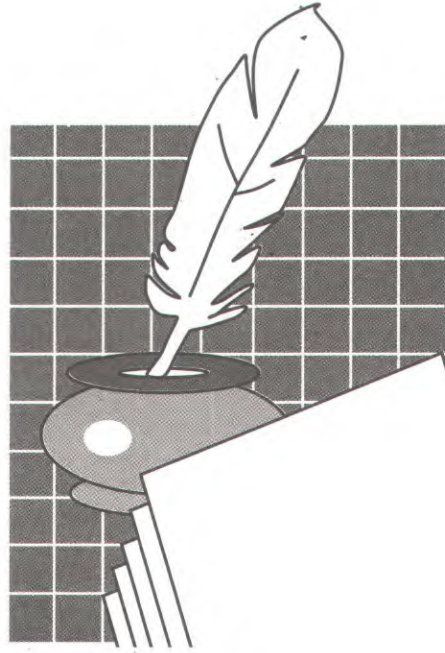

Nesli tehdit altında olan
Sarı Çiğdem, ÷lkemizin
korunması gereken doğal
zenginliklerinden biri.
Garanti, gelirinin
bir bölümüyle, bitki
türlerinin de korunması için
çalışmalar yapan
Doğal Hayatı Koruma
Derneği'nin projelerini
destekliyor.

GARANTİ

Bu sayıda...

İktisatçılar Haftası

Türkiye gibi bir ülkede yaşıyorsanız, ülkede ve dünyada olup bitenlere karşı duyarlı, okuyup yazmaya meraklıysanız, ciddi bir handikapla karşı karşıyasınız demektir. Okuyacağınız kitap, bilimsel dergi vs. sayısı son derece kısıtlıdır, tartışma-panel sayısı azdır, fazla tebliğ sunulmaz, araştırmalar sınırlıdır.

Bu tür bir ortamda, gelenekselleşmiş, uzun soluklu bir tartışmalar dizisinin önemi daha iyi ortaya çıkar.

Her yıl, Türkiye'nin ve dünyanın sosyo-ekonomik dinamiklerinin tartışıldığı İktisatçılar Haftası, bu önemli işlevi, ondokuz yıldır yerine getirmeye çalışıyor. Hafta'dan bir süre sonra da, İktisat Dergisi'nin tebliğlerden ve tartışmalardan oluşan bir sayısı yayınlanıyor.

Evet, Ağustos sayımızı 19. İktisatçılar Haftası'ndaki tartışmalara ayırdık.

Beğeneceğinizi umuyoruz.

İktisat Dergisi

19. İktisatçılar Haftası

Sunuş:

Dünya ve Türkiye'de yeni eğilimler

Yrd. Doç. Dr. Ufuk Uras.....	5
Prof. Dr. Esfender Korkmaz.....	6
Talat Orhon.....	7

İktisadi kriz ve

değişim dinamikleri 10

Açılış	: Aykon Doğan
Oturum Başkanı	: Prof. Dr. Burhan Şenatalar
Panelistler	: Prof. Dr. Korkut Boratav Cem Boyner Rıdvan Budak Prof. Dr. Gülten Kazgan

Kapitalizm nereye gidiyor 28

Tebliğ	: Paul M. Sweezy
Oturum Başkanı	: Prof. Dr. İzzettin Önder
Panelistler	: İshak Alaton Doç. Dr. Çağlar Keyder Prof. Dr. Oğuz Oyan Prof. Dr. Ahmet Tonak

İFMC

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti
yayın organıdır.

İktisat Dergisi, aylık olarak yılda 11 sayı
yayınlanır. Temmuz ve Ağustos aylarında ortak bir
sayı hazırlanır.

Dergideki yazılar Cemiyeti bağlamaz. Görüşler
yazarlarına aittir.

Demokratikleşmenin neresindeyiz?

42

Açılış : Ercan Karakaş
Oturma Başkanı : Prof. Dr. Toktamış Ateş
Panelistler : Prof. Dr. Ali Ülkü Azrak
İsmail Cem
Abdullah Gül

Medya kültürü ve siyasal kirlenme

64

Açılış : Bahattin Yücel
Oturma Başkanı : Ayhan Bermek
Panelistler : Mehmet Ali Birand
Kürşat Bumin
Cezmi Ersöz
Prof. Dr. Ünsal Oskay

İç/dış göç ekseninde kimlik sorunları

78

Açılış : Doç. Dr. Deniz Baykal
Oturma Başkanı : Prof. Dr. Faruk Şen
Panelistler : Prof. Dr. Bozkurt Güvenç
Dr. Orhan Güvenen
Prof. Dr. Nermin Abadan Unat

Çevre sorunları ve yerel yönetim inisiyatifi

94

Açılış : Süleyman Demirel
Oturma Başkanı : Ali Zafer Taciroğlu
Panelistler : Türksen Başer Kafaoğlu
Dr. Melih Baş
Prof. Dr. Zafer Üskül
Prof. Dr. Tolga Yarman

İktisat

Aylık Dergi Yıl: 30 Sayı: 351 Ağustos 1994

Sahibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı M. Kemal Bayraktaroğlu

Genel Yayın Yönetmeni: Aydın Demirel • Sorumlu Yazışmaları Müdürü: Hakan Gölbaş

Redaksiyon: Fehmi Köfteoğlu, Saruhan Oluç • Yayın Koordinatörü: Yurdaer Erkoca • Akademik Bölüm

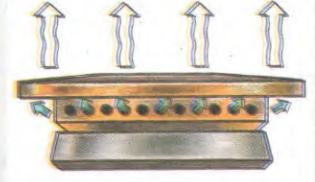
Sorumlusu: Eser Karakaş • Reklam Sorumlusu: Remziye Özcan • Sayfa Tasarımı: Hale Çevikoğlu

• Kapak Tasarımı: Gürkan Özkan • Montaj: Turgay Tekatan • Yönetim Yeri: Katip Mustafa Çelebi Mah. Büyük Parmakkapı Sk. 14/4 Beyoğlu/
• Tel: 0212. 252 84 42-43 • Fax: 0212. 252 31 36 • Basıldığı Yer: Çınar Ofset • Dağıtım: YAY-SAT

Artık yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor!

Aygaz

Mijoplatlı

fırın...

Artık yanmasın diye yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor. İşte mijoplatlı fırın.

Türkiye'de ilk kez. Aygaz'dan. Mijoplat gözü, özen isteyen yemekler için

Alev tencereyle temas etmiyor. Isı her yana eşit olarak dağılıyor. Yemek yanmıyor. Isırken ilk lezzetini koruyor.

Aygaz mijoplatlı fırın. Kolaylığı tanıyın!

**TÜRKİYE'DE
İLK DEFA**

Aygaz

Dünya ve Türkiye'de yeni eğilimler

Değerli konuklar, sevgili iktisatçılar... Cemiyetimiz 51. kuruluş yılına girerken, 19. İktisatçılar Haftası'nın mutluluğunu yaşıyoruz.

1974'te düzenlemeye başladığımız İktisatçılar Haftası'nı ve 30. yılına giren İktisat Dergisi'ni sürdüren kadrolar olarak, bir kurumsallaşma geleneğine dayanmak bizleri onurlandırıyor. İktisatçılar Cemiyeti gibi bağımsız ve objektif kalmayı sağlamış kurumların yarattığı tartışma platformlarının önemini bilincindeyiz. Özellikle, son 14 yıl içerisinde, dergimiz ve etkinliklerimiz çerçevesinde geliştirdiğimiz tüm öngörülerimizin doğrulandığını görmek bizi cesaretlendiriyor. Ama, şahsen bir akademisyen olarak, akademik hayatımızda, maddi ve manevi açıdan bir olumsuzluk döneminde bulunmanın hüznünü de yaşıyorum. Ve sonuç olarak, akademisyenler olarak, biz de sendika kurma kararı aldık.

Efendim, İktisat Haftası'nı tasarlamaya başladığımız Ekim ayının ortasında, Nisan ayının ortasındaki, yani seçim sonrasındaki Türkiye'nin ve dünyanın gündemini tahmin etmek gibi bir zorluk önümüzde duruyordu. Konjonktürü kestirmede yanılmadığımız ortaya çıktı. Az daha, içinde bulunduğumuz kriz, krizi değerlendireceğimiz İktisatçılar Haftası'nın gerçekleşmesini bile riske sokuyordu. İktisatçılar Haftası adlı tartışma platformlarının düzenlenme ciddiyeti hepinizin malumudur. Açılış için, aylar önce davet ettiğimiz Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel, daha sonra ertelenen Uzak Doğu gezisi nedeniyle, kapanış konuşmasını yapmayı tercih etti. 23 Nisan gibi özel bir günde bize zaman ayırdığı için, kendisine özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Başbakanımız Sayın Tansu Çiller de, açılış için, düne kadar teyid edildiği halde bizden kaynaklanmayan nedenlerle, günlük programa dayalı çalışma tarzı icabı, ilan ettiğimiz programımıza tarihimizde ilk defa sadık kalmamıza neden oldu. Bu konuda takdiri size bırakıyorum. Sayın Çiller adına toplantımıza katılma nezaketini gösteren Sayın Aykon Doğan'a da teşekkür ediyorum.

Efendim, bizler için önemli olan, seyreden insandan, müdahaleci insana geçişte, karınca kararınca bir harç oluşturmak. Bunu, esen rüzgarlara kapılmadan, kamuoyunda adeta yasa gibi gözüken, bir dizi önyargının ve yanılsamanın cilasında gerçekleştirerek, saray soytarılarından da farkımızı ortaya koymak istiyoruz.

Umarım, bu iyimserliğimiz gerçekleşir ve bu hafta amacına ulaşır. Bu çerçevede, maddi, manevi katkıda bulunan ve bulunmayan bütün kurum ve kişilere, özellikle de, Banksen Yönetim Kurulu'na teşekkür etmek istiyorum.

Dr. Esfender KORKMAZ

Sayın Bakan, değerli misafirler, çok çok değerli öğrenciler. Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlarım. Uzun senelerden beri tekrarlanan bu hafta, gerçekten, İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti'nin Türk ekonomisine getirdiği önemli bir misyondur. Ancak, burada, bu misyonu kuran ve bunu 19 sene önce gerçekleştirmede büyük gayretler sarfeden, fakültemizin değerli duayen hocalarından Prof.Dr.Yüksel Ülken'e, burada, huzurlarınızda teşekkürü bir borç biliyorum.

Bu haftanın konusu, mutlaka ki, Türkiye'nin gündeminde olan kriz meselesidir. İktisadi kriz, bugün, bir finansal kriz sonucu ortaya çıkmıştır. Eğer, finansal kriz belirli şartlar altında olsaydı, önlenebilirdi. Fakat, benim ekonomik krize gelmemizde sebep olarak gördüğüm en önemli neden, kamu ekonomisinin yapısıdır. Bugün, 1980'den beri uygulanan piyasa ekonomisi düzeni, belirli şartlar altında ortaya çıkmış, Türkiye'nin dışı açılmasına imkan vermiştir. Sanayileşmede yapısal bir gelişme sağlamış, ekonominin sanayileşmeye dönüşümünü sağlamıştır.

Fakat bir eksiği kalmıştır. Kamu kesiminin yapısı değişmemiştir. Kamu kesiminin ekonomi içindeki yeri giderek büyümüştür. O hale gelmiştir ki, kamu kesimi bütün üretim faktörlerine el koymuş ve sonunda, özel sektör üretim yapamaz hale gelmiştir. Kamu sektörü, borç verilebilir fonlara el koymuş ve dolayısıyla, özel sektör, yüksek maliyetlerle fon bulmak zorunda kalmıştır. Kısaca, eğer kamu sektörünün büyüklüğü önlenilseydi, piyasa ekonomisi içerisine adapte edilebilseydi, bugünkü ekonomik kriz doğmazdı.

Çünkü, bugünkü ekonomik kriz, bu çarpık yapıdan doğmuştur. Bunun alternatifi nedir?

Alternatifi, yine piyasa ekonomisi içerisinde

çözüm bulmaktır. Çünkü, Türk halkı, şimdiye kadar yapılan seçimlerde, piyasa ekonomisini tercih ettiğini ortaya koymuştur. Çözümler nedir?

Çözüm ilk üç ayda alınmıştır. Çok kısa dönemde, Türkiye'de, zamdan başka alternatif ben görmüyorum, zamlar da yapılmıştır. İkinci üç ay sonrası için ek vergiler sağlanmak üzeredir, sağlanmıştır. Ama, bütün bunlar çözmez olayı. Çünkü, bütün bu krizin arkasında, önemli bir handikap vardır, o da döviz sorunudur.

Bugün, Türkiye'nin dış borçları, bu kriz için önemli bir tehlikedir. Burada, iktidara çok önemli bir görev düşüyor. O da, mutlaka dış kaynak bulmaktır, bir; ekonomide mutlaka yapısal reformları gerçekleştirmektir, iki. Dış kaynak bulmakta bir adım atılmıştır, IMF ile ilişki kurulmuştur. Ama, yapısal reform, orta ve uzun dönemli reformdan oluşmaktadır. Bu düzenlemelerle, günlük ayarlamalarla, bu sonuca varamayız.

Maalesef ve malesef, geçen sene bu kürsüde aynı reformu savunmuştum. Türkiye'de, mutlaka, kamu kesiminde bir reform yapmak lazımdır. Kamu kesiminde nasıl reform yapılabilir? Önce, yetki ve sorumluluklar yeniden tarif edilmelidir. Yani, bürokraside reorganizasyona gidilmelidir. İkincisi, kamu sektörünün büyüklüğünü yeniden tarif etmek lazım. Yani ekonomi içerisinde yeniden bir tarif yapmak ve ekonominin yapısına uydurmak lazım. Bunun için de, kamu sektörü içinde, sadece KİT sorununu çözmekle bir sonuç alamayız. Kamu sektöründe, gelir gideri, bütçeyi, KİT'leri, belediyeleri, hatta özel idareleri, belediye iktisadi teşebbüsleri bir bütün olarak ele almalıyız.

Talat ORHON

Sayın bakanım, sayın konuklar, değerli meslektaşlarım, basın ve TRT'nin değerli mensupları. Cemiyetimizin geleneksel İktisatçılar Haftası'na hoş geldiniz. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Değerli konuklar, dünyada ve Türkiye'de, ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda, sürekli olarak yeni değişikliklere şahit oluyoruz. İnsanoğlu varolduğundan beri, doğaya egemen olma savaşı vermektedir. Teknolojik gelişme bu mücadelenin ürünüdür. Bu nedenle, gerek tarım ve sanayi toplumlarının, gerekse bilgi toplumunun temelinde, kendine özgü belli bir teknoloji ve teknolojik düzey yatmaktadır. Toplumsal gelişme ve değişiminin merkezi unsuru olarak teknolojik yenilenme, ekonomik, sosyal politik ve kültürel alanlara belli bir zaman gecikmesiyle yansımaktadır.

Teknolojik yeniliğin ilk yansıdığı ve kullanıldığı alan ekonomik faaliyetlerdir. Teknoloji her yenilik, üretim sürecini etkiler. Daha sonra yeni işbölümü ve uzmanlaşma alanlarının doğmasına neden olur. Sanayi devrimiyle birlikte, iki ayrı sosyal sınıf olan burjuvazi ve sanayi işçisinin doğması gündeme gelmiştir. Bilgi toplumunun gelişmesini sağlayan bilgisayarların yaygın kullanımıyla, bilgisayar mühendisliği, bilgisayar programcılığı gibi yeni mesleklerin doğması sağlanmıştır. Sosyal alanda ortaya çıkan yeni mesleklerde, sosyal sınıflar örgütlenerek toplum içinde politik mücadeleyi başlatmıştır. Teknolojik gelişmede en geç etkilenen toplumsal alan, kültürel alandır. İnsanoğlu, kültür olarak geçmiş kuşaklardan miras aldığı değer, davranış kalıplarıyla dünya görüşlerini korumak istemektedir. Bu nedenle, teknolojik yenilenmeler son olarak kültür alanında kendisini hissettirir.

Dünyada bilgi toplumunun oluşması, ulusal ve uluslararası ekonomik faaliyetlerde çok büyük değişimlere neden olmuştur. Birkaç örnekle konunun boyutlarını göstermeye çalışayım. Pazarlar bölgesel bütünleşmeye yöneliyor, ekonomiler arasında gümrük duvarları yıkılıyor, mesafeler kısalıyor. Yeni üretim yöntemleri devreye giriyor. Bunlara uygun yönetim ve örgütlenme biçimleri ortaya çıkıyor. Liberalleşme, yeni yaklaşımla, "kendini yönet, fakat yönlendiremediğini piyasa-ların yönetimine bırak" şeklinde özetleniyor. Krizden bunalan, çözümü, serbestleşip dış açılmada arıyor. Yeni arayışlar içersinde giriliyor, bilgi toplumunda, bilgi ve iletişim teknolojisinin yarattığı ortam içinde, ekonomik faaliyette küreselleşme eğilimine giriliyor.

Ülkemizin, yarı sanayileşmiş bir toplum olarak, ithal teknolojiyle bugünkü duruma geldiği görülmektedir. Türkiye, henüz teknoloji üretme imkanlarına sahip olmadığı için, iletişim teknolojisini ithalat yoluyla kullanmaktadır. Halen, dünyada, 1990'lı yılların global trendleri şöyle sıralanmaktadır: Birincisi, Sovyetler Birliği parçalanmıştır ve soğuk savaş dönemi sona ermiştir. İkincisi, modernizasyon adı verilen bileşim teknolojileri ve globalleşme hareketleridir. Üçüncüsü de, dünyanın değişik bölgelerinde ortaya çıkan zengin ve fakir toplumları, gittikçe birbirinden ayıran, nüfus artışının hızlandırılmasındaki farklılıklardır.

Bütün bu yeni oluşumların, insanoğluna önemli katkılarını kabul ederken, bu tür gelişmelerin ileride bazı sorunlar yaratabileceğini düşünerek, şimdiden gerekli önlemler alınmasının yararlı olacağına inanıyorum. Robotların işgücü yerine ikame edileceğini, sermayenin dünyada karlı bölgelere kayarak, ülkelerin istihdam politikalarını olumsuz yönde etkileyebileceğini, hayati önem arzeden çevremizin, hızlı teknolojik gelişme ve rekabet koşulları nedeniyle bazı talihsizliklere maruz kalabileceğini, dağılan Sovyetler Birliği'nin henüz istenilen istikrara kavuşmadığını ve bu hal devam ettiği takdirde beklenmeyen olaylar meydana gelebileceğini, Sovyet silah sisteminin, bugün dünyanın önemli problemi ve kritik bölgelere aktığını gözden uzak tutmamak gerekiyor.

Ülkemiz, coğrafi konum itibarıyla, Avrupa, Ortadoğu ve Asya pazarlarına yakındır ve bu sayede diğer birçok ülkelere nazaran büyük avantaj ve imkanlara sahiptir. Ekonomik potansiyeli, dış ticaret deneyimleri, genişleyen pazarları, yetişmiş insan gücü, önemli bir kısım tamamlanmış altyapısı, ülkemiz, e bu farklılığı sağlamaktadır. 21. yüzyıla hazırlık olarak, Türkiye'nin, bu potansiyeliyle, Batı toplumundaki düzeni gerçekleştirecek bu hedefler manzumesinden ayrılmaması gerektiğini düşünüyorum. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için, Türk toplumundan adil bir şekilde azami fedakarlık istenebilmesi ve hükümetin yeni programı ve ekonomik önlemlerini hiç vakit kaybetmeden ve tereddüt etmeden hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi noktasına gelindiğini işaret etmek isterim. Aksi halde halkımız fedakarlıklara katlanamaz hale gelebilir. Türkiyemizin en kısa zamanda layık olduğu toplumsal düzeye erişmesi dileğiyle hepinize tekrar teşekkür eder sevgi ve saygılarımı sunarım.

UZEL

UZEL Makina Sanayii A.Ş. 80 000 m² lik kısmı kapalı olmak üzere toplam 125 000 m² lik alana yayılmış tesislerinde,

2000'den fazla uzman personeli ve 50 yılı aşan deneyimi ile

- Massey-Ferguson Tarım Traktörleri
 - Perkins Dizel Motorları
 - Yaprak ve Helisel Yaylar
- Her cins Jant, Fren ve Denge Çubukları
 - Traktör Direksiyon Kutusu

üreterek Türk çiftçisinin, otomotiv sanayiinin ve yedek parça piyasasının ihtiyacını karşılamakta, ihracatı ile de ulusal ekonomimize güç katmaktadır.

UZEL MAKİNA SANAYİİ A.Ş.

Kışla Cad. No: 5 Rami 34147 İstanbul-Türkiye Tel: (1) 567 08 41 Fax: 576 45 95

Çok Saygınlar...

**Çünkü altında
Emlak Bankası'nın
imzası var...**

Emlak Bankası imzası taşıyan Visa Premier/Gold Card ve Visa International Card, tam anlamıyla birer prestij ve ayrıcalık kartlarıdır.

Emlak Bankası'nın Visa Premier/Gold ve Visa International Kredi Kartları: Alışveriş tutarı dışında hiçbir eklenti yapılmayan kredi kartlarıdır. Yurtdışında Visa'ya açık olan ATM makinalarından veya yurtdışında herhangi bir bankanın şubesinden para çekebilmenizi sağlar. Sahibine 150.000 \$ tutarında Ferdi Kaza Sigortası sağlar. İsterseniz şirket adına da alabilirsiniz ve ayda sadece bir defa ödeme yaparsınız. Son ödeme tarihini geçmeyen harcamalarınız için, hiçbir komisyon ve faiz talep edilmez!

Ve Başka Hiçbir Kredi Kartında Olmayan
Bahçeşehir Üyelik Kartı Avantajı:
Emlak Bankası'nın Visa Premier/Gold ve
Visa International kredi kartlarına
sahip olanların, isterlerse "Bahçeşehir
Üyelik Kartı" almaları mümkündür. Bu ek

avantajla, Bahçeşehir'in bütün sosyal ve kültürel olanaklarından yararlanabilirler.
Üstelik indirimli olarak ve üstelik misafirleriyle...

EMLAK BANKASI
"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Burhan ŞENATALAR

Açılış:

Aykon DOĞAN

Panelistler:

Prof. Dr. Korkut BORATAV

Cem BOYNER

Rıdvan BUDAK

Prof. Dr. Gülten KAZGAN

Sayın Bakan, değerli konuklar, değerli meslektaşlarım, sevgili öğrenci arkadaşlar, sayın basın mensupları... İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin düzenlemiş bulunduğu 19. İktisatçılar Haftası'nı açıyorum. Bu yılki haftamızın konusu, dünyada ve Türkiye'de yeni eğilimler. Mezunlar Cemiyeti'nin, her yıl düzenli olarak, kendi alanıyla ilgili, güncel, teorik ve pratik yönleri bulunan konuları ele alması, Türkiye'de çok yaygın olarak görülen bir uygulama değil. Hele, böyle bir yöntemi gelenekselleştirerek, 19. yıla ulaşmış olması, gerçekten kutlanmaya değer bir başarı.

Bu haftanın açılışında, öncelikle bu haftayı başlatmış olan kişilere ve yıllar boyunca, bu haftanın düzenlenmesine katkıda bulunmuş, emek vermiş arkadaşlarımıza, meslektaşlarımıza şükranlarımızı ifade etmek istiyorum.

Ekonomideki karamsar hava dağılıyor

Aykon DOĞAN

Sayın Başkan, değerli konuklar, sayın basın mensupları... 19. İktisatçılar Haftası nedeniyle düzenlemiş olduğunuz panelde, sizlere hitap etmekten mutluyum.

Günün tartışma konusu olan iktisadi kriz ve değişim dinamikleri üzerindeki düşüncelerimi, 5 Nisan 1994 günü uygulamaya konulan istikrar programıyla birlikte açıklayarak konuşmama devam etmek istiyorum. Dünya ekonomisinde 1989 yılında başlayan ekonomik durgunluk, ülkelerin iktisadi ve ticari politikalarında önemli değişikliklere gitmelerine sebep olmuştur. Gelişmiş ülkelerde gözlenen makro ekonomik dengesizlikler, bu ülkelerde korumacı eğilimleri arttırmış, dış ticaretlerini olumsuz etkilemiş, kaynak kullanımlarında etkinliği bozmuştur. Gelişmiş ülkelerde gözlenen bu gelişmelere paralel olarak, gelişmekte olan ülkeler de, bu durumdan geniş ölçüde etkilenmişlerdir.

1993 yılında, Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinde, Avrupa'ya kıyasla bir canlanmanın başladığını gözlemekteyiz. Özellikle, ABD'de uy-

gulanan düşük faiz politikasının etkisiyle, 1993 yılında büyüme pozitif 2.8 reel boyutlara ulaşmıştır. Aynı yılda, AT ülkelerinde gerçekleşen negatif reel büyüme ele alınırsa, ABD'deki bu reel büyümeyi, dünya ekonomisindeki olumlu bir gelişmenin ilk sinyalleri olarak kabul edebiliriz.

Globalleşmeyle birlikte, bir ülkede alınan ekonomik kararların sınırlar ötesi bir anlam taşımaya başlaması, bunun olumsuz etkilerini taşıyan ülkelerin biraraya gelmelerini ve bölgeselleşme eğilimlerini hızlandırmıştır. Günümüzde önemli bir dinamik olarak, bu hususu huzurlarınızda öncelikle vurgulamak istiyorum.

Yeni dünya düzeninin, özellikle, üç önemli bölgesel entegrasyon üzerine kurulmakta olduğu görülmektedir. Bunların başında gelen, Avrupa Topluluğu ve onun daha ileri bir kademesi olan Avrupa Birliği ile NAFTA ve Asya Pasifik Birliği, gün geçtikçe güçlenmekte ve yeni boyutlara doğru ilerlemektedir. Yeni dünya düzeninde, bu tür bölgesel entegrasyonlar vasıtasıyla uygulanan açık bölgelik politikaları, serbest ticareti engelle-

yici bir nitelik arz etmektedir. Bu gelişme, dünya üzerindeki sermaye hareketlerinin belli bölgelere toplanması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Ticaretin serbestleştirilmesi çerçevesinde, çok sayıda ülkenin taraf olduğu, GATT, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması sonuçlandırılmıştır. Hepinizin bildiği üzere, geçen hafta, bu anlaşma, Fas'ta, ülkemizin de taraf olduğu dünya ülkeleri tarafından imzalanmış bulunmaktadır. Bu anlaşma ile, geçmişte yaşananlara kıyasla, daha rasyonel ve dünya kaynaklarının israfına engel olacak bir ortam hazırlanmaya çalışılmak istenmiştir. Bu anlaşmanın, ülkemiz bakımından da önemli bir yeri vardır. Ülkemizin mukayeseli dış ticaret üstünlüklerine sahip olduğu pek çok sektörü vardır. Başta, tarım, hizmetler, tekstil ve hazır giyim ticaretinin ve bunu takibeden diğer potansiyel kolların, GATT kapsamında disipline edilmesi, serbestleştirilmesi, şeffaflaştırılması sonucunda artacak dünya ticaretinden, ülkemizin büyük ölçüde yararlanması imkanlarını, önümüzdeki günlerin dünya ekonomisindeki önemli gelişmeleri olarak görüyorum.

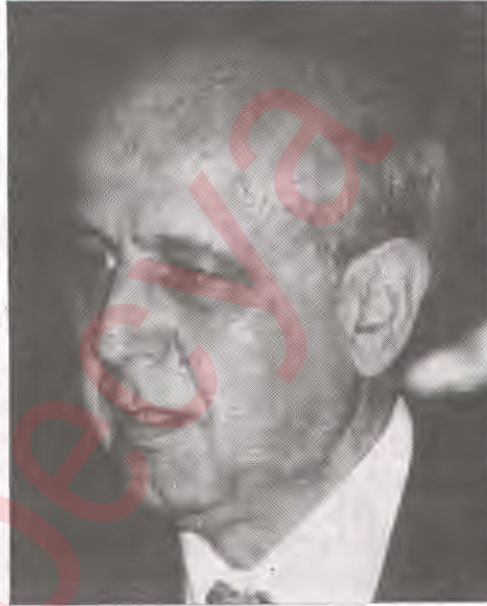
Dünya ekonomisinde, geçtiğimiz 4 yıl içinde gözlenen durgunluğa rağmen, Türkiye ekonomisi, bu yıllarda büyümede önemli bir dinamizm göstermiştir. Türkiye ekonomisi, 1993 yılında, yüzde 7 oranında bir büyümeyi gerçekleştirebilmiştir. Geçtiğimiz yıllarda, 1983'den 1993'e kadar baktığımız zaman, Türkiye ekonomisini, dünyanın en dinamik ekonomilerinden biri olarak görüyoruz.

Ancak, 1993 yılında, bu büyüme yanında, önemli ekonomik sorunlarımız da, gözardı edilemeyecek bir açıklıkla karşımıza gelmiştir. 1993 yılında, dış ticaretimizde, iç talepteki canlılık, kamu ve özel sektörlerindeki büyümenin üzerinde gerçekleşen bir tüketim artışı, 1988 yılından bu yana uygulanmakta olan döviz kuru politikası, yani Türk Parası'nın yabancı paralar karşısında devalüe edilmiş bir seyirle döviz kurlarının enflasyonun altında seyretmesi ve Körfez krizinin günümüze yansımalarından kaynaklanan önemli cari işlemler açığıyla karşı karşıya bulunmaktayız. Hepimizin bildiği üzere, bu açık, 1993 yılı içinde 6.4 milyar dolara ulaşmıştır. Görünmeyen kalemlerle birlikte, bu dengesizliğin 8.4 milyar dolara ulaştığını, burada açıklıkla belirtmek zorundayım.

Sayın konuklar, ekonomimizde görülen diğer önemli sorun, kamu sektörünün finansmanındadır. Başta kamu sektörü olmak üzere, hane halkları ve firmalar düzeyinde, gelirlerin üzerinde bir aşırı harcamaya gidilmesi ve bunun, özellikle 1993 yılında, dış ve iç borçlanmayla karşı-

lanması, 1994 yılı başındaki ekonomik sorunlara temel hazırlamıştır. Bu gelişme, kendisini, para piyasalarında olumsuz bir şekilde göstermiştir. Döviz kurlarında yaşanan yükselme, başlangıçta ekonomik nedenlere dayanırsa da, hepinizin şu geçmiş birkaç ay içinde müşahade ettiği gibi, daha sonra spekülasyon hareketlere dönüşmüştür. Ancak, 5 Nisan 1994 tarihinde istikrar programı kapsamında alınan önlemlerle, son günlerdeki gelişmelerden de görüldüğü üzere, döviz kurları gerçek değerlerini bulmaya başlamıştır. Başlangıçta ekonomi üzerinde estirilmeye çalışılan karamsar yaklaşımlar, alınan son istikrar önlemleri ve uluslararası finans kurumlarının programa verdikleri destek üzerine dağılmıştır. Bu önlemleri, toplumsal bir uzlaşma içinde, elbirliğiyle, 60 milyon omuz omuza vererek gerçekleştirmek zorundayız.

5 Nisan programının temel özelliklerini, birkaç cümleyle huzurlarınızda belirtmek istiyorum. Program,

entegre bir programdır. Ciddi bir programdır. Radikal önlemleri öngörmüş bir programdır. Kısa dönemi değil, 2-4 yıllık bir dönemi hedeflemiş bir programdır. Arkasında, toplum olarak, hükümet olarak, siyasetçi olarak, kararlılık gösterilmesini gerektiren bir programdır. Bu program ile, hem konjonktürel, hem de yapısal bozulmayı giderici, öncelikli kısa vadeli, 3'er aylık dönemlerle revize edilecek kapsamlı tedbirler uygulanmaktadır. Burada, enflasyonun düşürülmesi, ihracatın artırılması, kalkınmanın sosyal dengeleri de gözetilen bir temele oturtulması amaçlanmıştır.

Sözlerimin başında belirttiğim üzere, program iki bölümden oluşmaktadır. Birincisi, istikrar programı dediğimiz önlemler paketidir. İkinci bölüm ise, yapısal değişiklikleri içeren, daha çok uzun vadeli, iki, ikibuçuk yılı hatta daha ilerideki yılları hedefleyen yapısal değişiklikleri içeren bölümdür.

İstikrar bölümünde, kamu finansman açıklarının aşağıya çekilmesi tedbirlerine öncelikli yer vermiştir. Bu amaçla, tasarruf tedbirlerinin yanında, gelir artırıcı tedbirler de, programla birlikte uygulamaya konulmuş ve gelir artırıcı tedbirlerin daha ileri dinamiklere ulaşması bakımından da kanun sevk edilmiştir.

Devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve bu çerçevede örgütlenmesi, günümüzde önem kazanmaktadır. Devletin, üretime yönelik faaliyetlerinden çekilerek, fiziki ve sosyal altyapılı yatırımlara yönelmesi, hükümetimizin temel felsefesidir ve bu ekonomik programa da temel ilke olarak esas alınmıştır. Bu kapsamda, programda oldukça radikal önlemlere yer verilmiştir. Bu program ile, bir ta-

*En İyisi Bizsek...
Neden Söylemeyelim?..*

anasonic

TEKOFAKS

İstanbul (Merkez)

Ankara

İzmir

Bursa

Adana

Antalya

Trabzon

Diyarbakır

Tel : (0212) 274 75 15 (11 Hat)

Tel : (0312) 467 26 10 (6 Hat)

Tel : (0232) 421 82 00

Tel : (0224) 220 70 00

Tel : (0322) 450 50 50

Tel : (0242) 247 75 50

Tel : (0462) 220 00 00

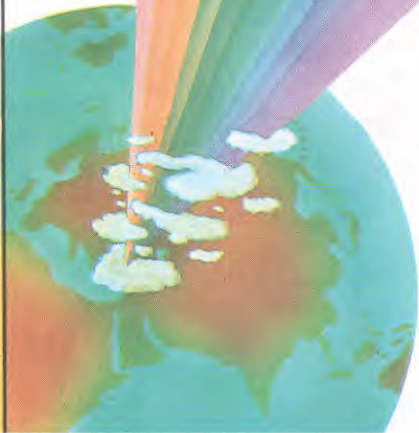
Tel : (0412) 220 00 00

TÜRKİYE

**TÜRK LİRASI
İLE
GÜÇLENECEKTİR**

HALKBANK / TANITMA

HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

Çalışana, üretene kaynak.

5 Nisan programı, entegre bir programdır. Ciddi bir programdır. Radikal önlemleri öngörmüş bir programdır. Kısa dönemi değil, 2-4 yıllık bir dönemi hedeflemiş bir programdır. Arkasında, toplum olarak, hükümet olarak, siyasetçi olarak, kararlılık gösterilmesini gerektiren bir programdır.

raftan ekonominin hızla istikrara kavuşturulması amaçlanmıştır. Diğer taraftan da, istikrarı sürekli kılacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi zarureti programda ortaya konulmuş ve buna ilişkin önlemler de, programda yapısal değişiklikler bölümünde alt alta sıralanmıştır.

Yapısal değişiklikler bölümünde yer alan alt programların başında, kamu finansmanının Merkez Bankası kaynaklarından ve iç borçlanmadan çekilerek sağlıklı vergi kaynaklarına oturtulması, buna paralel olarak, vergi değişikliklerine ve vergi reformuna gidilmesi, birinci sırayı işgal etmektedir. İkinci önemli konu, pek çok ülkenin başarıyla gerçekleştirdiği ve ülkemiz için de önemli olan, özelleştirme programıdır. Üçüncü konu, tarımsal destekleme politikalarında yapılacak tarımsal desteklemelerin doğrudan doğruya üreticiye ulaşmasını hedefleyen politikalarıdır. Dördüncü yapısal değişiklik ise, kamu kesiminde istihdamın rasyonalize edilmesidir. Bunlar, köklü ve uzun vadeli değişikliklerdir. Almış olduğumuz bu önlemlerle, ülke ekonomisinin, iki yıllık bir dönem sonrasında, daha sağlıklı bir şekilde işlemesi sağlanacaktır.

Hepinizin bildiği üzere, 1983'ten bu yana, her ne kadar kamu kesimini küçültmek şeklinde programlar hazırlanmış ise de, 10 yıllık bir periyot içinde, kamu kesiminin, gerek merkezi birimlerde, konsolide ve katma bütçe içinde, gerekse KİT'lerde, gerekse mahalli idarelerde, birliklerde ve sosyal güvenlik kuruluşlarında büyüdüğünü hepimiz biliyoruz. 1983 yılında, gayri safi milli hasıladan, konsolide bütçenin aldığı pay yüzde 22 civarında iken, konsolide bütçenin 1993'te aldığı pay, yüzde 35'e çıkmıştır. Artık, Türk ekonomisi, kamu kesiminin bu ağır yükünü taşımakta zorlanmaktadır. Şüphesiz, geçtiğimiz yıllarda, kamu kesiminde izlenen diğer bir politika da, kamu harcamalarının, vergi kaynaklarından ziyade, iç borçlanmayla karşılanmasıdır ve 1993-94 yıllarında, aşırı derecede Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuştur. 1994 yılının başlarında, bunun böyle devam edebileceği düşünülmüştü. Bu husus, 5 Nisan 1994 istikrar programını hazırlayan etkenlerin başında gelmektedir. Sizlere çarpıcı bir rakam vermem gerekirse, 1983 yılında, vergi gelirleri, konsolide bütçe harcamalarının aşağı yukarı yüzde 75-76'sını karşılarken, 1993 yılında, vergi gelirleri, konsolide bütçenin harcamalarının yüzde 49-50'sini karşılayabilecek bir orana gelememiştir. Bu oran değişik-

liğini, sadece vergi gelirlerindeki, vergi yükündeki değişikliklere bağlamamak gerekir. Burada asıl etken, kamu yükünün, geçtiğimiz on yıl içinde, neredeyse bir katına değilse dahi, o oranlarda büyüme göstermesidir.

Önümüzdeki dönemde, yukarıda arzettiğim kamu finansmanında yeni dengelere ulaşılmasının ve yapısal değişikliklerin yapılmasının iç talepte bir azalma meydana getireceğini hepimiz kabul etmek durumundayız. Bu itibarla, programın en dinamik yönü ihracata önem vermesi, 1994 yılında, muhtemel iç talepteki düşüşlerin, ihracat yoluyla dengelenmesidir. Önümüzdeki dönemde, başta mal ihracatı olmak üzere, turizm, dış müteahhitlik hizmetleri ve döviz kazandırıcı bütün hizmetler, Türk ekonomisinin itici gücü olmak durumundadır. Yurtdışı talebin artırılması yoluyla, üretim, istihdam ve döviz gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, döviz kurunun bugün ulaştığı yeni denge, ihracatın dinamiği bakımından önemli bir faktör olarak önümüzdedir.

Pek çok ülkenin başvurduğu, ihracatın üretim aşamasında ihracat kredileriyle desteklenmesi de, bu programın temel ilkeleri arasındadır. 1994 yılında, ihracat, orta ölçekli işletme bazına inecek düzeyde, üretim aşamasında yeni bir programla desteklenecektir. Ayrıca, ihracatın Eximbank kredileri ve ihracat sigortaları yoluyla da desteklenmesi bu programın başarısı bakımından zaruridir. 1994 yılında, üzerinde toplum olarak hassasiyetle durduğumuz sektör, ihracat sektörüdür.

Burada belirtmek istediğim diğer bir husus şudur: Türkiye, 1990'lı yıllarda, serbest piyasa ve serbest ekonomi modelini bir olgu olarak kabul etmiş ve bu konuda, bugüne kadar, belli politikalar izlemiş olmakla beraber, bu ekonomik modelin hukuki altyapısını oluşturmak için gereken önlemleri maalesef alamamıştır. Sorun, sadece ekonomik değildir. Türkiye'nin eğitime ve sağlığa önem vermesi de bir zarurettir. Türkiye'de eğitimin hedefi, uluslararası piyasalarda iş bulabilecek ve gelişmelere ayak uydurabilecek insan gücü yetiştirmektir. Son yıllardaki gelişmeler, ülkemiz için, ilim çevreleri için, ümit vericidir ve takdire şayandır. İyi yetişmiş genç nüfus, 2000'li yıllarda, dünya ekonomisindeki gelişmelere ve karmaşık elektronik yaşama uyum sağlayabilmede, Türkiye'mizin en büyük avantajı olacaktır. Dünyada üretimin kompozisyonu da değişmektedir. Yeni üretim ve tüketim kalıpları ortaya çıkmaktadır. İstikbal, sanayiye entegre olmuş hizmetler sektöründedir.

Türkiye'nin sanayileşme, ticaret, bilim ve teknoloji politikaları, bu yeni üretim ve tüketim patentine ayak uydurabilecek bir yapıya kavuşmalıdır.

Dünyada haberleşme imkanlarının gelişmesi, bilgi akışını ve bilgiye erişimi kolaylaştırmakta, toplumu bireyselleştirmektedir. Bireyselleşmenin, bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve gelişen iletişim imkanları vasıtasıyla artması, buna, gerekli altyapının oluşturularak, özel girişimcilige uygun iklim ortamının yaratılması zorunludur.

Yeni gelişme politikaları bünyesinde, çevre ögesi de önem arz etmektedir. Bu konunun, bu haftanın oturumla-

rı içinde yer alması da, bu hususun önemini göstermektedir. Çevre, gelişmiş ülkeleri, verimlilik artışından fedakarlığa zorlamaktadır. Bu fedakarlık, ülkemiz açısından da kanaatimce zaruridir. Sayın Başkan, sayın konuklar, değerli öğrenci arkadaşlarım... Dünya ve Türkiye ekonomisinin gelecekteki yapısını belirleyecek dinamikleri özetlemeye çalıştığım ve kısaca 5 Nisan 1994 istikrar progra-

mina değindiğim konuşmamı, 2000'li yıllarda, dünya ile entegrasyonunu tamamlamış, bilgi toplumunun gereklerine ulaşmış, refah seviyesi yükselmiş, çevre sorunlarını gözardı etmemiş ve bu konuda da, özellikle mesafe almış bir Türkiye'nin, büyük ve müreffeh Türkiye'nin özleminin gerçekleşmesi dileğiyle kapatmak istiyorum.

Şimdi 19. İktisatçılar haftasının birinci paneline geçeceğiz. Bu panelde "5 Nisan'a nasıl gelindi, buradan nereye gitmek düşünülebilirdi, nereye gittiğimiz düşünülebilir", bu gibi konular tartışılacak.

Konuşma sırası şöyle olacak.

Sayın Gülten Kazgan, Sayın Korkut Boratav, Sayın Cem Boyner, Sayın Rıdvan Budak. Bu sıraya uygun olarak önce sözü Sayın hocam Gülten Kazgan'a veriyorum.

Krizin asıl nedeni, aşırı serbestlik

Prof. Dr. Gülten KAZGAN

Sorunu şöyle koyabiliriz: Dünyada varolan sorunlar, bize nasıl yansıyor, bizim sorunlarımız neler ve biz dünyadaki bu sorunlardan, nasıl dolayı yoldan, ya da doğrudan etkileniyoruz?

1993 yılı sonu, 1994 yılı başlangıcı itibarıyla Türkiye'nin karşılaştığı temel sorunlara bakarsak, gördüğümüz olaylar şudur: Birincisi, 1993 yılı içinde, Türk ekonomisi, tarihinde görülmedik boyutta büyük bir cari işlemler açığı verdi ve bu 6.5 milyar doları buldu. Bu birinci ve çok büyük bir sorun. İkinci sorun, içeride had derecede bir makro ekonomik dengesizlik, sadece kronik ve yüksek olmakla kalmayıp, aynı zamanda yükselme eğilimine giren bir enflasyon oranı, zoraki olarak pompalanmış bir üretim artışı, bu pompalanma durduğu anda gerileyebilecek olan bir büyüme hızı, büyüyen kamu açıkları ve içeride yerli paraya karşı büyük bir güvensizlikle, para ikamesi olayının süratlendirdiği paranın dolanım hızı... İçerideki makro ekonomik dengesizlik, üç aşağı, beş yukarı bu yönde. Fakat, bunun, para piyasalarından büyümeye yansımaları, ekonomide, finansal piyasalarda, gerek spekülasyon, gerek spekülasyon dışı faaliyetlerde çok büyük karlılık

sağlama olanağının ortaya çıkmasıyla eş anlamlı olarak, sabit sermaye yatırımlarından tarıma, sanayiye, ileride Türkiye'nin geleceğini kuracak olan alanlara yönelecek olan yatırımların ikinci plana itilmesine yol açtı.

İçerideki makro ekonomik dengesizlik, temelde çok boyutlu olarak sabit sermaye yatırımlarını bal-talamak yoluyla, dünyanın önemli değişimlere girdiği bir anda, bizi bir açmaz noktaya getirmiş bulunuyor. Şimdi, bunun, dışarıdan yansıyan boyutları nedir, ben buna değinmek istiyorum. Çünkü, bu, yalnız içeride, bizim yarattığımız bir süreç değil, aynı zamanda dünya ekonomisinde ortaya çıkan ve bize yansıyan olguların da bir ürünü olarak ortaya çıkıyor. Dünya ekonomisinden bize yansıyan önemli bir pazar olayı var. Gelişmiş ülkeler, 1984-1989 arasında içinde bulunduğu durgunluktan çıktı ve hızlı büyümeye geçti. Türkiye, bu nedenle, Batı pazarlarındaki büyümeden, ihracatını artırabilmek yoluyla yararlandı. Bizim dünya pazarlarından yararımızı sağlayan bir olay buydu. İkinci olay, Irak-İran savaşıydı. Bu savaş, '78-88' yılları arasında, bize geniş pazar imkanları sağladı. Başka hiç bir yere satamayacağı-

mız sanayi mamülleri pazarlama imkanı verdi. Ayrıca, Türkiye, bu iki pazar karşısında, bir coğrafi tekel konumundan yararlandı. 89'a geldiğinde -tabii savaşın bitmesi çok iyi bir şey ama- bu önemli pazarı kaybetmiştik. 1990 yılında, Körfez savaşını izleyen ambargo, bize, aynı zamanda, İran ve Irak'ın altında kalan coğrafi bölgelere geçiş olanaklarını sınırlayan bir tablo da çıkardı. Dolayısıyla, Türkiye, 1980'li yıllarda, büyük ölçüde ihracat artışı için yararlandığı Ortadoğu pazarını, hem fiziki anlamda kaybetti, çünkü geçiş olanağı kısıtlandı, hem de, Birleşmiş Milletler ambargosu dolayısıyla Irak'ı kaybetti.

Üstelik, 86'da, petrol fiyatlarındaki düşüş ve petrol ihracatçısı ülkelerde satınalma gücünün düşmesi dolayısıyla, daralan bir pazar zaten ortaya çıkmıştı. Türkiye bundan olumsuz biçimde etkilendi. 1990 ve izleyen yıllarda, aynı zamanda Türkiye'nin önemli pazarları olmaya aday olan, eski Sovyet Cumhuriyetleri dağılmayı izleyerek büyük bir istikrarsızlığa, parasal sorunlarla boğuşmaya girdi. Aynı zamanda, '90 yılından sonra, Batı pazarı da daraldı.

Kısaca, Türkiye'nin '93 yılında karşılaştığı büyük cari işlemler açıklarının temelinde yatan bir etken de, çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan daralma olayıdır ki, bunun sadece develüasyonlarla aşılması kolay değildir. Bu, başka türlü yöntemleri de gündeme getirmeyi gerektiriyor.

İkinci olay ise şu: Türkiye, 1989 yılında, 1980 yılında başlattığı pazarları özgürleştirme sürecini tamamlamak üzere 32 Sayılı Kararname'yi yürürlüğe koydu. Türk Lirası'na konvertibilite tanıdı. Şimdi, Türkiye gibi ülkelerde, konvertibiliteye geçiş konusunda iktisatçılar içinde iki eğilim görülüyor. Birinci eğilimdeki iktisatçılar şunu söylüyor: "Bir ülke, makro ekonomik istikrarsızlık içinde bulunuyorsa ve o ülke parasını konvertibl yapma, sermaye hareketlerini serbestleştirme yoluna giderse, o ülkenin makro ekonomik dengesi kurulamaz, istikrarsızlık giderek büyür." Bu yaklaşımın önemli bir müşteri grubu vardır, ben de bu müşteri grubu içinde bulunuyorum. İkinci yaklaşım daha köktencidir: Onların söyledikleri ise şu: "Türkiye tipindeki ülkeler, başlangıçta makro ekonomik istikrara sahip olsalar da, sermaye hareketlerini serbestleştirmeye girdikleri zaman, bunun sonucu, makro ekonomik istikrarsızlığın büyümesi olur.

Şimdi, hangi yaklaşımı kabul ederseniz edin, varolan olaylar gösteriyor ki, Türkiye 32 Sayılı Kararname'yi yayınlayıp, konvertibiliteye geçtikten sonra, ekonomik istikrarsızlık çok büyük boyutlara ulaşmıştır.

Türkiye'de, sermaye piyasalarındaki serbestleşme, sa-

dece sermaye hareketleri bilançosunun serbestleşmesine özgü kalmayıp, bütün mali piyasaların serbestleşmesi biçiminde olmuştur. Yani, dünyadaki parasını konvertibl yapmış birçok ülkedeki serbestleşmenin de çok ilerisine gidilmiştir.

Biz, bu serbestleşmeyi, dünyanın öyle bir döneminde yaptık ki, dünyadan yansıyan etkiler, bizim içerideki makro ekonomik dengesizliği, konvertibiliteden kaynaklanabilecek dengesizliği de çok büyük boyutlara getirdi. Olay şuydu: Batı dünyası, 1989'dan itibaren büyük bir durgunluğa girdi. Durgunluğa girmesi demek, sermayenin kar haddinin, bu ülkelerde düşmesi demektir. Dolayısıyla, fonlar aylak kalır ve kendisine nerede olursa olsun, karlılık artışı sağlamak için, spekülative hareketler de dahil olmak üzere, çok çeşitli yöntemleri dener. Fonların bu biçimde aylak kaldığı bir ortamda, siz kendi ekonominizi, bu aşırı serbestleşme ortamına sokarsanız,

bugünkü duruma gelirsiniz. Yani içerideki döviz faiz arbitrajı yoluyla, dış sermayeye büyük olanaklar sağlayan bir yöntem, dışarıdan sermaye çeker ve içeride bir suni refah havası yaratır. Biz, bunu, DÇM'lerle geçmişte zaten yaşamıştık.

O zaman da, "aman sermaye hareketlerini serbest bırakın, fonlar içeri girsin" diye düşünülüyordu. Ama, o zaman, çok önemli bir şey yapıldı: 70'li yıllarda, Türk ekonomisi, o içeri giren fonlarla, büyük çapta bugün hala kullandığımız sabit sermaye yatırımlarını yapabili. Siz, "kamu sanayi bizi batırdı" gibi sözlerle çok da fazla iltifat etmeyin, biz 80'li yıllardaki ihracatı, büyük oranda onlarla götürdük, hala da, bir miktar

eskimiş olsalar da, yine onlarla götürmekteyiz.

Uzun lafın kısıası, bu durgunluk döneminde, biz, bu sermaye piyasası hareketlerini serbest bıraktığımızda, içeri giren çıkan sermayenin yarattığı istikrarsızlığı da, dış dünyadan içeriye intikal ettirdik. Üçüncü nokta teknolojik değişimdir. Türkiye, eğer dış dünyadaki teknolojik değişimi izlemiyorsa, bu, rekabet gücünü sürekli olarak kaybedeceği anlamına gelir. Öte yandan, serbest sermaye yatırımının bu kadar güdük hale geldiği bir ekonomide, ne yazık ki, teknolojik değişimi izlemek çok zorlaşıyor.

Kısacası, Türkiye ihracata dönük bir biçimde ekonomisini yenileyecekse, bu teknolojik atılımı yapmak durumundadır. Yoksa, hala, pamuk ipliği, ham bez gibi geleneksel kalemler yoluyla dışa açılarak, "biz dünyayla bütünleşiyoruz" demek mümkün değildir. Eğer bu şekilde devam edersek, giderek, ancak, az gelişmiş ülkelerle rekabet edebiliriz.

Gelişme, sanayileşme ikinci plana atıldı...

Prof. Dr. Korkut BORATAV

Şimdi, içinde yaşadığımız kriz ortamının, bir parça, yeni dünya düzeni denilen ortamın da krizi olduğunu düşünüyorum. Bu yeni dünya düzeninin, bir de iktisadi boyutu var. Ayrıca, bu düzenini, kendine özgü, ideolojik kavramları, ama altını çiziyorum, bilimsel değil, ideolojik kavram ve kategorileri var.

Bu kategorilerin en yaygın kullanılan üçüne değinip, birisinin üzerinde duracağım. Birincisi, hiç bir iktisat kitabında yer almayan, fakat herkesin diline doladığı bir serbest piyasa ekonomisi kavramı... İktisat öğrencilerinin yaygın olduğunu sandığım bu salonda, genç arkadaşlarım, yerleşik ve standart ders kitaplarını kontrol etsinler, böyle bir iktisat kavramı yoktur. Serbest piyasa ekonomisi, sadece ideolojik bir kavramdır ve bilimsel olarak yanlıştır.

Bu yanlışlık, sadece Türkiye'ye özgü de değildir. İkincisi, ideolojik kavram olmaktan ziyade bir ideolojik tez olarak kullanılan "devletin küçülmesinin, özgürlüklerin genişlemesi anlamına geldiği" iddiası. Bu konuda, Sayın Boyner ile de tartışma ihtimalimiz var. Devletin küçülmesinin, devletin baskıcı fonksiyonlarının daralması değil, devletin iktisadi ve sosyal fonksiyonlarının daralması olarak anlayan bir görüşün, özgürlüklerle ilişkisini, ne ampirik olarak, ne tarihsel olarak, ne dünyada, ne de günümüz Türkiye'sinde görmedik, gözlemledik. Eğer, bir nedensel ilişkisi varsa, belki tersinedir.

Benim üçüncü olarak üzerinde duracağım ve biraz daha çok geniş tutacağım kavram globalizm. Globalizmin de, Türkiye'ye özgü bir kavram ve söylem olmadığını vurgulamak lazım. En kaba hatlarıyla deyineyim: Bu, dünyanın tek bir küme oluşturduğu, dolayısıyla bu kümenin öğelerini oluşturan iktisadi unsurların, tam bir serbesti ile, artık ulusal düzlemde değil, sadece ve sadece dünya düzleminde belirlendiği tezidir. Gerçekten de, ticaretle, bu serbestiye doğru hızlı adımlar atılıyor. Son GATT anlaşması ve bunu izleyen çalışmalar, bu doğrultuda, adeta geri dönülemez bir eğilim olduğunu gösteriyorlar.

Hemen şunu vurgulayayım ki, bu tez, yanlış ve sahte unsurlar içermektedir. Burada daha önce değinilen, yeni korumacılık - yani Batı'nın az gelişmiş yahut yeni sanayileşen ülkelere karşı uyguladığı korumacılık - ticaretle serbestliğin de iki

standartlı bir boyutu olduğunu gösteriyor.

Ama, onu bir kenara bırakalım. Çünkü, bunun da resmen azaltılacağına ilişkin çalışmalar, GATT'ın bünyesinde yer alıyor. Ama, en önemli nokta, faktör hareketleriyle ilgili serbestliktir.

Gerçekten, faktör hareketlerinin en önemli iki ögesinden biri olan sermaye hareketi, artık, hiç bir sınır tanımıyor. Dünyanın finans piyasaları birleşiyor, tekleşiyor ve dolayısıyla bu alanda da serbesti, evrensel bir süreç hattı olarak karşımıza çıkıyor.

İyi ama, üretim faktörlerinin diğer unsuru olan emek, ulusal sınırlar içerisinde tutsak kalıyor. Dolayısıyla, globalizmin sahte bir globalizm olduğunu söylemek durumundayız. Herşeyin serbest bırakılıp, emeğin ulusal ve ülke sınırları içinde tutsak kaldığı bir dünya, tek bir dünya olamaz.

Şimdi, Sayın Kazgan'ın belirttiği sermaye hareketlerinin evrenselleşmesi ve serbestleşmesinin ne anlama geldiğini, bir miktar, bizim bugünkü krizi de açıklayan bir süreç olarak tartışmamız lazım. Şimdi, Türkiye'nin koşullarında, yüksek enflasyon ortamında, sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerinin egemen olduğu bir dünyaya getiriyor insanı. Kısa vadeli sermaye hareketlerini vurgulamak lazım, çünkü, eğer, ortada söz konusu olan sermaye hareketleri, iktisatta dolaysız yatırımlar denilen reel ya-

Türkiye'nin, uzun vadeli, reel gelişme, sanayileşme, yatırım, hatta onun arkasında, eğitim ve sağlık politikaları arka plana kaymıştır.

Bugün, finansal sistemden kaynaklanan bir kriz yaşıyoruz. Bu krizin, reel kesimlere de sirayet etmekte olduğunu görüyoruz. Bana göre, bunun nedeni, 32 Sayılı Karar ile atılan son adımdır.

tırımların, reel sermaye birikiminin bir ögesi olan sermaye hareketlerinin genişlemesi anlamına gelseydi, benim biraz sonra geliştireceğim, Sayın Kazgan'ın da değindiği olumsuz süreçler, bugünkü boyutunu kazanmazdı.

Söz konusu olan, kısa vadeli sermaye hareketlerin serbestisidir. Ve bunlar, artık bu tuzağa düşen ülkeler için, herhangi bir sınır taşımadan, esas olarak, faiz hareketi ve kur beklentisine, döviz kuruyla ilgili beklentilere bağlı olarak ülkelere girip çıkıyorlar. Bizim yapımızda, yüksek enflasyonu yaşıyan ülkeler, eğer serbest sermaye hareketleri düzenine geçerlerse, şöyle bir handikaplarla karşı karşıya kalıyorlar: Bir, kur beklentileri düşük kalmalı, yani doların fiyatı, enflasyonun, daha doğrusu iç ve dış enflasyon farklarının gerisinde seyretmeli ki, dolara kaçış, veyahut ülkeden dışarı kaynak aktarımı olmasın, yahut sınırlı tutulsun. İki, faiz hadleri yüksek tutulmalı ve öylesine yüksek tutulmalı ki, ülkeye giren kısa vadeli sermaye hareketi, yüksek dolar üzerinden, yüksek bir getiri sağlamak beklentisi içerisinde gelsin. Böyle bir ortamın karşımıza çıkardığı durum şudur: Bu, büyük bir sermaye girişi sağlar. Düşük olan kur, ihracatı köstekler, ithalatı, ticareti serbestleştirdiği için pompalar ve böylece, ülke, kendi imkanlarının ötesinde ithalat yapmaya ve cari açıklarını artırmaya imkan bulur.

Daha önce, Sayın Bakan da bu konuya değindi. Türkiye'nin durumu budur. 1993 yılında, ithalat, dış ticaret açığı ve cari açıklar bakımından Cumhuriyet tarihinin rekorunu kırdık.

Şimdi, bu, görünüşte, aslında çok iyi bir durumdur. Bütün dünya, elbirliğiyle sizi besliyor, yani sizin ihracatınızdan daha fazla ithalat yapmanızı dolayısıyla, kendi imkanlarınızın ötesinde yaşamınıza olanak sağlıyor. Ne kadar iyi olurdu, ilanıhayet, sonsuza kadar devam etse... Fakat, bu balonun patlaması kaçınılmazdır ve şu veya bu nedenle, herhangi bir dürtü bu dengeleri bozacağı anda, balon patlar ve bir yıl önce büyük imkanlar sağlamış olan o sermaye hareketleri, bir yıl sonra da, ulusal kaynakların yurtdışına aktarılmasına sebep olur. İşte, bu dünya, bize büyük bir handikap getiriyor.

Bizim gibi sanayileşme yolunda olan, sanayileşmede iyi kötü bir kaç adım atmış olan gelişmekte olan ülkeler,

artık, dünya piyasalarında rekabeti sadece ve sadece ücret baskıları ile gerçekleştirme imkanına sahip oluyorlar. Bakın, bugünkü çalkantılardan sonra dahi, döviz kurunun, faize göre düşük kalması kaçınılmazdır. Daha doğrusu, bu yönde gayret sarfedilmesi kaçınılmazdır. Eğer bu sağlanmazsa, Türkiye'den kitlevi sermaye kaçı da kaçınılmazdır. Zaten, bu doğrultuda belirtiler var, tartışmalarda yer gelirse buna ilişkin bazı göstergelerin üzerinde duracağım. Ucuz döviz ve yüksek faiz ikilisi, yüksek faizden ötürü yerli yatırımları, dolayısıyla da verim artışlarını köstekler. Bu durumda, ulusal ekonominin rekabet imkanları, sadece ve sadece ücretler üzerinde baskıyla mümkündür.

Türkiye, nitekim, 1987-1988 yılına kadar çeşitli göstergelerle ortaya çıkan rekabet gücündeki gelişmeyi, düşük ücrete, reel devalüasyonlara, yani pahalı dövize, 1988'e kadar ve çok ılımlı verim artışlarına borçludur. Verim artışlarının rolü ikinci plandadır. Fakat, 1988'den sonra, Sayın Kazgan'ın değindiği 32 Sayılı Karar, Türkiye'yi ucuz dövize, yani döviz kurunun reel olarak değerlendirilmesine mahkum kılmıştır. Yüksek faiz hadleri, yatırımları kösteklemiştir, dolayısıyla, ücretler üzerinde baskı gerçekleşemediği sürece, Türkiye'nin rekabet gücü de, handikaplı kalmaya mahkum olmuştur.

Bu, olağanüstü bir spekülasyon ortamı yaratır. Herkes, reel işlemlerden, finansal işlemlere kaymaya yönelir. Reel getirilerin önemi kaybolur, finansal spekülasyonun önemi artar. Bu, öyle bir ortamdır ki, bir tarihte Sayın Başbakan'ın da dediği gibi, "nereye para yatıralım" mülhazası ön plana çıkar. Sayın Başbakan, "dolara yatırımın eli yanar" dedi. İki kere bunu tekrarladı. "Türk Parası'na yatırım yapın, yatırım araçları daha değerlendirilecektir" dedi. Bunlar, tabii, güvence yaratmak için söylenen sözlerdi. Doğru çıkmadı, ayrı mesele, ama, esas olarak, şu ben-ce daha önemli: İktidarı oluşturan insanların bile zihninde, Türkiye ekonomisinin sorunları, yatırım araçları sorunu gibi, yani borsaya bakan insanların sorunları gibi gözleniyor, bu evrenselleşmiştir.

Bugün, Türkiye'de, firmalar, reel yatırımdan kaçıp, repoya ve benzeri finansal yatırım araçlarına kaydı, içinde yaşadığımız krizin en önemli ögesi olan bankalar, dışarıdan borçlanıp, içeride yüksek getirili plasman araçlarına yöneldiler ve keza, tabiatıyla, rantiyeler, bütün Türkiye'yi adeta bir borsaya dönüştürdüler.

Türkiye'nin, uzun vadeli, reel gelişme sanayileşme, yatırım, hatta onun arkasında, eğitim ve sağlık politikaları arka plana kaymıştır. Bugün, finansal sistemden kaynaklanan bir kriz yaşıyoruz. Bu krizin, reel kesimlere de sirayet etmekte olduğunu görüyoruz. Bana göre, bunun nedeni, 32 Sayılı Karar ile atılan son adımdır. Son adımdan geri dönülmesi hala mümkündür. Ama, bir tarihten sonra geri dönmek imkansız hale gelir. Çok geç olmadan, bu geriye adım atılmasının gerekli olduğunu ve kısa vadeye mahkum olan iktisat politikası perspektiflerini orta ve uzun vadeye yaymamız gerektiğini düşünüyorum.

Krizden yararlanarak, değişimi gerçekleştirebiliriz

Cem BOYNER

Sözlerime, bir Çin atasözüyle başlamak istiyorum: "Göklerin altında sonsuz bir karmaşa hüküm sürüyor. Demek ki, herşey yolunda." Çinlilerde, fırsat ve tehdit veya fırsat ve kriz aynı kelimelerle yazılıyor. Yani, tek kelime, iki anlama geliyor. Beş bin yıllık bir kültür birikiminden bize kalan birşey de, galiba, insanlığın, krizi yönetmeyi ve krizden faydalanmayı, krizi bir fırsat haline getirmeyi öğrenmiş olması. Krizler, aynı zamanda değişimi de beraberinde getiriyor. Herhangi bir kriz döneminde, ilk bakılması gereken şey, değişimin hızlanması.

Aslında, bir bu kadar önemli başka bir nokta da, semptomlardan çok, sonuçlardan çok, nedenleriyle ilgilenmek. Ezop'un bir sözü vardır: "Gölgeyi kovalarken, dikkat edin, aslını kaybedersiniz" der. Şimdi, Refah tartışılıyor. Nasıl oldu? Refah bir semptom. Refah'ı tartışmaktansa, merkez neden boşaldı, niçin çevre cazip oldu, bunu düşünmek gerekiyor. Krizlerin ya da, bizim söylemimizde çok yerleşik olan buhranların, mutlaka, hem siyasi, hem de ekonomik özellikleri var. Türkiye'de, ödemeler dengesiyle yakından alakalı önemli ekonomik krizler, yaklaşık her on yılda bir yaşanıyor. Bu krizler, hemen, daima, siyasi tabloda da önemli değişiklikler getiriyor. 94 yılı itibariyle Türkiye'nin önemli bir kriz içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. İkinci olarak, şunu söylemek istiyorum: Türkiye'nin, daha önceki kriz dönemlerinde, kamu sektörü, gerek istihdam açısından, gerekse sübvansiyon sistemi nedeniyle, yaşama standardındaki düşüşleri dengeleyebilecek düzeydeydi. Bu nedenle, geçmiş ekonomik krizler, halk tarafından en düşük düzeyde hissedilebildi. Oysa, 94 döneminde, kamu kesimi için de deniz bitti.

Bu yönüyle, 94 krizinin, Türkiye'nin ekonomik krizleri arasında en hissedilebilir, toplumsal etkileri en yüksek olanı, biçiminde gerçekleşmesini beklemek çok yanlış olmaz.

Üçüncü nokta ise, 94 krizinin, esasen Türk toplumunda varolan gelir dağılımında önemli ölçekteki bir bozulmanın ve kronikleşmiş yüksek işsizlik oranının üzerine gelmesidir. Türk-Kürt gerginliğinin, laik-İslamcı gerginliğinin, zengin-fakir gerginliğinin fevkalade önemli boyutlarda olduğu bir noktada, biz, 94 iktisadi krizini yaşıyoruz. Bütün bu özelliklerin birarada bulunmasının, önümüzdeki dönemin ağır bir kriz dönemi

olduğunun habercisi ve bunun önemli ekonomik ve siyasal değişimleri de beraberinde getireceğinin mesajcısı olduğunu söylemek çok yanlış olmaz. Buradan hareketle, radikal bir değişim dönemine de, adım attığımızı söylemek istiyorum. Siyasi kriz ve ekonomik kriz elele...

Aslında, daha ileri gitmek gerekirse, siyasetteki katılmanın, donmanın ve tıkanmanın, ekonomi üzerinde birebir etkisi olduğunu görüyoruz. Esasında, krizin de nedeni, enflasyonun da nedeni, kamu ekonomisi, kamu harcamaları... Yüzde beşyüzlerle, yüzde binlerle finanse edilen yer kamu kesimi, verimsizliğin had safhada olduğu yer, kamu iktisadi teşekkülleri...

Bu, aslında, siyaset sınıfının, ekonomiye bir hediyesidir. Ben, siyasi kriz, ekonomik krizle sadece ilişkili değil, aynı zamanda, siyasi kriz, ekonomik krizin nedenidir diye düşünüyorum. Krizler değişimleri doğurur. Türkiye'de de, bu kriz, değişim doğuracak. Ancak, bu, ne 1923'teki gibi, ne de, diğer dönemlerdeki gibi olacak. Tepeden inme olmayacak. İlk kez, tepeden inme değil de, tabandan kıvılcımlanan bir değişim isteği çıkıyor karşımıza.

Şöyle bir bakın: Türk toplumu nerede? İçindeki dinamizm nerede ve Ankara'daki dinamizm ne durumda? Toplum, Ankara'yı, siyasetçisini aştı. Gördüğümüz şu ki, bugün, siyasi partiler tükendi. Siyaset sınıfı tükendi. Herşeye karışan, hayatın

Türkiye'nin, daha önceki kriz dönemlerinde, kamu sektörü, gerek istibdam açısından, gerekse sübvansiyon sistemi nedeniyle, yaşama standardındaki düşüşleri dengeleyebilecek düzeydeydi. Bu nedenle, geçmiş ekonomik krizler, halk tarafından en düşük düzeyde hissedilebildi. Oysa, 94 döneminde, kamu kesimi için de deniz bitti.

tüm noktalarına karışan mega devlet tükendi. O kadar çok tükenme var ki... Silahlı kuvvetlerin müdahalelerinden fazilet ve fayda görme de tükendi. Yeni bir düzende, yeni bir düzlemde, tekrar bir buluşma, değişerek buluşma, yeniden başlama, gerçekleşecek gibi geliyor.

Direnimler yok mu? Var. Siyasette kalitenin buluşması konusunda direnmeler var; ön seçimi halka yaptırma konusunda direnmeler var; Anayasa konusunda direnmeler var; özelleştirmeme uğruna direnmeler var; Hazine arazilerinin halka satışı veya halka dağıtılması konusunda direnmeler var; vergi reformu, vergiyi tabana yayma konusunda, direnmeler var; İslam'la resmi kesimleri barıştırma, Kürt'lerle resmi kesimleri barıştırma konusunda direnmeler var. İlginç bir şey görüyoruz. Son yıllarda, değişimin dolu dizgin yaşandığı ülkelerde, iktidarlar, demokratik çevrelerden aldıkları güçle, devletçiliğe ve tutuculuğa karşı ciddi bir kavga veriyorlar. Türkiye'ye dönüyorsunuz, iktidarlar, demokratik çevrelere karşı, devletçi ve tutucu güçlerden destek alarak karşı koyuyorlar.

Eğer bu reformları dönüştürmeyi, değiştirmeyi yapmaya, merkez talip olursa şartlar farklı, çevre talip olursa, şartlar farklı. Eğer, merkez ayamaz, öne çıkmaz ve değişime dönük olmazsa, çevre, kendi bildiği gibi değişiklikleri gerçekleştirecek.

Türkiye'de, bu krizin ve kavganın temelinde devletin rolünü görüyoruz. Devletin günlük hayatımızdaki rolünü, yurttaşların dinini, kimliğini belirleme çabasında görüyoruz, yurttaşların etnik kimliğini belirleme çabasında görüyoruz, ekonomik faaliyette bulunma ve ekonomiyi yönetme, yönlendirme çabasında görüyoruz.

Söyle bir bakın, devlet en büyük işveren, en büyük bankacı, en büyük kredi müşterisidir; çay, incir, patates, tütün alır, yakar, denize döker, otelleri vardır, tatil köyleri vardır. En basiretsiz tüccar devlettir.

Bir iki rakama bakarsak: 1993 rakamlarına göre, bizim tasarruf oranımız -vergilerin, tasarrufların toplamı- yüzde 15. Kamunun borçlanma gereği ise, yüzde 14 ile yüzde 17 arası. Yani, ne tasarruf yaparsanız yapın, ne kadar vergi toplarsanız toplayın, iştahını gideremediğiniz bir alıcı var karşınızda.

Daha devam edelim: Türkiye'deki yurttaşların banka tasarruflarını incelediğimizde, Türk Lirası tasarruflarının, döviz tevdiat hesabı tasarruflarının üçte biri civarında

gerçekleştiğini görüyoruz. Bütçemiz, sayın bakanımızın çok iyi izah ettiği gibi, bugün, faiz ve ücretleri karşılamaktan aciz. 93'ün cari işlemler açığı, son dokuz yılın cari işlemler açığından daha fazla.

Şimdi bunu anlatmakta yarar görüyorum. Çünkü, Türkiye'deki krizin ve değişim ihtiyacının temelinde, devletin rolü var. Şu ana kadar konuşulanların da altında önemli bir mesaj vardı: Devletin ekonomisindeki bozulma, reel kesimleri ciddi bir şekilde etkilemeye başladı. O zaman, kaynağı da devlette aramak lazım. Demokrasiyi hedefleyen her hareketin temel hedefi, ekonomiyi hızla liberalleştirmek olmalı.

Şimdi, düşünün... Dünyadaki pek çok demokraside olduğu gibi, ön seçimi halka yaptırıyorsunuz. Kamu bankalarını da, KİT'leri de, özelleştirdiniz. O zaman, bugünkü siyaset sınıfının yüzde 80'i, boğçasını toplayıp evine dönmek zorunda. Niye? Çünkü, o, öyle bir sistemin yabancısı. Yani kamu bankalarını kaldırdığınız zaman, ortada talan edilecek kredi yoksa, adam yerleştirecek KİT kalmadıysa, tahsis yoksa, devletin elinde rant dağıtma mekanizmaları kalmamışsa, o zaman ciddi bir değişiklik gerekiyor. Bu, önemli bir siyasi değişikliğin adımı gibi gözüküyor.

Türkiye'nin bu krizi aşabilmesi için üç önemli noktada reform yapması lazım. Bunlardan birincisi, özgürlükler konusunda, demokrasi konusunda olmalı... Türkiye'nin, liberal demokratik bir anayasası var mı? Yok. Bu anayasayı halk mı yaptı? Hayır. Yüzde 92 ile kabul edildi. Olabilir. Yani, bir ülke kraliyetle yönetilsen ve o ülkedeki yurttaşların yüzde 100'ü o kralı sevse, o rejimin adı demokrasi oluyor mu? Olmuyor. İnsan haklarında neredeyiz? Hukukun üstünlüğü kavramında neredeyiz? Biz, bireyin hukukunu, toplumun ve devletin hukukunun önüne koyabildik mi?

İkinci nokta verimlilik, yani piyasa ekonomisi. Özelleştirmeyi başarabilecek miyiz? Sübvansiyonları, teşvikleri, gümrükleri kaldırabiliyor musunuz? Bunları kaldırdığınız zaman, dünyanın birinci ligindeki ülkelerle başa güreşebiliyor musunuz?

Üçüncü nokta eşitlik noktası. Sosyal adalet, eğitim, fırsat eşitliği, sosyal güvenlik... Biz, eşitlik konusunda, son 27 Mart seçimlerinden önemli bir mesaj aldık. Hızla gelişen ekonomiye ayak uyduramayan çarşı esnafının, aşırı canlılığa uyum gösteremeyen kesimlerin, vasıfsız emekçilerin, ekonomi içerisinde eşitliğinin sağlanması yönündeki talepleri çok net ortaya çıktı. Aşırı tüketim, israf, 27 Mart'ta, bu kesimleri en çok rahatsız eden, toplumdaki eşitsizliği en bariz biçimde gözler önüne seren bir unsur olarak ortaya çıktı.

Basit bir örnek vereyim. Devletin rolünden bahsettik. Yurttaşlar topraklarını geri istiyorlar. İngiltere'de kamu arazilerinin payı yüzde 10'dur. Yani, kadastro yapılmamış, yapılmış kamu arazilerinde devletin sahip olduğu oran yüzde 10, Fransa'da yüzde 8, Türkiye'de, bu oran yüzde 60. Bunu açmakta fayda görüyorum. Çünkü, devletin, günlük hayatımızdaki rolü çok önemli. Göç var. Çünkü insanların toprağı yok. Göç etmeyecek de ne yapacak? Birisinin kulu olacak. Eğer, devlete kul olmayacaksa, göç ediyor

geliyor. Bunu durdurmak mümkün mü? Birinci ligdeki ülkeler, şehirleşmeyi, 100-150 içinde yumuşak bir şekilde gerçekleştirebilmişler. Türkiye'de, bir bacağınız kaynar su da fokurduyor, öbür bacağınız buz içinde, ama genelgeye bakarsanız, vücut ısınız 37 derece.

Eğer, alternatif cazibe merkezleri doğuramazsak göç eden ne yapıyor? Konut mu istiyor? İstemiyor. Adamın çimentosu, tuğlası elinde, "yer gösterin" diyor başka bir şey istemiyor. Peki Hazine ne yapıyor? Sat arazilerini, "satmam", kiraya ver, "vermem", bedava dağıt, "dağıtmam", nasıl olacak? "Mafya'yla paylaşırım, vatandaş da,

gider, Mafya'dan satın alır."

Şimdi, önemli olan nokta, galiba şu: Biz, bir değişiklik yaşıyacağız. Bu yaşadığımız kriz, bir şekilde sonuç verecek, değişim gerçekleşecek. Her kriz, yeniden başlamak için bir umut. Yalnız, şunu unutmamak lazım, krizler olağanüstü durumlardır. Krizler atlatılmaz, "biz bu krizi atlattırız" dersek yanlış olur. Biz, bu krizi yönetiriz, biz, bu krizi kullanırız, değişmek için kullanırız, başarıya dönüştürmek için kullanabiliriz. Krizler bunun için var. Bizim gönüllü göstermediğimiz, yapamadığımız değişimi bize yaptırmak için var.

İstikrar paketi için konsensus gerekli

Rıdvan BUDAK

Sayın Başkan, sayın bakanım, değerli izleyiciler. Gerçekten çok önemli bir toplantı. Çok genç arkadaşlarımız var, bizleri izliyorlar. Ben, DISK'e bağlı Tekstil İşçileri Sendikası'nın genel başkanım. 21 yıldır sendikacıyım, Süleyman Demirel ise 40 yıldır politikacı. Gençler de sıraya geçmişler, "acaba bu siyasi görevleri, sendikal görevleri alabilir miyiz" diye düşünüyorlar. Daha çok beklersiniz! Niye mi? Çünkü, demokrasiye yeşertmek için, bu ülkenin yetişmiş insanı yeterli değil. Bakınız, burada, ülkenin çok önemli bir sorununu tartışıyoruz. Sonuçta, tartışma öyle bir noktaya geliyor ki, Sayın Boyner konuştuğunda, kendi dünya görüşünü, benim de, sizin de beğenisiyle ifade ediyor. Ama, bu ülkede, halk yaşıyor. Bu ülkede, bu krizin yükünü taşıyacak olan, toplumun çok büyük bir kesiti yaşıyor.

Sayın Bakanımız konuşurken, "programın etrafında toplumsal uzlaşma sağlamak lazımdır" dedi. Peki, program yapılmadan niye bunu hiç ko-

nuşamadık? Yani "önce yaparız, yahut önce asarız, sonra yargılarız" diye mi düşünüyorsunuz? "Önce yaparız, sonra da sizi uzlaşmaya çağırırız" diye mi düşünüyorsunuz. Bu programın, uygulanması konusunda, ne siyasal arenada, ne de toplumun sosyal kesimlerinde, hala bir diyalog sağlanmış değildir. Ben, Sayın Boyner gibi de, krizlerden çok başarıyla çıkılabileceği kanaatinde değilim. Çünkü, bu kriz, iktisadi bir krizdir. İktisadi kriz, toplumsal değişimin önünde çok önemli engeldir. Yani ekonomik yapınız yeterli değil ise, sonuçta, önemli değişiklikler beklemek yerine, önemli kargaşalar beklemek de gerekebilir. Elbette ki, güzeli, Sayın Boyner'in söylediğidir. Bu ülkede, bu işin demokratik yanı eksiktir, tartışma yoktur.

Bu ülkede, anayasalar yapılırken vatandaşlara sorulmaz. Bu ülkede, özelleştirme yapılırken vatandaşlara sorulmaz. Bu ülkede, yıllardır siyasilerin uyguladıkları yanlış ekonomik politikanın sonucu ortaya çıktığında, bunda hiç bir sorumluluğu olmayan halka, büyük yük yüklenir. Halk, hayali ihracatın neresinde var? İşçi, memur, emeğiyle, alınteriyile geçinen insanlar, siyasileri seçip parlamentoya götürmekten öte, nerede, hangi sorumlulukta varlar? Halk, yanlış ekonomik uygulamaların neresinde var? Ama "çilesinde beraber olalım" deniyor... "Beraber olalım" demek de yok aslında, "biz söyledik, olacak" deniyor. Sermayeye yüklenecek olan ve TUSİAD'ın hemen karşı çıkmaya başladığı vergi yasaları, acaba ne zaman çıkacak, çıkabilecek mi? Ben umutlu değilim. Siyasetse, siyaseti biraz bilenlerdenim. Ben de, eskiden, Türkiye'de halen var olan büyük bir siyasal

**Sayın Bakanımız konuşurken,
"programın etrafında toplumsal
uzlaşma sağlamak lazımdır" dedi. Peki,
program yapılmadan niye bunu hiç
konuşamadık? Yani "önce yaparız,
yahut önce asarız, sonra yargılarız" diye
mi düşünüyorsunuz? "Önce yaparız, sonra
da sizi uzlaşmaya çağırırız" diye mi
düşünüyorsunuz?**

partinin merkez yöneticiliğini yaptım. Siyasetle de hangi ellerde nasıl oynandığını bilirim.

Şimdi, bu gidişten, sermayenin çok şikayetçi olmasına şaşıyorum. Niçin Sayın Boyner bu kadar şikayetçidir, anlamak mümkün değil. Nakliyeciler Derneği Başkanı Sayın Saffet Ulusoy diyor ki, "son 10 yılda, devlet, bize öyle imkanlar sağladı ki, biz çok büyüdük." Büyüyenler arasında Sayın Boyner de var. Ulusoy şimdi "devlete borç verelim" diyor.

Bu ülkede, demokrasi yok. Varsa, göreceli demokrasi var. Parlamento var, yerel yönetimler var, milletvekilleri var, ama, sonuçta, gerçekten, çağdaş, Batılı bir toplumun elde ettiği demokrasinin yarısı kadar bile yok. Tartışma yok. Ceberrut devletin, işçiye sözü geçiyor, köylüye sözü geçiyor, memura sözü geçiyor, alın te-riyle geçinene sözü geçiyor, ama, TUSİAD'a sözü geçmiyor. Böyle bir devlet olabilir mi? Sayın Boyner ile benim müşteregim, Türkiye Cumhuriyeti devletinin eşit vatandaşları olma arzusudur.

Sayın Boyner -kusura bakmayın, isim vererek konuşuyorum, burada, sizin yerinizde bir başkası otursa onun ismini vereceğim- bu krizler, esasında, sizin kesiminizin fazlasıyla beslenmesinden kaynaklanıyor. Şimdi, "kamu kuruluşları kapatılsın" deniliyor. Sayın Boyner'in eleştirisi haklı, oraya siyaseti fazla soktuk. İşletmeci yerine, siyaset sokunca da, sonuç buraya geldi.

12 Eylül'den önce, biz, sendikalar olarak, "herşey kamulaşsın" derdik. Şimdi böyle demiyoruz. "Biz bu ülkenin ortak vatandaşlarıysak, bu ülkeyi seviyorsak, bu ülkenin nimetinde, külfetinde birlikte olacaksak, oturup tartışalım" diyoruz.

Yarın, bu krizden, kimin karlı, kimin zararlı çıkacağını ben biliyorum. Sayın Boyner'in veya onun konumundaki sosyal kesitte yer almış insanların cebindeki

her 100 lira, her gün, 101 lira, 102 lira, 103 lira, 104 lira olacak, böyle yükselecek. Bizim cebimizdekiler de 99 lira, 98 lira, 97 lira olarak aşağı doğru inecek.

Sayın Boyner, bir örnek vereceğim: Siz, tekstil işkolunda patronsunuz, sizin işkolunuzda, sizin işyerinizde çalışan arkadaşlarımızın, belki mali hakları çok fazladır, ama, bugün ellerine geçen net para 4 milyondur. Bu, son devalüasyondan sonra, neredeyse Bangladeş'teki, Hindistan'daki işçinin geliri düzeyine düştü.

Bence, bütün bunları, halkımızın örgütlü kesimleriyle tartışmalıyız. Gençlerin

önünde tartışalım, onları şahit yapalım. Bakın, 12 Eylül'den hemen önce, 24 Ocak Kararları alındı. Ondan sonra, 6-7 yıl boyunca, işçilerle hiç toplu sözleşme yapılmadı, Yüksek Hakem Kurulu'nun tahkim sistemine bağlandı ve işçiler ekonomiyi hiç rahatsız etmedi. Fakat ekonomi düzelmedi, terör iyileşmedi. Eğitimde fırsat eşitliği tanınmadı. Sağlık sorunlarımız çözülmedi. Üstüne üstlük bir de Kürt sorunu çıktı. Yani, olağanüstü ekonomik tedbirler, olağanüstü süreçleri getiriyor, ama bir iyileşme yok. Eğer, parlamentoda, vergi konusunda, sermayeye yönelik olarak bazı düzenlemeler yapılmazsa: bu ülkenin yarınlarında, bu pa-

ketlerin çok işe yarayacağını zannetmiyorum.

Şimdi, Sayın Prof. Osman Altuğ'un bir araştırma sonucunu okumak istiyorum. Sayın Prof. Osman Altuğ'un yaptığı araştırmada, 1993 yılında, kayıtdışı ekonomi ile faiz ve rant gelirlerinin hacmi, 1 katrilyon 74 trilyon olarak geçiyor. Bu rakam, Türkiye'nin 6 aylık ihracatına bedel. Bu meblağın vergi kaçağı ise 199 trilyon. 1993 yılında toplanabilen vergi ise 265 trilyon. Ne kadar enterasan rakamlar. Vergi bugün en önemli sorunumuz. Vergiyi bizden, bordroludan alıyorsunuz, diğerlerinden de alsanıza... Sayın Boyner, vergi almak konusunda, Amerika'yı, İngiltere'yi örnek alsak,

Sorular ve katkılar

Fırat Gülgen: Sayın Korkut Bortav, "serbest piyasa ekonomisi" terimi yanlışlıyor diyor. Piyasa ekonomisi veya pazar ekonomisi, merkezi planlamayla yönetilmeyen, tam re-

kabet şartlarının, kısmen de olsa hakim olduğu, yasaksız, narh olmayan, güdümlü olmayan bir ekonomi kastediliyor. Bu terimin yanlışlığı sizce nerede, siz alternatif bir isim

öneriyor musunuz?

Ali Çetin: Sayın Gülten Kazgan, teknolojik gelişme konusunda, sabit sermaye yoluyla -lisans ve benzeri yollarla- Türkiye ekonomisi,

teknolojik gelişmeyi izleyebilir, türünde bir öneri getirdi. Sorum şu: Önerdiğiniz bu yöntem sadece teknolojiyi izlemek mi? Şu ana kadar Türkiye'nin yaptığı şey ya da Türkiye gibi ülkelerin yaptığı şey de bu. Yoksa, teknoloji üretmek, bu konuda araştırma-geliştirme çalışmaları na ağırlık vermek mi?

Sayın Korkut Boratav'a bir sorum var: Globalizmi anlatırken, "dünya finans sektörü globalleşti, bütünleşti" dedi. Ayrıca, işin emek yönünün eksik kaldığını söyledi. Şimdi, globalizmin aksine gelişen bir bloklaşma sözkonusu. AB, NAFTA, EFTA gibi bloklar oluşuyor. Globalizmle bloklaşma arasındaki ilişki ve çelişki nedir, bunu değerlendirmenizi istiyorum.

Sayın Cem Boyner'e bir sorum var. "Kriz çok boyutlu ve kapsamlı olacak, bu da, çok geniş çaplı bir değişimi getirecek" dedi ve arkasından şu tespiti yaptı: Merkez sağ partiler alternatif değil, sosyal demokrat partiler de alternatif değil. Benim eklemek istediğimi birşey var: Sosyalist hareket de, dağınık ve örgütsüz. Bu anlamda da, bir alternatiften söz etmek mümkün değil. Peki değişimin dinamikleri neler olacak?

Mehmet Hüseyin Bilgin: Sayın Boyner, bana, Türkiye'de ve dünyada, özel kesimin, kamu kesiminden daha verimli olduğunu gösteren bir araştırma sonucu verebilir mi? İkincisi, Türkiye'de özelleştirildik-

ten sonra verimi ve kalitesi artan bir KİT gösterebilir mi?

Metin Türk: Türkiye'nin makro ekonomik göstergelerine baktığımızda, ihracatın 15 milyar, ithalatın 30 milyar dolar olduğunu, iç borçların 460 trilyon civarında gezindiğini ve dış borçların ise 70 milyar dolar olduğunu görüyoruz. Bu makro ekonomik göstergeler çerçevesinde, 5 Nisan kararlarının çözüm olarak neler getirebileceğini Sayın Korkut Boratav'a sormak istiyorum.

İkinci sorum Sayın Boyner'e olacak. Şimdi, Sayın Boyner, liberal ekonomiden ve KİT'lerin özelleştirilmesini savunan bir çerçeve çizdi. Bu konuda değişik örnekler var. Örneğin Asilçelik. Bir özel sektör kuruluşu olmasına karşılık, sonradan zorla devletleştirilmiş, şimdi kara geçince tekrar özelleştirilmek isteniyor. Ayrıca, KİT'lerden elde edilen gelir, 1986 ile 1992 arasında gördüğümüz gibi 300 milyon dolar civarında. Acaba KİT'lerin özelleştirilmesi çözüm mü?

Özer Karagedikli: Sorum Sayın Boyner'e olacak. Anayasa'nın antidemokratik bir çerçevede olduğunu ve değiştirilmesi gerektiğini söylerken, son derece antidemokratik bir madde olan Anayasa'nın 119. maddesini Cumhurbaşkanı tarafından uygulamaya konulması için kuliste bulunan meslektaşlarınıza katılıyor musunuz? Ne düşünüyorsunuz?

Hüseyin Soylu: Birinci sorum Cem Boyner'e... Kamu kesimi, kriz-

leri, halk için hafifletiyordu dedi. Bu krizlerden önce yanıyorsam düzeltebilir. Şayet bu krizleri kamu kesimi düzeltiyor idiye, 12 Eylül'den sonra ve öncesinde, neden rantıye sınıflarına verilen sübvansiyonlar, destekleme kredileri ve peşkeş çekilen bankalardaki paralar kamu kesimlerine aktarılmadı, müteşebbislere aktarılmadı da devlet göz göre göre soyuldu?

Rıdvan Bey, demokrasiyi yerleştirmek için, bu ülkenin insanlarının yeterli olmadığını tahminim söyledi, yanıldıysam düzeltebilir. Aslında bu ülkenin insanları yeterliydi ve yeterli gelişme potansiyelini gösteriyordu. 12 Eylül'le beraber geçen bir balyoz hareketi ve kültür işgaliyle bu insanların önü kesilmiştir ve bu insanlar 12 Eylül'ün getirdiği sicillerle ekonomik ve iktisadi alana sokulmamıştır. Aynı zamanda politika yapmaları engellenmiştir. Acaba öyle değil mi?

Talih Aslan: Kuzey-Güney arasındaki kaynak aktarma sürecinde, denge, Kuzey'in lehine. Güney'in aleyhine olacak şekilde geliyor. Ben bu noktada Sayın Korkut Boratav'a Kuzey lehine gelişen dengelerde, Türkiye'nin konumunu sormak istedim.

Sibel Demirci: Sayın sendikacı konuşmasını demokrasi üzerine yoğunlaştırdı. Türkiye'de ve sizin sendikanızda sendika içi demokrasi ve endüstriyel demokrasi üzerindeki görüşlerinizi alabilir miyim?

Son sözler

Prof. Dr. Gülten KAZGAN

Efendim çok teşekkür ederim. Bana iki soru yöneltilmiş bulunuyor. Birincisi yazılı olarak geldi. İkincisi sözlü, burada soruldu. Yazılı soru, krizin çözümü ile ilgili.

Şimdi, ben, krizin çözümü konusunda, Sayın Boyner kadar iyimser değilim. Bugün içinde bulunduğumuz krizin çözümünün çok otomatik olduğunu düşünmüyorum bir. Nedeni de, dış dünyadan, piyasa ekonomisi yoluyla gelen des-

teklerin çok güçlü olmamasından kaynaklanıyor. Bir kere, bu, çözümün kolay olmayacağı konusundaki kanım. İkincisi, ben, olaya, tam yerinde teşhis konup, ona göre önlemler alındığı kanısındayım da değilim.

Birinci nedeni şu: Türkiye'de ilk çözüm olarak kamu dengesinin kurulması getiriliyor ve burada da özelleştirmenin önemli bir rol oynayacağı düşünülüyor.

Türkiye'nin uzun vadeli çözümlere ihtiyacı var. Pakette de bunlar yok.Örneğin, sabit sermaye yatırımları artmalı, Türkiye ihracata dönük sanayilerini, teknolojisini geliştirmeli, dünya pazarında yer almalı. Pakette bunlar ilişkin hiç bir şey yer almıyor. Ayrıca, dikkat ederseniz, IMF, Türk ekonomisinde, ithalatı artırmaya dönük, ama, ihracatı artırmaya dönük olmayan çözümler getiriyor.

Diyeğim ki, Türkiye, bütün KİT'leri özelleştirdi. Meksika'nın yaptığı gibi... Özelleştiremediklerini de kapadı. Diyeğim ki 2 yıl içinde de bunu bitirdik. Unutmayın, kamu-yu dengeleyecek bütün bu destek gelirler içeri girmişlerdir Ya da, içeriden transferler bittiğinde, biz kamunun dengesini nasıl garantiliyoruz?

Bir kere, merkezi hükümetin dengesi garanti değil. KİT'leri diyeğim elden çıkarttık. KİT'ler bitti, ama, mahalli idareler var, fonlar var. Bütün bu açık verebilen kamu kesimi örgütleri dururken, sadece KİT'leri özelleştirmekle nasıl oluyor da, biz, kamunun tam denge kurabileceğini garantiliyoruz. Bunu bilmiyorum.

İkincisi, bu denge için düşünülen olay, birtakım vergilerin alınması... O vergileri tasvip etmiyorum, onu da söyleyeceğim. Özelleştirme yanında, ben, net aktif vergisini, özellikle bu krize girilen dönemde, çok rasyonel bir vergileme sistemi olarak düşünmüyorum. Şirketler zaten

sıkıntıdayken, net aktifleri üzerinden bunları vergilemek, bana rasyonel bir çözüm gelmiyor. Ayrıca, bence, esas soru şu: Türkiye ekonomisinde, bir kere, 80'den bu yana olan dönemde hiç vergilendirilemeyen ve balon gibi şişen bir finans kesimi, bir rant kesimi var. Faizler, devalüasyonlar, spekülasyon faaliyetler, bütün mali derinleşme süreci, bu kesimi balon gibi şişiriyor. Üretim kesimi bir büyüyorsa, bu kesim üç büyüyor. Fakat, bu kesimi yakalayamıyoruz.

Üçüncüsü, IMF'nin çözümlerini düşünüyorum. IMF, hiç bir zaman uzun vadeli çözümleri düşünmüyor. Onun kendisine göre bir programı var. "Özelleştirdiniz mi bitti, kamu dengesini sağladınız mı bitti" diye düşünüyor.

Halbuki Türkiye'nin uzun vadeli çözümlere ihtiyacı var. Pakette de bunlar yok.Örneğin, sabit sermaye yatırımları artmalı, Türkiye ihracata dönük sanayilerini, teknolojisini geliştirmeli, dünya pazarında yer almalı. Pakette bunlar ilişkin hiç bir şey yer almıyor. Ayrıca, dikkat ederseniz, IMF, Türk ekonomisinde, ithalatı artırmaya dönük, ama, ihracatı artırmaya dönük olmayan çözümler getiriyor. Yani "sana yeni krediler veririm, ithalatını rahatça artırabilirsin, ama, bu arada, ihracatın ne olur onu sen kendin çöz" diyor. Şimdi, bu tür yarı çözümlerle Türkiye'nin uzun vadeli bir büyüme sürecine gidebileceğini tahmin etmiyorum. Dolayısıyla bu paketi o açıdan çok yetersiz görüyorum.

Bana gelen ikinci soru, teknolojik gelişmeye ilişkin. Soruyu soran arkadaş, haklı olarak, "siz, sadece izlemeyi söylediniz, araştırma geliştirme harcamalarını artırıp, bu yoldan Türkiye'nin teknoloji yaratma sürecine girmesini konu etmediniz" diyor. Doğru! Ama, önce bu iş, izleme ve taklit etmeyle başlar. Japonya'da da böyle başladı. Güney Kore'de de... Kendi özgür araştırma geliştirme ise daha sonraki aşamadır.

Dr. Korkut BORATAV

Yazılı gelen soru ile başlayayım. "Kamu borçlarına gereğinin mevcut kriz üstündeki etkisi nedir; Asıl müsebbib nedir?" Haluk Abuşoğlu."

Şimdi bence, hem hesaplara, hem de kendi analizime göre, bu etki abartılıyor. Üstelik de, siyasi iktidar tarafından, kamu kesimi suçlanarak abartılıyor. Ve dolayısıyla da, kolay bir hedef teşkil ediyor. Bir kere, hemen şunu söyleyeyim. Kamu borçlanma gereği, kavram olarak, ayrıntıda ufak oynamalar da olsa, kamu yatırımlarıyla, kamu tasarrufları arasındaki farktır. Normal olarak, kamu tasarruflarının pozitif olması gerekir. Hele faiz yükü yoksa, muhakkak pozitif olması gerekir. Böylelikle, kamu yatırımları, bir açık yaratır. Yani, umumiyetle, kamu tasarruflarından fazladır. "Niyeyledir" dersiniz. Özel sektörde de öyledir de, ondan. Yatırım yapan her birim açık verir. Türkiye'de kamu borçlanma gereği rakamlarında yazılmaların kaynağı eski milli gelir serisine oranla verilebilir.

Bu hesapları, maalesef, Türkiye'de istatistik çalışmalarının bence bir kara lekesidir. Aşağı yukarı, 5-6 yıldan beri milli gelir hesaplarını yapan ve yapmakla yükümlü olan İstatistik Enstitüsü, yeni milli gelir serisini kullanmayı reddediyor ve hala yüzde 30, yüzde 40 daha alt düzeydeki eski seriyi, yapay yöntemlerle sürdürüyor. İstatistiğin büyüme hızını eski seriye uyguluyor, ama, orijinal tahmin oradan geliyor. Dolayısıyla, gerçekte olduğundan büyük oluyor. 1993 yılında, bu, yüzde 11.3'tür ve sanıyorum 94'te biraz artarak, yeni seriye göre yüzde 13'lere filan gelmiştir. Şimdi, bu rakam, dramatik bir rakam değildir. Mesele, İtalya'daki rakamla, aşağı yukarı aynıdır.

İkinci hususta şunu söyleyeceğim: Kamu borç gereğini küçültmenin en kötü yöntemi de, yatırımları daraltarak bunu yapmaktır. Türkiye'de de bu oluyor. Yatırımların daralması, Türkiye'de, aşağı yukarı sabit sermaye stokunun belki yarısı-

na sahip olan kamu sektörünü sadece yenileme yatırımları bile yapılamaz hale getiriyor. Bu, mesela, binaların çökmesine, kalorifer borularının patlamasına yol açabileceği gibi, tüm KİT sektörünün felce uğramasına da arkasındaki ana sebeptir. Dolayısıyla, içinde bulunduğumuz şeyin perspektifi, yatırımları sıfırlayarak, kamu borcunu, kamu borç gereğini de sıfıra yaklaştırmaktır, yahut sıfırlama çabasıdır. Bu, maalesef, Türkiye'de, kısa vadeli perspektifin hakimiyeti anlamına gelir.

Asıl müsebbib nedir? Buradan yola çıkarak, "5 Nisan Kararları'nın çare olup olmadığına ilişkin" diğer soruya geleceğim. Şüphesiz, kamu kesimindeki açık büyümüştür. Açığı büyüten ana etken, faiz yüküdür. Personel giderlerinin açığı büyüten etkisi, 91'den sonra hafiflemiştir ve nitekim 93 ve 94'te kamu personel giderlerinin konsolide bütçedeki payı azalmaktadır. Dolayısıyla, esas sistematik olarak artan, faiz yüküdür.

Hemen şunu söyleyeyim: KİT'lerin kamu bütçesine olan yükü de abartılmaktadır. Bu açık, 94 tahmininde, 36 trilyon civarındadır. Sırf kamuoyu yaratmak için bu rakam abartılmaktadır. Size canlı bir örnek vereceğim: Dün sabah, bir televizyon programında, özelleştirmeyle görevli kurulunun başındaki zat, 100 trilyonluk açıktan bahsetti. Oysa, resmi metni 36 trilyon diyor, Perspektifi bozmanın da bir sınırı vardır.

Asıl müsebbib, konuşmamda da söylediğim gibi 89'da ilan edilen finansal dış serbestidir. Bundan 3-4 yıl öncesine kadar, Fransa gibi güçlü bir ülkede bile, vatan-daşların ceplerinde çıkarabilecekleri döviz kısıtlıydı. Bankalara rahatlıkla yabancı para girip çıkmazdı. Demek ki, Türkiye, 4 yılda, birden bire Fransa'nın 4 yıl önceki seviyesine geldi de geçti.

Bizim yapıımızdaki zayıf ülkeler, anlık rezervlerine bakarak, konvertibilite ve sermaye hareketlerinin serbestini kaldırabileceklerini sanabilirler. Bu işi biraz sürdürebilirler de. Ama, bir yerde balon patlarsa, gider. Bizde balonu ne patlattı?

Bazı görüşlere göre Standart and Poors'un bizim rating notumuzu indirmesi patlattı.. Hayır! Aralık ayının ödemeler dengesi rakamları incelenirse, arkadaşlarımız göreceklere ki, 93 Aralığında, dışarıya sermaye kaçıışı başlamıştır. Oysa, o malum rapor, Ocak'ta gelmişti. 93 Aralığında, kısa vadeli sermaye hareketleri negatife dönmüştür ve rezerv azalması başlamıştır. Dıştan içeriye giren sıcak para yavaş yavaş Türkiye'de bu açığın devam edemeyeceğini ve dolayısıyla anormal açılan bir cari işlemlerle buna rağmen biriken rezervlerin sürekli olamayacağını anlayarak dışarı kaçma şeyi başlamıştır. Bu ortamda bütün yükümlülüğü kamuya yıkmamanın hiçbir anlamı yoktur.

Şimdi, bu tahlilden başlarsak, 5 Nisan Kararları'nın etkileri ve artıları üzerinde de bir iki söz edebilirim sanıyorum. Aslında, doğru teşhisten başladığını söyleyebilirim. Paket, iki tane önemli standart istikrar programı ögesi içeriyor: Zam ve ücretli kesime yüklenme... Fakat, bunun dışında, faiz yükünün hafiflemesinin ve vergiyi artırarak kamu açığının kapatılmasının gereğini de anlıyorlar. Ver-

Paket, iki tane önemli standart istikrar programı ögesi içeriyor: Zam ve ücretli kesime yüklenme... Fakat, bunun dışında, faiz yükünün hafiflemesinin ve vergiyi artırarak kamu açığının kapatılmasının gereğini de anlıyorlar. Vergi ile ilgili doğrultu bence doğrudur, ama, yetersizdir.

gi ile ilgili doğrultu bence doğrudur, ama, yetersizdir. Hem bu ek verginin, hem de, net aktif vergisinin kurum bilançolarının henüz verilmediği bir zamanda çıkması, bilançolar üzerinde hafifletici operasyonlara imkan veriyor.

Fakat, en azından, doğrultu doğrudur. Yani bir olağanüstü vergi olarak, sermaye kesiminin vergilenmesinin, bir olağanüstü yöntemidir. Ayrıca, sermaye kesimi de buna peşinen razı görünmüştür. Burada, bence püf noktası, meclisten nasıl geçeceğidir. Geçen yıl, yaklaşık 30 trilyon lira veya biraz bunu aşan kar elde eden bankalar, net aktif üzerinden hesaplanan bir vergiyle, bu karlarının galiba yarısını verecekler. Versinler. Yüzde 46, zaten yasal orandır. Kısacası, paket, finans kesimine de yönelen unsurlar taşıdığı için olumludur ama yetersizdir. Sayın Kazgan'ın söylediği, olağanüstü genişleyen rant kesimine, menkul ve gayrimenkul spekülasyon değerlere, faizlere yönelik ciddi bir unsur taşıyor olması sebebiyle yetersizdir. Fakat, en önemli problemi, bence, kur ve faiz politikasında havluyu atmasıdır.

Globalizm ve Kuzey-Güney çatışmasında Türkiye'nin konumu ile ilgili soruyu cevaplandıracağım. Türkiye, büyük bir gayretle treni yakalamaya çalışıyor. Avrupa Birliği'ne tam üyelik çabamız bunu gösteriyor. Fakat, treni kaçıracağımız anlaşılıyor. Gümrük Birliği de bunu sağlamıyor. Dolayısıyla, pozisyon olarak, bizim gibi pek çok yarı sanayileşmiş ülkeyle benzer konumdayız. Arkadaşımızın sorduğu bölgesel ittifaklar meselesi ise, tam liberal söylem içinde, yanlıştır, kabul edilmez. Çünkü ya hep, ya hiçtir.

Batı, serbest ticaret konusunda, aslında, liberal değildir; merkantilisttir. Yani, sıkışıklarında savunma araçlarını işletmeye çalışırlar. Bunu gözlemlemek için de, Amerika-Japonya çatışması izlemek yeterlidir.

Son olarak, ilk konuşan arkadaşımın sorusunu cevaplandırıyorum. Piyasa ve serbest ticaret kavramlarına itirazımız yok. Bunlar, iktisadın yerleşik kavramlarıdır. Ama, serbest piyasa ekonomisi diye bir kavram yoktur. Bakınız bütün iktisat lugatlarına, ansiklopedilerine yoktur. Çünkü serbestin karşılığı yoktur. Değer yüküdür. "Free market" ekonominin karşılığı nedir. Free'nin, yani, serbestin karşılığı nedir? Yani, evet, "piyasa müdahalelerinin olmadığı bir ortamı, piyasaya müdahalenin olmadığı bir ortamı" kastediyorsanız ayrı birşey. Ben bunun kavramlaştırılmasına karşıyım ve ideoloji olduğunu ifade ettim. Bu kadar efendim.

Cem BOYNER

Önce Sayın Boratav'ın ve Sayın Budak'ın ifadelerindeki iki nokta ile ilgili olarak konuşmak istiyorum: Sayın hocam "Boyner'le hemfikir olmadığım veya karşı olduğum bir nokta" diye söze başladı. Sayın Budak da, benim söylediklerimden çok, benle uğraştı.

Şimdi, biz, bu eski söylemleri aşmak zorundayız diye düşünüyorum. Yaklaşık 20 yıl geride kaldı bunlar. Sayın Budak, "benim altımdakiler konuşamıyorlar, eziliyorlar" dedi. Kendisinin üstte olduğunu, birilerinin de altında ezildiğini anlıyorum, ben, bu sözden. Bunlar da geçti, bu laflar da geçti. Kimin kimin altında ezildiği, kimin üstünde olduğu da geçti. Söylediklerime karşı hiç bir söz sarfetmedi Sayın Budak. Benim temsil ettiğim bir kavrama karşı sözler sarfetti.

Bendeniz düzenin ta kendisiyim. TÜSIAD başkanlığı yaptım ve toplumun ezilenler grubunda değilim. Bundan utanmıyorum ve söylediklerimi kıymetli yapan da, budur diye düşünüyorum.

Krizi doğru okumak gerekli. Kavga benle değil ki... Kavga, bence, sermayeyle de ilgili değil. Hangi sermayeden bahsediyoruz? Türkiye'de sermaye de yok. Çok iyi anlayalım bunları. Kavga, devletin rolü ile devletin ekonomik hayatımızdaki rolü ile, cebinizdeki rolü ile, hanımefendiler, beyefendiler. Genç arkadaşlar, geçtiğimiz üç ay içerisinde, yüzde 70'in üzerinde kelle vergisi verdiniz. Devalüasyon ve tedbirlerle, herkes, yeteri kadar kaybetti. Siz bir hata mı yaptınız? İş hayatınızda, akademik hayatınızda, ticari hayatınızda, yüzde 50-30-40 neyse, kaybedecek kadar bir hata mı yaptınız? Kim yaptı bu hatayı? Birileri kumar oynuyor, faturayı size ödetiyor.

Şu anda, zaman, bizden olanlarla dayanışma değil, bizden olmayanlarla diyalog devri. Türkiye'nin dikişleri patlıyor. Gerginliklerden bahsettim. Bizi birbirimize yapıştıracak noktaları bulalım, onları ortaya çıkaralım, onları tartışalım. Çünkü, tekrar ediyorum, kavgayı doğru okumak lazım. Kavga burda değil. Minimum sivil toplum maksimum devletten özgürlük çıkmaz.

Eğer ben cevap vermezsem Sayın Budak'a kıymet vermedi sözlerime diyecek, o açıdan hakkını

vermem lazım, bunlara çok kıymet verdim, çok saygıyla karşıladım. Ama, önemli olan, Sayın Budak bana mı karşı, değişime mi karşı? Bana ise, mesele yok. Biz anlaşırız, anlaşmasak da olur. Ama, eğer, değişime karşı ise ve düzeni savunuyorsa onu duyalım. Bir insanın, işçi ya da işveren kesimini temsil etmesi, ya da öyle göstermesi, o insanın değerini ne artırır, ne eksiltir. Herşeyden önce, insanın, kendi düşündüklerini temsil etmesi lazım. Sorulara, özellikle özelleştirme ile ilgili olandan başlayarak cevap vermek istiyorum.

Özelleştirmeye, kategorik olarak taraftarım. Piyasada alınıp satılan hiç bir mal ve hizmetin üretilmesi, satılması işiyle devlet uğraşamaz diyoruz. Diyoruz ki, devletin rolü burada büyük. Devletin rolünün küçük olduğu yerler de var. KİT'lerde, yüzbinlerce çalışan fazlası var. Dönüyorsunuz geriye, devlet adalet dağıtmakta ve sağlamakta küçük. Eğitimde küçük, sosyal güvenlikde küçük. Buralarda görmüyorsunuz devleti. Devlet küçülsün, yok olsun demiyoruz, ama, büyümesi gereken yerde büyümeli, küçülmesi gereken yerde küçülmeli.

Bir KİT'i satmak, peşkeş çekmek oluyor da, o KİT'in açığı için sermaye sınıfına -bu jargonu da kullanıyorum- günde yüzde 1000'le faiz vermek devlet kaynağını peşkeş çekmek olmuyor mu? Kim alıyor yüzde 1000'le faizleri üç aydır, iki aydır memlekette? Parası olan kim? Parası olan, efendiler, zenginler... KİT'in açığını kapamak uğruna, kamu harcamaları uğruna, kamu uğruna, devletin bu yanlış rolü uğruna, zenginin cebine para koymak istiyorsanız, KİT'leri özelleştirmeyelim. Bir laf vardır "Size herşeyi verecek kadar büyük bir devlet, elinizdeki herşeyi alacak kadar da büyüktür." Bunu hiç unutmayalım.

Türkiye'deki ekonomik kriz ciddidir, ancak, paket, eksikleriyle, gecikmeleriyle gereklidir ve isabetlidir. Ve, bu paket başarılmak zorundadır. Eksikliklerini zamanla tartışarak düzeltmeye gayret edelim. Sayın Budak'a da katılıyorum. Böyle paket olmaz. Aslında, Bayram Meral, benle aynı anda öğrenemez bu paketi. İsrail'de de gördük, Meksika'da da gördük, Arjantin'de de gördük.

IMF anlaşması da -aslında henüz anlaşma olmamakla birlikte- geliştiği yön itibarıyla fevkalade moral düzelticidir. Çünkü, IMF anlaşmaları disiplincidir. Politik sübvansiyona karşı koyar. KİT'lerin beslenmesini kontrol eder. Sorumsuzca para basılmasına karşı koyar. Bizim ihtiyacımız da budur. Türkiye'de ortada çok geniş bir mütedeyin kitle var. Eski sol, eski sağ, mütedeyin kürtler, dindarlar, liberaller v.s. Bence bu bölüm yakın zamanda iki tercihi arasında ayrılabilir. O da yenilikçilik ve tutuculuk arasında. Yenilikçilik şu saate kadar konuştuğumuz şeyleri isteyenlerdir.

Bir paket hazırlanırken işçi temsilcisi olur, işveren temsilcisi olur, meclisteki muhalefet partilerinin temsilcisi olur. Akademisyenler olur, batta kamuoyunu etkileyen, yön gösteren basın da olur. Bu, bir toplumsal uzlaşmadır. "Ben senin için paketi yaptım" diye böyle masanın üzerine atamazsınız.

Türk Eximbank sigorta programları, ihracatınızı ticari ve politik risklere karşı teminat altına alıyor.

Türk Eximbank İhracat Kredi Sigortası programları İhracatçılarımızı ticari ve politik risklere karşı teminat altına alıyor: Savaş, içsavaş, mal bedelinin transfer edilememesi, karşı ülkede ithalat izninin iptali, alıcının iflası, ihracat bedeli ya da hakedişlerin ödenmemesi, malın kabul edilmemesi v.b...

Ayrıca, sigorta poliçesinin teminat olarak gösterilmesiyle ticari bankalardan ihracat kredisi temininde de kolaylık sağlıyor.

TÜRK EXIMBANK

İhracata Güçlü Destek

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER

Açılış:

Paul SWEETZ

Panelistler:

Ishak ALATON

Doç. Dr. Çağlar KEYDER

Prof. Dr. Oğuz OYAN

Prof. Dr. Ahmet TONAK

Bugün burada sunuş yapacak olan Profesör Paul Sweezy büyük bir abide gerçekten. Kendisi dünya iktisadına, dünya literatürüne çok büyük katkılar yapmıştır. İktisadın ilk monopolü kitabını yazan, kaybedeli 5-6 sene olan Cambridge’li ünlü profesör John Robinson da buraya gelmişti. İşte başlangıçta ilk teknelci kapital konuları ile uğraşan insanlardan biri daha şu anda aramızda. Bugün ilk konuşmacımız Profesör Paul Sweezy, kapitalizmin nereye gittiğini tartışmaya açacak. Sayın Profesör Sweezy’i şimdi huzurunuzda konuşmaya davet ediyorum.

Finans kapitalin yükselişiyle güç odağı yer değiştirdi

Paul SWEETZ

Çeviren:

Ceren ÖZSELÇUK

Bu konferansın belirlenmiş olan konusu “Türkiye ve Dünyadaki Yeni Eğilimler.” Türkiye’deki yeni eğilimlerle ilgili birşeyler söylemeye çalışmayacağım; bunun nedeni kısmen benim bilgisizliğim, ama daha önemlisi Türkiye zaten dünyanın bir parçasıdır ve yaşadığımız dönemde bütün yeni eğilimlerin kaynağı, doğaları gereği küreseldir. Dünyanın herhangi bir bölümünde neler olduğunu anlamak istiyorsak, dünyada neler olduğunu anlamaktan başlamalıyız. Hegel’in “Gerçek bütündür” sözü hiçbir zaman bugünkü kadar doğru ve geçerli olmamıştır.

Çokça alıntılanan 1936 yılında yazılmış bir paragrafta John Maynard Keynes şöyle diyordu: “Spekülatörler düzenli akan bir girişim ırmağının üzerindeki balonlar olarak zararlı değildirler. Ama girişimler, spekülasyon girdabının üzerindeki balonlara dönüştüğünde iş ciddileşir. Bir ülkenin sermaye gelişimi gazineculuk etkinliklerinin bir yan ürünü haline gelmişse, işler büyük

olasılıkla sağlıksız yapılmaktadır.”

Keynes büyük bir olasılıkla 1920 sonlarında, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki, dünyanın en gelişkin bu kapitalist ülkesindeki durumu ima etmekteydi. Bugün, yarım yüzyıldan fazla bir süre sonra bu pasaj, 1980’ler ve 1990’larda yalnızca ABD’de değil, tüm dünyada bütünüyle gerçekleşmiş olan kehanetin uğursuz bir yankısı gibi.

Finans kapital bir kez, ilk baştaki, insanın ihtiyaçlarını karşılamak için üstlendiği reel üretim ekonomisinin alçakgönüllü yardımcısı rolünden kopunca, kaçınılmaz bir şekilde yalnız kendi genişlemesi için donatılmış spekülasyon kapital haline geldi. Geçmişte hiç kimse, kapitalizmin kendisi kadar eski bir olay olan spekülasyon kapitalin, değil dünyaya, bir ulusal ekonomiye bile hakim olacak kadar büyüyebileceğini hayal edememişti. Ama oldu.

Bu, bugün karşı karşıya olduğumuz gerçeklik. Gelişmiş sanayi ülkelerindeki 35 milyonluk işsizlikten, üçüncü dünyada gittikçe şiddetlenen fakirlik ve yokluğa ve her yerde gözlemlenen başıboş bırakılmış ekolojik bozulmaya kadar bunun dehşet verici sonuçları belirgindir.

Burada tartışılması ve açıklanması gereken bütün bu oluşumların nasıl ortaya çıktığıdır. Sermaye birikimi her zaman kapitalist sistemin itici gücü olmuştur ve ekonomik analizin bütün belli başlı okulları tarafından da - klasik, Marxgil ve neoklasik - böyle ele alınmıştır. Sermaye birikiminin,

Finans kapital bir kez, ilk baştaki, insanın ihtiyaçlarını karşılamak için üstlendiği reel üretim ekonomisinin alçakgönüllü yardımcısı rolünden kopunca, kaçınılmaz bir şekilde yalnız kendi genişlemesi için donatılmış spekülasyon kapital haline geldi.

meydana geldiği ülkelerin servetine, gelirine ve yaşam düzeylerine katkı yaptığı genellikle doğru olarak kabul edilmiştir. Tabii bu birikim sürecinin her zaman, yapısal olarak meyilli olduğu dönemsel şoklar ve çöküşler, nüfusun çeşitli bölümlerine eşitsiz dağıtılan yararlar, vb. gibi bir diğer tarafı da oldu. Ama bütüne bakıldığında, olumlu tarafları olumsuz taraflarından çok daha fazla olan gerekli bir süreç olarak görüldü ve hala da öyle görülüyor.

Benim şu anki amacım, sermaye birikiminin yüzyıllara uzanan tarihinin gelişimini izleyerek bu birikimin işleyişine ve sonuçlarına ilişkin oluşan bu yargıyı sorgulamak değil. Tartışmak istediğim son zamanlardaki değişimler. Bunlar çoğunlukla İkinci Dünya Savaşı'ndan beri oluşuyorlar ve sermaye birikiminin şeklini o kadar değiştirdiler ki, sermaye birikimi, bütüne bakıldığında olumlu ve yumuşak huylu bir güç olmaktan çıkıp, çok yıkıcı bir hale dönüştü.

Kapitalizmin tarihi bugün bildiğimiz gibi 18. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimiyle başladı. Baş aktörler rekabetçi piyasalarda işleyen küçük girişimlerdi. Tekstil endüstrilerinden başlayarak yayılan teknolojik ilerlemeler kısa zamanda kendi kendini üreten ve kendi kendine genişleyen birikimi ve ekonomik büyümeyi başlattılar. İlk gerçek sosyal bilim olan klasik ekonomi politigin deneyimsel temeli de bu oluşumdur.

Endüstriyel kapitalizmin erken evrelerinde pazarlar çoğunlukla yereldi; bu olgu pazarların büyüklüğünü sınırlandırdığı gibi, ayrıca katılımcıların rekabetçi hareketlerine de kısıtlama koyuyordu. Sonraları ulaşım ve iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte (kanallar, buharlı gemiler, demiryolları, telgraf) pazarlar olağanüstü büyüdüler ve bu, rekabetin kızgınlasıp kişilerden bağımsızlaşmasına neden oldu. 19. yüzyılın ikinci yarısında, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme hastalıklı bir hıza erişmişti.

Bir bakış açısından bu muhteşemdi. Kapitalizm tam kendisinin bekleneni yapıyordu. Ama başka bir açıdan, sermayenin karlılığı açısından, olaylar oldukça farklı gözüküyordu. Sorun şuydu ki, birbirini takip edercesine çeşitli sanayilerde kapitalistler bir diğerine üstün gelebilmek için kapasitelerini ve üretimlerini en yüksek karlılık noktasının çok üzerinde arttırdılar; hatta pekçok durumda da hiç kar edemediler. Güçsüz şirketler yığınlar halinde düşüp kalırken, en güçlüler bile ayakta kalabilmek için mücadele etmek zorundaydılar. Daha o günden kapitalist dünyanın lideri olmak için yarışan Amerika Birleşik Devletleri'nden bir rakam herşeyi açıklıyor. İç Savaş'ın sonunda, 1865'te toptan eşya fiyat endeksi (1910-1914 ę 100) 185'ti. 1890'da 82'ye düştü ki, bu da 25 yılda yüzde 57'lik bir düşüşe karşılık geliyordu. Hem sermaye hem de işgücünde çok şiddetli bir daralmanın yaşandığı, endüstrideki huzursuzluk ve şiddetin yeni bir doruğa çıktığı bu dönemin ekonomi literatürü karamsarlıkla ve uğursuz sezilerle doludur.

Tarih işte bu koşullarda belirleyici bir dönemeci aldı. Tüm gelişmiş kapitalist ülkelerde, 19. yüzyılın son yirmi yılı yoğun bir sermaye birikimi ve merkezileşme sürecine

Olaylara şu anki tartışma, yani 20. yüzyılın sonundaki yeni eğilimler açısından baktığımızda şunu anlamamız önemli; yüzyıl önce olanlar finans kapitalin esas zaferi için sabneyi hazırladı, ama bu sonuca ulaşması için yetersiz kaldı.

tanık oldu. Güçlü şirketler güçsüzleri yuttukları gibi, acımasız rekabeti ortadan kaldırmak ve kendi fiyatlarını ve üretim politikalarını kontrol edebilmek amacıyla değişik şekillerde birleştiler (karteller, tröstler, holdingler, dev anonim şirketler). Yine bu dönemde, büyük bir istekle yeni pazarlar ve ucuz hammadde kaynakları arayan merkez ülkelerin kapitalistleri Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın güçsüz ülkelerinde koloni kurmak ya da bu ülkeleri tahakküm altına alabilmek için harekete geçtiler. 20. yüzyıla girildiğinde, 19. yüzyılın küçük ölçekli, ağırlıklı olarak yerli ekonomiye yönelik kapitalizmi, 20. yüzyılın tekellerle kontrol edilen emperyalist sistemine dönüştü.

Bu tarihi dönüşümde finansın rolünü anlamak çok önemlidir. 19. yüzyılın son çeyreğine kadar bankalar ve para kapitali ile uğraşan, diğer menkul değerleri alıp satan kişilerin (dealer) iki ana işlevi vardı: bir yandan sanayi ve ticaret çarkının dönebilmesi için gerekli kısa vadeli kredileri sağlamak, öte taraftan hükümetlerin (özellikle ordu oluşturabilmek ve savaşmak için), özel hizmetlerin ya da kamu hizmetlerinin (kanallar, demiryolları, su dağıtım tesisatları) ve büyük sigorta şirketlerinin uzun vadeli gereksinimlerini karşılamak. İç Savaş'tan sonra (1861-1865), pekçok servetin yapıldığı finans ve provizyon işlemlerinde, kapitalistler dikkatlerini giderek daha çok endüstriye yönelttiler ve tekelleşme sürecinin baş aktörleri oldular ve genellikle de ileride ekonominin yönetim odakları olarak adlandırılacak olan çok büyük holdinglere sahip oldular ya da onları kontrol eder duruma geldiler. Bütün bunların içinde Amerika'nın en ünlü finansçısı J.P.Morgan'ın meslek yaşamı tek bir insanın durumunda çok seyrek rastlanabilecek bir paradigmatik örnektir. Ayrıca kapitalizmin bu tarihi dönüşümünden ateş alan, hem analitik hem de sanatsal düzlemdeki geniş literatürden de söz etmeliyim. İç göze çarpan örnek akla geliyor: Amerika'da, Thorstein Veblen'in The Theory of Business Enterprise (İşletmenin Teorisi) (1904) adlı eseri; Almanya'da, Rudolf Hilferding'in Das Finanzkapital'i (Finans Kapital) (1910) ve Rusya'da, Lenin'in Imperializm'i (Emperyalizm) (1917).

Olaylara şu anki tartışma, yani 20. yüzyılın sonundaki yeni eğilimler açısından baktığımızda şunu anlamamız önemli; yüzyıl önce olanlar finans kapitalin esas zaferi için sahneyi hazırladı, ama bu sonuca ulaşması için yetersiz kaldı. 20. yüzyılın ilk yarısında sermaye birikim süreci endüstri devriminin başından beri olduğu gibi sanayi kapitali üzerinde yoğunlaşmaya devam etti. Finan-

şçılar sanayi kapitalistlerinin ortakları olarak ve çoğu kez hakim ortak konumunda daha büyük bir rol oynadılar. Avantanın bölüşümünde ne kadar kavga ederlerse etsinler, iki grup da üretken kapitalin (çelik, petrol, kimya, kamu hizmetleri, kağıt, vb.) karını en yükseğe çıkartma amacını paylaşıyorlardı. Tabii ki ticari bankacılar, borsa aracılı ve tahvil alıp satan gibi uzman kişilerin içinde yaşadığı bir finans dünyası vardı ve bu dünyada hep cezbedici olan spekülasyon, kapitalizm tarihi boyunca, zaman zaman, çok geniş kitleleri içine çekerek, birçokları için de felaketle sonuçlanan kendine özgü bir işleyiş yapısını oluşturdu. Ama genele bakıldığında finans hala üretime tabiydi.

Fırtınalı geçen tekelleşme ve merkezileşme dönemini takip eden yirminci yüzyılın ilk yıllarında sermaye birikim sürecinin yapısında önemli bir değişim oldu. Daha önce belirttiğim gibi I. Dünya Savaşı'ndan beri düşmekte olan toptan eşya fiyatları 19. yüzyılın ortalarındaki dönemsal yukarı dönüşle birlikte tırmanmaya başladı ve 1920'lere kadar yükselme eğilimine (Birinci Dünya Savaşı'ndaki büyük fırlama ile birlikte) devam etti. Bu fiyat hareketinin sonucu, yeni ortaya çıkan oligopollerin, pazarlarının doyum kapasitelerine göre üretim politikalarını ayarlamayı öğrenmeleriyle birlikte, sermaye yatırımlarında yavaşlama oldu. Tarihçiler bu dönemin, genellikle savaştan önceki onyınlı yükselen işsizlik oranları, olağandışı uzunluktaki durgunluklar ve çok kısa canlanmalarla oldukça durgan geçtiğini kaydederler.

Geçmişe bakıldığında şu çok açık gözüküyor ki, 20. yüzyılın başlangıcı aynı zamanda 1930'ları da tanımlayan uzun durgunluk döneminin başlangıcıydı. Daha çabuk ortaya çıkmasını Birinci Dünya Savaşı engelledi. Daha sonra savaşın tesiriyle gelen aşırı ekonomik genişleme bir dizi özel etkenle sürdürülebildi; en dikkate değer olanı otomobil devriminin, beraberinde getirdiği ikincil etkileriyle birlikte, ilk büyük dalgasıydı.

Ama köklü bunalımın dinamikleri 19. yüzyıl dönüşümü sırasında kapitalist ekonomiye asılanmış ve sistemin işleyişindeki egemen etken olarak yüzeye çıkmaları sadece an meselesiydi. En sonunda 1929 finansal çöküşü, 1930'ların Büyük Buhranı'na geçit vermesiyle de ortaya çıktı.

Büyük Buhran, kapitalizm tarihinde yeni bir olguydu. Hiç büyüme yaşanmayan bütün bir on yılda sermaye birikimi durmuştu. 1933'te Amerika Birleşik Devletleri'nde, ki artık lider kapitalist ülke durumundaydı, işsizlik çalışan gücün yüzde 25'ini bulmuştu. Pekçok ekonomis-

tin tam istihdamı getireceğini bekledikleri dönemsal canlanma 1937'de hala yüzde 14'lük bir işsizlik oranıyla durdu. Bunu bunalımın içinde bir de gerileme izledi, 1938'de işsizlik yüzde 19'u vurdu; bu onyınlı sadece ekonomiyi değil tüm toplumu çok derin bir krizin içinde bırakarak sona ereceği belli olmuştu. Roosevelt'in gecikmiş reformları getiren ve acil yardım programlarıyla milyonları açlıktan ölmekten kurtaran New Deal'ı desteğini kaybediyordu ve ABD tarihinde ilk kez kapitalizmin geleceği ciddi biçimde sorgulanmaya başladı. Bu dönemin kapanmasına tabii ki İkinci Dünya Savaşı neden oldu. John Kenneth Galbraith'in çok yerde dile getirdiği gibi, Büyük Buhran hiç sona ermedi, sadece savaş ekonomisi içinde kayboldu. 1939-1944 arasındaki beş yıl içinde Gayri Safi Milli Hasıla yüzde 75 kadar arttı ve işsizlik fiilen yok oldu. Ama bu kapitalizmin iç mantığının bir parçası değildi. O mantık Büyük Buhran sırasında en saf haliyle sergilenmişti: Olgunlaşmış kapitalist sistem için doğal koşul durgunluktur. Eğer gelişmiş kapitalist ülkelerin içinde bulunduğu durum bu değilse, o zaman açıklama dıştan kaynaklanan, ekonomi dışı etkenlerde aranmalıdır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, yani 1940'ların ortasından 1970'lere değin bu etkenler bolca mevcuttu: Savaş hasarlarının onarımı, savaş zamanında sivil üretimin kullanımındaki kaynakların kaydırılmasıyla ortaya çıkan yoklukların giderilmesi, elektronik ve jet uçakları gibi askeri amaçlarla geliştirilen teknolojilerden yararlanılması ve hepsinden önemlisi sıcak ve soğuk yeni savaşlar. İki onyıllık boyunca, 1950'lerde ve 1960'larda sermaye birikimi için koşullar son

derece elverişliydi. Kapitalizm gençliğinin en iyi yıllarını anımsatan yeni bir altın çağa girmişti. Ama bu çok uzun süremezdi, sürmedi. Kendini teşvik eden talebi yok etmek birikimin doğasıdır. Ve yeni bir canlandırıcı ortaya çıkmadıkça sermaye birikimi yavaşlar ve durgunluk eğilimi egemen olur. İşte 1960'ların sonlarına doğru olmaya başlayan da buydu ve İkinci Dünya Savaşı'ndan beri en ciddi gerileme olan 1974-1975'te en son noktaya erişti.

Burada hikayeyi keserek itiraf etmeliyim ki, girmek üzere olduğumuz arazi tam bir bilinmeyen değilse de, geniş bir bölümü henüz keşfedilmemiş ve yetersiz bir biçimde haritalandırılmış bir bölgedir. Ayrıca eklemeliyim ki, ben de kaşif rolünü oynamak için ne özellikle eğitildim ne de yeterince deneyimliyim. Buna rağmen konu o kadar önemli ki, ilgi ve tartışma uyandırabilecek herşey faydalı olabilir.

Sözünü ettiğim, aşağı yukarı son yirmi yıldır dünya ekonomisinin ve onun hemen bütün ulusal birimlerinin tepesinde oturan, önceki durumuna göreceli olarak bağımsızlaşmış bir finans üstyapısıdır. Bazıları denetlenen ve yapılanmış, bazıları ise enformal ve denetlenmeyen pazarlardan oluşan bir ağ örgüsü ile hepsi birbirine bağlanmış bankalardan - merkezi, bölgesel ve yerel - ve şaşırtıcı çeşitlilikte finansal araçlar ve hizmetlerle uğraşan yatırım danışmanlarından oluşan bir yapı. Böyle bir oluşum çok yönlüdür ve büyüklüğünü ölçmek için kullanılabilecek kavramsal (conceptual) bir birim yoktur. Ama çok büyük olduğu ve büyüdüğü, sadece sezgisel olarak aşikar değil. Oluşumun ölçülebilen önemli yönlerinde de bu gerçek istatistiklere açıkça yansımakta.

Bu finansal üstyapının son iki onyıllı buluşu olduğunu söyledim. Bu demektir ki, ortaya çıkışı 1970'lerdeki durgunluğun dönüşüyle eşzamanlı. Ama bu şimdiye kadar yaşanan deneyimlere tam karşıt değil mi? Geleneksel olarak finansal genişleme reel ekonomideki zenginlikle elele gitmişti. Bunun artık doğru olmaması, 20. yüzyılın sonlarında durumun bunun neredeyse tam tersi olması gerçekten mümkün mü? Bir başka deyişle, bugün artık finansal büyümenin sağlıklı bir ekonomi yerine durgun bir ekonomiyle beslendiği gerçek mi?

Bu sorunun cevabı sanıyorum ki evet. Bu mümkün ve gerçekleşmekte olan da bu. Ve eklemeliyim ki, finansla reel ekonomi arasındaki tersine çevrilen bu ilişkinin, konferansın da konusu olan dünyadaki yeni eğilimleri anlamamızda anahtar olduğuna inanıyorum.

İnsanların yaşaması ve çoğalması için mallar ve hizmetler üreten reel ekonomi küçücük bir oligopol azınlığa ait. Bu reel ekonomi, bu azınlığın tüketebileceğinden ve istediğinden çok daha fazla kar getirecek bir şekilde yapılanmış. Her kapitalist gibi bu azınlık, karlarının büyük kısmıyla yatırım yapmak istiyor. Ama bu büyük karları getiren aynı yapı, esas nüfusun gelirlerine katı sınırlamalar koyuyor. Bu insanlar kendilerine sunulmuş ve mevcut rayiçte oligopol karı getirecek şekilde hesaplanmış olan fiyatlardaki üretileni ancak zar zor alabiliyor. Bu yüzden kitle tüketimine giren malları üretmek için kapasiteyi arttırarak kar elde etmek mümkün değil. Bunu yapmak, gereğinden fazla kapasiteye yatırım yapmak demektir ki, bu bariz bir kapitalist mantıksızlıktır. O zaman oligopol karlarıyla ne yapacaklar?

Geçmişe bakıldığında cevap apaçık gözüküyor: Onlar gerçek üretken varlıklar yerine, finansal varlıklara yatırım yapmalılar. Ve sanıyorum ki, ekonominin 1970'lerde bir kez daha durgunluğa girmesiyle birlikte artan ölçekte yapmaya başladıkları şey de tam bu oldu. Arz tarafında da durum değişim için hazır. «oğunlukla geleneksel türde olan finansal etkinlik, 1950'lerde ve 1960'larda savaş sonrası ekonomik patlamayla canlanmış ve durgunluğun geri dönüşüyle inişe geçmişti. Bu yüzden finansçılar yeni işler arıyorlardı. Reel ekonomiden kaçan sermaye finans sektöründe mutlulukla karşılandı. Böylece gelecek 20 yıl içinde finans kapitalin zaferiyle sonu-

Finans kapitalin yükselişiyle birlikte ekonomik ve politik gücün odağı yer değiştirdi. Uzun zamandır, özellikle radikaller arasında, kapitalist toplumun güç merkezinin sayıları birkaç yüz olan çokuluslu şirketin yönetim kurulları olduğu kabul ediliyordu. Gerçek güç artık şirketlerin yönetim kurullarından çok finansal piyasaların elinde.

çlanacak olan süreç başlamış oldu. Bu konuşmayı hazırlamaya başladığımda, kapsamak istediklerime ilişkin çok muazzam düşüncelerim vardı. Önce ana tema ifade edilecekti: finans kapitalin egemen konuma yükselişi; sonra bu sürecin başlangıç ve gelişiminin hem tarihsel hem de çözümlemeli bir taslağı çizilecekti, son ve en önemli olarak, dünyada şu sırada olup bitenleri kavrayabilmek için düşünceler geliştirilecek ve gelecekte neler beklememiz gerektiği belirtilecekti. Hatta aramızda olayların gelişiminden memnun olmayanlarca neler yapılabileceğine ve yapılması gerektiğine ilişkin bir şeyler söylemeye bile zaman bulabileceğimi düşünmüştüm.

Yazık ki bu bir yanılsamaymış. Kısa sürede anladım ki, tek bir kısa konuşmada böylesine kapsamlı bir gündemi ele almak kaçınılmaz olarak bir yüzeysellikle sonuçlanacaktı. Böylece konuşmayı kısaltıp olayın tarihsel yönünde yoğunlaştım. Ama ortaya çıkan sonuçlarla ilgili en azından birkaç not düşmeden de bitirmek istemiyorum.

(1) Finans kapitalin yükselişiyle birlikte ekonomik ve politik gücün odağı yer değiştirdi. Uzun zamandır, özellikle radikaller arasında, kapitalist toplumun güç merkezinin sayıları birkaç yüz olan çokuluslu şirketin yönetim kurulları olduğu kabul ediliyordu. Kaynakların dağılımında ve diğer önemli meselelerde bu şirketlerin rolü şüphe götürmese de, sanıyorum üzerinde durulması gereken bir nokta daha var. Finans kapital küresel bir ağ örgüsüyle birbirine bağlanmış finans piyasalarında faaliyetlerken, yönetim kurulları da giderek artan derecede bu finans kapital tarafından baskı altına alınıyor ve yönetiliyor. Başka bir deyişle gerçek güç artık şirketlerin yönetim kurullarından çok finansal piyasaların elinde. Bir dipnot: Dev anonim şirketler de bu piyasalardaki baş oyuncuların ve finans piyasalarının bu şekilde önem kazanmalarına yardım ediyorlar. Öyle gözüküyor ki, Adam Smith'in görünmeyen eli yeni bir biçimde ve daha güçlenmiş olarak yeniden sahneye çıkıyor.

(2) Şirketlerin genel yöneticileri için geçerli olan, politik gücü ellerinde tutanlar için de geçerli. Onlar da gittikçe daha fazla finans piyasalarındaki becerileri bağlamında denetleniyorlar. Bu, uluslararası topluluğun ekonomik olarak güçlüz üyelerinin IMF ve Dünya Bankası'nın doğrudan etkisinde olan konumlarında oldukça

belirgin. Ama bu denetim, Amerika Birleşik Devletleri'ni de içine alan daha güçlü üyelerin konumunda da daha az geçerli değil. Mali politikadan sağlık reformuna kadar, Clinton hükümetinin giriştiği herşey finans piyasalarının onayından geçmek zorunda. Sadece birkaç hafta önce New York Times baş muhabirlerden biri tarafından yazılmış "Borsa Diplomasisi" başlıklı uzun bir hikaye yayımladı, alt başlık ise "Clinton'ın Dış Politikası Her Bir Hamlenin Küresel Ticareti Nasıl Etkileyeceğini de Hesaba Katıyor" idi. Güçlülerle güçsüzler arasındaki ara güçlere gelince, 1980'lerin başındaki Fransa deneyimine işaret etmek yeterli olacak. Fransızlar etkileyici bir çoğunlukla sosyalist bir hükümet seçtiler. Yeni hükümet seçmenlerine cevap olarak bir dizi ılımlı sosyal reform ve genişletici mali politikalar uygulamasına başladı. Sonuç çok geçmeden ortaya çıktı : Ciddi bir ödemeler dengesi krizini takip eden telaşlı bir geri çekiliş. Bugünkü şekliyle yapılanmış dünyada demokrasi ve finans kapitalden hangisinin daha güçlü olduğu konusunda bir şüphe yok.

(3) Peki ne yapılmalı? Eğer çözümlemelerim doğruysa,

ne var olan kurallar altında işleyen küresel ekonomi, ne de bu kurallara bağlı kalmakla sınırlanmış olan hükümetler dünyadaki insanların büyük çoğunluğunun ihtiyaç duyduğu, tatminkar iş olanakları, güvenlik, geçim gibi şeyleri onlara veremezler. Çok net gözüküyor ki, bu yapıya karşı gelmekten başka bir seçimleri yok. En sonunda da bunu yapacaklarından eminim. İnsanoğlu uzun zamandır acı çekiyor, ama bir başıboşluğa ve karmaşaya doğru kayıyor gibi gözüküyor bu duruma sonsuza kadar katlanmayacağına benzer. Bu arada, devamı gelecek gibi gözüküyor umutlandırıcı olaylar da orada burada ortaya çıkıyor. Ben özellikle finansal ortodoksluğun yeni cesur dünyasını büyük bir hevesle kucaklayan Meksika'nın en fakir bölgelerindeki, fakir köylülerinin ayaklanmasından çok etkilendim. Chiapaslar iktidarı ele geçirmek için hazırlanmıyorlar ve bundan çok uzaklar. Ama tüm toplumu temelden sarsmayı başardılar ve Meksika bir daha asla 1 Ocak 1994 öncesi gibi olmayabilir. Buna benzer şeyler başka yerlerde de olacağına benziyor. Umudum bu.

Şimdi efendim çok değerli panelist arkadaşlarımızı çağırıyorum. Sayın İshak Alaton, Sayın Doç. Dr. Çağlar Keyler, Sayın Prof. Dr. Oğuz Oyan ve Sayın Prof. Dr. Ahmet Tonak. Efendim, izninizle ilk sözü Sayın İshak Alaton'a bırakıyorum. Buyrun Sayın Alaton.

Türkiye kapitalizmi bugün yol ayrımında

İshak ALATON

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

İktisat kendi içinde çok dinamik, çok yaratıcı bir ilim. Buradan bir hikaye aklıma geldi. İki öğretim üyesi konuşuyor. Biri öbürüne diyor ki, "sen son sınıf sınavlarında 20 senedir hep aynı soruları soruyorsun. Değişiklik yapmak niye hiç aklına gelmiyor?" Öbürü, "hiç gerek yok. 20 senedir aynı soruları soruyorum, fakat her sene cevaplar değişiyor" diyor.

Şimdi dünyada kapitalizmin nereye gittiği konusunda Profesör Sweezy'yi dinlediniz. 19. ve 20. asrın bir panoramasını çizdiler. Benim için önemli olan, Türkiye'de dünyaya uygun bir gelişme var mı? Çok farklı iki çizgi görünüyor, ancak faz farkıyla benzeşen noktalar da var. Türkiye Ba-

tı dünyasını yaklaşık on yıl gecikmeyle takip ediyor. Önce 20. asır boyunca gelişmiş Batı ülkelerinde kapitalizmin yaşadığı değişime bakarsak, bu asrın birinci yarısında kapitalist ülkelerde iki sosyal sınıf görüyoruz. Üretim araçlarını kontrol eden kapital sahipleri, yani kapitalist şahıslar. Bir de üretimi oluşturan kol emekçileri, yani işçiler. Yani Karl Marx'ın tabiriyle sömürenler ve sömürülenler.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde başlayan ve gelişen evrim, kol işçilerinin hayat standardının hızla yükselmesine yol açtı. İşçiler kapitalden pay almaya başladılar, işçi kapitalist oldu. Bu arada daha önemli bir ikinci olaya tanık olduk. Üretim yolları ve hedefleri çoğaldı ve çeşitlendi. Üretim he-

define kol emeği dışında da varılabileceği anlaşıldı. Otomasyon, roboteks, bilgisayar devrimleri yaşandı. 20. asrın sonu gelirken, Batı'da kapitalizm köklü bir değişimden geçmiş ve bir devrimi tamamlamış olarak karşımıza yepyeni bir hüviyetle çıkıyor. Kol emeği önemsizleşiyor. 20. asrın sonunda gelişmiş Batı ülkelerinde geleneksel işçi tipi, yani mal üretme hedefine yönelik çalışanların, bütün çalışan insanlar içindeki nispetinin yüzde 15'e düştüğünü görüyoruz. Bu müthiş bir gelişme. İşçi küçük bir azınlık olmuş. Çalışanların büyük bir kısmı, yani yüzde 85'i kol emekçisi değil. Bunlar beyinleriyle üretenler, bilgiye dayalı hizmet üretenler ve servis sektöründe çalışanlar.

Yine Batı'ya dönelim, bir diğer devrim kapitale hükmedenlerin profilinde yaşandı ve bu devrim fazını tamamladı. Asrın birinci yarısında kapitale hükmedenler, belirgin şahıslar veya belirgin ailelerdi. Amerika'da Ford, Morgan, Rockefeller, Almanya'da Hitler'e destek vermiş Krupp, Siemens, Ratenhaus, Fransa'da Schneider, Japonya'da Mitsubishi, Shotomu v.s. İkinci Dünya Savaşı ertesinde sermayenin profilinde köklü bir değişim yaşıyor. Bu değişime devrim diyebiliriz. Bu devrim hızlanıyor. Sermaye borsa yoluyla tabana yayılıyor. Kapitale hükmedenler profesyonel yöneticiler oluyor. Bu profesyonel yöneticilere hükmedenler ise hissedarlar, yani toplum oluyor. Yani toplum kapitalist oluyor. Kapitalin yoğunlaşma karakteri değişiyor. Şahıslardan topluma hizmet eden kurumlara taşıyor.

Batı'yla ilgili bu çok yalın, çok sathî analizi bitirirken, iki önemli noktayı vurgulamayı yanlış buluyorum. Birincisi, bugün Batı'da en önemli üretim faktörü, yani olmazsa olmaz cinsinden üretimi kontrol eden ve yaratan unsur parasal kapital değildir. İşçilik, yani kol emeği de değildir. Gayri menkul zenginlik de değildir. Üretim faktörü bilgidir. Burada post kapitalist, kapital ötesi, kapital üstü bir platforma giriyoruz. Kapitalistler ve proleterler, yani işçiler önemsizleşiyor, marjinalleşiyor. Kapital ötesi toplumda bilgi ve servis üretenler kazanıyor. Beyin gücü yüksek toplumlar, beyin gücüne önem vermeyen toplumlara hükmedecekler.

Bu aşamada Türkiye bir yol ayrımına gelmiş görünüyor. Eğitim sistemimizde hızlı bir reform mümkün müdür. Bilgili ve önemli bir toplum olma şansımız var mı? Yoksa çok geç mi kaldık. Bu noktayı tartışmak gerekiyor. Japonların söylediğine göre, bir chip fabrikasını yapmak bugün iki milyar dolar imiş. Türkiye'nin onu yapması mümkün değil. Yani artık endüstride büyük yatırımlara gitmemiz mümkün görünmüyor. Şimdi kıt

Sömüren kapital ve sömürülen işçi masahını Batı'da çoktan unuttular. Bizim de bunu aşmamızın zamanı geldi.

Steinbeck'in Gazap Üzümleri 1930'ların fakir insanların sömürüsünü anlatırdı.

21. asra girmeye hazırlanan Türkiye'de aynı edebiyatı güncel olaylara taşımak ekonominin sağlıklı bir platforma

oturmasını önüyor ve çözüm üretmeyi zorlaştırıyor. Fakirlik edebiyatı Türkiye'de de artık prim yapmıyor.

kaynakları acaba otomobil fabrikasına, chip fabrikasına mı, yoksa eğitime mi, toplumun genelinin eğitimine mi harcayalım, bunu tartışmaya açmak çok önemli.

Ancak Batı'da herşey güllük gülistanlık değil. Bu kapital devrimi sancılı toplumlar yarattı. En büyük dert işsizlik, herkese yetecek kadar iş sahası yok. İşsizlik Amerika'da yüzde 8, Finlandiya'da yüzde 20, İspanya'da yüzde 25. Bugün hayat boyunca iş bulamayacağına inanan İngiliz, Fransız, Avrupalı gençlere rastlıyorsunuz. Rekabet, arz-talep kuralları gereği üretilen malların ve hizmetlerin kalitesi devamlı yükseliyor, fiyatlar dengeleniyor. Kar marjları devamlı düşüyor. Yaşam şartları gittikçe düşüyor, zorlaşıyor.

Şimdi kısaca Türkiye'ye bakalım. Türkiye'de iki türlü kapitalizm yan yana gelişti. Devlet kapitalizmi ve özel sektör kapitalizmi. Devlet kapitalizmi 50 yıl boyunca politikacının elinde kuvvet simgesi olarak kullanıldı, büyütüldü, zaman içinde dejenere edildi. Devlet yönetiminde hedefler şaşı. Müteveffa dostum Samet Ağaoğlu'nun deyişiyle "Türkiye'de devlet gerektiği yerde yoktur, gerekmediği yerde çoktur." 30 sene önce de, bugün de hala öyle. Yargı sistemi, mülkiyet hakkı büyük yaralar aldı, eğitim sistemi, sağlık sistemi çökme noktasına yaklaştı. Bu arada devlet kıt kaynaklarını, olur olmaz üretim sahalarına kaydırma merakına kapıldı. Buna karma ekonomi dendi. Başta

devlet kapitalizmi ve özel sektör kapitalizmi yanyana, birbirini destekleyerek birlikte üreteceklerdi. Zaman içinde sistem dejenere oldu. Birbirlerini yeme noktasına kadar gelindi. Geliriyle gideri dengelenmiş, kar eden, çağdaş manada sağlıklı işletmeler devlet kapitalizminde gittikçe görülmez oldu. Devlet işletmeleri, yani KİT'ler bütçelerini

yaparken, kar rakamı yerine zarar rakamı hedefi açılmayı normal telakki ettiler. Varolma sebebini sorgulama nedense gözardı edildi. Hala da ediliyor.

1980'li yıllarda özel sektör büyük bir atılım yaparken, devlet işletmeleri ters yönde, bir zarar büyütme atılımı gerçekleştirildiler. Üretime müspet katkı hedef olmaktan çıktı, üretir gibi görünme bahanesi işletmenin yaşam sebebi haline getirildi. Özel sektörün yarattığı artı değer, KİT'lerin zararlarını karşılıyor ve bir miktar da toplumun hayat standardının artışına katkıda bulunuyordu. Ancak son iki-üç yıl içinde, özel sektörün yarattığı artı değer KİT'lerin zararlarını karşılayamaz duruma geldi. Bugün bu durumdayız. Ondan dolayı hızlı enflasyon ve yüksek faizler özel sektörde iflasları peşpeşe getiriyor. Devlet işletmelerinin böyle bir derdi yok. Bilindiği gibi KİT'ler iflas edemez. Zararı, hazine özel sektörden topladığı vergilerle, bunlar da yetmeyince karşılıksız para basarak karşılıyor.

Özel sektör kapitalizminden devlet kapitalizmine devamlı olarak kaynak aktarıyor ve bu çarpık sistem Türk ekonomisini bir çıkmaza getirip bırakıyor. Türkiye kapitalizmi bugün bir yol ayrımındadır. KİT'ler, iktisadın birinci kuralına saygılı olmalıydılar. Birinci kural bilindiği gibi, bir

işletmenin yaşam sebebi olarak gelir ve gider dengesinin sağlığını öngörür. Gelirle giderini dengeleyemeyen bir işletmenin varolması mantık dışıdır. Varolmaya devamda direndiğinde bütün toplumu cezalandırmış oluruz.

Bakın Sovyet Rusya'da devlet kapitalizmi çöktü. Halen Kuzey Kore'de ve Küba'da devlet kapitalizmi can çekişiyor. Sahnede bir tek Türkiye kalıyor. Dünya değişti, Türkiye'de bundan sonra devlet kapitalizmini yaşatamazsınız. Nehirleri yukarı doğru akıtamazsınız, insanlar uyandı. Sokaktaki insan politikacının birkaç adım önünde koşuyor. Sokaktaki insan, yani Türk özel girişimcisi, Türk ekonomisini düze çıkarabilir, çıkaracak. Bunu yapabilmesi için muhakkak devlet kapitalizmine son veremeliyiz. Gecenin en karanlık anı, şafaktan önceki andır. Türkiye bu sıkıntıyı da atlatacak ve düze çıkacak. Türkiye'de devlet kapitalizmine rağmen, bütün güçlüklerle rağmen özel sektör gelişiyor. Gelecek sene Avrupa Birliği ile Gümrük Anlaşması yürürlüğe giriyor. 2000'li yıllar Türkiye'nin genç girişimcileri için çok heyecan verici olacak. Buna candan inanıyorum. Özel sektörün başarısını alkışlıyorum. Sağolun.

Sorun sermayede değil, yönetim ve siyasette

ç. Dr. Çağlar KEYDER

Efendim, bu oturumun başlığı 'Kapitalizm nereye gidiyor?' Sanki bir kuşku, tedirginlik varmış gibi bir başlık. Bence kapitalizm gayet sağlıklı, daha doğrusu sermaye çok iyi durumda ve güven içinde. Sermayenin dışındaki sektörler ne durumda, ondan çok emin değilim. Gerek Paul Sweezy, gerekse İshak Alaton bahsettiler, çok önemli bir işsizlik sorunu var bütün dünyada. Türkiye'de de var tabii, ama tam gözlenemiyor. Çünkü farklı mekanizmalar işliyor.

Şimdi içinde olduğumuz bir kriz var. Bu krizin sürekli ve çok uzun olacağını sanmıyorum. Tahmin ediyorum ki, önümüzdeki 5 yıl içinde bütün gelişmiş ülkelerde büyüme oranları yükselmeye ve büyüme süreklilik kazanmaya başlayacak. Ama büyümenin süreklilik kazanması işsizlik meselesini çözmeyecek. Kriz anında işsizlik gayet normaldir. Çünkü kriz demek, çok karlı olmayan, çok etkin olmayan işletmelerin, çok iyi artık çıkaramayan sermayelerin tasfiyesi, teknoloji bakımından geri işletmelerin ortadan kalkması demektir.

Fakat kriz aynı zamanda doğurgan bir olaydır.

Çünkü kriz esnasında yeni teknolojiler gelişir, icatlar ortaya çıkar. Bu tasfiye bir yandan da yaratıcıdır ve kriz biterken ortaya yeni çıkan teknolojiler, yeni çıkan süreçler birdenbire bir birikim olayına sebep verirler ve büyüme o şekilde başlar. Şimdiye kadarki kapitalizm tarihinde büyüme aynı zamanda istihdamı da beraberinde getirmiş, dolayısıyla krizde ortaya çıkan işsizlik yavaş yavaş ortadan kalkmış. Fakat bu sefer biraz değişik durumdayız gibi. Bu kuşku galiba herkesde var. Biliyorsunuz, bundan bir ay kadar önce Detroit'deki G 7 toplantısında işsizlik üzerine konuştular. Çünkü hem Avrupa'da hem Amerika'da durum yazılanlardan, istatistiklerde gözükenden çok daha kötü. Özellikle genç nüfusun işsizliği bazı Avrupa ülkelerinde yüzde 50'ye kadar varıyor.

Gerek Alman gerekse Amerikalı yetkililer önümüzdeki yıllarda büyüme yaşayacaklarına, ancak örneğin Almanya'da işsiz sayısının artacağına değindiler ve yapısal hale gelmiş olan işsizlik sorununun nasıl çözüleceğini bilmediklerini söylediler. Buna karşı zirvede gayet yuvarlak laflar edildi. İş pazarını biraz daha serbest kılalım ya da

örneğin, Amerika'daki gibi çok düşük ücretle, çok vasıfsız işçileri bir şekilde istihdama sokalım, böylelikle hiç olmazsa işsizlik rakamları düşmüş gibi gözükür gibi. Fakat bu tür önerilere Avrupa'nın pek rağbet etmediğini biliyoruz. Çünkü Avrupa'da istihdam çok daha kurallı bir olay, Amerika'daki gibi serbest değil, ama buna rağmen tahmin ediyorum ki, önümüzdeki bir-iki yılda bu serbestlik biraz gelişecek. Fakat bu bir çözüm değil.

Diğer söylenen ise, madem yapısal değişim var, o zaman bunun gerektirdiği gibi yeni sektörlerle yönelik işçi yetiştirelim, yani işçileri uzmanlaştıralım idi. Fakat oradaki aleni cevap ise hangi sektörlerin gelişeceğinin önceden bilinmemesi idi. Dolayısıyla bunu yapmak da pek kolay değil. Sonuç olarak herkes tedirgin, herkes kuşku içinde, herkes korkuyor bu işsizlik olayının devam edeceğinden ve büyüyeceğinden, fakat ne yapılması gerektiği hakkında çok açık bir çözüm, bir öneri yok.

Şimdi globalizasyonun bir parçası olarak, eskisi gibi sadece malların ihracatı, ithalatı söz konusu değil. Eskisi gibi sadece sermayenin gittiği yerde, direkt yatırım yaparak oradaki iç pazara yönelik mal üretmesi söz konusu değil. Artık hakikaten herşey her yerde yapılabilir duruma geldi. Artık şirketler malların yapımını dışarıya ihraç etmiyorlar, süreçleri ihraç etmeye başlıyorlar. Mesela bir Avrupa havayolu şirketi, bütün bir bilgisayar departmanını alıyor Hindistan'a koyuyor. Aynı şekilde bir araştırma, geliştirme şirketi, ki tahmin edersiniz, çok uzmanlaşmış bir emek olduğu için sadece ve sadece gelişmiş ülkelerde bulunması gerekir, tüm bir yazılım departmanını götürüp Doğu Avrupa'ya veya Hindistan'a koyuyor. Yani süreçlerde bir uzmanlaşma söz konusu artık. Çünkü bu globalizasyon çerçevesinde, artık sadece ve sadece maliyetler önemli. Yani maliyetleri, toplam maliyette bir tasarruf elde edebilecek gibi yayabiliyorlarsa, bunu hemen yapıyorlar.

Bunun da gayet basit nedenleri var. Çünkü artık teknoloji buna izin veriyor. Zaten bildiğiniz gibi dünya ticaretinde servisler çok önem kazandı. Neredeyse yüzde 50'ye yakın olacağı söyleniyor bu on yılın sonunda. Servislerin bir yerden bir yere gitmesi, bilgisayarda bir adamın bir tuşa basması anlamına geliyor. Dolayısıyla iletişim o kadar kolaylaştı ki, bir sürecin başka bir ülkede yapılması ve diğer ülkeye tekrar geri alınması gayet basit birşey.

İkincisi, şirketlerin büyümesi, merkezileşmesi, sermayenin konsantrasyonu ile artık hiçbirşeyin aynı bünye içinde yapılması şart değil. Gerçi şirketler çok büyüyor, fakat aynı zamanda alt kontratlarla daha ufak şirketlere iş vererek,

çeşitli şekillerde kendilerini dağıtabiliyorlar. Burada da tabii tek mantık maliyetin düşürülmesi. Demek ki, maliyet düşürülürken, bazı süreçleri istedikleri yerde, yani bütün dünyada yapabiliyorlar. Bundan 15, hatta 10 sene öncesi ne kadar ulus devletler hala kendi ulusal ekonomilerini kontrol etme sevdasında idiler. Artık bunun pek imkansız olduğu neredeyse Türkiye'de bile görülüyor. Dolayısıyla ulus devletler, ister iletişim, isterse mal sahasında ya da servislerin ticaretinde olsun, bu akımları artık kontrol edemiyorlar. Kontrol edememek, iktisat açısından ulus devletlerin sınırlarının artık çok önemli sınırlar olmadığı anlamına da geliyor. Yani siz New York'da karar veren bir şirket idarecisiyseniz, bu şirketin herhangi bir sürecini, Hindistan'a, Türkiye'ye veya Çin'e, Endonezya'ya ihraç etmeniz arasında hiçbir fark yok. Çünkü bütün devletler aynı derecede davetkar, bütün ülkeler sermayeyi cezbetmek için çeşitli koşulları hazırlamaya hazırlar. Yani dünyadaki bu oluşumlar, gerek teknolojik, gerek siyasi açıdan sermayenin zaten içinde olduğu yapısal değişimi çok daha hızlandırıcı yönde. Sonuç olarak süreçler ve çeşitli malların üretimi giderek emeğin ve hatta vasıflı emeğin çok ucuz olabileceği Hindistan'a, Endonezya'ya, Çin'e çeşitli şekillerde ihraç ediliyor.

Bu bahsettiğim üç ülkede biliyorsunuz 2,5 milyar insan yaşıyor. Bu aynı zamanda, bu tür emeğin artık gelişmiş ülkelerde pek kullanılmayacağı anlamına geliyor. Çünkü başka yerde çok ucuz vasıflı emek bulmak mümkün.

Eskiden, yani ülke devletleri ulusal ekonomiyi kontrol etmeye çalıştıkları sırada, iktisatçılar olarak ülkenin içinde vasıflı vasıfsız ayrımı saklı kalarak nispeten bir ücret eşitlenmesi olacağı,

yani her ülkenin belirli bir ücret seviyesini temsil edeceği düşünülürdü.

Şimdi öyle bir durum ortaya çıkıyor ki, eskisine nazaran ülkenin içinde ücret düzeylerinde çok fazla bir farklılaşma var. Buna karşılık ülkeler arasında, yani dünya çapında baktığınız zaman, belirli süreçler ve vasıflar için eskisine nazaran daha fazla bir eşitlenme var. Örneğin eskiden yazılımcılar Amerika'da ve Hindistan'da belki birbirlerinden yüzde 50 farklı ücretler alıyorken, şimdi Amerika'da bir yandan saatte 500 dolar alanlar da var, saatte 5 dolar alanlar da.

Bu tabii çok farklı bir dünya düzenini getiriyor. Eğer özellikle işsizlikle beraber ele alırsanız, bunun ortaya çıkardığı siyasi sorunların ne kadar büyük boyutta oldukları da hemen ortaya çıkıyor. Çünkü bir ülkenin ulus devleti siyaset ve sosyal politika açısından nispeten birbirine

özdeş insanları birarada tutmak ve kendisini meşrulaştırmak gayesindeyken, çok daha farklı politikalar güdebiliyordu. Şimdi çok daha farklılaşmış ve giderek önemli bir kısmı işsiz kalmaya mahkum bir nüfusu bir arada tutmaya çalışan devletler söz konusu. Yani devletler artık ulusal ekonomiye hükmedemedikleri gibi, siyasete de hükmetmeleri çok daha zorlaşıyor.

Türkiye bu işin içinde mi, dışında mı, bu soruyu yanıtlamak önemli. Bu süreçlere iştirak eden ülkelerin sayısı da çok fazla değil sonuç olarak. Yani ortaya bir Çin ve Hindistan çıktığı zaman, bu ülkelerin düzeyinde ücretleri

olan diğer ülkelerin bu işe iştirak edebilmeleri artık epey zor. Çünkü Çin'de 1 küsur milyar insan var, Hindistan'da keza. Bu işin içinde veya dışında olmak artık eskisine nazaran çok daha önemli, çünkü artık işsizlik sorunu bu süreçlerin içinde olmayanların üstüne çok daha fazla binecek ve dolayısıyla siyaset, sosyal politika açısından işsizliğin çok daha fazla olduğu yerlerde kontrol, meşruiyet ve genel olarak toplumun bir arada tutulması çok daha zor olacak. Başlangıçta dediğim gibi sermaye açısından sorun olduğunu sanmıyorum. Sorun ülkelerin, ulusların, toplumların yönetimi ve siyaseti açısından. Teşekkürler.

Devletin müdahale tarzı genişliyor ve çeşitleniyor

Prof. Dr. Oğuz OYAN

"Kapitalizm nereye gidiyor?" başlığı herkesin bildiği gibi Sayın Sweezy'nin Türkçe'ye çevrilmiş bir kitabının başlığı idi. Soru değişmedi gerçekten. Ama cevaplar, tabii ki içinde bulunduğumuz konjonktüre göre farklılaşabiliyor. Dünya, II. Savaş'tan sonraki dönemde karşılıklı bağımlılık ilişkilerini daha fazla üreten bir dünya oldu. Bu dünya içinde gerek gelişmiş kapitalist ülkeler kesiminde, gerekse çeşitli derecelerde görece az gelişmiş kesimlerde, bunların hem kendi içlerinde, hem de birbirlerine karşı farklılaşma süreçleri ortaya çıktı. Bu süreçleri bütün olarak kavramak kolay olmamakla birlikte, belirli ana başlıklar altında bazı eğilimler verilebilir.

Bir kere gelişmiş kapitalist dünya içindeki güç dengelerinde önemli değişimler oldu. 1945'den sonrasına baktığımızda, 1945'lerde tartışmasız birinci hegemonik güç konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri, bugün hiç de o kadar tartışılmaz, süper emperyalist güç konumunu taşımıyor. 1945'lere kıyasla, o tanımın, yahut da en azından o konumun zayıfladığını görüyoruz.

Bir kere gelişmiş kapitalist dünya içindeki güç dengelerinde önemli değişimler oldu. 1945'den sonrasına baktığımızda, 1945'lerde tartışmasız birinci hegemonik güç konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri, bugün hiç de o kadar tartışılmaz, süper emperyalist güç konumunu taşımıyor.

Keza gelişmiş kapitalist ülkelerin kendi içinde iki ayrı ülkenin, Almanya ve Japonya'nın, yani savaş mağluplarının çok önemli sıçramalar yaptıklarını ve bu ikisinin toplam milli gelirlerinin Amerika'ninkine eşit bir düzeye yaklaştığını görüyoruz.

Keza gelişmiş ülkelerin dışında kalan dünyada da önemli değişimler var. Bunların içinde yeni sanayileşen ülkeler olarak tanımlanan Asya'nın, Uzak Doğu'nun kaplanları var. Bunların dünyada üretilen katma değere olan katkılarının arttığını görüyoruz. Henüz bu ülkelerin en gelişmiş kapitalist ülkeler cephesine katılıp, katılamayacakları konusunda da nihai olarak belirli soru işaretleri var. Öte yandan bunların kendi aralarında, örneğin Malezya'yla Tayvan arasında önemli farklılıklar var. Şimdi bunların dışında kalanlar arasında da, Türkiye, Latin Amerika ülkeleri ve tabii daha alt kategoride Afrika ülkeleri arasında yeni farklılaşma süreçleri çıktı.

Bu yeniden tanımlanan ilişkiler, dünyada bir istikrar ortamında gerçekleşmedi. Yani 1945'den sonrası genel anlamda yeni bir dünya savaşına tanık olmamakla birlikte, ekonomik anlamda kesintisiz bir istikrar dönemi değildi. 1945-70 arası oldukça istikrarlı bir dönem gibi gözüküyor. Bu dönemde esas itibariyle Keynesgil politikalar hakim oldu. İktisadi büyüme oldukça istikrarlı oldu, dolayısıyla bölüşümde düzelmeye doğru gidildi ve bu sadece gelişmiş kapitalist dünyayla sınırlı kalmadı. Bunun az gelişmiş dünyaya da yansımaları oldu. Türkiye'de de ithal ikameci politikaların uygulandığı bir dönemde, bunun yansımaları görüldü.

Ancak 1970'lerden itibaren bu tılsımlı büyüme bozuldu. 1970'lerde bunun somut göstergeleri

veya nedenleri olarak petrol krizleri sayıldı. Ama olayın, daha ziyade sistemin kendi sermaye birikim süreçlerinin tıkanmasıyla açıklanması ve bunun kar hadlerinin azalması eğilimine karşı cevap aramayla ilişkilendirilmesi doğru olur.

Bu aranan cevap, 1970'lerde Keynesgil politikaların bütünüyle terkedilmesi biçiminde olmadı. Hiç olmazsa 1980'lere kadar, aslında yeniden devletin ekonomiye doğrudan müdahalesinin aranması ve genişletilmesi yoluyla cevaplar bulunmaya çalışıldı. Bunun örneklerini Avrupa Topluluğu ülkeleri arasında bulabiliriz. Gerek birinci petrol krizine, gerekse 1979'daki ikinci krize kamu iktisadi girişimciliğini geliştirme yönünde bir cevap verildi.

1980'ler ayrı bir dönem olarak ortaya çıktı. Oluşan krize artık monetarist tepkiler gündeme gelmeye başladı. Kamu kesiminin küçültülmesi, özelleştirme adı altındaki uygulamalar gündeme gelmeye başladı. Tabii bunların arka planında bir liberal söylem, bir neoliberal ideoloji gündeme geldi. Bu aslında sadece gelişmiş kapitalist ülkeleri ilgilendiren bir olay değildi. Çünkü karşılıklı bağımlılık ilişkileri ülkeleri öylesine birbirine yapışık hale getiriyor ki, hele gelişmiş ülkelerin az gelişmişler üzerindeki ekonomik etkilerini, onların ticaretteki payını dikkate alırsanız, gelişmişlerdeki küçük bir hapsirme öteki tarafta mutlaka nezleyle, ya da gribe yol açıyor. Böylelikle aynı etkiler az gelişmiş ülkeler dünyasında da görülmeye başlandı ve açıkcası az gelişmiş ülkelerin bazı alanlarda, örneğin finansal sistemin liberalize edilmesinde, gelişmiş kapitalist dünyadan çok daha ileri giittiği görüldü.

Bunun örneklerinden biri de bildiğiniz gibi Türkiye oldu. Bugünlerde sonuçlarını görüyoruz, yaşıyoruz. 1980'lerde az gelişmiş ülkelerin dışı kapalı veya dışı görece daha kapalı olan kesimlerinde bir dışı açılma görüldü, üstelik sadece mal ticareti bazında değil, gerek sermaye hareketleri, gerekse dış müteahhitlikten turizme kadar bunun dışındaki her türlü hareketler bakımından.

Bu dışı açılma olayları dünyanın bir ölçüde küçüldüğü ve kapitalist dünyanın daha büyük bir krize girdiği, büyüme hızının küçüldüğü bir ortamda yaşandı. Bu kriz az gelişmiş ülkelere de yansıdı. Pastadan daha fazla pay almanın maliyetleri farklı oldu. Çünkü pastadan daha fazla pay alabilmek için bu ülkeler her ne pahasına olursa olsun, dışarıya kaynak transferini göze aldılar ve uyguladılar. Bunu esas itibarıyla iki şekilde yaptılar.

Birincisi, doğrudan doğruya az gelişmiş ülkelerin çalışan kesimlerine yansıyan kaynak transferiyle, ki bu da

ücret politikalarıyla ve tarımsal politikalarda olduğu gibi, sanayinin kullandığı hammaddelerin fiyatlarını, fiyat artışlarının altında belirleme, yani reel olarak düşürme politikalarıyla oldu. Dolayısıyla bu ülkelerde önemli ölçüde işçi ve köylü dediğimiz kesimlerin gelirlerini düşüren bir politika idi bu.

İkincisi, mali açıdan reel devalüasyonlar yoluyla gerçekleşti, ki bunun nasıl yansıyacağını belirleyen sonuçta toplumdaki güç dengeleridir. Yani bunun bütününe doğru dan doğruya çalışan kesimlere yansıdığını söyleyemeyiz.

Nihayet bir üçüncü mekanizma da, iktisadi anlamda ortaya çıkan her türlü teşvik yolu oldu. Bunlar ihraç edilen malın fiyatını rekabet edebilir düzeylere indirebilmek bakımından her türlü parasal ve monetar olmayan yöntemlerle yapılan teşviklerdir. Bunun yükünün nasıl yansıyacağı meselesi de biraz önce söylediğim gibi güç

dengelerine bağlı olmakla birlikte, burada daha doğrudan belirli kesimlerin gelir dağılımını bozucu kayırmalar söz konusu olmaktadır.

Sözümü bitirmeden bir konuya daha değinmek istiyorum. 1980'lerdeki bütün yeni liberal söyleme rağmen, bugün geline nokta gerek gelişmiş kapitalist ülkeler, gerekse bizim gibi ülkeler açısından, liberal müdahalecilik, yani bu çok paradoksal iki kelimenin yanyana getirilmesidir. Kamu iktisadi teşebbüsü biçimindeki doğrudan kamu girişimciliği İngiltere'de dahi bitmiş değildir. Olgusal yanlış yapmamak lazım, ama İngiltere'de dahi devletin müdahaleciliği farklılaşarak, ama artarak sürmüştür

ve devletin milli gelir içindeki payı, kamu harcamaları veya kamu gelirleri itibarıyla baktığımızda, İngiltere'de de her iki kriter açısından artmıştır.

Yeni müdahale alanları açısından, bir kere özelleştirilmiş olsa dahi, İngiltere'de özelleştirilen kuruluşlara müdahale bitmemiştir, devletin müdahalesi sürmektedir. Bütün bir eğitim ve mesleki eğitim sistemi çok daha sıkı bir şekilde yeniden tanımlanmaktadır. Bütün makro politikalarla, bütçe politikalarıyla, maliye politikalarıyla, para politikalarıyla müdahaleler sürmekte ve artmaktadır.

Araştırma geliştirme harcamalarının çok büyük bir bölümünün doğrudan ya da dolaylı devlet katkısıyla yapıldığı bilinmektedir. Amerika'da da bu büyük ölçüde böyledir. Ticaret politikaları, kentsel mevzuat, çevre, tüketici politikaları, bütün dolaylı dolaysız teşvikler, bütün bu mekanizmalar devletin müdahale ağının ne kadar çeşitlendiğini, geliştiğini bize göstermektedir. Teşekkür ederim.

Ekonomide spekülâtif eğilimler ağırlık kazandı

Prof. Dr. Ahmet TONAK

İktisadi düşünce tarihine ilgi duyanlar bilir, fizikteki gelişmelerin iktisat teorisini etkileyişi üzerine özellikle son dönemlerde epey yazıldı çizildi. Ortaya çıkan sonuçlardan biri de, fizikteki son dönem gelişmelerin, yani bir genel teoriye varma çabalarının iktisat için olanaksızlığı ve iktisat içinde farklı oryantasyonların varolmaya devam edeceği doğrultusunda. Bu noktadan hareketle, farklı yaklaşımların farklı gözlemler üreteceğini vurgulamakta bir sakınca olmadığını düşünüyorum. Bu bağlamda konuşmamda, özellikle Amerikan ekonomisinden örnekler vererek, farklı ekoller arasındaki teorik yaklaşımların ampirik çözümlemede ürettiği farklı sonuçları dile getirmeye çalışacağım.

Şimdi ortodoks konvansiyonel iktisat teorisinden sürülmüş olmasına rağmen, epey bir süredir üretken olmayan iktisadi faaliyetler, üretken olmayan emek faaliyetleri olarak adlandırabileceğimiz kavram, özellikle gündelik iş hayatına, pratiğe ilişkin söylemde giderek ağırlık kazanmakta. İşadamları, kimi politikacılar, gazeteciler sık sık, ekonomik faaliyetler içindeki payları hızla artan finans, ticaret, askeri harcamalar vs. türünden iktisadi faaliyetlerin ekonomi için ciddi bir yük teşkil ettiğini vurguluyorlar. En uç örneklerden biri olması bakımından, 1992'de Japonya Başbakanı Amerika'yı ziyaret ettiği zaman, Amerikan ekonomisinin dünya ekonomisinde rekabet gücünü yitirmesine ilişkin kendisine bir soru sorulduğunda, tam da bu noktaya temas etti ve Amerikan hükümet yöne-

ticilerini bayağı kızdırdı. Yine o sıralarda bazı Amerikan dergileri, Casino Tourism türündeki spekülâtif eğilimlerin ekonomide ağırlık kazandığını ve özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerdeki üretken yatırımların azalmasının ekonomik büyüme potansiyelini önleyen başta gelen nedenlerden biri olduğunu vurguladı. Dolayısıyla, sadece konvansiyonel olmayan iktisatla uğraşanlar radikaller değil. Bizzat bu işin gündelik kararlarını vermek, ileriye dönük yatırım planları yapmak zorunda kalan sanayicilerin ve kimi politikacıların da teslim ettiği bir olgu olarak, bu tür spekülâtif harcamaların ve ekonomik aktivitenin yoğunlaştığı ortada.

Bu işin gazetecilik yanı, gözlemsel boyutu. Bunun bir de iktisat teorisi ve kapitalist ekonomilerin performansının ampirik çözümlemesine ilişkin bir boyutu var. En genel düzlemde hangi iktisat ekolü olursa olsun, üretken ve üretken olmayan faaliyet aygıtının şu ya da bu biçimde o iktisadi ekol içinde yer aldığını biliyoruz. Mesela üretim faaliyeti bir tarafa konuyor, öbür tarafa kişisel tüketim diyoruz, yani üretim ve tüketim faaliyetlerinin ayrışması var. İktisadi düşünce tarihi açısından da, klasik ve Marksist ekoller ayrıca bu ayrımın yanısıra, üretim emeği ve üretim dışı emek ayrımını, dolayısıyla üretim ve toplumsal tüketim ayrımını da geliştirerek, kanımca iktisadi faaliyetlerin tasnifini zenginleştirmişlerdir. Neoklasik iktisadın doğuşu ve yükselişiyle bizzat bu ayrımların reddedilişini yaşıyoruz.

Öte yandan da piyasaya atfedilen yepyeni bir misyon ortaya çıkıyor. Yani piyasa bir bakıma, neyin toplumsal gereklilik olduğunu belirleme yetkisini üstleniyor. Bütün gerekli emek türlerinin üretken sayılması genel kabul görmeye başlıyor. Bu anlamda kullanılan ölçütte, eğer piyasada birşey satılıyorsa, bunun alıcısı varsa ve buna ilişkin bir emek harcanmışsa, yani iktisadi aktivite varsa, bu toplumsal olarak gerekli bir faaliyet alanıdır. Dolayısıyla mesela bizim milli gelir hesaplamamızda, gayri safi milli hasılanın bir parçası olarak addedilmesinde bir sakınca yoktur.

Bir uç örnek olması bakımından çok yinelenen bir örneği vereyim. Bir fabrika, yakınındaki akarsuyu kirlettiği zaman, gayri safi milli hasıla hesaplarımızda herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte, o suyu kullanan, o çevrede oturan

İşadamları, kimi politikacılar, ekonomik faaliyetler içindeki payları bızla artan finans, ticaret, askeri harcamalar vs. türünden iktisadi faaliyetlerin ekonomi için ciddi bir yük teşkil ettiğini vurguluyorlar. Gündelik kararlar vermek, ileriye dönük yatırım planları yapmak zorunda kalanların da teslim ettiği bir olgu olarak, bu tür spekülâtif harcamaların ve ekonomik aktivitenin yoğunlaştığı ortada.

bir kişi hastalandığı zaman, bizzat hastaneye gittiği için gayri safi milli hasıla kabarıyor. Yani bu tür uç, saçma sapan, bir bakıma toplumsal faydayı gözardı eden ve tek ölçüt olarak piyasada alınıp satılmayı dayatan bir konvansiyonel iktisat teorisi kavramsallaştırması ve ona te-kabül eden bir ampirik istatistiki bazla karşı karşıyayız.

Keynes'ci iktisat, bildiğimiz gibi başka yanlarıyla ne-klasik iktisattan ayrılrsa bile, bu yaygın kabulü, yani pi-yasada alınıp satılma ölçütünü sorgulamayarak, hatta makro teorik kavramsal çerçeveyi geliştirerek, bizzat milli gelir hesaplarının böylesi bir anlayışla derlenip to-parlanmasının teorik zeminini kurdu. Şimdilerde kon-vansiyonel iktisat içindeki büyük isimler de dahil ol-mak üzere herkes, bu milli gelir hesaplarına alternatif açıklayıcılığı ve toplumsal faydayı öne çıkartan yani da-ha güçlü olan farklı makro ekonomik muhasebe sis-temleri geliştirmek yönünde çalışıyor. Dolayısıyla sanı-yorum, ekonomilerin ürettikleri zenginliğin, yani Adam Smith'in kullandığı anlamda iktisadi zenginliğin seviye-sinin en azından iki farklı yaklaşım tarafından tespitine girmek mümkün ve buna girildiğinde de ortaya çık-a-cak manzara ister istemez bir hayli farklı.

Tabii farklı olursa olsun denilebilir. Ama burada sözkö-nüsü olan, sermayenin yatırıma ilişkin kararları ve onlar da gözlemler yapıyorlar. Ampirik göstergeler ne yöne gi-diyor diye izliyorlar ve dolayısıyla ortalıkta olan istatistiki çevre yatırım kararlarını etkiliyor. Keza üretkenliğin seyri bu tip bir kavramsal çerçeveye ölçüldüğü zaman, yine bi-ze ekonominin gidişatı hakkında bir ipucu veriyor. Eko-nomik büyüme, istihdam, devletin gelir dağılımına müda-halesi gibi alanları ve dolayısıyla yüz milyonlarca çalışa-nın geçim seviyesi, kapitalist ekonomilerin performansı ve yapısal dönüşümü gözlemlemek bizim amacımız olunca, farklı yaklaşımların sonuçlarının ne denli farklı-laştığını bilmek, yaşanan ve yaşanabilecek süreçleri anla-mak bakımından bir hayli hayati oluyor sanıyorum.

Şimdi üretim faaliyetleri ve üretim dışı faaliyetler ayrı-mını yaptığımızda, haliyle üretimde bilfiil çalışan işçiler ve diğer işçiler, yani üretim dışında çalışan işçiler ayrımını da yapmış oluyoruz. Bildiğiniz gibi klasik ekolde ekono-mik büyümenin, karın, yatırım fonunun kaynağı iktisadi artıktır. Marksist ekolün bir kavramı olarak artık değer ka-tegorisinin bizzat çeşitli ve belirli tipte ekonomik faaliyet-ler bakımından üretilişi ve bunun büyüklüğü, o ekono-mi-nin büyüme potansiyelini belirleyen önemli bir ipucudur. Faaliyetlerin ve emeğin tasnifi, bize kimi değişkenler yo-luyla bir kapitalist ekonominin değişimini gözlemlemeye imkan tanımaktadır. Örneğin yatırım kararlarının son çözümlemede asli belirleyeni olan karlılık, kar haddi ve bunun belirleyenleri olan ücret/kar oranını bir şekilde bir bölüşüm kategorisi olarak mütalaa etmek mümkündür. Öte yandan, sermaye/emek oranını da bir bakıma tekno-lojinin gelişmişlik seviyesinin bir göstergesi olarak gör-mek mümkündür. Bunlar ölçüldüğünde, bu konuda so-mut bir değerlendirmeye vardığımızda, iktisat politikaları-nın ne yönde ve kimin için çalıştığı da ortaya çıkmaktadır.

Klasik ekolde ekonomik büyümenin, karın, yatırım fonunun kaynağı iktisadi artıktır. Marksist ekolün bir kavramı olarak artık değer kategorisinin bizzat çeşitli ve belirli tipte ekonomik faaliyetler bakımından üretilişi ve bunun büyüklüğü, o ekonominin büyüme potansiyelini belirleyen önemli bir ipucudur. Faaliyetlerin ve emeğin tasnifi, bize kimi değişkenler yoluyla bir kapitalist ekonominin değişimini gözlemlemeye imkan tanımaktadır.

Şimdi alternatif mikro ekonomik muhasebe sistemini geliştirmek için yaptığımız çalışma Amerikan verilerini kullanıyor ve 1948'den 90'lara kadar geliyor. Bu dö-nemde Amerikan ekonomisine baktığımızda, 1970'le-rin başına kadar konvansiyonel verilerle gözlemlenen hızlı bir büyüme var. Sonraki dönemde de, ya petrol krizine ya da biraz daha solda isek verimlilik düşüşüne, ücretin katma değer içindeki payının artışına bağlaya-rak açıklamaya çalıştığımız bir resesyon, kriz dönemi ve arkasından Reagan ve Bush yönetimlerinin arz ekono-misi denilen yaklaşımlarıyla yarattıkları kısmi canlanma var. Bunlar herkesin tespit ettiği ve gözleyebildi-ği olgular.

Şimdi isterseniz 1948-90 dönemini, 1948-80 ve sonrası olarak ikiye ayıralım ve kimi göstergelere baka-lım. İlk 32 yıllık dönemde bir tür bölüşüm kategorisi olan, kar, ücret ya da artık değer oranı kategorisine baktığımız zaman, üretken faaliyetler ayrımını da yaptı-ığımızda, artık değer oranı kategorisinin nispeten yavaş bir artış gösterdiğini görüyoruz. Bu 32 yıllık toplam dö-nem için yüzde 22'lik bir artış var. Yıllık artış hızıysa yaklaşık olarak yüzde 0,6.

1980-90 arasına, yani on yıllık arz ekonomisinin hakim olduğu Reagan-Bush dönemine baktığımızda ise aynı değişkenin yılda yüzde 1,8'lik bir değişimle, top-lam olarak 10 yıl içinde yüzde 18 artırarak ortalama trend seviyesini ikiye katladığını görüyoruz. Yani bir ta-rafta 32 yıllık bir süreçte oran yüzde 22 değişiyor. Öte yanda farklı politikalar izlendiği zaman, bizim iddiamı-za göre konvansiyonel ölçümlerle yakalanamayacak şe-kilde trendin ikiye katlanması var.

Karlılığın diğer belirleyeni olan sabit sermaye/emek oranı da aynı dönemler için ele alındığında, ilk 32 yıllık dönemde yıllık yüzde 1,6 ve toplam yüzde 77 düzeyin-de bir artış gerçekleşiyor. İkinci on yıllık dönemde ise yüzde 0,7'lik bir yıllık büyümeyle toplam yüzde 7'lik bir artış sağlanıyor. Bu da yine iki dönem arasındaki farklılığa işaret ediyor.

Birinci dönemdeki teknolojik gelişme ve sabit sermaye-

Farklı teorik yaklaşımların "aynı iktisadi göstergesi" ne denli farklı somutladıklarını, dolayısıyla niye farklı çözümlemelerin kol gezdiğini, fizikte olduğu gibi genel bir teorinin iktisat için düşünülmesinin, en azından benim görebildiğim yakın gelecekte olanaksızlığını gösteriyor sanırım bu örnek.

ye ücret oranının bu şekilde artışı hernekadar yüzde 22'lik bir kar/ücret oranı artışı sağlamışsa bile, karlılığın düşmesi sonucunu yarattığı için, Reagan-Bush döneminin sermayeden yana politikaları bile ancak bu düzeyde, yatırım hızlanmasına sebebiyet veriyor. Bilindiği gibi kar haddinin düşme eğilimi formülasyonunda, kar/ücret oranı, karlılığı doğrudan etkilerken, sabit sermaye/emek oranı ise negatif yönde etkiliyor. Aktardığım bu ampirik bulgular karlılığa ilişkin olarak ilk dönem için yüzde 1'lik, toplam olarak ise yüzde 31'lik bir düşüşe tekabül ederken, 10 yıllık Reagan-Bush döneminde uygulanan iktisat politikalarının sonucu olarak yıllık yüzde 1.1, toplam olarak yüzde 8.3 artışa tekabül ediyor.

Şimdi iki noktaya değinerek bitireceğim. Bir tanesi 1948-90 döneminde istihdamın iç yapısal dönüşümüne ilişkin. Bu dönemde üretimde çalışan emekçilerin toplam istihdam içindeki oranı yüzde 37 azalırken, üretim dışında çalışan işçilerin üretim içinde çalışan işçilere oranı yüzde 138 artıyor. Yani bu rakamlar İshak Bey'in söylediğini destekler mahiyette. Fakat oran, en azından Amerika ve bu dönem için bakıldığı zaman, yüzde 15 düzeyine inmemiş vaziyette. Elimizde son olarak '91 verileri var.

Tabii bizim üretken emekçi kategorimiz biraz farklı. Sadece koluyla çalışanları değil, mesela ben kendimi de katıyorum işçiler arasına. Üretken miyim değil miyim, o ayrı bir mesele, fakat kol işçilerini değil de, daha geniş bir şekilde üretken emekçileri tasnif edersek, sermaye için çalışan kafa emekçilerini de katacak olursak, Amerika'da bu oran 1948'de sanıyorum yüzde 54'den, 1990'da yüzde 32'ye inmiş vaziyette.

Benzer bir eğilim bu kesimlerin toplam ücretten aldıkları payda da gözlemleniyor. Yani sadece işçi saati ve işçi sayısı değil, bunlara tekabül eden işçi ücretleri de benzer eğilimi veriyor bize.

İkinci nokta ise yukarda hızla aktardığım ampirik bulgular ile konvansiyonel bulgular arasındaki olağanüstü farklılaşmaya ilişkin. Yalnızca kar/ücret oranlarına baktığımızda, bu farklılığın ne denli dramatik olduğu ve sözünü ettiğim ayrımın kapitalizmin değişimlerini gözlemleyebilmek bakımından ne denli önemli olduğu vurgulanıyor sanıyorum. Bu değişkeni ister bir

gelir dağılımı göstergesi olarak mütalaa edelim, isterse sömürü oranı olarak değerlendirelim, üretken emek, üretken olmayan emek ayrımını kullanarak bu orana baktığımızda, kar/ücret oranına baktığımızda, 1948-90 arasında bu oranın yüzde 50 arttığını; bu ayrımı kullanmaksızın yapılan ölçümlerde ise aynı oranın artmayı bırakın, yüzde 27 düşüş gösterdiğini belirtmek istiyorum.

Farklı teorik yaklaşımların "aynı iktisadi göstergesi" ne denli farklı somutladıklarını, dolayısıyla niye farklı çözümlemelerin kol gezdiğini, fizikte olduğu gibi genel bir teorinin iktisat için düşünülmesinin, en azından benim görebildiğim yakın gelecekte olanaksızlığını gösteriyor sanırım bu örnek.

Oturumun başlığını biraz revize ederek, 'sermaye nereye gidiyor' diye sordüğümüzda, şunun altını çizmek mümkün. Özellikle gelişmiş ülkelerde, sermaye üretken olmayan alanlara yatırım yaparken, uzun dönem üretime dayalı karlılık yerine, kısa dönem spekülatif karlılığı tercih ediyor. Paul Sweezy'nin de dile getirmek istediği ve günümüzdeki kapitalizmin daha önceki kapitalizmlerden ayırdedici özelliği olarak vurguladığı nokta buydu sanıyorum.

Ulusal sınır tanımaksızın üretim faaliyetlerini üçüncü dünyaya taşıyor. Maliyeti düşürüp, karlılığı bu yolla arttırmayı deniyor. Çağlar'ın söylediklerini destekler mahiyette bir örnek vereyim, yalnız çıkardığı sonuçlara kısmen katılmıyorum. Bildiğiniz gibi Nike, büyük bir spor ayakkabısı üreten bir Amerikan şirkettir. Nike'in yaklaşık 100 bin kişilik istihdamı var. Bu 100 bin kişiden sadece 8 bini Amerika'da çalışıyor ve bunların çalıştıkları alanlar pazarlama, biçimsel bir takım yeni ayakkabıları dizayn etme, yöneticilik, reklam vs. Bu kişilere genellikle bu ayakkabıların nerede üretildiği sorulduğunda buna ilişkin çok fazla bilgileri olmadığı görülüyor. Tabii bazı katmanlar ve kişiler hariç. İlginç olan şu; Çağlar'ın da belirttiği ülkelerden Endonezya'da Nike adına ayakkabı üreten 75 bin işçi var. Endonezya'da yılda işgücüne katılan yeni işçi sayısı da yaklaşık 2.5 milyon civarında. Yani üretim faaliyeti tamamen Amerika'nın dışına kaymış vaziyette. Sadece üretken olmayan faaliyetler Amerika'da. Endonezya'da bu ayakkabıları üreten işçiler günde yaklaşık 1 dolar 35 cent alıyorlar. Bütün bu işçilere 1992 yılında ödenen miktarlar, Amerika'da Nike ayakkabılarının reklamı için eski ünlü basketbolcu Michael Jordan'a reklam için verilen 20 milyon dolar yıllık miktardan daha az.

Bu çarpıcı örnek ücretlerin eşitlenmesine işaret ediyor mu, etmiyor mu bilmiyorum. Biraz provokatif olacak bu değerlendirme ama, isterseniz bunun implikasyonlarını ve buradan çıkacak sonuç devletin aradan çekilmesi mi yoksa devletin daha müdahaleci olması mı bunu daha sonra tartışalım. Belki de çok uluslaşan sermaye kurumu karşısında çok uluslaşması ve bu yönde yaratıcılık göstermesi gereken emek örgütlerinin şapkalarını önlerine koyup düşünmeleri de gerekli olabilir; ama bunu da daha sonra tartışırız. Teşekkür ederim.

Sorular ve katkılar

Prof. Dr. Besim Üstünel. - Sayın Başkan, sorularına geçmeden önce Sayın Alaton'a kısa bir takılma yapacağım. Çünkü çok kestirme şeyler söyledi, kapitalizm şöyle, komünizm battı falan gibi. Bana bir olayı hatırlattı. 1920'li yıllarda ünlü Cambridge'ci iktisatçı Alfred Marshall, yıllık toplantıyı yaparken genç bir iktisatçı tarafından çok kestirme ifadelerle şiddetle eleştirilmiş. Marshall, bu kestirme ifadelerle eleştiriye karşı kısa cevap vermiş. demiş ki, "bütün kısa ifadeler yanlış." Bunun üzerine genç iktisatçı "bu sizin söylediğiniz de dahil mi" demiş.

Şimdi bazılarının göre Sovyet Rusya'nın, Sovyet İmparatorluğu'nun iflası Marksizmin sonudur. Bu tabii yanlış bir hüküm. Bazılarına göre Latin Amerika ülkelerindeki kapitalist uygulamalar kapitalizmin iflasıdır. Bu da yanlış bir ifadedir. Onun için işi daha ciddiye alarak önce Sayın Profesör Paul Sweezy'ye bir soru sormak istiyorum. Geçtiğimiz yıl yayınlanan iki kitapta, biri Harvard biri de MIT'den gelen iki profesörün yayımladıkları, dünyada kapitalizmin artık iki türü olduğu ileri sürülüyordu. Bir tanesi Amerikan tipi tüketim toplumu yaratmaya yönelik kapitalizm, diğeri Japon ve bir ölçüde de Alman modeli olan komüniter tip bir kapitalizm. Ben Japonya üzerinde çok çalıştım. Japonya'da üretim süreci, üretim mekanizması bütün kurumlarıyla, beşeri ilişkileriyle, işveren, işçi ilişkileriyle Avrupa ve Amerika'dakinden çok farklı. Bir İsviçreli diplomat 1986'daki bir konferansta Japonya'yı en kolektivist kapitalist ülke diye tanımlamıştı. Gerçekten Japonya, Marx'ın öngördüğü şekilde, çalışanların giderek egemenlik kazandığı, etkinlik kazandığı, hisse sahiplerinin, kapitalistlerin üretimdeki rolünün giderek azaldığı bir üretim ilişkileri düzenine dönüşmüş vaziyette. Ola-

bilir ki, bu ilişkiler 2000'li yıllarda daha da ileri giderek, tıpkı Marx'ın öngördüğü şekilde, belki devrim yapmadan, çalışanların egemenliğiyle oluşmuş yeni bir tarihi kategori aşamasına, yani kapitalizm ötesi toplum veya endüstri ötesi toplum denilen bir modele, Marksizme yakın veya onun başka bir şekline giriş modeli şeklinde gelişebilir.

Yine Uzak Doğu'da, Çin'de son 10-15 yıl içinde çok önemli gelişmeler oluyor. Yani Marksizm öldü demek, tam orayı ima ettiğiniz zaman, özellikle cehaletin örneği oluyor. Çünkü son 10-15 yıl içinde, 1.2 milyar nüfusla Çin dünyanın en güçlü ikinci ekonomisi olmaya aday. On yıl sonra da muhtemelen dünyada en çok ekonomi yapan ülke olacak. Ama Marksist modeli bırakmamış, kendilerine göre şartlarını değiştirerek uyguluyor ve bir takım reformlar yapmışlar. 1986-1987'den sonra piyasaya mekanizmasını, bazı finans kurumlarını getiriyor ve değişik koşullarda, ama esas olarak Marksist felsefeyi reddetmeden veya onu kullanarak, geliştirerek uygulamaya çalışıyor ve müthiş bir ihracat performansı sağlamış. O kadar ki, onların Batı teknolojisini alıp ustaca kullanmaları sonucunda kazandıkları rekabet gücü, başta Japonya olmak üzere Amerika'yı ve Batı Avrupa'yı tehdit etmeye başlamış.

Şimdi eğer Çin'deki Marksist modelin uygulaması, kapitalizmin bazı kurumlarını ve kurallarını alarak kendi varlığını sürdürecektir aşamaya gelirse, Japonya'daki orijinal değişik kapitalist model zamanla olgunlaşarak, tamamlanarak çalışanların hükümrân olduğu bir sisteme dönüşürse, Uzak Doğu'nun bu iki büyük üretim kapasitesi karşısında hala Amerika veya Avrupa tipi kapitalizm ne hale gelir? İkincisi, bunların birarada yaşaması, tıpkı rekabet piyasasında iki firmanın yaşaması

gibi, global anlamda iki sistemin birlikte yarışarak yaşaması insanlığın tümü açısından acaba daha iyi olmaz mı? Teşekkür ederim.

Nail Satlıgan- Efendim, benim sorum Sayın İshak Alaton'a. İshak Alaton dedi ki; imalat sanayinde çalışan kol işçilerinin oranı yüzde 15'e indi. sömürü ortadan kalktı, bırakın artık bu edebiyatı, bu masalları. Şimdi sömürüden, edebiyat ve masal olarak söz etmesine yol açan proletarya veya işçi sınıfı tanımını nereden aldığını soracağım. Çünkü ben Marksizmi New York klasik iktisadından daha iyi bilirim. Marksizm'de böyle bir tanım yoktur. Marksizm'deki işçi sınıfı tanımı, iktisadi bir zorunluluk altında başkalarına emek gücünü satmak zorunda olan insanlar kitlesidir. Yani bütün ücretlilerdir. İster koluyla çalışsın, ister kafasıyla. İster üretici emek sarfediyor olsun, ister üretici olmayan emek, ister sanayide, ister hizmette, ister ulaşımda çalışıyor olsun. Şimdi İshak Bey itiraz edebilir, bu tanıma göre, benim kızım da kendi şirketini kurmadan önce bende ücretli olarak çalışıyordu, o da bir proleter mi diyebilir. Değil tabii, çünkü o bir iktisadi zorunluluk altında çalışmıyordu, o bir prestij meselesiydi. Ücreti sermaye birikimine elverecek düzeydeydi, dolayısıyla bir iktisadi zorunluluktan söz edilemezdi.

Şimdi benim bildiğim tek anlamlı ve Marx'a uygun işçi sınıfı tanımına göre, işçi sınıfı bugün dünyanın her yerinde tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar kalabalıktır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde yüzde 60'la yüzde 90'lar arasında oynar oranı. Az gelişmiş ülkelerde de sürekli olarak yaygınlaşmaktadır bu sınıf. Yani tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yalnızsınız diye düşünüyorum ben İshak Bey. Ama kullandığınız tanım nereden geliyor onu sormak istiyorum. Teşekkür ederim.

Teknik bir arızadan dolayı cevaplar kısmının bantları çözülemedi. O nedenle okurlarımızdan özür dileriz.

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Toktamış ATEŞ

Açılış:

Ercan KARAKAŞ

Panelistler:

Prof. Dr. Ali Ülkü AZRAK,

İsmail CEM,

Ragıp DURAN,

Abdullah GÜL

19. İktisatçılar Haftası 2. gün ilk oturumunu açıyorum. Bu oturumda genel başlığımız "Demokratikleşmenin neresindeyiz?" sorusu etrafında olacak. Açılış konuşmasını programımızda Sosyal Demokrat Halkçı Parti Başkanı, aynı zamanda Başbakan Yardımcısı Sayın Murat Karayalçın'ın yapacağı bildirilmişti. Ancak Sayın Karayalçın, yoğun işleri ve kimi iletişim aksaklıkları nedeniyle programlarını değiştiremediler ve kendileri yerine Sosyal Demokrat Halkçı Parti İstanbul Milletvekili Sayın Ercan Karakaş'ı bu zevkli görevle onurlandırmışlar. Ragıp Duran da gelmeyince panelimizde bir boşluk çıktı. Sayın Karakaş önce bu güzel toplantının açılışını yaptıktan sonra panelist olarak masada yerini alacak.

Bu Anayasa ile demokrasi olmaz

Ercan KARAKAŞ

Sayın Başkan, çok değerli konuklar, sözlerime başlamadan önce Sayın Genel Başkanımız Karayalçın'ın saygılarını iletiyorum. Sayın Başkan'ın da söylediği gibi, Ankara'daki hükümet çalışmalarının yoğunluğundan ötürü maalesef aramızda olamıyor. Toplantınıza başarı dileklerini iletti.

Doğrudan 'demokratikleşmenin neresindeyiz?' konusuna girmek istiyorum. Ülkemizde 70 yıldır laik cumhuriyet düzeni var. 50 yıldır da çok partili parlamenter rejim var. Demokrasiyi yerleştirmeye çalışıyoruz. Üç kez askeri darbe yaşandı. Demokratik birikimler, özellikle 12 Eylül'den sonra büyük ölçüde ortadan kalktı. 12 Eylül'den önceki 12 Mart askeri darbesinde de demokratik birikimler, demokratik kurumlar aynı şekilde büyük ölçüde yara almıştı. Ama 12 Eylül gerçekten 70 yıllık birikimin hemen tamamını yerle bir etti. Hatta cumhuriyeti kuran 60 yıllık bir partiyi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni bile kapatabildi. Aynı şekilde sendikalar, meslek örgütleri, birçok demokratik kuruluş da 12 Eylül'den sonra kapatıldı.

Tabii demokrasi sürekli çaba isteyen birşey; ya-

pılıp bitirilen birşey değil. Demokratik düzen sürekli geliyor, dünyanın her yerinde demokrasi yaşam biçimi haline getirilmeye çalışılıyor. 12 Eylül'den sonra da demokrasi konusundaki çabalar elbette durmadı, devam etti, devam ediyor. Aslında DYP-SHP koalisyon hükümetinin kuruluş gerekçesi de budur: Türkiye'de yasaksız ve eksiksiz bir demokrasi kurmak. Koalisyon hükümetinin asıl kuruluş amacı bize göre 12 Eylül rejiminin anayasasını, temel yasalarını değiştirmek ve demokrasiyi ülkemizde eksiksiz hale getirmektir.

Bu hedefe ne kadar varıldı, demokrasinin neresindeyiz, o konuyu biraz sonra irdelemeye çalışacağım. Ama benim şahsi kanım şu; 50 yıllık çok partili demokrasi denemesine rağmen, Türkiye'de hiçbir zaman için evrensel demokrasinin standartlarına uygun bir demokrasi olmadı. Böyle bir demokrasi bugüne kadar Türkiye'de yaşamadı.

Demokrasinin daima yasaklamaları, kısıtlamaları vardı. '60 öncesinde de, sonrasında da, '70 ve '80 sonrasında da herşey tamamen kısıtlı hale geldi. Bizim yaşadığımız herhalde bize göre bir demokrasiydi. Bazıları buna Türk tipi demokrasi, ▶

bazıları bize özgü demokrasi diyor. Ama bunun evrensel demokrasiyle pekçok alanda bir benzerliği maalesef yok. O nedenle, diyoruz ki, Türkiye'nin dün olduğu gibi bugün'de gündemi demokratikleşmedir. Demokrasinin bütün kurumlarıyla, kurallarıyla yerleştirilmesidir. Demokrasi elbette insan haklarına, özgürlüklere dayalı olacak, çoğulcu olacak. Biz gerek insan hakları gerekse diğer konulardaki sözleşmeleri Türkiye olarak imzaladık. Örneğin; kadın hakları sözleşmesi, ya da ILO kararları diye bildiğimiz sendikalarla ilgili sözleşmeler var. Aslında onlarca sözleşme imzalanmış, ama bu sözleşmelere uygun iç hukuk düzenlemeleri yapılmadığı için birçok temel hak ve özgürlük kullanılır durumda değil.

Bir kere, demokrasi istiyorum diyen insanlar, partiler demokrasiden ne anladıklarını ortaya koymalıdır. 'Bize göre demokrasi' mi, yoksa evrensel bir demokrasi mi isteniyor? Bu soruya yanıt vermemiz gerekiyor.

Elbette bu anayasayla demokrasi olmaz. Bu anayasaya bağlı olarak çıkartılan birçok temel yasayla demokrasiyi yerleştirmek zordur. Ama yasalar kadar önemli olan, 'bize göre demokrasi' düşüncesini kafalardan atmaktır. Ülkemizde 'bize göre demokrasi' düşüncesi hakim olduğu için yıllarca toplumumuz yasaklarla yaşadı. Meşhur 141, 142, 163. maddeler yıllarca yürürlükte kaldı ve bu maddelerden ötürü birçok insan ceza çekti, örgütlenemedi, görüşlerini açıklayamadı. Bugün de yine benzer tavırlarla karşı karşıyayız.

Türkiye'de başka bir sorun da demokrasi konusunda bir konsensus, bir uzlaşma sağlanamamış olmasıdır. Bugün parlamentoda 450 milletvekili var, demokratikleşmeyi hükümet protokol ve programına en büyük hedef olarak yazmış bir koalisyon hükümeti var, ama buna rağmen demokratikleşme gerçekleşmiyor. Demokratikleşmenin önündeki bir engel, daha doğrusu demokratikleşmenin hızla tamamlanamamasının bir nedeni de Türkiye sağına, Türkiye'deki sağ partilerin 'bize göre demokrasi' fikrinden vazgeçmemiş olmalarıdır. Türkiye gibi askeri darbeler yaşamış birçok ülkede İspanya'da, Portekiz'de, Yunanistan'da, askeri darbelerden sonra en azından Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ülkeleri standartlarında demokrasiye 2-3 yıl içerisinde geçilebilmiştir. Çünkü toplumda bir uzlaşma sağlanmış, bir konsensus sağlanmış ve demokrasi bütün kurumlarıyla oralarla yerleşmiştir.

Türkiye'de sağ partilerin, merkez partilerin demokrasi konusunda netleşmesi gerekiyor. Demokrasinin evrensel olduğunu, demokrasinin uluslararası sözleşmelerle, ulus-

lararası hukukla belirlenmiş birçok sınırı olduğunu kabul etmek zorundalar. Aksi takdirde Türkiye'de evrensel anlamda demokrasiyi yerleştirmek kolay olmayacaktır.

'82 Anayasası'nın değiştirilmesini birçok parti istiyor. '91 seçimlerinden evvel partiler seçim bildirgelerini yolladılar. Bunlara baktığımız zaman, hemen her partinin bu Anayasa'dan memnun olmadığını görüyoruz. Ancak Anayasa'yı değiştirmeye gelindiği zaman uzlaşma sağlanamıyor.

Türkiye'de anayasalar bugüne kadar, partiler tarafından, sivil toplum tarafından tartışarak yapılmadı. Genellikle askeri darbelerden sonra, bir de Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapıldı. Ama toplumun anayasanın yapılmasına hiçbir zaman katkısı olmadı. Şimdi bunu yapmaya kalktığınız zaman, siyasi partilerle biraraya gelip, '82 Anayasası'na bakalım dedığınız zaman, çok temel konularda anlaşmazlıklar çıktığını görüyorsunuz.

Örneğin bir Güney doğu sorunu, bir Kürt sorunu, bir kültürel kimlik sorunu var ki, bunun anayasada ifadesinin bulunmasını hiçbir şekilde sağlayamıyorsunuz. Bu Mec-

lis'te, bu partilerde böyle bir çoğunluk bulamıyorsunuz. Öte yandan Anayasa'da birçok yasak var. Örneğin, öğretim elemanları, öğrenciler, kamu çalışanları, siyasi partilere üye olamaz. Hatta memurlar sendika kuramaz, ki bu da tartışmalı. Sendikalar siyaset yapamaz. Bu hakların birçoğu kabul edilmiyor.

Bu Anayasa'yla demokrasi olmaz. Bu hükümet programında yazıyor. Ama bırakın Anayasa'nın 100 küsur maddesini, milyonlarca insanı ilgilendiren yasakları belirleyen 4 maddesini kaldırmaya kalktığınız zaman bile bu zorluklar çıkıyor. Biliyorsunuz, Anayasa'yı değiştirmek için TBMM'de 300 oya ihtiyaç var. Koalisyonu oluşturan partilerin oyu 233.

Bir karar vermek gerekiyor. Ya Türkiye, üyesi olmak istediği Avrupa Birliği ülkeleri standartlarında, normlarında bir demokrasi yapacak, ya da 'bize göre demokrasi' anlayışı devam edecek. Özellikle merkez sağ partiler tarafından bu tercih yapılmadan, Türkiye'de '82 Anayasası'nı değiştirmek, ancak toplumun geniş kesimlerinin büyük kampanyalarla organize edeceği demokratik baskılarla ilerleyebilir. Yoksa başka türlü olabileceğini sanmıyorum. 27 ayda sadece bir Anayasa maddesini, Radyo ve Televizyon yayıncılığında devlet tekeline son verecek şekilde 130. maddeyi değiştirdik. Bu da büyük zorluklarla gerçekleşti. Çünkü "önce özel radyo televizyon yasasını yapalım, sonra Anayasa'yı değiştirelim" dediler. Yöntemleri buydu. Böyle bir anayasa değiştirme tekniği yok.

Diğer bir konu ise demokrasiyi yaşamın her alanında

Bir Güney doğu sorunu, bir Kürt sorunu, bir kültürel kimlik sorunu var ki, bunun anayasada ifadesinin bulunmasını biçbir şekilde sağlayamıyorsunuz. Bu Meclis'te, bu partilerde böyle bir çoğunluk bulamıyorsunuz. Öte yandan Anayasa'da birçok yasadak var. Örneğin, öğretim elemanları, öğrenciler, kamu çalışanları, siyasi partilere üye olamaz. Hatta memurlar sendika kuramaz, ki bu da tartışmalı. Sendikalar siyaset yapamaz. Bu baklarm birçoğu kabul edilmiyor.

kullanma gereği. Özellikle derneklerde, sendikalarda, kooperatiflerde, partilerde, okulda, ailede, her yerde demokrasi geleneklerini yaşatmalıyız. Ama maalesef bizim ülkemizde partiler dahil birçok yerde, demokrasi tam işlemez. Türkiye'nin kurumlarında demokrasi işlemezse, bütününde, toplumda nasıl işleyecek?

"Demokrasiyi yaşam biçimi haline dönüştürmek", yaşamın her alanında demokrasi geleneklerine uygun davranmakla mümkün olur. Tabii Anayasa'yı değiştirmekle demokratik ortamı yaratmış olmuyoruz. Toplumun bütün bireylerini ilgilendiren, onların yaşamını düzenleyen temel yasalar var ve bunların da değişmesi gerekiyor. 12 Eylül'den sonra o günkü askeri rejim, 500'ün üzerinde yasadaki değişiklik yapmış. Bu yasaların tümü demokrasi anlayışının ürünü olarak evrensel demokrasinin standartlarına uygun değil. Bunların hepsinin değişmesi gerekiyor. Ama bazıları, Anayasa değiştirilemiyorsa da belli ölçüde değiştirilmeli.

Siyasi partiler yasası ya da seçim yasası bu yasalardan. Seçim yasası zaten her seçimde değiştirilen bir yasa haline geldi. Adaletli, demokratik bir seçim yasası yerine, düşen oylara karşılık parlamentoda ne kadar çok sandalye kazanılabilir hesabıyla, elde hesap makinası seçim yasası yapılıyor. Bu konuda daha adaletli, daha demokratik, hem siyasi istikrarı sağlamaya yönelik, hem de toplumdaki bütün düşüncelerin parlamentoya yansımaları belli ölçüde sağlayacak bir çalışma var.

Öte yandan çalışmayla ilgili yasalar, sendika yasaları, grev, toplu sözleşme yasaları da ILO standartlarına uymuyor.

Yerel yönetimlerde bir reform düşüncesi var. Merkezin yetkilerinin belli ölçülerde yerele kaydırılması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, insanların yaşadıkları yerlerde kendileriyle ilgili konularda söz ve karar sahibi kılınması bir bakıma temsili demokrasiyi daha katılımcı hale getirme, hatta doğrudan demokrasiye doğru geliştir-

me düşüncesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle oluyor. Yerel yönetim reform taslağı hükümet tarafından hazırlandı, kamuoyuna da sunuldu. Eğer bir uzlaşma sağlanırsa bugün merkezi hükümetin yaptığı birçok hizmeti yerel yönetimler yapabilecek. Başta ilk-orta öğretim, sağlık hizmetleri, kültür hizmetleri, trafik hizmetleri gibi hizmetler, güçlendirilmiş yerel yönetimlere verilecek. Bu yerel yönetimlerin meclis yapıları da o taslağa göre değişiyor ve bir bakıma kent parlamentoları haline geliyor. Ayrıca değişmesi gereken dernekler yasası, YÖK yasası, gösteri ve toplantı yürüyüşleri yasası ve buna benzer çok sayıda yasa var.

Demokrasi konusunda bir sıkıntı da Türkiye'deki kültürel yapının çoğulculuğu konusunda uzlaşmak, bunu kabul etmek ve bunu Anayasa başta olmak üzere yasalara yansıtmak. Ama bu konuda da ne parlamentonun, ne de toplumun çoğunluğunun bir mutabakatı olduğunu göremiyoruz. Gerçi hükümet programında Türkiye'de farklı anadillerden, farklı kültürlerden insanların bulunduğu ve bunun bir zenginlik olarak kabul edilmesi gerektiği yazılı. Ayrıca etnik kültür ve dil konularının geliştirilmesi, araştırılması konularında varolan yasal ve fiili engellerin kaldırılacağı da yazılı, ama bu konuda da bilindiği gibi somut adımlar atılmış değil.

Amacı ve hedefi demokratikleşmeyi sağlamak olan bir hükümetin yapması gereken, kendi protokolündeki bu hedefler için daha ciddi, daha programlı bir çalışmayı ortaya koymak olmalıydı. Yani bir takvime bağlı olarak, toplumun desteğiyle bu demokratikleşme sağlanmalıydı. Son seçimlerden sonra koalisyon hükümeti, zannediyorum bu eksikliği de hissederek demokratikleşme konusunda yeni bir çalışmayı başlattı ve ekonomik paketten sonra, demokratikleşme konusunda da bir paket hazırlanıyor. Aslında bu paket, hükümet protokol ve programlarında yer alan demokratikleşmeyle ilgili düzenlemeleri, yasa değişikliklerini aşağı yukarı bir takvime bağlama çabası.

Öte yandan TBMM'de hazır olan en büyük reform paketi Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan bir pakettir. Adalet Bakanlığı tam 20 yasadaki, ki bunun içinde avukatlık yasası, basın yasası da var, değişikliklerini tamamlamış, bunları Meclis komisyonlarından geçirmiş durumda. Yalnız bu 20 yasayı, 1040 madde zannediyorum, çıkarmak kolay değil. Muhalefet engellemek için, 1040 maddenin her birine 20'şer değişiklik önergesi verse, bu işin sonu gelmez.

Meclis'in de hızlı çalışması gerekiyor. TBMM, Batı demokrasilerinin parlamentolarıyla kıyasladığımızda çok yavaş çalışıyor değil aslında. Ortalama bir yasama yılında 70 kadar yasa çıkıyor. Dışarıda bu daha az, ama tabii ülkenin koşulları farklı. Dolayısıyla TBMM'nin çalışma düzeninin de değişmesi gerekiyor, hem daha verimli, hem daha hızlı çalışması gerekiyor. Çok ilginç, 70 yıldır TBMM'nin çalışma düzeni hiç değişmemiş, aynı düzenle çalışıyoruz. Meclis'in kendi çalışmalarını düzenleyen iç tüzüğünü değiştirmek istiyoruz, ama mutabakat yok. Bizim Meclisimiz'in usulüyle, yöntemiyle çalışan örne-

ğin Avrupa Birliği'ne bağlı hiçbir ülkenin meclisi yok. Önümüzdeki dönemde Meclis iç tüzüğü'nün değiştirilmesi de gündeme geliyor.

Sözlerimi pek uzatmak istemiyorum. Kısacası, bizim inancımız şudur. Türkiye'nin büyük ekonomik, sosyal, kalkınma, sosyal güvenlik, iç barış sorunları var. Bugünkü ekonomik sıkıntıların kaynağında, Türkiye'de iç barışın sağlanamaması büyük ölçüde rol oynamaktadır.

Özellikle merkez sağdaki görüş, "önce bu sorunları çözelim, sonra demokrasi gelir" yönündedir. Bu yanlışır. Demokrasi durağan, statik birşey değildir. Demokrasi sürekli gelişir, değişir ve dinamiktir. Asıl o sorunların bu boyutlara gelmesinin nedeni, Türkiye'de demokrasinin

eksiksiz olmamasıdır. O nedenle bizim görüşümüz, önce demokrasidir. Sorunların çözümü ancak demokratik bir toplumda daha sağlıklı olabilir. Milyonlarca çalışan insan, örgütleri aracılığıyla ve birey olarak siyasi kararların alınmasına etkide bulunamazsa, katılamazsa sorunların sağlıklı çözümü mümkün olmaz. O nedenle demokrasi bu temel sorunların çözümü için bir önkoşuldur. Bireyi özgür kılmadan, toplumumuzu örgütlü hale getirmeden, devleti demokratik bir hukuk devleti, laik, sosyal hukuk devleti yapmadan sorunların çözüleceğine inanmıyoruz.

Sözlerimi burada noktalıyorum. Dikkatleriniz için teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Sayın Ercan Karakaş'a teşekkür ediyoruz. Sayın Ragıp Duran Stockholm'den bir faks yollamışlar ve katılamadıkları için özür diliyorlar. Bu faksları size okuyorum.

"İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti Başkanı Sayın Ufuk Uras'a ve İktisatçılar Haftası Düzenleme Komitesi'ne; İsveç'teki çalışmalarını beklenmedik bir şekilde uzadığından, İktisatçılar Haftası çerçevesinde düzenlenen panele katılamadığım için gerçekten üzgünüm. Bütün katılımcılar ve konuşmacılardan özür dilerim.

Demokrasinin neresindeyiz sorusuna yazılı ve uzaktan da olsa kısa bir yanıt vermek isterim. Dört gündür Stockholm'deyim. Garip bir kent burası. Dolar dört gündür aynı kurdan işlem görüyor. Dün bir öğrenci gösterisine tanık oldum, polislerde öğrencilerle birlikte yürüyordu. Kuzey'deki Lapon halkı kendi diliyle radyo televizyon yayını yaptığı gibi, buradaki gazeteler Lapon halkına vurulan darbelerden hiç söz etmiyor. Buranın Başbakanı da acı, dört gündür hiç televizyona çıkmadı. Yazılı basına da demeç vermedi. Zaten uzun yıllardır Amerika'ya da gitmemiş. Ayrıca burada ekonomik istikrar önlemleri diye bir şey de yok. Stockholm'de gazete, dergi toplatılıp, kapatılmıyor. İsveçliler güzel insanlar da, siyasi olarak birçok eksiklikleri var. Burada ne Milli Güvenlik Kurulu bulunuyor, ne Devlet Güvenlik Mahkemesi. Gazeteci meslektaşlarım da önemli konuların pek farkında değilmiş gibiler. Başkanlarının adını bilmiyorlar bile. Mesela savunma muhabirleri dışında hiçkimse genelkurmay başkanının adını bilmiyor bile. İsveç'li hiçbir başbakan anayasayı bir kez olsun bile delmemiş. Saymakla bitmez, burada çok garip durumlar var. Mesela burada 'demokrasinin neresindeyiz?' konusunda hiç panel düzenlenmemiş. Tabii İsveç'te bir zamanlar böyle paneller mutlaka düzenlenmişti de şu anda düzenlenmiyor olabilir. Ümid ederim ki, ileride Türkiye'de de böyle paneller düzenleme ihtiyacı kalmamış olsun."

Efendim şimdi demokrasinin, demokratikleşmenin neresindeyiz panelimiz için, sayın panelistleri, sayın konuşmacıları davet ediyorum.

Demokrasinin evrensel ilkeleri vardır

Dr. Ali Ülkü AZRAK

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Sayın konuklar, demin hepimiz Ragıp Duran'ın İsveç'ten gönderdiği mesajı dinledik. En son söylediği husus üzerinde biraz durmak gereğini duyuyorum. "Burada demokrasi panelleri, demokrasinin neresindeyiz başlığı altında paneller düzenlenmiyor" diyor. Düzenlenebilir ama, durmadan tartışılan birşey değildir demokrasi. Hele Kuzey Avrupa ülkelerinde. Çünkü oralarda özellikle demokrasinin artık tartışılmaz ilkeleri üzerinde büyük ölçüde mutabakat ortaya çıkmıştır. Ancak demokrasiden sapma sayılabilecek bazı kararlar ortaya çıkarsa, onlar demokrasi kriterleriyle ölçülerek tartışılabilir. Ama durmadan demokrasinin temel prensipleri nedir, demokrasinin bugün hali nice dir tartışmaları yapılmaz.

Bu noktada sayın Karakaş'ın, büyük ölçüde tasvib ettiğim, açıkçası hoşuma giden görüşlerinden bazıları üzerinde biraz durmak istiyorum. Altını çizmek istediğim, kendisinin de söylediği şu husus önemlidir: Demokrasinin evrensel ilkeleri vardır. Bu, demokrasinin durmadan izafileştirilmesinin, rölative edilmesinin yanlışlığını ortaya koyan birşeydir. Çünkü demokrasi bu şekilde izafileştirilir, hatta bölgeselleştirilir, lokalize edilirse bundan çok büyük tehlikeler doğar. Çok keyfi yorumlarla demokrasinin temel prensipleri yozlaştırılabilir. Bu prensipler üzerindeki mutabakat zayıflatılabilir.

Demokrasi çok basit ve genel ifadesiyle, toplumda çoğunluğun iradesinin ege men olmasıdır. Ama demokrasinin modern, çağdaş ilkeleri gözönünde tutulduğu takdirde, bunun çok ciddi biçimde sınırlandırıldığını görebiliriz. Çünkü za-

man içersinde görülmüştür ki, ülkelerde çoğunluklar da istibdada sapabilirler. Çoğunluk diktatörlükleri ortaya çıkabilir. Bunları önlemek için çağdaş anayasalarda, çoğunluğun bu şekilde istibdadını bertaraf edecek ya da engelleyecek birtakım ciddi önlemler yer almaktadır. Bunların başında, çoğunluğun iradesini yansıttığı kabul edilen yasama meclislerinin kararlarının daha üst bir organın denetimine tabi olması gelir ki, o da anayasa mahkemesidir. Şu halde anayasa ve hatta onun üzerinde yer alan birtakım farazi norm, hipotetik norm dediğimiz, anayasaların yapılmasında da etkili olan en üst düzeydeki kurallara, ilkelere bu çoğunluğun iradesinin uygun olması demokrasinin kaçınılmaz bir ilkesi olarak artık bugün ortaya çıkmıştır.

Bütün dünyada başlamış olan bir sürece baktığımızda, anayasa yargısının önemini görürüz. Henüz o rejimler ortadan kalkmadan önce, sosyalist ülkelerde bile anayasa yargısının önemi kavranmıştı. Yugoslavya'dan başlayarak, Romanya, Polonya ve hatta Sovyet Rusya'ya kadar anayasaya uygunluk denetimi esas kabul edilmeye başlanmıştı. Bu da gösteriyor ki, çoğunluğun iradesinin demokratik ilkelere aykırılığına sınır çekmek lazımdır. Onun içindir ki, bugün dünyada anayasa yargısı öneminin siyasi süreç içersindeki ağırlığı, bunu geliştirme anlamında tartışılmaktadır. Şu halde demokraside mutlaka çoğunluğun egemenliği söz konusu olamaz. Burada büyük ölçüde denge, uzlaşma ve mutabakat gerekmektedir.

'82 Anayasası'nda yer almayan çok önemli bir hususu vurgulamak istiyorum. Gerçekten Batı demokrasilerinde ve somut bir örnek vermek gerekirse Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan çok önemli bir kavram, '61 Anayasası'nda da yer almaktaydı: insan onuru, insan haysiyeti kavramı. Bu kavram '82 Anayasası'na alınmadı. Bunun kasıtlı bir tavır olduğunu zannetmiyorum. Ancak bu tutumun, bu kavramın demokrasi ve toplumlar için ne kadar önemli olduğunun kavranmamasından kaynaklandığını düşünüyorum.

Aslında soyut gibi görünmekle beraber, uygulamada gayet somut sonuçlar veren bir kavramdır bu. Aslında bütün insan hakları ve özgürlükleri bu temel kavramdan kaynaklanmaktadır. İşte insan onuru ve insan hakları kavramları aslında

çoğunluğun iradesinin önüne geçen kavramlar olarak kabul edilmiştir.

Görüyoruz ki, çoğunluğun istibdadına, diktatörlüğüne engel olacak önemli iki kavram ön plana geçmektedir. Bir toplumda özgürlük, ki bu demokrasinin çok temel bir elemanıdır aslında, azınlığın çoğunluğun karşısındaki özgürlüğüdür. Bu demokratik toplumda, en marjinal düşüncelerin bile engelle karşılaşmadan açıklanabilmesinde kendisini gösterir.

Demokratik toplumun temel koşullarının varlığından söz etmiştik. Bu demokratik toplumun temel koşulları ya da isterseniz ilkeleri deyin, bugün büyük ölçüde Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'nde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer almıştır.

Temel koşullara gelince, demokraside kaçınılmaz bir husus toplumsal barışın ve uzlaşmanın sağlanmasıdır. Bu, hiç kuşku yok ki, bir toleransın bir hoşgörünün varlığını zorunlu kılar. Burada yarışmacı bir toplumun karakterlerinin de rejimin içerisinde kendisini göstermesi gerekmektedir. Yani, uzlaşmacı, dengeli toplum dediğimiz zaman, bu dengenin çerçevesi içerisinde kişilerin yarışmacı bir ortamda kendilerini geliştirme hakkına sahip olmaları da demokrasinin vazgeçilmez bir esasıdır. İnsan onuruyla, insan haklarıyla bağlantısı da bu noktada ortaya çıkar zaten.

Kendi kendini geliştirme hakkını kişilere vermek, yani fırsat eşitliğini sağlamak, ki bu fırsat eşitliği hem hukuki, hem de ekonomik bir kavramdır, çok önemlidir. Kişilerin fırsat eşitliğine sahip olması, öte yandan kişilerin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmelerinin güvence altına alınması ilkesi demokrasinin temel bir ilkesi olarak iki türlü etki gösterir. Biri bireysel etkidir, ki bu siyasal sistemin insanın kendisini geliştirme hakkını garanti etmesidir. Özgürlük ve fırsat eşitliği bu kavram içerisinde kendisini göstermektedir. '82 Anayasası'nın bu konudaki ih-

mali, belki çok üst kavram olarak bunların bir kenara bırakılmasına ve mahkemelerin de bu doğrultuda içtihat oluşturmaya pek imkan bulamamasına yol açmıştır.

Katılımcı düzenin sağlanması biçiminde ortaya çıkan toplumsal etki hususunda Türkiye'de çok büyük eksiklerin varlığını görebiliyoruz. Katılımcılık toplum içerisinde siyasal sürece katılma biçiminde çok alt düzeyde kabul edilmiş olmakla beraber, iş burada bitmiyor. Çünkü demokrasi sadece dar anlamda siyasal süreçler olarak ortaya çıkmaz. Yönetimde de demokrasinin gerçekleştirilmesi zorunludur. Onun için yönetim içerisinde katılımcılık esasının kabul edilmesi lazımdır. Fakat bu konuda da Türkiye'de çok büyük eksiklerin ortaya çıktığını görüyoruz. Katılımcılığın araçları olabilecek sivil toplum örgütlerinin Türkiye'de '82 rejiminde çok etkisiz hale getirilmesi olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Bunların siyasal sürece katılmaları imkanını sağlayacak olan siyasal partilerle ilişkilerinin ortadan kaldırılması, bu konudaki kanalların tıkanması anlamına gelmektedir.

Türkiye'de çok önemli bir husus da, demokrasiyi ayakta tutan bir ilkede büyük eksiklerin olduğunun ortaya çıkmış olmasıdır. Bu da örgütlenme özgürlüğüdür. Bu özgürlük bir demokrasinin turnosol kağıdı gibidir. Nerede ki örgütlenme özgürlüğü tam anlamıyla kabul edilmiştir, orada demokrasiden söz etmek hiç mümkün değildir. Türkiye'de özellikle '82 Anayasası'yla başlayan rejimde çok büyük eksikler vardır. Örgütlenme özgürlüğü başka özgürlüklerin, örneğin düşünce özgürlüğünün, çalışma özgürlüğünün, iktisadi özgürlüklerin ve buna benzer özgürlüklerin kullanılmasının da aracıdır. Örgütlenme özgürlüğünü daha başta kısıtlarsanız, o kanalları da tıkmış olursunuz, ki Türkiye'de karşılaşılan manzara bugün ne yazık ki budur. Anayasa'da çok temel bir takım engeller vardır. Belki ikinci turda daha ayrıntılı noktalara döneriz. Teşekkür ederim.

Demokrasiye bir defa bulaştık...

İsmail CEM

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Demokrasi, demokratikleşme böyle panellerde ele alındığında, hep rahmetli arkadaşım Uğur Mumcu'nun bir nüktesini hatırlarım. Galiba 1980 öncesindeydi, gene biz demokrat olamıyoruz, demokrasiyi yapamıyoruz gibi tartışmalar vardı. Üç veya dört gazeteci kendi aramızda konuşmaktaydık. Bir noktada, bu iş nasıl olacak, demokrasi diyoruz, fakat olmuyor dedim. Uğur Mumcu, malum o biraz da klasik demokrasiye hafif eleştiriyi ba-

kardı, şöyle bir durdu, hafif gülümsedi, sonra "canım, demokrasiye bir defa bulaşmış olduk, erkeklük uğruna direnmekteyiz" dedi. Şakası bir yana, zaman zaman bunu düşünmek mümkün.

Demokrasiye, demokratikleşmeye çok gerçekçi yaklaşmamız lazım. Bir defa gerçekten Türkiye'de demokrasinin, çoğulculuğun, çoğulcu düşüncenin, hoşgörünün, geleneksel tarihsel temelleri mevcut mu değil mi? Uğruna yanıp tutuştuğumuz, kurup kurup bozduğumuz, bozdukça

EMOKRATİKLEŞMENİN NERESİNDEYİZ?

daha doğrusunu kurmaya çalıştığımız demokrasiyi bu kadar sevmekte miyiz ve bu demokrasiye gerçekten yatırıncı mıyız? Bir defa önce bunu saptamak lazım.

Tarihimizde ve geleneklerimizde demokrasi olayı yok. Bunu iyi ya da kötü diye söylemiyorum, ama bu bir vakıa. Tarihimiz, geçmişimiz aslında okul kitaplarında anlatılanlardan çok daha önemli, çok daha değerli ve hatta çok daha başarılıdır. Ancak bu geçmişimizde, bu tarihimizde demokrasi yoktur.

Demokrasinin gelişmesinde iki özellik ön plana çıkıyor. Birincisi, demokrasi merkez ve merkezin dışındaki-ler arasındaki bir mücadele içinde geliyor. Yani burjuva sınıfı oluşuyor, merkezdeki aristokrata, krala karşı kendi haklarının savunusunu yapıyor ve demokrasi bunun sonucunda oluşuyor. Şimdi bizim tarihimizde uzun yüzyıllar boyunca ve bazı küçük istisnaların dışında böyle bir hadise yok. Bizim tarihimizdeki özellik, herşeyin merkezde başlayıp orada bitmesi, ki bu özelliğimizi cumhuriyete de taşıdık. Bizde siyaset, farklı sınıflar, yani merkezle merkez dışı arasında bir kavga, mücadele olarak gelişmiş. Çünkü bizde çağdaş sınıfın tarih sahnesine çıkması, ki bu tartışılabilir, kimine göre belki 1920'ler, kimine göre ise '50 sonrasındır. Ancak 1600-1700-1800 tarihleri verilemez.

Demokrasi çağdaş sınıflarla bağlantılı bir olay. Önce burjuva sınıfı kendi hakkının mücadelesine giriyor. Sonra işçi sınıfı geliyor, o hakkını geliştirmenin platformunu yaratıyor ve demokrasi buradan yeşeriyor, geliyor. Bu demokrasinin çok önemli bir özelliği.

Bizde ise merkezdeki bürokrasinin kendi iç kavgası olarak gelişmiş. Hem Osmanlı döneminde, hem de uzunca bir süre Cumhuriyet döneminde bu böyle. Mesela Osmanlılar'daki yenilikçilik hareketlerine Tanzimat'a, Meşrutiyet'e bakalım.

Mücadelenin tarafları devletin sahibi olan bürokrat kadronun bir kesimi ile öteki kesimdir. Bir kesim biraz daha yenilikçi, bir kesim daha fazla muhafazakar. Devleti yöneten bürokratlar birbirleriyle kavga etmişler. İşte buradan gelişmiyor demokrasi. Hatta bu kavga eden bürokratlar da, ki Şerif Mardin'in Jöntürkler kitabında çok güzel anlatılır, sık sık saf değiştirmiştir. Bir de o dönemle ilgili Prens Sabahattin'in gözlemi vardır, çok önemsedim. Bizim memleketimizdeki bütün siyaset, devleti yöneten memurun kendi iç kavgası olmaktan ileri gitmemiştir ve gidememektedir diyor.

Bu tespit cumhuriyet döneminde de geçerli. Cumhuriyete gidiş, yani milli mücadeleye bizi götüren büyük

kavgalara baktığımızda, daha bağımsızlıkçı, daha istiklali-ne düşkün olan devlet memurlarının ve askerlerin bir kesiti ile, onlar kadar bağımsızlığa, istiklale hassas gözük-meyenlerin mücadelesini görüyoruz. Cumhuriyet sonrasına baktığımızda da, gene siyasetin, bürokrat kadroların kendi iç mücadelesi özelliğini taşıdığını görmekteyiz. Buradan demokrasi çıkmıyor ortaya.

Demokrasi, gelenegimizde yok, alışkanlıklarımızda yok. O nedenle demokrat olacağız elbette, fakat bunun kolay olmadığını da bilmemiz lazım. Peki demokrasinin uzantısı olan hoşgörü, diyalog, uzlaşma var mı? O da siyasette yok. Peki, mesela aile yapımızın içinde var mı demokratik anlayış, demokratikleşme, demokrasi? Pek olduğu söylenemez, çünkü bizim aile yapımız geleneksel olarak kadının ve çocuğun hiçe sayıldığı, aile reisinin buyrukları ile gelişen bir organizma. Burada da demokrasi, eşitler arası diyalog yok. Her ne kadar kanunlarımızda, toplumumuzun belli kesitlerinde bu eşitlik bir ölçüde var ise de, kadının erkekle hayatı paylaşması yok.

Demokrasi, kendi doğrusunun dışında başka doğrunun bulunabileceğini kabul etmek demektir. Yani demokrasi, "ben buna inanıyorum, benim bildiğim doğru, ama başkası kendi doğrusuna sahip olabilir, benimki tek doğru, mutlak doğru değildir" diye düşündürür. Demokrasinin, çoğulculuğun, hoşgörünün, demokratikleşmenin özü, esası bu.

Bu olmadıkça, insanların kendi dilinden televizyonda yayın yapması, memurların sendikasını kurması, sesini yükseltmesi kolay kolay olmuyor. Çünkü benim bir tane doğrum var. Aynen son Radyo Televizyon Yasası'nda olduğu gibi. O doğruya uyan uyar, uymayan saf dışıdır, bizden değildir, demokrasi dışıdır vs. Bizim tarihimizden de gelen özelliğimiz mutlak doğru anlayışıdır. Bugün hala bunun acısını çekiyoruz. Bu

Osmanlı döneminin büyük özelliğidir. Osmanlı döneminde saraydan kaynaklanan, büyük ölçüde dinsel özellik taşıyan, tümüyle değil, büyük ölçüde mutlak doğru olan ve kimsenin ona karşı çıkamadığı tek bir doğru vardır. Cumhuriyet döneminde, özellikle 1946'ya kadarki dönemde bir tane doğru vardır. Ülkeyi yöneten partinin, şefin, tek şefin, tek partinin koyduğu ve inandığı doğruya karşı çıkmazsınız, onu tartışamazsınız. Başka doğruların olabileceğini anlayamazsınız ve anlatamazsınız.

Siyasetçiler zaman zaman suçlanır. '80 öncesi ve sonrası siyasetçiler uzlaşamadı, anlaşamadı, hoşgörü sahibi olamadı denir. Doğru. Ama bir başka kesitten de bakabiliriz. Politikacılar birbirleriyle anlaşamadı, uzlaşamadı, kav-

galar etti, Meclis düşman kamplara bölündü, partilerde partiçi demokrasi olmadı. Bunlar böyle oldu da, dernekle, meslek kuruluşlarında, hatta okul aile birliklerinde çok mu diyalog, uzlaşma, hoşgörü mevcuttu. Devlet dairelerindeki amir ile memur çok mu diyalog kurdu. Üniversitelerdeki hocalarımızla öğrenciler çok mu birbirini anladı ve diyalog içinde oldu. Hangi kuruluşun kongresinde, sendikası olsun demokratik kitle kuruluşu olsun, seçimi kaybedenler "hakıyla kaybettik" deyip kazananlara yardımcı oldu.

Demokrasi olayına baktığımızda, ki bunu küçümseye-

rek yahut kızarak söylemiyorum, bizim toplumumuzun, geleneğimizin, tarihimizin hatta bugünümüzün demokratik olmamıza dönük, bizi demokrasiye yönlendirecek çok fazla özellikler taşımadığını düşünüyorum. Uğur Mumcu'nun biraz şakayla söylediği gibi, 'bir defa bulaştık bu demokrasi işine, erkeklik uğruna bunu devam ettiriyoruz' ifadesini hatırlamamak mümkün değil.

Elbette olay geçmişe teslimiyet olamaz. Türkiye mutlaka demokrat olacaktır, demokrasiyi bugünkünden çok daha iyi ve ileri noktalara götürecektir, ama işimizin kolay olmadığı da çok açık ortadadır. Teşekkür ederim.

Devlet halkla barışık değil...

Abdullah GÜL

Sayın Başkan, değerli konuklar, başta hocam ve İsmail Bey çeşitli tarifler verdiler. Bunlardan birisi de çok seslilik, dolayısıyla ben de Türkiye'deki farklı bir kesimin sesini burada dile getirebilirim, belki panele bir renk katabilirim. Şimdi herkes demokrasiyi çeşitli şekillerde tarif ediyor. Ama biraz önce Sayın Başkan'ın da söylediği gibi, aslında herkesin tam tatmin olduğu demokratik hayat, perfect demokrasi hiçbir yerde yok. Biraz önce Sayın Ragıp Duran'ın faksını dinledik. O ülkede bu tip paneller yapılmıyor belki, ama çeşitli yerlerde mitingler, çeşitli tenkitler yapılıyor ve daha iyi bir yönetime ulaşmak için görüşler ileri sürülüyor..

Türkiye'yi birçok Ortadoğu ülkesiyle, Afrika'nın birçok ülkesiyle kıyaslırsanız, tabii ki çok iyi durumdayız. Hürriyetlerin, çeşitli özgürlüklerin, hâkimin hakimiyetinin belli bir noktaya kadar geldiğini sevinerek görüyoruz. Ama Türkiye'yi Avrupa'yla, Amerika'yla veyahut Asya'daki birkaç ülkeyle kıyaslırsanız, demokratik bir yapıdan ne kadar uzak olduğumuzu, Anayasa'mızı gözden geçirdiğimizde ne kadar antidemokratik, hatta insan özgürlüğüne, haysiyetine yakışmayacak maddelerle karşı karşıya olduğumuzu da görürüz.

Ekonomik kalkınmayla ilgilenen Dünya Bankası, IMF, Asya Kalkınma gibi kuruluşların son senelerdeki faaliyet raporlarını şöyle bir okursak, şöyle bir soru yöneltildiğini görüyoruz. Demokrasi mi, ekonomik kalkınma mı? Bunun birbirine bazen engel olduğu devamlı tartışılıyor, devamlı söyleniyor. Şimdi bir noktada bunlar bazen gerçekçi de bulunabilir. Dünyaya, özellikle Asya'nın bazı ülkelerine baktığımızda, demokratik haklarından isteyerek veya istemeyerek, zorla veya başka türlü vazgeçmişler, ama hiç değilse buna karşı ekonomik kalkınmalarında hızlı ve dünyayı hayretler içinde bırakacak atılımlar yapmışlar.

Şimdi kendimize baktığımızda, maalesef ne halkımızı belli bir ekonomik refah seviyesine ulaştırabilmişiz, ne de demokratik haklarını vermişiz. Belli ölçülerde, maalesef her ikisinde de çok geri durumda kalmışız. Bunun sebebi nedir?

Bunun sebebi tabii ki ülkeyi yönetenlerdir. Kim ne derse desin, bizim toplumumuzda her ne kadar eskiden gelen bir demokratik gelenek yoksa da, İsmail Bey'in de belirttiği gibi, belki bazen ondan da üstün olabilecek büyük bir hoşgörünün, toleransın ve anlayışın olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bunu tamamen geçmişle açıklayamayız.

'Demokratik ortama geçtik' dediğimiz yeni sistem içindeki uygulamalara ve tabii ki öncelikle ilk döneme, tek parti dönemine bakmak lazım. Yapılan birçok şey halkın, veyahut bırakın halkı.

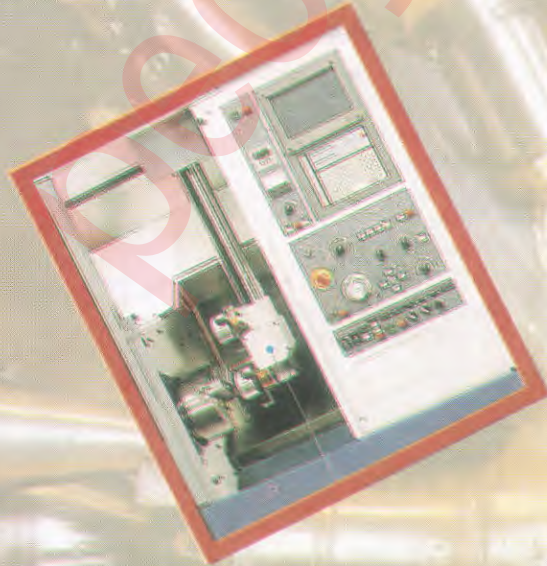
imak'94

4. ULUSLARARASI İMALAT MAKİNELERİ, MEKANİK ALET VE DONANIMLARI TEKNOLOJİSİ FUARI
4th INTERNATIONAL MANUFACTURING MACHINERY, MECHANICS, TOOLS AND EQUIPMENT TECHNOLOGY FAIR

•October 12-16 Ekim•

İSTANBUL SERGİ SARAYI / İSTANBUL EXHIBITION PALACE

Tepebaşı - İstanbul
TÜRKİYE

imak'94

AFEKS

Sinem Demirdöven - Yaş:11
Özel Meralcan İlkokulu, Samsun
Başak Sigorta Resim Yarışması
3. Ödül

ÇOCUKLAR FARKINDA.

Kendilerine yaşanacak bir çevre bırakılmazsa nereye giderlerdi? Geceleri gökyüzünde gülümseyen Ay'a mı? Çizgi filmlerden çok iyi tanıdıkları Mars'a mı? Rengârenk kuşağıyla onları büyüleyen Satürn'e mi?

Çocuklar farkında; onlar için hâlâ bir Dünya var. Büyükleleriyle elele verip kazanacakları bir Dünya.

BAŞAK SİGORTA

T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

Yarın için, bugünden.

İleri gelen insanların, aydınların veya o zamanki aklı eren insanların biraraya gelerek aldığı kararlar değildir. Bunların çoğu Jakoben bir üslup içerisinde halka kabul ettirmeye çalışılan şeylerdir. Bu süre içerisinde ortaya bir devletin resmi tavrı, bir de halkın tavrı çıkmıştır. O zamandan beri halkla devletin barışık olmadığı, hatta devletle tarihin, devletle halkın inançlarının barışık olmadığı böyle bir çelişki ortaya çıkmıştır Türkiye'de bu çelişki zaman zaman çok ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Aslında demokrasi diyorsak, buna halkın duyguları, inançları, arzuları ne ise onun yansıması gerekir. Türkiye'de maalesef bu gerçekleşmemiştir. Hatta halk belli bir dönem içerisinde, temsilcilerini gönderirken de kendi düşündüğü, kendi yapısına, arzularına uygun insanları seçmemiştir. Burada mekanizmada da bir bozukluk söz konusudur. Adaylar, temsilciler halkın karşısına çok farklı kimliklerle gitmişler, fakat sonra çok farklı şeyler söylemişlerdir. Özellikle bu durum sağ partilerde çok daha fazla olmuştur. Bu açıdan ben soldaki partileri daha açık ve kişilikli bulurum.

Devletin de demokratik hayatımız içerisinde bir hatası olmuştur. Devlet uzun yıllar bütün eforunu, bütün gayretini kendi halkının kimliğini, inançlarını değiştirmeye harcamıştır. Eğer bütün bu efor, bu gayret, bu kaynaklar ekonomik kalkınmaya sarfedilmiş olsaydı, inancım odur ki, Türkiye ekonomik kalkınma açısından çok daha farklı durumda olurdu. Hep ideolojik bakılmıştır ve bu da barışı bozan olay olmuştur. Sonunda bu iş Türkiye'yi ihtilalere ve çeşitli müdahalelere kadar götürmüştür. Ve maalesef bu uygulamalar yapılırken, devlete hakim olan zihniyette, ister tek parti devrinde isterse 1960 sonrası olsun, sol partilerin, hatta sol entelektüellerin daha çok etkin olduğunu görmüşüzdür. Burada şöyle bir çelişki daha vardır. Avrupa'daki, başka ülkelerdeki sol partiler genellikle ekonomiyle, gelir dağılımıyla, sosyal adaletle uğraşırken, Türkiye'de tam tersine hep üstü yapı dediğimiz şeylerle uğraşmışlardır.

Şimdi de bu tip şeyleri daha çok gündeme getirenler yine sol partilerdir. Özellikle laiklik adı altında, çok farklı, kendi halkına ve insanımıza ters düşen şeyler söylemeye başlanmıştır. Hatta bazen, "yeter ki bizim görüşümüz olsun, gerekirse demokratik haklardan bile vazgeçebiliriz" zihniyetinde olan insanlar maalesef Türkiye'de önemli noktalarda bulunmuştur ve hala da bulunmaktadır. Bu gerçekten kabul edilemez bir şey. Eğer halkın kararına, tercihlerine saygı göstermek gerekiyorsa, halk neyi tercih ederse o demokratik yolla gelir, tatmin edemezse demokratik yoldan çeker gider. Ankara bize kalsın, ama varolan yapı devam etsin zihniyetinde olan bir grup insan vardır ki, bu Türkiye'nin en büyük problemidir.

Ercan Bey'in konuşmasında da geçti. Şu anda ekonomik paketler söz konusudur, ondan sonra demokratikleşme ile ilgili paketlerin geleceği gündemdedir. Fakat ekonomik paketler geçtikten sonra, demokratikleşmeyle ilgili paketlerden önce, belki mevcut şartları daha da anti-demokratik yapacak tasarılar gündemdedir ve onlar gelecektir. İl idaresi ile ilgili kanunlar valilerin, kaymakamların yetkilerini olağanüstü hallerdeki gibi genişletecektir vs.

Parlamentoda 2.5 senedir görev yapan bir milletvekili olarak, ekonomik kararlarla ilgili SHP'nin de kabul etmediği bazı maddelerin geçtiğini biliyoruz. Dolayısıyla yarın aynı şekilde, demokratikleşmeyle ilgili kanunlardan önce şu anki demokratik hayatı bile biraz daha geriye götürecek anti demokratik bazı tasarıların geçeceğini tahmin ediyorum.

Bütün bunlara rağmen şunu söylemek isterim ki, Türk halkı aslında eğitim ve ekonomik seviye bakımından çok ileri olmayabilir, ama bir sağduyusu vardır ve bazen sağduyuyu bilgiden çok daha doğru çıkıyor. Türkiye'deki belli bir elit yönetici ne kadar direnirse dirensin, Türkiye eninde sonunda gerçekten özgür, her türlü düşüncenin ifade edilebileceği, her türlü inancın serbestçe yararlanabileceği ve herkesin bir tolerans, bir hoşgörü çerçevesinde yaşayabileceği bir ülke olacak.

Demokrasinin önemli niteliği katılımıdır

Ercan KARAKAS

Demokrasiyi konuşuyoruz ve demokrasinin çok önemli bir niteliği katılım. Yani insanların özellikle kendileriyle ilgili konularda katılım hakkı vardır. Demokrasi sadece dört yıldan dört yıla sandık başına gitmek değildir. Demokrasi bunu çoktan aştı. Demokrasilerde milyonları ilgilendirecek bir ekonomik karar alıyorsanız, insanlardan ek fedakarlıklar isteniyorsa, orada katılımın

işlemesi gerekir. Bugünkü göreceli demokrasi-mizde bile bu katılım mekanizmaları aslında işletebiliriz, yeter ki istensin.

Demokrasi geleneği de Sayın İsmail Cem'in haklı olarak söylediği gibi böyle yerleşir. Değerli İsmail Cem'i dinlerken doğrusu şöyle daldım gitim. Çok güzel, doğru şeyler söyledi. Gerçekten demokrasinin son ikiyüz yıllık gelişmesine bakar-

sak, Fransız Devrimi ile birlikte merkezle çevrenin mücadelesini, sonra sınıflar arası mücadeleyi götürür. Demokrasiyi ilerleten iki çatışma alanı, iki motor bence bu. Avrupa'da işçi sınıfı hareketi, hem demokrasi, hem sosyal demokrasi sanayileşme ile birlikte gelişti ve o mücadelelerin sonunda bugün insan hakkı, çalışma hakkı, kadın hakkı, dinlenme hakkı, tatil yapma hakkı, sosyal güvenlik hakkı dediğimiz haklar ortaya çıktı. Bunlar kendiliğinden, özellikle çalışma yaşamıyla ilgili olanlar, işverenlerin çalışanlara verdiği haklar değil. Hepsinin temelinde on yılları bulan mücadeleler var. Daha bu yüzyılın başında insanlar fabrikalarda 95 saat, 90 saat çalışıyordu. 12-13 yaşında çocuklar da çalıştırılıyordu. Kadınların doğum izni bile yoktu.

Tarihimizde bu mücadeleler yok. Merkez-çevre mücadelesi, sınıf mücadelesi çok zayıf ve cılız. Dolayısıyla demokratik gelenekler oluşmadı. Galiba sosyal demokrasinin de sıkıntısı bu. Sosyal demokrasi de sınıf mücadelesinin, sendikal hareketin bir ürünüdür. Aslında sosyal demokrat partiler ortaya çıkmadan, sınıf hareketi, sendikal hareket ortaya çıktı, partileşme sonradan, ya da aynı zamanda geldi. Buna karşılık bizim tarihimizde sosyal demokrasinin çıkışı oradakinden farklı. Sosyal demokrasinin bugünkü yetmezliğinin, hatta bölünmüşlüğüne ana nedenlerini de buralarda aramak gerekir.

Şimdi, Sayın Toktamış Ateş de söyledi, bir Batı demokrasisi şablonu var, kimimiz kitaplardan biliyoruz, kimimiz içinde yaşamışız. Zannediyoruz ki, orada demokrasi hiç tartışılmıyor, yahut derinleştirilmeye uğraşılıyor. Olur mu? Türkiye'dekinden daha ciddi tartışmalar var. İşletmelerde işçilerin yönetime katılması, üniversitelerde öğrencilerin yönetime katılması, başka özyönetim modelleri ile tartışılıyor. Sermayenin demokrasi içerisinde tabana yayılması, globalleşme veya Avrupa Birliği projesiyle tartışıyor gibi görünse de yerelliğin güçlendirilmesi gibi bir yığın tartışma var ve bunların özü de temsili demokrasinin artık sınırlarına dayandığı, insanları tatmin etmez olduğu, sorunları çözemediği, siyasette kirlenmeye neden olduğu vs. Dolayısıyla demokrasinin ve kurumlarının, ki buna siyasi partiler ve sendikalar da dahil, yenilenmesi tartışmaları oralarda çok ciddi biçimde yapılıyor. Temsili demokrasinin katılımcılığın ötesinde

Yaşamın her yerinde, okulda, işyerinde, fabrikada demokrasinin tam uygulanması, katılımın uygulanması, insanların kendileriyle ilgili her konuda söz ve karar sahibi olması, buraya doğru götürülmesi dünyanın her yerinde tartışılıyor. Çünkü dünya değişiyor, sorunlar değişiyor, özelemler talepler değişiyor. Demokrasinin de buna göre kurumlarını ve yöntemlerini gözden geçirmesi zorunlu olarak ortaya çıkıyor.

doğrudan demokrasiye dönüştürülmesi ele alınıyor.

Tabii Türkiye'de de demokrasi geleneği ve kültürü, ki buna sosyal demokrasi de dahil, 200 yıl öncesinden değil, ama bir yerden başlıyor. Cumhuriyet'in ilk döneminde 15 milyon insan ve belki birkaç yüzbin işçi varken, bugün 25 milyon işçi var. İyi kötü yasaklara rağmen bir sendikal hareket var. İki milyona yakın kamu çalışanı yıllardır çok ciddi bir biçimde sendikal hakları için mücadele ediyor. Özellikle 60'taki göreceli özgürlük ortamından sonra kentleşme arttı. İşçi sınıfı bir şekilde ortaya çıktı, belli bir şekilde sanayileşme oldu ve zannediyorum geç de olsa demokrasi isteği, özellikle demokrasiyenin yarar umacak insanların gündeme getirmesiyle bir şekilde başladı.

Şimdi hızlanmak gerekiyor, çünkü diğer toplumların 200-300 yıllık deneyi, birikimi, demokrasi kültürü oluşumu var. Yapmamız gereken daha hızla yol almak, ancak az önce de konuştuk, bunun da önünde engeller var. Çünkü bir mutabakat sağlanmış değil demokrasi konusunda. Partiçi katılım ve demokrasi çok yetersiz ve eksiktir. Halbuki partiler, sendikalar, dernekler, kooperatifler, okul aile birlikleri, aile kendisi demokratik davranışları geliştirirse, o zaman demokrasinin gelenekleri çok daha kolay oluşur. Siyasetin ve siyaset kurumunun genel demokrasi mücadelesinin dışında, kendi içinde katılımı ve demokrasiyi geliştirerek demokrasiye yapacağı çok katkı var. Teşekkür ediyorum.

İzin verirseniz oturuma ara vermeden önce birkaç cümle de ben söylemek istiyorum. Bu oturumun başkanlığı bana önerildiği zaman, yaparım ama ben de konuşurum demiştim. O bakımdan ahte vefasızlık yok burada. Herşeyden önce şu laiklik kavramıyla ilgili birkaç satır söylemek istiyorum. Laiklik biraz yanlış tanımlanıyor. Çünkü ya demokrasi, ya laiklik diye birşey dile getirmek anlamsız. Yani bir düzen laik olup, demokrat olmayabilir. Bu mümkün. Ama bir demokrasinin laik olmaması mümkün değildir, bu tanıma aykırıdır. Çünkü yöneten ya zor adına, silah adına, güç adına yönetir, ya tanrı adına, ya da halk

adına. Eğer yönetim halk adınaysa, ki demokraside en basit tanımıyla yönetme yetkisini halktan alacaksınız, o zaman laik olmak zorundasınız. Çünkü laikliğin alternatifi tanrısal kökenli bir yönetimdir. Yönetenin yönetme yetkisini tanrıdan alması ve yönetimin ilkelerini de tanrının buyruklarına göre düzenlemesi demektir. Eğer demokratsanız laik olmak zorundasınız. Her laik olan demokrat değildir. Ama her demokrat laik olmak zorundadır. Şimdi bizde birtakım anlayışlar var. Efendim, işte halkın inancını değiştirme konusunda zorlamalar oldu cumhuriyet dönemimizde. Ne oldu, yani nasıl bir zorlama oldu? Nasıl değiştirildi halkın inancı? Türk halkının 1920'lerdeki müslüman oranı azınlıklar nedeniyle herhalde yüzde 90'ın biraz altındaydı. Bugün halkımızın yüzde 98'i müslüman. Demek ki inançta bir değişiklik olmamış. Devletin halkla barışması gerekli deniyor. Ne demek bu, ne zaman darılmış devlet halkla? Yani acaba Cumhuriyet'i Yunan ordusu mu gelip kurdu?, halkın temsilcileri kurdu cumhuriyeti. Bugün bir dargınlık varsa, emekçi kesimlerin devletle dargınlığı olabilir. Çünkü yıllardan beri emekçi kesimler üvey evlat muamelesi görüyor. Son olarak sosyal demokrasiye değinmek istiyorum. Özgürlükçü, liberal demokrasinin ortaya çıktığı dönemdeki ilke devletin özgürlükleri korumasıdır. Eğer devlet özgürlükleri korursa rasyonel, akılcı ve faydacı olan insanlar kendileri için en doğru olan şeyi yaparlar ve böylece herkes kendini kurtarıırken, bunların toplamından oluşan toplum da daha ileri bir noktaya gelir. Bu ikiyüz yıllık bir düşüncedir. Günümüz dünyasında bunu yeniden pişirip yeni bir düşünce gibi sunuyorlar. Ama John Look'tan beri bu söylenegelmiş, uygulanagelmıştır. O zaman bu düşünceye karşı bugün pek beğenilmeyen bir anlayış, Jakoben anlayış itirazda bulundu ve burada sosyal demokrasi doğmaya başladı. Şunu söyledi: eğer devlet sadece özgürlükleri korursa, toplumda var olan eşitsizliği de koruyor demektir, çünkü toplumda hem fırsat eşitsizliği, hem maddi eşitsizlik vardır ve devletin sadece bir koruyucu rolle yetinmesi bu eşitsizliği korur ve eşitsizliği daha ileri boyutlara götürür. Devletin görevi sadece özgürlükleri korumak değildir. Devletin görevi önce insanların özgür, yani eşit olabilecekleri, insanlara fırsat eşitliğinin verildiği bir ortamı kurmaktır. Ve ancak ondan sonra özgürlük ortamını korumanın bir anlamı olabilir. İşte bu anlayış sosyal demokrasinin başlangıç noktasıdır. Öbürü ise özgürlükçü liberal anlayışın başlangıç noktasıdır ve aynı çatışma sürmektedir. Panelimizin ikinci bölümünde önce siz değerli konuklarımızın görüşlerini, sorularını alacağız.

Sorular ve katkılar

Prof. Dr. Bedii Feyzioğlu- Efendim, demokrasinin çok çeşitli tarifleri var. Forum dergisinin ilk sayısında rahmetli Turhan Feyzioğlu 'Demokrasinin Gerçek Temeli' diye bir yazı yazmıştı. Diğer gazeteler de onu

iktibas etmişti. Demokrasinin esası, sağlam ve kanuni dayanakları olan bir muhalefetin bulunmasıdır. Demokrasi halk idaresidir denir. Halktan alınan oylar her zaman bunun tam ifadesi olamıyor. Çünkü dikta-

törler veya askeri idareler de yüzde 90'ın üstünde halk oyu alabiliyorlar, fakat karşılarında sağlam bir muhalefet olmadığı için demokrasiyi temsil edemiyorlar ve yıpranıyorlar. İngiltere'de doğup gelişen demok-

rasi, hakikaten halk tabakalarının birbiriyle çekişmesi ve merkezin mahalli lordlara veya oradaki daha elit kimselere hak tanınması ile başlamış, bugüne gelmiş ve bir anayasası yok. Mutlaka bütün demokratik ilkelere anayasalarda bulunması şartı, daha sonra teşekkül eden anayasa ile oluşan demokrasilerde görülmüş. İngiltere'de halen başbakanlık mekanı, başbakanın ücretli bir kadrosu yoktur. Fakat İngiltere'de majestelerinin muhalefeti diye, muhalefet liderinin kadrosu da, maaşı da vardır.

Gelelim laiklik konusuna; laiklik, din ve vicdan hürriyetidir. Bir seferinde Kayseri'ye bir konferans için çağırılmışlardı. Orada bir doçenti refakat için verdiler. O arkadaşla görüşüyoruz ve laikliğin din ve vicdan hürriyeti olduğu hususunda mutabakatımız var. Peki başka bir vasfı yok mu bu laikliğin dedim. 'Valla hoca bilmiyorum ben' dedi. Dedim, devlet işleriyle din işlerinin ayrılması meselesi; 'bunu hiç söylemediler bana' demesin mi. Din ve devlet işlerinin ayrılması gereğini o arkadaşımız ondan sonra belki öğrenmiştir.

Şimdi bizde çeşitli fikirler, bu arada dini esasları veya hiç olmazsa şeriat esaslarını devlet idaresine getirmek isteyen görüş açıkça ifadesini buluyor. Bir partimiz bunu temsil ediyor. Şeriatla demokrasi olur mu? Bence olabilmeli. Ama şeriatın bütün kaidelerine tam riayet edemeyiz. Halktan kuvvet alan bir demokrasinin ulu tanrıdan alınan emirlerle sevk ve idare edilebilir mi bilemiyorum. Kişilerin kendi inançları ve onların birbirlerine üstünlüğü diye bir tefriki hiçbir partinin, hiçbir akımın yapmaması lazım. Gerçek özgürlüğü, vicdan özgürlüğünü ve kimin kimden daha müslüman veya daha dindar olduğunun ölçüsünü de kimse ele alıp tartışma konusu yapmaya kalkışmamalıdır.

Bu bakımdan ben Refah Partisi'nin aşağı yukarı 30-40 senedir devamlı bir eğitime bugünkü seviyesine ulaştığına işaret ettim ve başlangıçta inkılap kanunlarında olup değiştirilmemesi gereken Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu da yavaş yavaş

değiştirerek, imam hatip okulu mezunu gençlerin bütün fakültelere girmesi imkanının tanınması onları bugünkü siyasi ve seçim sonucundaki başarıya götürmüştür.

Asıl mesele, laik olan insanın gerçek müslüman olabileceğini kabul etmek nezaketini dahi gösterememiş olmalarındadır. İnsan rahatlıkla din ve devlet işlerini ayırabilir ve gerçek, öbürlerinden de belki daha samimi bir müslüman olabilir.

Evet, bu noktaya da işaret ettikten sonra, sosyal demokrasinin günümüzde gelişmesinin ve bu partilerin birbirlerinden ayrılmasının, orta sağıdaki partilerin de birbirinin dışında, herbiri kendi başına buyruk olması gayretinin neticesinde şeriatı devlet idaresinin başlıca dayanağı haline getirmek ihtimalinin mevcudiyetine işaret etmek isterim. İlk defa tanıştığım Sayın Kayseri milletvekili arkadaşımızı kişisel olarak, bu nevi düşüncelerinden tenzih etmek isterim. Diğer arkadaşlara sormak isterim, demokrasinin yalnız tarihi bir gerçek veya sınıflar çatışması sonucu değil, aynı zamanda eğitimle edinilecek, bir idari ve siyasi yönetim tarzı olduğunu bilmem kabul ederler mi? Bu soruyla ana noktaları da belirttiğimi sanırım ve hepinizi saygıyla selamlarım.

Prof. Dr. Nihat Falay- Çok teşekkürler Sayın Başkan. Sorum çok kısa olacak. Sayın Ülkü Azrak, demokrasi için önce örgütlenmenin gerekli olduğunu söyledi. Çok katıldığım bir konu. O zaman parlamentolere şöyle bir sorum var. En üst demokratik örgütlenme kurumu olan şu andaki yasama organında gerçek bir demokratik tutum var mıdır? Teşekkürler.

Eser Karakaş- Teşekkür ederim. Şimdi demokrasi özlemi söylem düzeyinde kalınca galiba çok ciddi bir mutabakat oluşuyor. Panelde iki hocanın dışında üç milletvekili var. Üçünün de gördüğüm, duyduğum kadarıyla demokrasi hususunda çok fazla ayrıldıkları nokta ortada yok. Şimdi burada eğer bir ANAP milletvekili ve DYP milletvekili de olsaydı herhalde çok büyük kavgalar çıkıyacaktı. Genelde ilkeler bazında bir

anlaşma gözüküyor. Şimdi benim sormak istediğim bir mevzuu var. Bir meslektaşımız, Sayın Fikret Başkaya, bir doçent, yazdıkları yüzünden bugün hapidedir. Herkes beni bağışlasın, ama bu 60 milyon yurttaş ve Cumhuriyet'in tüm kurumları için utanç vericidir. Şimdi CHP'liler, SHP'liler, Refah Partisi, ANAP, DYP hepsi anti terör yasasının 8. maddesini değiştirme konusunda mutabık. Peki kim karşı buna, niye değişmiyor bu madde? Bunu sormak istiyorum. Çok teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Efendim, ben hemen Eser'in sorusuna cevap vereyim. Bu maddenin değiştirilmesine Merihliler karşı. Görüldüğü kadarıyla dünyada karşı olan yok. Şimdi efendim söz uçar, yaşananlar kalır. Sorumun arka planını oluşturan bir iki örnek vermek istiyorum. Demokrasinin aslında yaşam biçimimizi belirleyen bir çerçeve olduğu konusunda bir mutabakatımız varsa, bunun içinin doldurulması gerek ve içi iyi doldurulmadığı zaman Türkiye'de ciddi bir insan kalitesi sorunu ile karşı karşıya kalıyoruz. Dün televizyonu açtım, bir anakent belediye başkanı, adını vermek istemiyorum, seçimle gelmiş ama işgal orduları komutanı hırçınlığı içerisinde "Olacak şey mi, ben 25 kuruşa simit mi yedireceğim yahu" diyor. Ben simit fiyatlarının belirlenmesiyle ilgili bir tartışma zannettim, televizyonu kapattım. Ertesi gün gazetelere baktığımda, özel kalem sekreterinin odasına girişinin yasaklanmasına ilişkin istibdatçı bir zihniyete karşı basın tavrına yönelik böyle bir şey söylenmiş olduğunu anladım. Genel düzensizlikler bir yana, arkadaşım 'özel, adı üstünde, mahremdir giremezsiniz' diyor. Özel kalemin mahremiyete alakası yok, önce bunu anlatmak lazım.

Şimdi başka bir örnek vermek istiyorum. Elimde hükümetin 5 Nisan programı var. Bu program demokratik yaşantımızdan bir başka örnek. Paketle ilgili Sayın Karayalçın'ın da altına imzası bulunan basın açıklamasının 10. sayfasında, ücret artışlarının bu krizin temel nedeni olduğu vurgulanarak, bu konuda yeni ücret

artışlarını zapturapt altına alma konusunda kararlılık vurgulanıyor. Öbür taraftan, yine Sayın Karayalçın'ın, grup toplantısında çalışanlar aleyhine herhangi bir müdahalenin karşısında olduklarını söylerken etik bir rahatsızlık duymadığına, yüzünün kızarmadığına eminim. Bir hamasi konuşma sürüp gidiyor.

Sosyal demokratlar açısından ciddi bir sorun var. İstibdatla düşünce ve rejimler ile etik tutarlılık ve insan kalitesi arasında ters bir orantı var. Ama demokratikleşme ile insan kalitesi ve etik tutarlılık arasında otomatik bağlantı yok. Bunu siz kurmak zorundasınız. Bunun nasıl kurulacağını, bu tür seviyesizliklerin nasıl önleneyeğine ilişkin sevgili hocam Sayın Azrak'tan ve Sayın Ateş'ten görüşlerini almak istiyorum. Teşekkürler.

Musa Bulut- İstanbul Dış Hekimleri Fakültesi yüksek lisans öğrencisiyim. İlk sorum Cem Bey'e olacak. Solun birleşmesi konusunu hergün basında izliyoruz. Bu konuda net bir tavrınız var mı? Bunu açıklamanızı istiyorum. 2. soru Sayın Abdullah Bey'e. Biraz evvel laiklikle ilgili konulardan bahsettiniz. Refah Partisi'nin laiklikle ilgili bu kadar hınçlı olmasını bir türlü anlayamıyorum. Sivas'ta otuzyediy aydının katledilmesi ve partinizin bugüne kadar hala açık ve net bir tavır koymamasına ve bunun yanında Sayın Erbakan'ın geçenlerde tatlı mı, kanlı mı olacak sözlerine siz ne diyorsunuz? Siz bugüne kadar laik bir ülkede yaşadınız, bugüne kadar inançlarınız bakımından herhangi bir baskıya tabi tutulduunuz mu? Camiye girme, oruç tutma, yani dini vecibelerinizi yerine getirmek konusunda herhangi bir baskıyla karşılaştınız mı? Üçüncü sorum Ercan Bey'e olacak. Demokratikleşme konusu koalisyon hükümetinin programında olmasına rağmen nedense kağıt üzerinde kalıyor. Acaba bunun önündeki engel gizli bir güç mü, yoksa siz, mazur görün bu sözümü bizi kandırmak mı istiyorsunuz?

Hüseyin Şaban Aliyaşaroğlu- Sorum Sayın Gül'e. Şimdi demokrasi bir Batı kurumu olduğuna göre, eğer 60

milyon insan sizin düşünceniz düzeyine gelirse, ben böyle bir platformda size soru sorabilecek miyim?

Çiğdem Şahin- İstanbul Üniversitesi'nde araştırma görevlisiyim. Türkiye'nin bugünkü koşullarında demokrasinin neresinde olduğumuz tartışması yerine, nereye kadar demokrasi konusu tartışılırdı toplum açısından daha yararlı olurdu. Çünkü Türkiye'de demokrasi hep tartışılmış ve demokrasinin iyi işlemediği dile getirilmiştir. Bu doğru, ama demokrasinin işlemesi bir ülkenin birincil konusu olan varlığını sürdürmenin önüne geçebilir mi? Bugün tüzel veya gerçek tüm kişiliklerin en öncelikli hakkı varlığını sürdürmek ve bunun gereğini yapmaktır. Bugün demokrasinin veya rejimin varlığını tehdit eden unsurların mevcut olduğunu bile nereye kadar demokrasi var diyeceğiz?

Özer Karagedikli- İktisat Fakültesi, iktisat bölümü öğrencisiyim. İki sorum olacak. Sivas katliamını yapan canileri savunmak için savunma avukatlığına soyunan RP'nin Genel Başkan Yardımcısı ve Grup Başkan Vekili Sayın Şevket Kazan'la aynı görüşü paylaşıyor musunuz? Siz de avukat olarak onları savunmaya kalkar mıydınız? İkinci sorum Ercan Bey'e. Kontr-gerilla konusunun demokratikleşmeyle ilgisi vardır. Bu örgüt konusunda SHP'nin görüşü nedir?

Musa Ağacık- Efendim, ilk sorum Allah'a en yakın olan Refah Partili sayın üyeye. Galile, dünya dönüyor dediği için Allah'ın mahkemesi tarafından mahkum edildi. Papa, 310 sene sonra Galile'nin haklı olduğunu söyledi. Acaba kendisi şeriata direnen insanları yargılamayı, yani gerçeklere rağmen Allah adına insanları yargılamayı sürdürecekler mi? Demokrasinin tartışıldığı bir panelde, I. dereceden Türkiye'de antide-mokratik uygulamalardan nasibini alan insanlar burada temsil ediliyor. Mevcut partilerden hiçbiri Türkiye'de olup bitenler konusunda gerçekleri dile getirmeyip, hep demokratik uygulamaların tarihini anlattılar. Günümüze gelmediler. Aca-

ba günümüze gelmeye niyetleri var mıydı? Sayın Cem, Sayın Karakaş, Sivas'ta bir katliam yaşandı. Şimdi bu katliamın bir benzeri de Sivas davası duruşmasında yaşanıyor. Mahkeme bizzat Sivas Emniyet Müdürü'nün teşhis ettiği sanıkları, yani elinde benzin bidonuyla gidip oteli yakarlarken teşhis edilen insanlardan 29 kişiyi serbest bıraktı. Her iki sosyal demokrat parti yetkilisi hiç sesini çıkartmadı, neden? Aynı şekilde Sayın Azrak, hukukçu olarak neden sessiz kaldınız? Aynı şekilde Allah'ın adamı Sayın Gül'e sormak istiyorum. Bu katliamı savunuyorlar mı? Teşekkür ederim.

Cüneyt Uzunogulları- İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü yüksek lisans öğrencisiyim. Sayın Ercan Karakaş'a ve Gül'e birer soru sormak istiyorum. Hepimiz hatırlıyoruz, seçimlerden önce SHP'nin son derece demokratik özlemleri olan bir programı vardı. Yine şeffaf karakollardan ve demokrasiden söz eden DYP ile koalisyon hükümeti kurdular. Ama içinde bulunduğumuz durumda bakıyoruz Güneydoğu'da 2 bine yakın faili meçhul cinayet var. Yine SHP'li-lerin raporlarından öğreniyoruz, köyler boşaltılıyor.

Demokrasinin d'sinden bahsedemediğimiz bir ortamdayız. Herkes demokrasi istiyorum diye geldi Meclis'e. Acaba Meclis'te görülmeyen bir el mi var demokratikleşmeyi engelliyor. Sayın Refah Partili milletvekiline de birşey sormak istiyorum. Sayın Tayyip Erdoğan, Belediye Meclisi seçimi sonucu başkan yardımcılığına gelen kişileri tanımadığını söyledi. Seçimler ve demokrasi arasındaki bağlantı nedir kendilerince, kendi anlayışları nedir, onu açıklarlarsa memnun olurum.

Haydar Demir- Teşekkürler Sayın Başkan. Ben basın emekçisiyim. Şu anda haftalık olarak çıkan Emegün Bayrağı gazetesinin yazı işleri müdürüyüm. Sabahları işe giderken önce DGM'ye uğrarım. Çünkü gazetemde çıkan yazılardan dolayı 40 ayrı davadan yargılanıyorum. Bugün cezaevine girersem 2050 yılında çı-

kacağım. Şimdi SHP ve DYP 91'de seçimleri kazandıklarında demokrasi şampiyonuydular. Toplumda her kesime çeşitli vaatlerde bulundular. Ama daha ikinci haftasına girerken, 27 Ekim'de Hüseyin Toraman kayboldu. Onlarca gazeteci öldürüldü, onlarca gazeteci yaralandı, tutuklandı ve şu anda içerde en az 65 gazeteci tutuklu. Emegün Bayrağı davasından, Özgür Gündem davasından insanlar tutuklu ve ayrıca Münir Ceylan ve Fikret Başkaya yine yazdıkları bir yazıdan dolayı 20 ay ceza aldılar. Örgüt liderleri bu kadar ceza almıyor ve şu anda Özgür Gündem kapalı, Devrimci Emek kapalı. Emegün Bayrağı ve Özgür Gelecek çeşitli tarihler arasında kapatıldı. Ben Sayın Ercan Karakaş'a sormak istiyorum. Basın özgürlüğünden bahsediyorsunuz, basın özgürlüğü bu mu?

Necmettin Yılmazkaya- Ben Ereğli Demir Çelik'ten emekliyim. Parlamento'lara bir soru yönelmek istiyorum. Siyasal partilerin en yüksek karar organı olan Genel Karar ve Yönetim Kurulu Genel Başkan'ın isteği dışında oluşmuş mudur. Siyasal örgütlerde, partilerde demokrasi var mı?

Ali Tatlı- Halkımızın yüzde 20'si ulusal gelirimizin yüzde 3'ünü alır-

ken, bir başka yüzde 20'si ulusal gelirimizin yüzde 57'sini alıyor. Böyle bir ortamda demokrasi olur mu? Aynı zamanda maaş ve ücretlerin ulusal gelirden aldığı pay yüzde 15'lerde olduğu bir ortamda, ki bu İngiltere'de yüzde 75, Almanya'da yüzde 68'dir, böyle bir ortamda demokrasi olur mu? Teşekkür ederim.

Mahmut Atantürk- Sayın Refah temsilcisi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda laiklik ilkesinin değiştirilmesi teklif edilemez diyor. Laiklik Sayın Toktamış Ateş'in söylediği gibi özgürlüktür. Şimdi laikliğe karşısınız, özgürlüğe de mi karşısınız. Bunu açmanızı istiyorum. Sayın Karakaş siz bir partinin grup başkan vekilisiniz, yıllardır parti içindesiniz. Demokrasiden bahsediyorsunuz. Peki size soruyorum, 12 Eylül'den sonra ANAP iktidarının getirdiği ve üç defa antidemokratikleştirilen seçim yasası konusunda hangi mücadeleyi verdiniz?

Efe Marutlu- Teşekkür ediyorum. İktisat Klübü Başkan Yardımcısı'yım. Sorum Sayın Ercan Karakaş'a. Konuşmanızın başında vergi paketini yoğun eleştiriye tabi tutunuz ve bu vergi tasarısının yanlış politikalar sonucu ortaya çıktığını söy-

lediniz. Hükümet ve koalisyon ortağı olarak bu tasarı hazırlanırken, partiniz bu yasaya neden karşı çıkmadı, bu konuda partinizde mutabakat niye sağlanamadı?

Selim Ergül- Sorum bütün konuşmacılara. Anayasa Hukuku Profesörü Mümtaz Soysal'ın, 17 Nisan günü Hürriyet Gazetesi'ndeki köşesinde yazdığı yazıdan kısa bir paragraf okuyacağım ve sayın panelistlerden de yorumlarını rica edeceğim. "Asıl sorun Refah Partisi gibi hiç olmazsa şimdiye kadar oyunu kurallarına göre oynamayı kabul etmiş, sistem içinde kaldığını, kalacağını söylemiş ve seçmenleri arasında her çeşit insan bulunsun da hiç olmazsa yönetici kadroları açısından demokrasi ile İslamı bağdaştırmaya çalışan bir partinin, başbakanın ağzından ve yabancılar huzurunda asırların, karanlık çevrelerin içine itilmek istenmesi, onlarla bir tutulmasıdır. Belki de en büyük ve biricik özelliği islamcı görüşleri demokratik yaşamın hamuruna katmak olabilecek olan Türk demokrasisine yapılmış bundan daha büyük bir kötülük olabilir mi?" Teşekkür ederim.

Son sözler

Prof. Ali Ülkü AZRAK

Birkaç önemli noktaya değinmek istiyorum. Sayın İsmail Cem, çok isabetli olarak demokrasinin toplumun daha içinde ve alt kademelerinde, en ufak hücrelerinde bile gerçekleştirilmesi gibi birşeyle karşılaşılmadığını söyledi. Çok haklı. Ailede otoriter düzen var. Eğitimde otoriter düzen var. Bütün dünya eğitimde anti otoriter rejimi gerçekleştirme için çaba gösterirken, biz aksine, zaman içerisinde otoriter olmayan bir eğitim sistemini otoriter ve pasif insanlar yetiştiren bir eğitim sistemine dönüştürdük. Onların katiben düşünce üretme hakları yoktur, kendilerine ne söylenirse onu alacaklardır, itiraz hakları da yoktur, hatta kendilerine ilişkin sorunları da çözme yetkileri ve hakları yoktur. Onları büyükler daha iyi bildikleri için, onlara dayatırlar ve mesele orada biter. Böy-

le bir eğitimden geçen, aile ocağında demokrasinin ne olduğunu öğrenmeyen insanlarla demokrasi yapılabilir mi? Asıl sorun burada.

İkincisi, siyasi partilerin durumu da çok iç açıcı değil. Siyasi partilerin alt kademelerinin düşünceleri acaba yukarı kadar gidiyor mu? O kanallar açık mı? Çok ciddi kuşkularım var. Sonra tabii '82 rejiminin getirdiği çok menfi bir durum var. Siyasal partilerin toplumla ilişkileri koparılmıştır. Genç kuşakla ilişkiyi koparırsanız, damarlarını kesiyorsunuz siyasi partilerin. Ama mesela Refah Partisi bu kadar kötü durumda değil. Çünkü o, başka imkanları kullanarak gençleri doğrusu çok mükemmel bir biçimde örgütledi. Onlardan gayet güzel yararlanıyor. Öbür partiler bunu başaramadılar.

Eylül 94 SEMİNER PROGRAMI

Microsoft®
YETKİLİ EĞİTİM MERKEZİ

PAZARTESİ		5	12	19	26
SALI		6	13	20	27
ÇARŞAMBA		7	14	21	28
PERŞEMBE	1	8	15	22	29
CUMA	2	9	16	23	30
CUMARTESİ	3	10	17	24	
PAZAR	4	11	18	25	

HAFTA İÇİ SEMİNERLER (Yarım Gün)

Tarih	Saat	Seminer	Açıklama	Süre	Ücret (TL)	
1/2/3	9:00	13:00	Power Point 4.0	Bütün Yönleri ile	12	3,600,000
5	13:00	19:00	Windows 3.1	Temel	6	1,800,000
6/7/8/9	9.00	12:00	Excel 5.0	Giriş	12	3,600,000
12/13/14/15	9.00	12:00	Excel 5.0	İleri	12	3,600,000
6/7/8/9/12/13/14/15	9.00	12:00	Excel 5.0	Bütün Yönleri ile	24	7,200,000
16	13:00	19:00	Windows 3.1	Temel	6	1,800,000
19/20/21/22	09.00	12.00	Word 6.0	Giriş	12	3,600,000
26/27/28/29	09.00	12.00	Word 6.0	İleri	12	3,600,000
19/20/21/22/26/27/28/29	09.00	12.00	Word 6.0	Bütün Yönleri ile	24	7,200,000
19/20/21/22/23	12:30	18:30	V. Basic	Bütün Yönleri ile	30	9,000,000

HAFTA İÇİ SEMİNERLER (Akşam)

Tarih	Saat	Seminer	Açıklama	Süre	Ücret (TL)	
1/2	18.30	21.30	Windows 3.1	Temel	6	1,800,000
5/6/7/8/9/12/13/14/15	18.30	21.30	Excel 5.0	Bütün Yönleri ile	27	8,100,000
19/20/21/22/23/26/27	18.30	21.30	Word 6.0	Bütün Yönleri ile	21	6,300,000
12/13	18.30	21.30	Word 2.0-6.0	Up Grade	6	1,800,000
29/30	18.30	21.30	Excel 4.0-5.0	Up Grade	6	1,800,000

HAFTA SONU SEMİNERLER

Tarih	Saat		Seminer	Açıklama	Süre	Ücret (TL)
3	9.00	16.00	Windows 3.1	Temel	6	1,800,000
4/10/11/17	09.00	16.00	Excel 5.0	Bütün Yönleri ile	24	7,200,000
17	09.00	16.00	Windows 3.1	Temel	6	1,800,000
18/24/25	09.00	17.00	Word 6.0	Bütün Yönleri ile	20	6,000,000
3/4/10/11	10:00	16:30	Project 4.0	Bütün Yönleri ile	22	6,600,000
17/18/24/25	10:00	17.00	Access 2.0	Bütün Yönleri ile	24	7,200,000
24	09.00	13:00	P. Point 3.0-4.0	Up Grade	4	1,200,000

Rezervasyon ve Detaylı bilgi için
0 (212) 288 63 25 /Pbx
arayınız.

Notlar:

Seminerlerin başarısı için katılımcı sayısı maksimum 8 kişi ile sınırlandırılmıştır.
Başarılı katılımcılara seminer sonunda Microsoft tarafından onaylı başarı sertifikası verilmektedir.
Yukarıda yer almayan Microsoft uygulamaları için arayınız.
Seminerler İstanbul ofisimizde verilmektedir.
Öğrenci indirim % 50

Ant
EĞİTİM VE DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ.

İSTANBUL
Kasap Sok. Eser Apt.
B Blok No:18/62-63
Esentepe-İstanbul
0 212 288 63 25

ADANA

Atatürk Bulvarı, Belediye Karşısı
Torun Apt. Kat 4
Adana
0 322 453 02 50
0 322 453 37 72

Düşleyin, döşeyin.

25x33/10x33
Pelit Pembe

"Bu banyo düşlerimin ayrılmaz parçasıydı. Şimdi evimizin en güzel köşesi. Seramik'le gelen kalıcı doğallık ve temizlik içinde. Zarif, ısıtlı."

Siz de Çanakkale Seramik bayilerinde düşlerinizin banyosunu seçin. Renk, desen ve ebat sınırlarını aşın. Kolay döşenen ebatlarla mimarınızın, ustanızın işini hızlandırın. Yılların deneyiminden yararlanın. Düşlerinizi yaşamak için, Çanakkale Seramik döşeyin.

Genel Dağıtım: Kale Pazarlama
Merkez Tel: (0.212) 270 70 00 (30 hat)

Çanakkale Seramik

"düşlerinizdeki gerçek"

İnsanların dinlerini açıklamaya mecbur bırakıldığı bir ülkede, hem de anayasaya aykırı olarak, laiklikten, yani eski ve klasik laiklikten söz edilebilir mi? Bence edilemez. Üstelik bu durum Anayasa'ya la aykırı. Çünkü "kimse dini inanışlarını, vicdani kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz" diye bir hüküm var Anayasa'da.

Sayın Abdullah Gül, laikliğin Türk halkının yaşam biçimine, inançlarına aykırı düştüğü iddiasını ileri sürdü, yani empoze edilmiştir. dayatılmıştır diğerleri tarafından demek istedi. Bu ancak bir varsayım olabilir. Acaba Türk halkına şimdiki laik yaşam biçiminden memnun olup olmadığı sorulmuş mudur ki, biliniyor. Refah Partisi, acaba demokratik görüşlerinin ne olduğunu halka açıkça söyledi mi? Mesela, adil düzenin ne olduğu sadece ekonomik bakımdan tartışıldı, demokratik ve hukuksal açıdan değil. Çok alçak sesle birşeyler telaffuz ettiler. Tanzimat dönemindeki gibi iki hukuk düzeni olacak dediler. İsteyen birine isteyen öbürüne ait olacak. Ama Tanzimat döneminde böyle değildi ki. Tanzimat döneminde Nizamiye Mahkemeleri'nin uyguladığı bir hukuk düzeni vardı. Buna göre ceza kanunu, ticaret kanunu, deniz ticaret kanununda Batı hukuku uygulanıyordu. Ama herkese uygulanıyordu. İsteyen, "ben bu hukuka tabi olmak istemiyorum" diyormuş. Dünyanın neresinde görülmüştür, insanların kendi istekleriyle hukuka tabi olup olmamaları. Refah Partisi böyle bir hayali ortaya attı. Ama bunu da savunmadı. Sonra geri aldılar ve bir daha hiç telaffuz etmediler.

1982 rejimi Refah Partisi'nin konseptine çok uygun düşen bir laiklik anlayışı getirdi. Hiç şikayet etmesinler. Okullarda zorunlu not atılan din derslerinin kabul edilmesi, bir de bunun dışında ailelerin dini eğitim verme hususunda çocuklarını itelemelerine imkan verilmesi. Daha önemlisi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın politikanın

içine sokulması. Diyanet İşleri Başkanlığı devletin siyasi görevlerini yüklenmiş. Görülmüş şey değil, Türk halkının bütünlüğünü ve dayanışmasını gerçekleştirme amacını güdüyor. Ne üstüne vazife Diyanet İşleri Başkanlığı'nın böyle bir siyasi görev. Laiklikten çok büyük bir fedakarlık yapılmıştır.

Sonra bakın nüfus kağıdında, pasaportta mutlaka dini açıklama mecburiyeti vardır. İnsanların dinlerini açıklamaya mecbur bırakıldığı bir ülkede, hem de anayasaya aykırı olarak, laiklikten, yani eski ve klasik laiklikten söz edilebilir mi? Bence edilemez. Üstelik bu durum Anayasa'ya da aykırı. Çünkü "kimse dini inanışlarını, vicdani kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz" diye bir hüküm var Anayasa'da.

Bir de şu meşhur tatlı mı, kanlı ayaklanma mı ifadesinin demokratik uzlaşma sürecine hiç de yararlı bir katkısı olmadığı kanaatindeyim. Şeriat ile demokrasinin uzlaştırılması gerçekten zor, hatta neredeyse imkansızdır. Hukuk bakımından çok zordur, çünkü şeriatın kabul ettiği ceza hukuku esasları, medeni hukuk esasları demokrasi ile bağdaşabilir değildir. Kadına tanıdığı durum kesinlikle demokratik değildir. Aile içerisindeki durumu da gayet kötüdür. Kadının evlenmesi için şeriata göre rızası bile aranmaz. Başkasının vekaleti ile evlenebilir. Evlendikten sonra kocası sokağa çıkmasını önleyebilir. Evin içinde nasıl hareket edeceğini söyleyebilir, dikte edebilir. Misafir kabul etmesini önleyebilir. Eğer bunlara karşı gelirse teydid hakkı, yani edeplendirme hakkı vardır. Böyle bir aile hukukunda demokratik birşey mümkün değildir.

Ceza hukukuna gelince, orada çok daha kötü şeyler vardır. Apostazi, din değiştirme, onların dilinde irtidat denen birşey vardır. Örneğin, şeriatı uygulayan Sudan'da 1985 yılında din değiştirmeye kalkıştığı için din bilginlerinden Mahmut Taha idam edildi ve hiçbir şeriat ülkesi de 'yahu ne yapıyorsunuz' demedi. Çünkü bu davranış şeriata göre en ağır suçtur, idam edilir. Dini inanışlarını, kanaatlerini değiştirme hakkını tanımayan, idam cezasıyla bunu baskı altında tutan bir rejim nasıl demokratik olabilir. Onun için şeriat esaslarıyla demokrasinin bağdaştırılması mümkün değildir.

İsmail CEM

Demokrasi, bir defa bir tahammül rejimidir. Bizim düşüncemizden farklı düşüncenin konuşulmasına, örgütlenmesine ve belli kurallar içinde uygulanabilir olmasına tahammül edeceğiz. Bunun tabii ki sınırı, çerçevesi, üç tane ölçüsü var. İki tanesini herkes, üçüncüsünü sadece bazı ülkeler benimsiyor. Birincisi, şiddet olmayacak. Kimsenin şiddet kullanmaya, şiddeti özendirme hakkı yok. İkincisi, hiç birşey zorlanmayacak. Yani "sen şu hayat tarzını benimseyeceksin, böyle giyineceksin" gibi insanın özel dünyasına ilişkin hiç bir zorlama olmayacak. Üçüncüsü, ülke bütünlüğü ölçüsü. Bugün Fransa'nın bölünmesine dönük siyasi parti kuramazsınız. İngiltere'de

kurabilirsiniz. İngiltere'de ülkenin bölünmesini rahatlıkla savunabilirsiniz, ama Fransa'da savunamazsınız. Türkiye'de, benim anlayışım tartışmaya açık, yanlış olabilir, ben de ülke bütünlüğünün bir ölçü olarak korunmasından yanayım, ama dışındakilerin en az benim kadar doğru yaklaşımı olabilir.

Laiklik konusuna gelince, öyle dinle devlet işleri ayrılınca laiklik olmuyor. Eğer bugün 1994 Türkiye'sinde hala laikliği tartışmakta isek, burada bazı yanlışlar yapılmıştır, bir defa bunu görelim. Bir defa biz laik falan olmamışız. Cumhuriyet'in ilk kuruluş döneminde, birkaç yıl için bugünkünden çok daha fazla laik olmuşuz, hepsi

o. Ne zaman ayrıldı devletle din Türkiye'de. Biz laikliği devletçi ve kontrolcü bir laiklik olarak uyguladık. Din müessesesi laiklikte ayrı olacaktı, ama olmadı. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu nitelikleriyle, bu kadar güçlü olarak mevcut bulunduğu sistem laik sayılabilir mi? Ayrıca bu Diyanet İşleri Başkanlığı'yla toplumumuzun 15-20 milyonunu oluşturan Alevi kesimini tamamen dışladık. İkinci devlet eliyle dini finanse ettik. İmam hatip okullarında, bütün camilerde politika yapılıyor. Eğer bir devlet din adamını maaşlı memur olarak tutmakta ise o devletin laikliği nereden çıkmış. Devlet inanç müessesesini kendi kontrolü altında tutmak için ibadet yerini finanse etmiş ve din adamını maaşlı devlet memuru yapmış.

Laiklik, cemaatin kendi dinsel inancını finanse etmesidir, düzenlemesidir. Laiklik aslında bir uzlaşma platformudur. Biz bir kavga meydana gibi aldık. Laikliğin demokrat, hele sol yorumunu hiç getiremedik. Laikliğin aslında herkes için bir güvence olduğunu topluma anlatamadık. Laiklik başını örtmeyenin başını örtmemek, baş örtüsü kullananın da baş örtüsü kullanmak hakkının güvencesidir.

Tek doğru konusuna ve Cumhuriyetle Osmanlı benzeşmesine gelince. Bu sadece benim görüşüm değil, çok sayıda bilim adamının da görüşü. Yani bir toplumda, ister o toplum dini esaslara, isterse din dışı esaslara dayalı olsun, bir tek doğru varsa ve kimse o doğruya karşı çıka-

Eğer bir devlet, din adamını maaşlı memur olarak tutmakta ise o devletin laikliği nereden çıkmış? Devlet inanç müessesesini kendi kontrolü altında tutmak için ibadet yerini finanse etmiş ve din adamını maaşlı devlet memuru yapmış. Benim partim için çalışacak elli bin tane insan devlet tarafından maaşa bağlansın, bakınız benim partim neler yapar o zaman.

miyorsa, çıkan mahkum ediliyorsa, o zaman bu tekçi bir zihniyet, tekçi bir anlayıştır ve bence Cumhuriyet'in ilk dönemindeki yaklaşımla Osmanlı'nın yaklaşımı arasında da bu bağlamda en azından bir hatırlatma mevcuttur.

Demokratikleşmede fazla bir mesafe almadık. Gerçekçi bakmak lazım. İyi şeyler yapılmadı mı? Oldu. 141-142-163 kalktı. İyi birşey yapıyor gibiydik. Türkiye, radyo, televizyon ihtilalini yaptı. Hakikaten ilk konuşan Türkiye oluyordu. İlk kez çoğulculuğun keyfini çıkarıyordu. Ama onu da şu son çıkan yasa ile perişan ettik. Hepinize saygılar, sevgiler sunmaktayım. Sağolun.

Abdullah GÜL

Sayın Başkan herhalde ilk oturumdaki konuşmamda bir yanlış anlama var. Ben düşüncelerimin hepsini söyledim. Üslup açısından, daha ilmi seviyeli bir konuşma yapma açısından, politik hüviyetimizi dışarıda tutmak gerekir demiştim. Yoksa düşüncelerimde herhangi bir saklama, herhangi bir gizleme zaten söz konusu değil.

Demokratik bir ortamda farklı görüşlerin olması gerekir diyoruz. Yani tenkitlerimi ve görüşlerimi siz de lütfen buradan gittikten sonra düşünün. Özellikle tek parti dönemi ve laiklikle ilgili meselelerde, lütfen alınmayın, halktan bir kopukluk seziyorum. Dolayısıyla bu bizleri yanlışlığa götürüyor. Türk halkının, belki eğitim seviyesi, ekonomik seviyesi farklı olsa da, sağduyusu inanın bazen çok kuvvetlidir. Şimdi Türkiye'de eğer gerçekten, İsmail Bey de söyledi, bugün laiklik tartışılıyorsa bir problem vardır. Gerçi şu an o kadar değil, ama Türkiye'de laiklik adı altında din ve hatta açık söyleyeyim İslam düşmanlığının yapıldığı devirler olmuştur. Arkadaşlarım örnek ver dediler, çok örnek veririm. Farklı düşünebilirsiniz. Yapılması gerekiyordu diyebilirsiniz. Ama bunlar vardı. Sanki casus gibi birçok kamu kurumunda, birçok kuruluştaki dindar insanlar aranmıştır. Üniversitelerdeki asistanları, teftiş kurullarındaki uygulamaları, ordumuzdaki birçok olayı düşünün. Size mektuplar okurum. Son sınıfta öğ-

rencilerin sadece dini inançlarından ve uygulamalarından dolayı nasıl atıldığını gösteririm.

Diyanet teşkilatına gelince, biz de o fikirde değiliz. Bugün kontrol altında olan din memurları vardır. Biz kesinlikle Diyanet teşkilatının böyle olmasını, devletin mecburi din dersi koymasını kabul etmiyoruz. Herkesin inancı kendinedir, bunu açıkça söylüyorum. Kimse müslüman olmak, inanmak, Allah'a inanmak veya başka dinlere inanmak mecburiyetinde değildir. Ayrıca ben bir İslam alimi değilim ama tabii belli bir seviyede bilgim vardır, zorlama yasaktır ve zaten yoktur. Bazı İslam toplumlarına bakın. Endülüs medeniyetine bakın, Osmanlı toplumuna bakın, böyle şeyler yapılmamıştır. Osmanlı devrinde kapatılmayan kiliseler, laik Cumhuriyet hükümetleri sırasında kapatılmıştır. Dinde zorlama yoktur, ama tebliğ, propaganda yapılabilir.

Sivas olaylarını biz açıkça telin ettik. Meclis'te de grup başkan vekillerimiz, genel başkanımız, hepimiz, Sivas milletvekillerimiz, açık açık bunu söyledik. Sivas olaylarını böyle vurgulayarak gerçek suçluların kaçmasına, üstüne gidilmemesine sebep oluyoruz. Sivas'ta bir toplumsal olay olmuştur. Ama bu provokatif bir olaydır ve o olayları yapanlar halktan değildir. Birçok gazetede de çıkmıştır, sakallı emniyet mensuplarının telsizlerle nasıl konuştuğu, hangi kıyafetler içinde ol-

Herkesin inancı kendinedir, bunu açıkça söylüyorum. Kimse müslüman olmak, inanmak, Allah'a inanmak veya başka dinlere inanmak mecburiyetinde değildir. Ayrıca ben bir İslam alimi değilim ama tabii ki belli bir seviyede bilgim vardır, zorlama yasaktır ve zaten yoktur.

dukuları vs. Bu daha önceki cinayetlerde de Uğur Mumcu meselesinde de olmuştur. Yanlış şeylerle aslında bu tip işleri yapan insanların sıvışmasına, üstüne gidilmemesine sebep olunmuştur. Ayrıca biz iktidarda değiliz. İktidarda partiler var. Bütün kuvvetler, asker, polis, emniyet güçleri herşey ellerinde. Bütün gizli raporlar, polis raporları, MİT raporları hepsi var. Refah Partisi düşmanlığı veya tenkidi yapmak ayrı birşeydir. Ama bunu yaparken olayların ortaya çıkışını, gerçek sebeplerini gözlüyoruz ve Allah korusun tekrarlanması ihtimali çıkıyor ortaya. Diğer cinayetlerde de öyle olmuştur. Ama açıkça söyleyeyim kesinlikle kabul etmiyoruz ve kesinlikle tenkit ediyoruz. kesinlikle bunun insanlığa yakışmayacağını söylüyoruz.

Sonra yine değerli bir arkadaşım haklı olarak Fikret Başkaya dedi. Şunu açıkça söyleyeyim, biz sadece kendi

düşüncemizde olan insanlara özgürlük istemiyoruz. Biz en aykırı fikirde olan insanlara da özgürlük istiyoruz ve Refah Partisi olarak biz bunu gösterdik. Fikret Başkaya, sendikacılar ve diğer yazarlar, bizim düşüncemiz dışındaki insanlar için ben Genel Başkan Yardımcısı olarak basın toplantısı yaptım. Önyargı var Refah Partisi'ne karşı. Bu önyargıyı atmazsanız, açık söyleyeyim bu böyle gider ve bir netice alamayız.

İmam hatip okullarıyla ilgili bir tepki var. Ben bunu anlamıyorum. Demokratik bir ülkede imam hatip okullarını devlet kurar, ondan sonra da milleti zorlarsa çocuklarını buraya göndereceksin diye, bu kabul edilemez. Ama şunu hepimiz biliyorsunuz ki, millet kendisi imam hatip okulları açıyor. Halk açıyor. Para buluyor ve halk kendi gönderiyor çocuklarını, bu demokratik değil midir? Zorla gönderilen varsa buna karşıyım.

Tayyip Erdoğan'a gelince, böyle bir toplantıda aslında böyle basit birşeyi söylememesi gerekirdi. Arkadaşım kızmış, televizyonu kapatmış, sonra Tayyip Erdoğan'ın herkese pasta ikram ettiğini görmemiş. Şimdi bakın seçimlerden önce bütün medya, bütün gazeteler, bütün televizyon yayınları sanki siyasi parti gibi birleşmişlerdi. Hiç bir demokratik ülkede buna müsaade edilmez. Medya olarak dört tane patron istediğini istediği partiye başkan seçebiliyor, istediği partiyi sandıktan çıkartmaya çalışıyor. Halkı etki altına alarak, bir nevi ipnotize ederek bunu deniyor. Ama halk sandıkta bunun tersini ispat etmiştir. Egemenliğin kendisinde olduğunu göstermiştir. Teşekkür ederim.

Ercan KARAKAS

Değerli arkadaşlar, sorulardan önce laiklik konusuna kısaca değinmek istiyorum. Şimdi Anayasa'da iki tane ilke var bu konuya ilişkin. Birincisi, din ve vicdan özgürlüğü, ikincisi Cumhuriyet'in temel niteliklerinden birisi olarak laiklik. Sayın Cem'in laiklikle ilgili getirdiği çerçeveyi doğru buluyorum. Yani birçok kurum nasıl konuşuluyor, yenileniyorsa, laiklik kurumunu da konuşmamız gerekir. Ama buna rağmen Anayasa'da yer alan bu iki ilkeyi savunuyoruz ve demokrasi mi laiklik mi diye bir tercihimiz yok. Hem laiklik hem demokrasi ve laik demokratik Cumhuriyet biz bunu söylüyoruz. Eğer toplumda gerçek anlamda bir özgürlük, demokrasi olacaksa, bu iki ilkeyi toplum yaşamına uygulamamız, bunlardan vazgeçmememiz gerekiyor. Bir toplumdaki inanç grupları, ister yüzde 99 isterse yüzde 1 olsun eşittir. Hepsine saygı göstereceksiniz, hepsine toleranslı, hoşgörülü davranacaksınız. Hatta inanmayanlara da toleranslı davranacaksınız. Eğer bu inanç gruplarından birisi, kendisi gibi aynı inanca sahip olmayanlara ya da inanmayanlara başka türlü bakıyorsa, yahut onun günlük yaşamdaki davranışlarını, yaşam biçimini sınırlamaya kalkıyorsa, ona tolerans gösterilmez. Çünkü tolerans karşılıklıdır.

Şimdi Sayın Gül, dini konularda geçmişteki baskılara ilişkin örnekler verdi. Ben başka bir örnek vereyim. ANAP yönetiminin son döneminde bir araştırma yapılmış, Ramazan ayında bakanlıklarda yemekhanelerin yüzde 80'i kapatılmış. Demokratik, laik bir düzende böyle şey olmaz. Büyük Millet Meclisi'nde Sayın Gül Ramazan boyunca yemeğe gelmez, saygı duyarım, hiç karışmam, ama başkasının yaşam biçimine ramazan ayında müdahale edildiği zaman, bu başkasının özgürlüğünü sınırlama anlamına geliyor. Buna izin verilmemesi gerekir.

Şimdi Sayın Cem'in söylediği imam hatip okulları, diyanet işlerinin bu şekilde işlemesi, zorunlu din dersi ciddi sorunlardır ve bütün bunların konuşulması gerekir. Özellikle sosyal demokratların bu temalardan kaçmaması, bunları açması gerekir. Terör yasasıyla ilgili bir tartışma vardı. Meclis kürsüsünde grup adına söyledim, parti olarak biz 163'ün geri gelmesinden yana değiliz. Burada sözkonusu olan, inançları, düşünceleri ya da siyasi kanaatleri şiddete, zora başvurmadan açıklama meselesidir. Şimdi Sivas çok karanlık ve gerçekten 70 yıllık Cumhuriyet tarihinin çok acı bir olayıdır. Ama öyle gazeteler,

dergiler var ki, şanlı Sivas olayını başka yerlere sıçratalım diyor. Bunu görmezlikten gelerseniz olmaz. Sayın Gül'e değil, genelde söylüyorum, eğer demokrasi, hoşgörü ve karşı fikirlerle saygı temelinde birlikte yaşamak olacaksa, o zaman bu şiddet, zor ve katliamlara, hangi taraftan gelirse gelsin, ister dini motifleri, isterse başka motifleri kullansın buna karşı çıkmamız gerekir. Bence bu, uzlaşmanın temel noktasıdır.

Fikret Başkaya, Münir Ceylan ve diğerleri mevcut terör yasasının 8. maddesine göre içerdeler yahut girecekler. ANAP 141-142'yi kaldırmış, yerine terör yasasını getirmiş. 30-40 insan harekete geçtik, bu yasanın değişmesi için bir yıl evvel gerekli teklifi verdik. Basın toplantıları yaptık, liderlerle konuştuk. Sonra hükümetin getirdiği terör yasasında bu madde tekrar laiklik meselesiyle ele alındı ve bir türlü çıkmadı. Bu yasal düzenlemelerin birçoğu 12 Eylül'den, birçoğu da ANAP döneminden kalma ve bunlar demokrasinin normlarıyla bağdaşmıyor. Fikir ve düşünce özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü güvence altına almıyor. Hükümet bunları kaldıracığını protokole ve programına yazmış, ama bir programsızlık, bir takvimsizlik var. Hiç kimsenin, İsmail Beşikçi de dahil, fikrinden, düşüncesinden ötürü cezaevinde olmasından yana değiliz.

Şimdi Güneydoğu'da köy boşaltmaları konusunda yine bizim bir girişimimizle Meclis'te bir önerge verildi. Araştırma komisyonu kurulacak. Güneydoğu meselesini başlı başına konuşmamız gerekir. Bizim oradaki ölçümüz şudur. Şiddet tekelini elinde bulunduran devlet, ancak şiddete başvuran insanlara karşı bu şiddet tekelini kullanmalıdır. Onun dışında herşey özgür olmalıdır. Kürt sorunu konusunda, başka ülke sorunları konusunda insanlar çözüm önerilerini özgürce söylemelidir. Bunun için kimse hapse atılmamalıdır. Bunun için dokunulmazlıklar kaldırılmamalıdır. İnsanlar özgürce konuşmalıdır. Özgürce konuşmadan, sorunları ortaya koymadan sorunları çözmek mümkün değildir. Demokrasi de budur zaten.

Kürt sorunu tabu haline getirilmiştir. Var olan şey yok sayılmıştır. Kürt yok denilmiştir. İnsanlar var, yazıyor, dili var, gelenekleri var, kültürü var, bu yok sayılmıştır. Kotalasyon hükümeti, özellikle Demirel'in "Kürt realitesini kabul ediyoruz" sözüyle açılım getirecek gibi olmuştur, ama arkası gelmemiştir. Korkmamak gerekiyor. Tartışmak gerekiyor. Bask modeli vardır, iyi bir modeldir. Ancak İspanya'nın koşulları bize uymaz, aynen alamayız, ama bakmamız gerekir. Teşekkürler.

Ölüm haberlerini kanıksadık. Akşam, sofralarımıza eşlik eden savaş görüntülerine alıştık. Kanlıysa gözümüzü kaçırmıyoruz, sıradansa görmeden bakıyoruz ekrana. Savaşın kanıksamış tanıklarımız artık.

Savaşı çocuklar sorguluyor. İçtenlikle sonuyorlar, "niye savaş var?" Kaçamak cevaplarla yetiniyoruz. Çocuklarımıza görmeden bakmayı, duymadan dinlemeyi, söylemeden konuşmayı öğretiyoruz.

Ekonomik kriz bütün ağırlığıyla üzerimize çöker ve bizden daha fazla fedakarlık istenirken bile, savaşı bir dünyayı düşünemeyi bilemiyoruz. Sormuyoruz tabii soruyu: "Krizde savaşın payı ne?" Sormadığımız soru cevaplanmıyor. Savaşı tartışmaksızın krizi tartışmakta ustalaşıyoruz.

Topluma "görmeyin, duymayın, söylemeyin" denildi. Toplumumuz da görmeden bakmayı, duymadan dinlemeyi, söylemeden konuşmayı öğrendi. Barış bilinci, barış özlemi, barış çabası toplumumuzda hiçbir dönemde bugünkü kadar umursamazlıkla bastırılmamıştır. "Suskun toplum olmayacağız" denilen bir dönemde, Türkiye suskun toplum olmayı öğrendi.

Bu durum böyle devam edecek mi? "Etmemeli" diyoruz, "etmemeli" dediğinizi biliyoruz. Barışa ulaşmak için, barış için.

çaba harcamak gerekir. Türkiye'de içtenlikle barış isteyen güçlerin olduğunu göstermek gerekir.

1 Eylül Dünya Barış Günü. 1 Eylül'de tüm dünyada barış türküleri söyleniyor. 1 Eylül 1994'te bizler de sizlerle birlikte artık sesimizi yükseltmek istiyoruz. 1 Eylül'ü Türkiye'de 1-7 Eylül Barış Haftası olarak değerlendirmeyi öneriyoruz.

Barış için mücadele etmek istiyorsanız bizimle bağ kurun. Sementinizde, mahallenizde, lokalinizde 1-7 Eylül arasında bir Barış Şenliği düzenlemeyi düşünüyorsanız bize yazın, telefon edin, uğrayın. 1-7 Eylül arasında bir barış etkinliğine katılmak barış özleminizi; çizgiyle, sözle, şiirle, tiyatroyla, müzikle dile getirmek istiyorsanız bize başvurun. Amacımız barış etkinlikleri düzenlemek isteyenlerle, barış etkinliklerinde özlemlerini dile getirmek isteyenler arasında iletişim kurmak. Amacımız 1-7 Eylül arasında kentin tüm semtlerinde barış türküleri söylenmesine katkıda bulunmak.

Barış anlayışınızı siz kendiniz ifade edin. Savaş karşısında tutumunuzu siz kendiniz dile getirin.

Barış istiyorsanız; gelin kendi renginizle, kendi dilinizle, kendi inancınızla barışın rengarenk dünyasına katılın. Biz yalnızca iletişim ve eşgüdümü üstlenmeyi istiyoruz. Savaş ve barış konusundaki farklı yaklaşımları ise zenginliğimiz sayıyoruz.

BARIŞA ÇAĞRI BARIŞ İNİSİYATİFİ

İLETİŞİM İÇİN

Hürriyet ŞENER İHD İstanbul Şubesi Küçük Tünel Apt. İlk Belediye Cad. 5/5 Tünel/İstanbul Tel:0212.244 44 23 Fax: 0212.251 35 26

ÇHD Üyesi Ali Rıza DİZDAR Tel: 0212.523 00 25 Fax: 0212.533 04 04

İlkay Alptekin DEMİR Tel: 0212.258 44 85

BU MEKTUBU DOSTLARINIZA İLETMENİZ DİLEĞİYLE...
24 - 25 ARALIK 1993 DEMOKRASİ KURULTAYI BARIŞ İNİSİYATİFİ

Oturum Başkanı:

Ayhan BERMEK

Açılış:

Bahattin YÜCEL

Panelistler:

Mehmet Ali BİRAND

Kürşat BUMİN

Cezmi ERSÖZ

Prof. Dr. Ünsal OSKAY

Bugün, öğleden sonra, oturumumuzun Medya

Kültürü ve Siyasal Kirlenme oturum başkanı

olarak toplantıyı açıyorum.

Sayın konuklar, panelistlerimiz sırayla,

tebliğlerini, görüşlerini sunacaklar.

Oturumumuzun açılış konuşmasını yapmak

üzere, ANAP İstanbul Milletvekili Sayın Bahattin

Yücel Bey'i davet ediyorum.

Özgür toplumlarda medya yozlaşmaz

Bahattin YÜCEL

Türkiye, hemen hemen bütün kesimleri çok derinden etkileyen bir ekonomik bunalımı yaşıyor. Henüz, başlarda olduğu öne sürülen bu bunalımın, bazı toplumsal yaklaşım yöntemlerimizi de yeni baştan ele almamızı gerektireceğini düşünüyorum. Türkiye'nin 70 yıllık yöntemlerini, 21. yüzyıla girmeye hazırlanan dünya ile bütünleşme yolunda tekrar gözden geçilmesi, eleştirmesi ve yeni çözüm arayışlarını irdelemesi gerekiyor.

Belki, işte bu bağlamda, ülkemizde, son 10 yıl içerisinde gelişen yüksek teknoloji ile daha fazla ilgilenecek, onu daha fazla kullanarak etkisini artıran medyanın ve bu medyanın toplum dokumuza aşıladığı kültürün tartışılması başladı. Bir medya yozlaşması söz konusu oldu.

Ben, yeni bir siyasetçi olarak, bir ölçüde de toplumumuzdaki siyasi partileri eleştirerek sözlerime başlamak istiyorum. Özellikle, ülkemizde,

hepimizi derinden sarsan ama en ince ayrıntılarına kadar öğrenmek istediğimiz bozuklukların kamuoyuna aktarılması, kamuoyuna yansıtılması ve belki de bunlardan daha önemlisi engellenmesi açısından ciddi bir muhalefet boşluğu olduğu tartışılıyor. Türkiye'de toplumsal muhalefetin kamuoyuna aktarılması ve yansıtılmasında bir boşluk var ise o zaman bu muhalefetin yapılış biçimi ve yöntemleri, en azından, medyanın üstünlüğünü ve egemenliğini de ortaya çıkartıyor. Sanıyorum, en fazla üzerinde durmamız gereken nokta da bu.

Düşünce, din ve inanç ile serbest girişim özgürlüklerinin bulunduğu ve bunların alabildiğine sınırsız olarak kullandırıldığı toplumlarda, ne medya kültüründe bir yozlaşmadan, ne de bir muhalefet boşluğundan söz edemiyoruz. En azından, bizim dışımızdakiler de bundan söz edemiyorlar. O zaman, belki, medya kültürünü, "toplumda bir yozlaşmaya neden oluyor" biçiminde eleştirmekten çok, medyanın, bu ölçüde ön plana çıkıp, toplumumuzun genel kültür yapısını böylesine etkilemesini, sanıyorum çok ciddi anlamda gözden geçirmemizde yarar var.

Medya kültürünün, halkın haber alma özgürlüğünü engellediği, bu yüzden de doğru değerlendirme yapamamasına yol açtığı söylenebilir. Ama, sanıyorum ne İSKİ yolsuzluğunu, ne İLK-SAN yolsuzluğunu, ne de bu tür diğer yolsuzlukları medya yaratmadı. Bu tür yolsuzlukların yapılması için destek verici bir ortam da hazırlamadı.

Burada, toplumdaki kültür yozlaşmasının ne-

Medya kültürünün, halkın haber alma özgürlüğünü engellediği, bu yüzden de doğru değerlendirme yapamamasına yol açtığı söylenebilir. Ama, sanıyorum ne İSKİ yolsuzluğunu, ne İLK-SAN yolsuzluğunu, ne de bu tür diğer yolsuzlukları medya yaratmadı. Bu tür yolsuzlukların yapılması için destek verici bir ortam da hazırlamadı.

deni olarak, tek başına medyanın görülmemesi gerektiğini söylemek istiyorum. Reality show'lar, paparazzi gibi en çok eleştirdiğimiz programların yasaklanması için çaba gösterilmesi bence doğru değil. Çünkü, bu tür programlar izleyici buluyor ve izleyicilerle ilişki kuruyor.

Bütün bu olumsuzluklar bir yana, medyanın, aslında, bir toplumda demokrasinin yerleşmesine ve yaygınlaşmasına ciddi anlamda katkıda bulunacağını düşünüyorum.

Ama medya öylesine etkin bir güç ki, 27 Mart Yerel Seçimleri öncesinde, medya ve kamuoyu araştırma şirketleri, Türkiye'de, seçmenlerin tercihini önemli ölçüde etkiledi, onları yanılttı. O zaman, karşılıklı bir sorumluluk anlayışı içerisinde, medya kültürünün, Türkiye'de, sadece üstyapı kurumlarını sarsmadığını, toplumda temel bir hedef değişikliği yaratacak şekilde tehlikeli kullanılabilirliğini görmeliyiz. Bildiğimiz gibi, hiç bir kamuoyu araştırma şirketi, Refah Partisi'nin başarısını öngöremedi.

Refah Partisi, yanılmıyorsa, 1973 seçimlerinde o zamanki adıyla Milli Selamet Partisi iken, yine Türkiye'de, yine aynı seçmenden, yüzde 18,2 oranında, yani bugünkünden yaklaşık 1 puan daha az oy aldığını, bu ülkede bir koalisyon hükümetine ortaklık ettiğini ve o hükümetin iktidarı döneminde de, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunduğunu hepimiz unutuyoruz.

Medyaların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için, zayıflığını her zaman tartıştığımız, ama, özleştirtili yapmaktanda nedense inatla kaçındığımız bir eksikliğin belirlenmesi gerektiğini düşünüyorum: Bu, toplumsal hafıza eksikliğimizdir.

Yine medya konusunda bizi çok derinden etkileyen, iki hafta öncesinde yaşadığımız bir olay var. Bosna Hersek konusu, 2 yıldır Türkiye'nin gündemindedir. Bosna Hersek'teki her insanlık dışı suç, medya aracılığıyla evlerimize, hatta oturma odalarımıza kadar taşınmaktadır.

Orada, kimin hangi kararı aldığını, Birleşmiş Milletler Barış Gücü Komutanının adını, rütbesini vs. öğreniyoruz. Bir süre önce, Goradje kentine yapılan saldırıya ilişkin haberlerin amacını aşan bir biçimde yansıtılması, Türkiye'de çok önemli sayılabilecek bir gösterinin ateşleyicisi niteliğini kazandı. O zaman, İstanbul ve Ankara'da, Goradje kentine yapılan saldırıyı kınayan ya da kınama iddiasındaki gösterilerin aslında Türkiye'de belki medya kültürünün yozlaşmasının yanında belirecek bir diğer tehlikenin varolduğunu ortaya çıkardı.

Bunun nedeni, yerel seçimlerden hemen sonra, son derece hızlı bir biçimde Türkiye'nin,

ne gelişimine, ne toplumsal dinamiklerine uygun olan, yanlış bir yasanın da hızla yasalaşmasıdır.

Ben, 21. yüzyıl giden toplumların, bilgi toplumları olduğunu bu bilgilerin herkes tarafından eşitçe ve sonuna kadar alınmasının en temel haklarının başında geldiğini kaydederken, medya ile bir ciddi mücadeleye girmelerinin doğru olmadığını görüyorum. Çünkü, bir toplum, medyasıyla mücadele ederse, toplumun üst yapı kuruluşları o medyayı kendilerine karşı hasmane davranışlar içerisinde görürlerse, sonuçta ne bilgi alışverişi, ne de doğru bilgi üretimi gerçekleşecektir.

Teşekkür ederim.

Medya, taraf olarak, toplumu değil, devleti seçiyor

Kürsat BUMİN

Siyasal kirlenme ve medya fevkalade geniş bir konu tabii. Dünyada da Türkiye'de bundan çok söz ediliyor. Fakat, bana sorarsanız, Türkiye'deki durum, Batı'da bu tartışılan problemlerden fevkalade uzak. Medyanın nasıl bir güç olduğu, nasıl siyaseti belirlediği, nasıl politik fikirleri bir

meta şekline soktuğu, nasıl tekelleşme yolunda olduğu, nasıl bu şekilde insanların düşünceleri fikirleri denetim altına alınmakta olduğu... Bütün bunlar, dünyada da tartışılan konular...

Fakat, tekrar ediyorum, Türkiye'deki durum, bunlardan fevkalade farklıdır. Ve Türkiye'nin

problemi, çok daha derindedir.

Oturumun konusunu hatırlayacak olursak, siyasal kirlenme, ne derece partilerde yaşıyorsa, bunun bir benzerinin de basında yaşandığı söyleyebilirim. Dün, Sabah gazetesi, herhalde bizim oturumumuzu da düşünerek, bir güzel baş sayfa yapmış. Ben, göz atmayanlar için başlıklarını okuyorum: "Haydi Türkiye", büyük puntolarla. "Bu savaşı kazanacağız. Ülkemiz, Cumhuriyet tarihinin en hassas dönüm noktalarının birinde, bir savaş içindeyiz. Bu, yalnızca, ekonomik darboğazi aşma savaşı değil, aynı zamanda, politik, toplumsal, demokratik alanda Türkiye'nin, kendini dost, düşmana bir kez daha kanıtlama savaşıdır." Ara başlıklardan birkaç tane daha nakletmek istiyorum: "Medya görev ve sorumluluklarının bilincindedir. Başka Türkiye yok, Haydi Türkiye..."

Şimdi, düşünecek olursak, bu şekilde bir başlık, bu şekilde bir gazete nerede olabilirdi? Bunu, biz, bir totaliter ülkede görebiliriz. Sovyetler Birliğinde Pravda'da olabilirdi. Bu arada Pravda'nın hakkını da yemeyelim.

Fakat, hiç bir demokratik ülkede, bu şekilde bir sayfa hazırlamak mümkün değildir. Neden değildir, izin verirsiniz, kısaca açıklayayım. Belki gerek yok, ama bir ke-re, burada kim konuşmaktadır, o meçhuldür. Oysa, basında adet, kimin konuştuğunun bilinmesidir. Batı'da, basında, bu şekilde anonim öznelere, veya konuşanın öznesinin tespit edilemeyen söylemler veya bu şekilde

açıklamalar mümkün değildir. Şimdi, Sabah'ın bu sayfası bir tesadüf değildir.

Ben, İzmir'de, aynı zamanda bir radyoda bir sabah programı yapıyorum, gazete okuyorum ve Ragıp Duran'ın ifadesiyle "de kode" ediyorum. Fevkalade eğlenceli, çok cansıkıcı, ama fevkalade eğlenceli tabi. Bu bakımdan, geçen hafta, nelerle karşılaştık, isterseniz onlardan size birkaç başlık aktarayım: Hem de, bir ayırım yapmamak için, sadece Sabah gazetesinden değil, bütün gazetelerden örnek vermeye çalışayım.

Bir televizyon-radyo yasası çıktı, haliyle tartışılıyor. Özellikle, üst kurul meselesi... Milliyet Gazetesi'nin 21 Nisan Perşembe günü manşeti şöyle idi: "126 televizyon ve radyo gözaltında. İçişleri Bakanlığı'nın belirlediği, aşırı solcu, şeriatçı, bölücü ve ülkücü özel yayın kuruluşları hedefte." Bu haberin kaynağı belli değildir. İçişleri Bakanlığı'ndan yapılmış bir açıklamadır. Kaynağı belli değildir diyorum, çünkü, aynı haberi, Cumhuriyet, manşetten büyük bir telaşla vermiştir. Fakat Cumhuriyet'e göre 96 radyo gözaltındadır. Milliyet'e gelene kadar, bu, 126 radyo olmuştur. Milliyet Gazetesi, bu

radyoların dökümünü de vermiştir. Polis raporlarına göre sol radyolar fevkalade fazladır, saymaya lüzum yok: Dev-Yol II, TKPML-C 2, TSİP I ve özellikle son bir grup vardır, örgütü belirlenemeyenler, 11 tane. Bunlar kimdir? İslamcı radyolar konusunda ise fevkalade iyi bir analiz yapılmıştır. Çok çalışılmıştır. Coşan grubu, Fetullah grubu, radikal islamcı, bütün tarikatlar vardır ve belli olmayanlar burada da sözkonusudur. Ben, hayret ettim, çünkü, Türkiye'de, basın, tarikatlarla ilgili araştırmalar o kadar azdır ki... burada, Ruşen Çakır'ın ismini anmak gerekir.

Basın Türkiye'de böyle şeylerle ilgilenmez. Örneğin tarikatlar, basın için konu değildir. Nasıl olsa, nüfusun yarısı tarikat mensubu olmuştur, daha henüz konu değildir. Basın o gerçeklerle ilgilenmez, kendi oluşturduğu yapay gerçeklerle ilgilenir. Bu, totaliter ülkelerindeki basının tipik bir özelliğidir.

Şimdi, bu tarikatlarla ilgili döküme şaşırdım. Çünkü, dediğim gibi, medyada, hangi tarikatın ne yaptığı, -yani çocuklarını kaynatır yerler mi, içerler mi, ne yapar bunlar, nakşibendiler ne yapar- o kadar az bilinir ki... Fakat, bu konuda fevkalade sessiz olan basın, görüldüğü gibi, bütün radyoları teker teker tespit edilmiştir.

Şimdi, burada, hoş olan taraf şu: Haber hem Milliyet'te, hem Cumhuriyet'te var. Milliyet, "Türkiye'de yay-

Medya söylemi şoven olmuştur. Bence, bu sayacağım maddeler arasında, belki en trajik olan da budur. Şovendir medya. Güçten yana olduğu için de, şu anda güç devlette ve Türk milliyetçiliğinde olduğu için de, Kürt halkına yapılan baskıları, iblalleri ve büyük katliamları gözardı etmiştir. Bosna Hersek gündeme gelmiştir. Çok önemli bir konudur. Ama bir Şırnak, Bosna-Hersek'in onda biri kadar gündeme gelmemiştir.

gın bir ideolojik televizyon ve radyo yayın ağı varmış" diyor. Cumhuriyet ise, "36 radyo ve televizyon ideolojik amaçla kurulmuş" diyor. Ben, buna çok güldüm tabii. Çünkü, Cumhuriyet de, bildiğimiz gibi ideolojik bir gazete. İdeolojik olmayan bir radyo televizyon olur mu? Olur. Nasıl olur? Sadece, müzik yayını olur. İleriye giderseniz onun da ideolojisini, seçmiş olduğu müzikten dolayı belirleyebilirsiniz.

Fakat bakın ki, Milliyet, bu haberin hemen yanına şu haberi yerleştirmiştir:

"Tayyip Erdoğan'ın özel sekreterlerinin başları bağlı" İşte, bu da, ideolojik bir gazetecilik örneğidir. Çünkü, bu haberde, tam ideolojik bir bakış açısıyla, kendisi ne-redeyse, ona göre düzenlenmiştir.

Şimdi, tabii ki, Türkiye'de, basın, bir kere, kendi yerini tayin edememiştir. Basın toplumdan yana mıdır, yoksa devletten yana mıdır? Bu ayırım bir kere yapılmadıktan sonra, basının kendine gelmesi mümkün değildir. Bana sorarsanız, herhalde hepimiz kabul ediyoruz, hür dünyada bir basın, tabii ki toplumdan yanadır. Bir bakıma bir aynadır. Oysa, Türkiye'de, basın, her ne kadar serbest piyasayı savunsa da, bence, tamamen devletin tarafındadır ve devletin kendisini düşünürken sözünü etmiş olduğu kavramları, bu kez, basın veya medya diyelim, kendisini tarif etmek için kullanmaktadır. Bunun örnekleri de çoktur: Mesala Sabah gazetesinin 10 Mart sayısı... "DEP Baş Ağrıtıyor" başlığı kullanılmıştır. Bu, bir gazete manşeti değildir. Bir savcı raporu olabilir. Bir polis raporu olabilir.

Zaten, bu konuda, izin verirseniz şunu söyleyeyim. Basın, genellikle dördüncü kuvvet olarak anılıyor. Oysa, Türkiye'de, dördüncü kuvvet değildir. Çünkü kuvvetler ayrımı, bildiğiniz gibi, Türkiye'de, üçlü bir ayrıma göre yapılmamıştır. Dörtlüdür. Üçü bildiğimiz kuvvetlerdir, dördüncüsü Nusret Demiral'dır. O bakımdan, basını, beşinci bir kuvvet olarak kullanmak lazım. Bakın, Hürriyet Gazetesi'nden fevkalade heyecan verici bir sayfa: Başlık, "Haydi Taksim'e". "Ülkesini canından çok sevenler" diyor, "Ey demokrasiyi yüreğinde duyanlar, ey Cumhuriyet'in sahipleri, ey Atatürk'ün sevgili evlatları, haydi bakalım yürüyelim Taksim'e." Bunlar, bir parti gazetesinde çıkabilir. Parti gazetelerinin de tabii hakkını yemeyelim. L'Humanite, hiç bir zaman, bu kadar düzensiz bir başlık atmamıştır.

Şimdi bunları niçin söylüyorum? Burada amaç nedir? Gazeteciler, bizim, bunları, bu şekilde değerlendireceğimizi tahmin etmeyecek derecede yeteneksiz insanlar değildir. O zaman burada birşey var. Birisi, birisini işletmekte midir? Bir oyun mudur bu? Yoksa, böyle, karşı tarafı okur ve gazeteci tarafından kurulmuş yanlış bir daire midir? Çok örnek var ama geçiyorum. "Cezayir olmayız" diyor Hürriyet. Tabii, Hürriyet Cezayir olamaz, yani, bunda, bir kere maddi hata vardır. Bir gazetenin Cezayir olması mümkün değildir. Gazete olsa olsa kesekağıdır olur. Kiminle kendisini özdeşleştiriyor, kendisini nasıl görüyor, bu çok önemlidir. İzin ve-

Basın, genellikle dördüncü kuvvet olarak anılıyor. Oysa, Türkiye'de, dördüncü kuvvet değildir. Çünkü kuvvetler ayrımı, bildiğiniz gibi, Türkiye'de, üçlü bir ayrıma göre yapılmamıştır. Dörtlüdür. Üçü bildiğimiz kuvvetlerdir, dördüncüsü Nusret Demiral'dır. O bakımdan, basını, beşinci bir kuvvet olarak kullanmak lazım

rirseniz Milliyet'ten bir örnek vereyim: "Umarız acıya değer" diyor. Kim umuyor, Milliyet gazetesi, ne umuyor? Eğer, bana dersiniz ki, "Milliyet gazetesi bol kredi almıştır -ki gerçekten de almıştır- fakat, bu krediyi zamanında ödememiştir, birtakım ek ödentiler isteniyordur" Milliyet, böyle bir manşeti, kendisi için atabilir. Milliyet Gazetesi "umarız acıya değer" derken, bundan kastedilen Milliyet Gazetesi ise, bu hakkıdır. Bu da bizi ilgilendirmez. Milliyet Gazetesi'ni ilgilendirir. Hürriyet "haydi hayırlısı" diyor. Evet, ekonomik konuda haydi hayırlısı... Yine Sabah'tan bir örnek: "Eşit paylaşılacak sıkıntıya evet". Kim diyor bunu? Sabah Gazetesi diyor. Kime diyor? Hükümete. Kimin adına? Bizim adımıza. Biz, böyle bir yetki vermedik. Şimdi söylemek istediğim şudur: Gazeteler nereden konuştuğunun farkında değildir. Medya da böyle. Belki birazdan televizyondan da örnek veririz. Neyi savundukları belli değildir.

Milliyet Gazetesi'nin, bundan sanıyorum 5-6 yıl önce, büyük bir yıldönümü vardı. Bu muhteşem bir sayıydı. Saklamıştım ama bulamadım gelirken. Şöyleydi: Büyük bir fotoğrafta, bütün gazete çalışanları toplanmıştı... Spor salonunda, arkada, büyük bir bayrak -tabii protokole göre önde- ortada genel yayın yönetmeni, yukarıya doğru, kapıcılara doğru, uzaklaşan bir manzara... Arkada bayrak, "güveniyoruz". Ve Milliyet'in yedi ilkesi: Fevkalade ilginç. Yedi ilkenin birincisi, karma ekonomiydi değişti. Milliyet serbest ekonomiyi, pazar ekonomisini tartışıyor. Ben, o zaman düşünmüştüm, yedi ilkeli bir gazete olabilir mi? Altı ilkeli bir parti var onu biliyoruz. Laik, demokrat, cumhuriyetçi... Yani, altı ilke alınmış, yanına birkaç -karma ekonomi gibi- ilke takılmış. Şimdi, birtakım gazetelerin kendilerini nasıl gördükleri hakkında bilgilenmek için ben pazartesi günleri yazışları müdürleri ya da genel yayın yönetmenlerinin yazılarını okuyorum. Örneğin, Hürriyet Gazetesi'nden iki örnek veyim: Seçkin Türesay imzalı bir yazı... "Hürriyet, her zaman, gündemin ilk maddesini tayin eden gazetedir" diyor. İnanılmaz bir şey. Yani, bunu büyük bir övünçle söylüyor. "Bundan sonra, siz bu gazeteyi okursanız, siz de, böylece, birinci gündemin içinde olursunuz" falan diyor, gerçekten de o şekilde oluyor. Bunu nasıl bir gazeteci söyleyebilir? Yani, bir

gazete, bir ülkede, nasıl gündem tayin edebilir? Benim anladığım birşey değil. Herhalde, uzatmaya gerek yok. İkinci bir yazı yine Seç-kin Türesay'dan. Türesay, bu ikinci yazıda, "seyirci kalamayız" diyor. Tarafsız Hürriyet, şimdi, taraf oluyor. Üretenlerin çalışanların tarafında... Gerçekten, böyle dönemlerde, Hürriyet sorumluluğunu hiç bir zaman unutmamıştır. Bir küçük haberin, bir paragraf yazının, olumlu ya da olumsuz etkilerini, bunların uzantılarının nereye varacağını, Hürriyet, hep düşünmüştür. "Seyirci kalabilir miyiz" sorusunu sordumuz gün, bir parti genel başkanı, genel yönetmenimiz Ertuğrul Özkök'e telefonla şunu söylüyordu: "Hürriyet, gene Hürriyetliğini gösterdi." Şöyle bitiyor yazı, çok güzel: "Sayfaların yayımlandığı gün, telefonlar kilitlendi. Fakslarımız durmadı, mektup seli devam etti. Çok sevindik, okurlarımızla ortak düşüncelerde, ortak duyarlılıkta ve ortak fedakarlık anlayışında buluşmanın olağanüstü hazzını yaşadık." Şimdi bunlar rüya gibi birşey tabii. Şimdi son cümleye dikkat edin. "Okurlarımızla ortak düşünceler, ortak duyarlılık, ortak fedakarlık anlayışında buluşmanın olağanüstü hazzını yaşadık." Çünkü, hiç kimse bir yerde buluşmadı. Yani, Hürriyet ile okuyucuları böyle bir yerde buluşmadı. Bu-

luşamazlar zaten, mümkün değil bu.

Şimdi, biraz bunları kavramsallaştıracak olursak, basının durumunun gerçekten hüznü verici olduğunu görüyoruz. Dedim gibi, hür dünyada böyle birşey yok. Bu gazetelerden, ben, kişisel olarak çok rahatsızım. Geçen gün, yine büyük bir gazetenin birinci sayfa-
dan vermiş olduğu ve Antalya'da intihar etmiş olan 16 yaşındaki bir genç kızın, tam boydan, elinde tabancayla fotoğrafını gördüğüm zaman isyan ediyorum. Bir gazetenin buna hakkı yok. Bu, çok alçakça bir şey.

Peki, bu durum nasıl önlenebilir? Ben isterseniz şöyle söyleyeyim: Bunun için hukukta birtakım düzenlemeler şart ve bunun da yolunu biz icat edecek değiliz. Avrupa'da, çoğu ülkede olduğu gibi, "müdahil olma hakkı" verilmelidir. Sadece savcıya bırakılmamalıdır. Sadece kişisel zarara bırakılmamalıdır.

Batı'da, bu şekilde bir denetim var. Eğer, bir gazete, "Aptal Rum"lar veya "namussuz bilmem kimler" diye ırkçı bir başlık kullanırsa, biz bunun için savcının dava açmasını beklememeliyiz. Bu konuda, Batı'daki usul şudur: Birtakım dernekler müdahil olma hakkını kazanmışlardır. Örneğin, kadınları aşılama ifadelere karşı, bazı kadın derneklerine müdahil olma hakkı verilmiştir.

Sorunun temelinde küçük burjuva elitizmi var

Dr. Ünsal OSKAY

Basın olgusal habercilik, enformasyon verir. Enformasyon, kitleleri, toplumdaki egemenlik yapısını elinde tutan kesimlerin müşterisi olmaktan öteye bir adım götürmez. Amacı budur. Bunun anlamı ise, şimdi dikkat edin, Hegel'in söylediğidir. Hegel, Alman insanını, Alman birliğini kurmanın henüz gerçekleşmediği o yıllarda, heyecan ve büyük bir safiyetle Alman insanını anlatırken, şunu söylüyor: "Alman insanının en büyük meziyeti, siyasal hayatın öznesi olmayı hiç bir zaman düşünmemeyi düşünmeyip nesnesi olmakla yetinmesidir".

Bu siyasal geleneğimizin ta kendisidir. Ziya Gökalp'i hatırlayacak olursanız, "Ben sen yokuz, biz varız. Sakın hakkım var deme, hak yok, vazife vardır." der. Bu söylem bugün Ecevit'le sürer, filancada sürer, herkeste sürer. Çünkü, demin Kürşat'ın gösterdiği gibi, gazetelerimizden siyasi partilere kadar bütün bunlar, küçük burjuva kökenli aydının söylemidir. Küçük burjuva kökenli

aydın sabırsızdır, bilgisizdir, görgüsüzdür, patrimanyaldır. Yani, kendisinde hikmet vehmettiği için, bütün millet, onun babasının malı gibidir. O milletin geleceğini kendisi takdir eder. Yolunu yöntemini kendisi düşünür ve kabul edilmesini ister. Kabul edilmediği vakit de şaşırır kalır.

Şimdi, merkez sağdaki elitin, Refah'ın başarısı karşısında şaşırması, kendi cehaletinden ve görgüsünden gelen birşeydir.

Benim söylemek istediğim şey şu: Liberal gazetecilik anlayışı içinde kalınsa, problem yok. Ama, kötü şeyler yapılıyor, kan revan içinde insanlar gösteriliyor, insanlara soruluyor. "Sizin için hafiften şorolo deniliyor, ne dersiniz" filan diye. Adam diyor ki "vallahe değilim." Muhabir, "Ama, tam teşkilatlı devlet hastanesinden anlaşıldı, erkekseniz gelin bir muayene ettirelim" filan diyor. Adam cevap veriyor: "ya işim var şimdi yarın olsa." Bunu söyleyen 20 yaşında kız, benim öğrencim. Ne ar kalmış,

ne haya kalmış... Kızın yaptığı da ayıp, adamın yaptığı da ayıp, bizimki hepten ayıp. Yani ben de hep bunları izliyorum. Çok tuhaf bir haldeyiz.

Ama, diyelim ki, hiç yoktan eli yüzü düzgün bir liberal habercilik anlayışı, liberal bir gazetecilik anlayışında kalsak dahi, tehlike nedir? Enforme edici bir medyayı, medya ajite eder. Ve nereye doğru ajite eder?

İnsanlar, kendi toplumsal kaderlerini, bir güç yapılanmasına teslim eder. Bu eğilimin dengelenmesi için gereken nedir? Bağımsız, özgür ve doyurucu politik eylemi olabilen sendikalar, kuruluşlar, tüketici derneklerinden, demin söylediğim, bülbül sevenler derneklerine kadar, akla hayale gelmeyecek kadar örgütlenmiş bir toplum olması lazım. Akıllı insanlar olması lazım ve tabii akıllı insan, insan ne zaman olur? Yaşadığı hayata kendisi adına müdahale etme şansının belirdiği vakitler akıllı insan olur. Teşekkür ederim.

Medya her zaman güç ve paradan yanadır

Cezmi ERSÖZ

Ben, medyanın kötülükleri ve yanlışlıkları konusunda biraz abartılı ve vurgulu konuşacağım. Bunun nedeni, medyanın, artık çok abartılmış olmasıdır. Dolayısıyla, benim bu abartım da, buna sayılmalı. Şimdi medyanın ana kurgusu, bençe televizyonun kurgusudur. Televizyon kurgusu, bilme yollarımıza ilişkin bilgimizi de yönlendiren bir kurgudur ve basın, gazeteler, dergilerdeki kurguyu sunuş biçimini, artık televizyonun ana kurgusu oluşturmaktadır. Kısaca, ben televizyon deyince, siz, bunu, basın olarak da anlayabilirsiniz, gazete ve dergi olarak da anlayabilirsiniz, diğer medyatik unsurlar olarak da algılayabilirsiniz. Ama, artık, üst araç, medyanın beyni, ana kurgusu, televizyondur.

Şimdi, Kürşat Bumin "medya devletten yana olmuştur" dedi, doğrudur. Ben, bunu daha da açıyorum. Medya, hep güçten ve paradan yana olmuştur. En son bunu ibretle seyrettik. Medya, Refah'a karşı tavır aldı, fakat Refah gelince de, muhabirler, Tayyip Erdoğan'a, insanların gözlerinin içine baka baka, "kısa etekleri kaldıracak mısınız, etek boylarını uzatacak mısınız, meyhaneleri kapatacak mısınız" diye sordular. Öyle soru sorulmaz, vahim bir soru bu. Burada, medyanın, demokrasinin, sivil toplumun ana kuralları olan çoğulculuk-bireysellik, kamusalılık-özellik gibi, ya

Demokrasinin, sivil toplumun ana kuralları olan çoğulculuk-bireysellik, kamusalılık-özellik gibi, ya da, en alt düzeyde, insan hakları gibi kavramların medyanın gündeminde olmadığı görülüyor.

da, en alt düzeyde, insan hakları gibi kavramların, bu insanların hiç bir zaman gündeminde olmadığı gerçeğini ortaya döküyor. Ayrıca, böyle bir Refah iktidar olursa, bu medyanın hiç utanmanıp sıkılmadan, Refah'ın gündemini savunacak duruma geleceğinin işaretidir bu sorular.

Nuri Çolakoglu, Ünsal Hoca'nın katıldığı bir panelde, sıcaklığına programını kendisinin getirdiğini söyledi ve tartışma biraz ilerleyince Nuri Çolakoglu bu programı savundu. Ünsal Hoca biraz bastırdı. Tabii, bu insanlar artık medyatik olmuşlar, içinde bulundukları kurumla aralarına mesafe koyamamışlar. Sıcaklığına'nın yarattığı tahribatı, insan hakları ihlalleri konusunda

Medya söylemi şoven olmuştur. Bence, bu sayacağım maddeler arasında, belki en trajik olan da budur. Şovendir medya. Güçten yana olduğu için de, şu anda güç devlette ve Türk milliyetçiliğinde olduğu için de, Kürt halkına yapılan baskıları, ihlalleri ve büyük katliamları gözardı etmiştir. Bosna Hersek gündeme gelmiştir. Çok önemli bir konudur. Ama bir Şırnak, Bosna-Hersek'in onda biri kadar gündeme gelmemiştir.

ki inanılmaz vahşetini göremiyor. Uzaklaşıp, artık, o kurumun içinde bir parça olmuş, güç ve paradan yana olmuştur. Kültür düşmanı olmuştur medya. Kültür bir gösteriye dönüşmüştür, bir eğlence dünyasına dönüşmüştür. Şiir, sanat, edebiyat medyadan kovulmuştur.

Bu noktadan kalkarak işçi sınıfını eleştirmek istiyorum. İşçi sınıfı, sadece zammı verilme-yince yürüten bir sınıf haline gelmiştir. Sınıf koşullarında, artık, işçi sınıfının konumu tartışılmalıdır bence. Ama, insan oluş ya da yurttaş oluşa ilişkin horlamalar ya da aşağılamalar, işçi sınıfını asla ilgilendirmemektedir. Örneğin, Yeşilyurt köylülerine pislik yedirildiğinde, işçi sınıfı asla ayağa kalkmamıştır.

İşçi sınıfı, insan hakları ihlalleri, katliamlar, köy bombalamaları, yakmalar olduğunda ayağa kalkamıyorsa, bunun nedeni, medya söyleminin büyük ölçüde bu kesimler tarafından içselleştirilmesidir. Medya söylemi bir tatminsizlik yaratmaktadır, fakat, bu tatminsizlik toplumsal muhalefete geçmemekte, normleştirilebilir ve akıllılaştırılabilir bir tatminsizlik olmaktadır. Herkesin isyanı kendinedir. Çok para kazanamıyordur, çok tüketemiyordur, ama, kazanabilirse, tüketebilse, bu isyandan vazgececektir.

Medya söylemi şoven olmuştur. Bence, bu sayacağım maddeler arasında, belki en trajik olan da budur. Şovendir medya. Güçten yana olduğu için de, şu anda güç devlette ve Türk milliyetçiliğinde olduğu için de, Kürt halkına yapılan baskıları, ihlalleri ve büyük katliamları gözardı etmiştir. Bosna Hersek gündeme gelmiştir. Çok önemli bir konudur. Ama bir Şırnak, Bosna-Hersek'in onda biri

ri kadar gündeme gelmemiştir. Ben Şırnak'a gittim ve oradaki dehşeti gördüm ve uzun bir süre muhakeme yeteneğimi yitirdiğimi size söyleyebilirim. Evlerin büyük bölümü yıkılmıştı. İnsanlar pijamalarla kaçıyorlardı, terliklerle kaçıyorlardı Şırnak'tan.

Medyanın şovenliği konusunda, Çetin Altan'ın çok sevdiğim yazıları var. Bir şeye parmak basmıştı, inanılmaz bir şey. Bakın, Tuzla'da bir katliam yaşandı. Birkaç tane katil, orada, yedek subay öğrencilerini öldürdü. Hepimiz çok kötü olduk. Fakat orada birşey var. İki halk arasındaki kardeşliği bu kadar dinamitleyen birşey olamaz. Ben de anlamadım tabii, farketmedik, dalgalık tabii. Beş tane yedeksubayın şapkası yanyanaydı. Aralarında onar, beşer santim vardı. Şimdi muazzam bir bomba patlıyor, beş kişinin bütün parçaları bir tarafa gidiyor, fakat o beş şapka yanyana ve kanların üzerinde. Şimdi Çetin Altan soruyor, "hangi iblis, o beş şapkayı yanyana getirdi" diyor. "O, insanın beynine, insanın kalbine işleyen o görüntüyü, hangi iblis düzenledi" diyor.

Tabii, o şapkaların herbirinin, aşağı yukarı, beşyüz metre, ikiyüz metre, yüz metre gitmesi lazım. Ama buluşturulmuş o şapkalar ve yanyana getirilmiş. İki halkın beynini, iki halkın kardeşlik duygularını bu kadar törpüleyen, dinamitleyen bir görüntü daha olamaz.

Aradan aylar geçti, ben hala o görüntüyü unutamıyorum ve birilerinin bu iki halk arasındaki kardeşliği sürekli dinamitlediğini görüyoruz.

Son olarak, en önemli saptamam şu: Herşey, eğlence formunda, dün akşam seyrettim. Gorajde'deki o kötü katliam, Salih Memecan'ın karikatürleriyle verildi. Salih Memecan, bilgisayarında yaptığı karikatürleriyle, Gorajde'deki katliamı anlattı. Yine üç gün önce, TRT-2'de bir profesörün konuşması şöyle bitiyordu: "Korkunç günler bizi bekliyor. Unutulmaz şekilde zor günler yaşayacağız. Bankalar batacak. Binlerce kişi işsiz kalacak. İyi günler yaşıyoruz". İki dakika sonra, bir kahkaha efektiyle program bitti. Bir kahkaha efekti vardı. Her prog-

ramın arasına, siz ne kadar ciddi programlar yaparsanız yapın, araya reklam, iki tane cingil, iki tane kahkaha efekti koyarsanız, şunu düşünürsünüz: Ya gerçekten önemli değil, bak kahkaha efekti de var, iki cingil da koymuşlar, müzik de güzel... Böylelikle, aslında diye bir psikodram gibi, ya da bir vodvil gibi, bir üçüncü sınıf bulvar tiyatrosu gibi izlersiniz haber programlarını. Bence en tehlikeli si bu ve tabii ki bu noktalarda ne yapabiliriz sorusunu sormak gerekiyor. Belki ikinci turda onlara geçebilirim.

Türk toplumu neyse, medya da o

Mehmet Ali BİRAND

Sayın Başkan, çok teşekkür ederim. Aslında medyanın kötü olduğunu biliyordum da, bu kadar kötü olduğunu bilmiyordum doğrusu. Doğrusunu isterseniz, biraz hayret ettim söylenenlere. Medyanın çok iyi olduğunu anlatmak için değil. Türk toplumu neyse medya o... Türk toplumu, bugün, şoven, Türk toplumu müthiş bir milliyetçilik rüzgarı içinde. Türk toplumu liberal değil, Türk toplumu sadece kendi istediğini tartışmak istiyor, demokrasi falan sözkonusu değil, bunlar abuk sabuk laflar. Türk toplumu diyor ki, "laik kesim bu Refah'ın canına okumalı, bunu tartışırsan iyisin, eğer Refah'ın niçin bu seçimlerde başarı kazandığını tartışmaya kalkarsan, o zaman propaganda yapıyorsun, susturacaksın onu" diyor. Öbür kampa gidiyorsunuz, öbür kamp diyor ki: "zaten senin yaptığın bir oyun, zaten laiksin, işte biraz onlara şey veriyorsun." Basın, toplumun aynası. Basın, toplum kadar kültürsüz, bilgisiz. Basın, Türk toplumu.

Şimdi, bu girişten sonra, bir de toplumdaki depreme bakalım: Gerçekten toplum, son birkaç yıldır bir deprem yaşıyor. Bu depremi, önce, PKK terörü başlattı. Bütün boyutlar kaybolmaya başladı. İlişkiler gittikçe gerginleşti. Bu arada, bütün beyinsiz, akılsız insanlar, dedğiniz gibi, iki toplumu birbirine düşürebilmek için gayret sarfediyor. Bunu bilgisizliğinden yapıyor. "Ben bu resmi koyarsam ne olur" diye düşünmüyor. Ama "genel yayında ne var" diye düşünüyor. "PKK'ya nefret mi var, küfür mü var, ben onun havasına gireyim" diye düşünüyor.

Düşünebiliyor musun, bugün, medya, gerçek işlevini yapmıyor veya yapamıyor. Basının görevi haber vermektir. İşte okudunuz bütün başlıkları, bunların haberle ilgisi yok ki... Neden? Çünkü, amaç, toplumdaki havayı yansıtmak.

Bir yandan politikacılara hücum edersiniz. Onlara hücum etmek kolaydır, hiç birşey yapamazlar, Türk toplumu namına onları bir güzel döversiniz. Orduyu eleştirmek güçtür, onun için "rambo" resimleri konur. "Canavarlar geliyor" denir. Kimse, bu hareket kaç mal oldu, yapılması doğru muydu diye sormaz.

"Politika doğru mu" diye artık sorulmuyor. Basını, sorduramaz duruma sokuyorsunuz, sizler, birçok insana mektup gönderiyorsunuz, telefon ediyorsunuz, "susturun şunu" diyorsunuz.

İşte, bakın, susturmak için yasa çıktı. Kim yaptı? Toplum yaptı. Siz bakmayın, tabii ki milletvekilleri, bütün kızgınlıklarıyla, böyle bir fırsatı ele geçirince, hemen üstlerine gittiler.

İkinci deprem, tabii, Refah'la yaşandı. Arkasından ekonomik kriz geldi. Toplumdaki bu deprem de, medyaya yansıdı. Bu arada, bir de ortaya televizyon çıktı mı? Hem de televizyon nasıl çıktı. Bilgi yok, donanım yok ve herkes, çok ilginç bir şekilde, diğerinin hatalarını tekrar ederek... Televizyon, korkunç paralar harcanarak geldi. Ne oldu? Bugün nehrin suyu bitti. Bugün, bütün televizyon kanalları, hepimize ikinci-üçüncü gösterimleri veriyorlar ve sizler de onu seyrediyorsunuz. Hiç kimseden bir protesto çıkmıyor. "Ben, nasıl farklı yaparsam, acaba, seyirci bana bakar, yorum yaparken dövme-liyim veya bir program yaparken, ya çınlıçplak insanlar, ya da kan revan içinde insanlar çıkar-malıyım" diye düşünülüyor. Ama, doğrusunu söyleyeyim, bunları yasayla falan susturmakla olacak şey değil. Çünkü, emin olun, bakıyor toplum. Bakın, yarışmalar bitmeye başladı, bir süre sonra o reality showlar, bilmem neler, onlar da bitecek, belki içinde daha doğru dürüst birşey yakalayan varsa o gidecek. Paparazziler yok olacaklar, çünkü artık saçma birşey. Benim

Türk toplumu, bugün, şoven, Türk toplumu müthiş bir milliyetçilik rüzgarı içinde. Türk toplumu liberal değil, Türk toplumu sadece kendi istediğini tartışmak istiyor, demokrasi falan söz konusu değil, bunlar abuk sabuk laflar. Basın, toplumun aynası. Basın, toplum kadar kültürsüz, bilgisiz. Basın, Türk toplumu.

için daha önemli olan haber, haber yoğunluklu programların topluma vermesi gereken işlevini yapamaması. Yapmıyor, yapamayacak da.

Bugün, toplumun büyük baskısı altındayız. Ben kişisel olarak söylüyorum. Baskısı altındayız. Kürt konusu konuşulmayacak, PKK konuşulmayacak, orduyla ilgili hiç bir sorun konuşulmayacak ve şimdi de Refah'ın görüşlerini yansıtan programlar yapılmayacak, bunu özetleyebilirim böyle size. Çünkü, Refah, hemen yok olacak bu şekilde. O yüzde 19 oy gidecek. Bu şekilde,

Kürt sorununu halletmiş olacağız, bu şekilde bütün sorunlarımızı halledeceğiz. Çünkü Türk toplumu tartışmaktan hoşlanmıyor ki... Mutfakta birbirimizle dedikodu yapıp, veya dizlerimizi dövüp, "ah şu memleketin hali ne olacak" demek bizi tatmin ediyor, yetiyor. O zaman ne bekliyorsunuz basından?

Bu toplumda deprem, televizyonun ortaya çıkması oldu. Televizyon ortaya çıkınca yazılı basın panikledi. Çünkü, ne olacağını şaşırdı. İşte, bugün tirajlar gittikçe düşüyor, ansiklopedi veriyor, çamaşır makinesi veriyor, ne verirse versin gitmiyor. Çünkü, toplumun beklediğini yansıtmıyor. Yazılı basının yaklaşımlarına baktığınızda sizin söylediğiniz Şırnak'taki olayları yansıtmaz ve yansıtmayacak. Devlet yansıtılmasını istemiyor.

O zaman da, ben, kendi kendime soruyorum. Bana ne yani, benim Türk devletiyle savaşıp, onun uğruna da 18 sene içeride yatmaya hiç de niyetim yok doğrusu. Kimse sahip çıkmıyor. Bir ses duyulmuyor. Hiç birinizden bir ses gelmiyor. O zaman doğrusunu söyleyeyim, ben, hiç bir zaman susturmanın, yasaların, bir işe yarayacağına inanmıyorum. Bu yasanın yürümeyeceğinden de eminim. Sağolun.

Sevgili hocamız Besim Üstünel Bey burada, bugünkü kirlenmeye ilişkin o devirden buraya bir bakışı sunarlarsa, sorulara geçmeden evvel, olayın çok daha değişik boyutlar alacağına inanıyorum.

Latin Amerika usulü bir kirlenme yaşıyoruz

f. Dr. Besim ÜSTÜNEL

Ben, aslında soru sormak istiyordum, ama, bu fırsatı verdiğiniz için, 3-5 dakika kısa bir yorumla başlayıp, ondan sonra sorumu soracağım.

Paneli dinlerken gerçekten çok şeyler öğrendim. Çok etkilendim. Sayın Birand'ın belirttiği gibi, ben de, medyanın kötü olduğunu biliyordum, ama bu kadar kötü olduğunu buradan öğrendim. Ama, bir başka şey daha öğrendim. Toplumun aynı şekilde kötü olduğunu da, aynı kalitede olduğunu da Sayın Birand'dan öğrendim.

Bir iktisatçı olarak, zaten İktisatçılar Haftası düzenlendiğine göre ve konu Türkiye gündeminin önemli bir maddesi olarak buraya getirildiğine göre, bu medya olayı ve toplumsal kirlenme ve o toplumsal kirlenmenin önemli bir parçası

olan siyasal kirlenme olayının gerisindeki ekonomik verileri, faktörleri değerlendirmemiz gerekir. Neden 1950'li, 60'lı yıllarda böyle bir kirlenme yoktu, böyle bir medya yoktu, böyle bir basın da yoktu bugün var. Bu toplumsal veya ekonomik değişme nerede, hangi faktörlerde yeni bir takım gelişmeler yarattı ki, biz bu noktaya geldik.

Türkiye, 1948-50 döneminde, çok hızlı bir ekonomik gelişme veya kalkınma aşamasına girdi. Bütün diğer geç kalmış, gelişmesini geç başlatmış ülkeler gibi... Çünkü, biz, 1930'larda Atatürk'lü on yıllarda sanayileşmeye başlamıştık, ama, bizim dışımızdaki 2. Dünya Savaşı, bizi mecburen inişe zorlamıştı, durdurmuştu.

Ama, 50'den sonraki dinamizm, Türkiye'de

büyük toplumsal değişmeyi ve ardından ekonomik gelişmelere yol açtı. 60'lı yıllarda, planlı bir şekilde, ciddi sanayileşme adımları atıldı. 70'li yıllarda gene, dünya krizinden etkilenen bir takım dengesizlikler oluştu. Ama 80'li yıllarda, bizi, yani 1980, 24 Ocak'tan sonra başlayan yıllarda, Türkiye yepyeni açılımlara girdi. Erken liberasyon, erken konvertibilite ve bunlarla paralel olarak demokratik hakların özgürlüklerin geliştirilmesi... Hepsi çok güzel hedefler ve olumlu gelişmeler. Ama, bu olaylar olurken, Türkiye'de gözardı edilen bir gelişme var. Türkiye'de, artık, işadamları, kapitalistler, büyük firmalar, dev holdingler çok etkili olmaya başladı. Herşeye aşağı yukarı damgalarını vurmak, kontrol edemezlerse bile yönlendirmek istediler.

Ben, 1980'de, 12 Eylül'den sonra bir süre dinlenme mecburiyetinde kaldığım için, daha önce okumadığım bazı kaynaklara yöneldim. 12 Eylül'den sonra da, bir ara bize benzetilmek istenen, bizim benzetilmek istendiğimiz bazı ülkelerle, yani, Latin Amerika ülkeleriyle ilgili araştırmalara baktım. İlginç Sayın Mehmet Ali Birand'a da özellikle öneriyorum. Çünkü, bize, son 5-6 yıldan beri Güney Amerika ülkeleri örnek gösteriliyor. Şili gibi, Meksika gibi, Arjantin gibi, "siz de özelleştirin, siz de güzelleştirin, siz de şunu yapın" diye onlar örnek gösteriliyor. Berkeley Üniversitesi'nin çok ciddi bir araştırma merkezi var, Latin Amerika Araştırmalar Merkezi diye. Orada siyaset bilimcileri ve ekonomistler bir dizi araştırma yaptılar ve yayınladılar. Bu ülkelere "authoritarian State", yönetim biçimlerine de "authoritarian democracy" deniyor. Yani, demokrasiyi koruyorsunuz, ama sivil ve askeri bürokrasi giderek güç kazanıyor, iş çevrelerinin etkisi altında, topluma damgasını vurmaya onu yönlendirmeye çalışıyor. Ülkenin sanayileşmesi ve sektörlerarası, firmalararası ilişkilerin daha karmaşık ve daha karşılıklı olması dolayısıyla da, giderek daha rafine daha gelişmiş ilişkiler düzeni örgütleniyor.

Fakat, orada önemli olan, güçlü sınıflar, güçlü gruplar, büyük holdingler, çeşitli varyasyonlarla güçleniyorlar. Globalleşmeye ayak uydurmaya çalışıyorlar, dışa açılmaya, liberasyona, konvertibiliteye hazır, güçlü bir takım kurumlar oluşturuyorlar.

Türkiye'de, 80'li yıllarda, bu tür grupların oluştuğunu, bu tür yapıların meydana geldiğini ve bir depolitizasyon sürecine gidildiğine görüyoruz. Hemen günümüze geliyorum: 88'den bu yana, Türkiye'de giderek artan bir şekilde reklam sektörünün etkinliğinin görüyoruz. O reklam sektörüne neden ihtiyaç var? Çünkü, büyük tüketim dönük üretim yapan ve tüketim toplumu yaratmak için medyayı kullanan bir mekanizma var.

Vizyon sahibi derken, televizyon sahibi olanların ortaya çıkardığı yepyeni bir yapı var. 1950'lerde 60'larda, 70'lerde, siz, büyük gazetelerin, aynı zamanda, büyük televizyon istasyonlarına, büyük radyo istasyonlarına ve aynı zamanda bankalara sahip olduğu günleri görür müydünüz? Mümkün değil! Ama, gidin Latin Amerika ülkelerine, aynı model var. Her birinin iki televizyon is-

1950'lerde 60'larda, 70'lerde, siz, büyük gazetelerin, aynı zamanda, büyük televizyon istasyonlarına, büyük radyo istasyonlarına ve aynı zamanda bankalara sahip olduğu günleri görür müydünüz?

Mümkün değil! Ama, gidin Latin Amerika ülkelerine, aynı model var. Her birinin iki televizyon istasyonu, birkaç radyo istasyonu, bir iki büyük gazetesi ve bir iki büyük bankası var.

tasyonu, birkaç radyo istasyonu, bir iki büyük gazetesi ve bir iki büyük bankası var.

Şimdi, Sayın Birand "sesinizi çıkartmıyorsunuz, tepki göstermiyorsunuz" diyor. Nasıl göstereceğiz tepkiyi? Basına demec veriyorsunuz, ya hiç koymuyorlar, ya tek satırla koyuyorlar. Televizyona zaten mümkün değil. Resmisi de aynı, özeli de aynı. Yeni düzene karşı veya gidişe karşı birşey söyleyecekseniz, "aman efendim, suçlu aramayın" diyorlar. Çözüm şöyle. "işimize gelirse yayınlarız" diyorlar. Tepkiyi, halk nasıl gösterecek, veya üniversitedeki değişik düşünen insanlar nasıl gösterecek? Ekonomik kriz oluyor. Krizin değerlendirmesi için adam çağırıyorlar. İçlerinde banka kurumu, banka sahibi, banka genel müdürü, yönetim kurulu başkanı olanlar var. O konuşurken ben gülüyordum. Çünkü, birkaç gün sonra, onun, bankasıyla beraber, taşı tarağı toplayıp gideceğini biliyordum. Ama, değerlendirmeyi ona yaptırıyorlar.

Bir tüketim toplumu yaratmak için 8 sene, 10 sene, bütün çaba harcanmış ve onun için özel televizyonlar geliştirilmiş ve o özel televizyonlar reklam sektörünün verdiği reklamlar sayesinde ayakta duruyor. Az buz para değil. 30 trilyon, 40 trilyondan bahsediyoruz. Şu son 3-4 ayda 30 trilyonluk reklamdan bahsediyorlar. Daha önceki seneler belki aylık bu kadar değildi. Ama, o 30 trilyonluk veya 40 trilyonluk reklamı verenler kimler?

İşte, o büyük ekonomik derinleşmeden yararlanıp, tüketim toplumu yaratılsın ki, o tüketim toplumunda, bu sanayiciler ürünlerini satabilsinler. O ürünleri satabilmek için de bankalar var. Bankalar, bireysel kredi vermeye başladı. "500 milyona kadar otomobil krediniz hazır gelin alın" diyor. 500 milyon lira otomobile kredi veriyor bir banka, ihracatçıya ver desanız veya üreticiye ver desanız vermiyor, veya 50 milyon veriyor, karşılığında bilmem ne istiyor. Bunu veren bankalar, aynı zamanda televizyon sahibi. Aynı reklam şirketi ile ya ortak, ya içiçe. Aynı zamanda bu gazetelerin hepsinin pazarlama şirketleri var. Milpa, Hürpa, Şovpa, ne kadar varsa, hepsinin var. Yani, şimdi, siz bu sistemi nasıl durdurursunuz?

Sorular ve Katkılar

Murat Yanaşık: Ben Sayın Birand'ın bütün programlarını büyük bir takdirle izliyorum. Ancak, basında, kendisi için çıkan eleştirileri de takip ediyorum. Evime bir faks aldım ve sürekli olarak ATV'ye, Show TV'ye, diğer kanallara eleştirilerimi yolluyorum. Benim kendisine sorum şu olacak: Bazı programları, hakikaten, Türkiye'nin ilkelileriyle çatışıyor gibime geliyor. Teşekkür ederim.

Orhan Gazi Akbulut- İktisat 3. sınıf öğrencisiyim. İlk sorumu Sayın Bumin'e sormak istiyorum. Hep basın eleştirisi yaptı. Bütün gazetelerden çeşitli kupürler kesilmiş, getirilmiş. Ben kendisinden seviyeli bir basının tarifini yapmasını bekliyorum. Sürekli olarak bir hür basın, bir Amerikan modeli, bir Batı modeli ile adapte edilmeye çalışıyoruz. Her şeyimizin Batı modeli mi olması gerekir?

İkincisi olarak Sayın Birand'a sormak istiyorum: Medyanın problemlerinden dolayı toplumu suçluyor. Suçlu olan bizmişiz. Neden biziz? Sayın Birand şunu bir araştır-sın bakalım: Toplumu nasıl bu hale getirdiler? Toplum nasıl bu kadar yabancılaştı?

Mehmet Hüseyin Bilgin: İktisat 4. sınıf öğrencisiyim. Şimdi, bir olay söyleyeceğim, ondan sonra sorumu soracağım: Bütün panelistlere soruyorum. 1993'ün Eylül ayında, ortada hiç bir şey yokken, bütün basında ve özel TV'lerin manşetlerinde bir vali olayını gördük. Sayın vali, falan bölgede görev yaparken, 2-3 milyar lirayı getirmiş buraya. Bu, 3-4 gün devam etti. Bütün gazetelerin manşetlerindeydi ve özel TV'lerde ilk haberler olarak verildi. Sonra, bu haberler jilette kesilir gibi kesildi. Ben, bir vatandaş olarak, sayın vali haklı mıdır, haksız mıdır anlayamadım. Basın, bana doğru haber vermedi. Eğer, sayın vali suçluysa, niye olayın üzerine gidilmiyor.

Suçsuzsa gitsinler, sayın validen gidip özür dilesinler.

Hakan Yüksel: 2. sınıf öğrencisiyim. Ben, sorumu, Sayın Birand'a yöneltmek istiyorum. Türk toplumunda, gerçekten bir cehalet hakim. Küçük bir örnek vermek istiyorum: Dün, televizyonda, halka, IMF'nin ne olduğunu sordular. İki kişi radyo olduğunu, üç kişi de şarkı ismi olduğunu söyledi. Şimdi, böyle bir toplumun tepki vermesini nasıl beklersiniz? Teşekkür ederim.

— Ben Sayın Oskay'a bir şey sormak istiyorum. Ben medya kavramları konusunda tamamen cahilim. Eğer yanlış anlamadıysam, medyanın enformasyon verme işlevi ile bilgilendirme işlevi arasında bir ayırım yaptınız ve bilgilendirme işlevini biraz daha demokratik buldunuz. Bunu anlamadım. Salt, ham enformasyon verme konusunda daha fazla kamuoyu yönlendirilebilen bir medya, nasıl oluyor da, bilgilendirme aşamasında daha demokratik oluyor?

Mustafa Sarıoğlu: İşletme mühendisliği 3. sınıf öğrencisiyim. Medya kirlenmesi konusunda, birtakım eleştiriler geldi. Ama, benim kafamda, hala çözümler ya da çözüm önerileri netleşmedi. Çünkü, çözüm olarak, bilgi toplumundan, akıllı insandan, örgütlenmeden falan bahsediyoruz ama bunun için gerçekten çok fazla zamana ihtiyacımız var. Bu iş, bir süre daha böyle gideceğe benziyor. Ben panel bittiğinde, çözümler konusunda kafamın net olmasını istiyorum. Teşekkür ederim.

Mehmet Ayan: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde okuyorum. Bir büyüğüm bana "ne olacaksınız?" diye sorduğunda, "gazeteci olacağım" diyordum, ama, tabii bunun bir garantisi yok. Hatta Ünsal Hoca'nın da öğrencisiyim ben. Şunu sormak istiyorum. Gazetecilik eğitimi gören bir insanın, gazeteci olduktan sonra, toplum tarafından

dudak bükülmeyen bir insan olmasını ne zaman sağlayacağız?

Musa Ağacık: Milliyet Gazetesi... Sorumu, dibine kadar demokrat olan Sayın Mehmet Ali Birand'a soruyorum. Sayın Birand, söze başlar başlamaz, laiklerin Refah Partisi'ni konuşturmadığından dolayı tepkisini dile getirdi. Şimdi, kısa bir açıklamada bulunmak, sonra soruyu sormak istiyorum: Sayın Birand, televizyon programlarında, vizyon sahibi rahmetli cumhurbaşkanının aşılamadığını söylüyor. Efendim, ben rahmetli cumhurbaşkanını çok yakından tanıyorum. Rahmetli cumhurbaşkanı, meclisin çoğunluğunu elinde bulundururken, 8 yıl memleketi yönetti ve bu memleketi demokratik sayılabilecek bir yasa maddesini getirmede. Üstelik, "Anayasayı bir kez delmekle bir şey olmaz" gibi sözler de söyledi. Acaba Sayın Mehmet Ali Birand'ın aşılmaz dediği şey, rahmetlinin yasadışılığı mıdır, bir. Türkiye'de Refah'ın tanınmadığını söylüyor. Şimdi, seçim akşamı, RP Genel Başkanı kendisiyle konuşurken, Sayın Birand bir soru sordu. Erbakan, hemen üste çıktı. "Bana böyle soru sormazsın" dedi, Sayın Birand sustu.

Geçen gün, 32. Gün programında, RP Genel Başkan Yardımcısı Şevket Kazan'la konuştu. Şevket Kazan'a sorular sordu. O da, motor gibi konuştu. Sayın Birand'ı susturdu. Hatta, Sayın Birand'ın sorduğu soruları da Sayın Birand'a unutturdu. Ve, "RP'nin Türkiye'deki kanda payı yoktur" dedi. Sayın Birand hiç sesini çıkartmadı. Bir Sivas'ı sormadı. Sivas'da dökülen kan, RP'nin kanı değil midir? Sivas'taki katliamın savunuluculuğunu Sayın Kazan DGM'de yapıyor ve Sayın Birand, dibine kadar demokrat olduğu için soru sormuyor. Acaba dibine kadar demokrasi ne demektir? Bu çerçevede bunu açıklayabilir mi? Teşekkür ediyorum.

Son sözler

Mehmet Ali BİRAND

Şimdi, ilk sorudan hemen başlıyorum. "Acaba, bazı programlar, Türkiye'nin koruması gereken ilkelerle çatışıyor. Üsluba dikkat edilse olmaz mı?" sorusunu cevaplandıracağım.

Aslında, arkadaşımız çok nazik olduğu için, herkesin kafasındaki soruyu sormak istemedi. Söylemek istediği "böyle abuk subuk programlar yapmayın"dır. Refah'la ilgili birşeyler söyleyeceğim, Musa'nın dediklerini de oradan yanıtlayacağım. "Karşınıza gelen insan Refah'tan ise adamı dövin, yani, öyle sorular sorun ki, adam orada pes etsin, veya programa hiç çıkartmayın" denilmek isteniyor.

Bir kere, benim bakış şeklim farklı. Siz, "kullanılması gereken ilkeler" dediğiniz zaman, o ilkelere güvenmediğiniz ortaya çıkıyor. Bir insan kalkıp, "ben şeriata gelmesini istiyorum" demesi, benim anlayışıma göre, hiç bir zaman bir ülkenin şeriata gitmesi veya ülkenin bundan etkilenip, şeriata koşması anlamına gelmez. Bu insan, kendi tutumunu ortaya koymaktadır. Onun karşısında da, rahatlıkla 10-100 kişi, kaç kişi geliyorsa çıkar, "sen şariat istiyorsan, şariat bu ülkeyi şöyle çağdırsına götürür" der ve tartışır. Yani, insanları susturarak, onları ortadan kaldıramıyoruz. Ben, o nedenle, programlarda, "şu ilkeye değinmeyin, bu ilke aleyhinde konuşmayın" gibi yaklaşımları kabul edemiyorum.

Aynı yaklaşım, Kürt sorununda da vardır. Eğer, bir operasyon yapıyorsa, siz, bu operasyonun sonucunda, o operasyondan dayak yemiş insanın zararını sorarsınız. Fakat, bu da istenmiyor. Benim anlayışım ise tamamen madalyonun öbür tarafını da görebilmeye dayalı.

Ama çok tepki alıyor. O zaman ne oluyor? Bu tip programlarda belirli konulara değinmeler gittikçe azalıyor. Ben, "korunması gereken ilkeleri" kabul etmiyorum. Bazı ilkeler vardır, toplum kabul etmişse, siz istediğiniz kadar televizyonda onun aksini yapın veya lehinde konuşun ya da konuşturun, insanları değiştiremezsiniz. Toplum, eğer, o ilkeyi benimsemişse, o ilke ya-

şar ve yürür. Eğer benimsememişse işte o zaman problem başlar.

Toplumu kimin pasifize ettiği ortadadır. Her askeri darbeden sonra, toplum, mutlaka pasifize ettirilir. Ama, herhalde, 12 Eylül'den sonraki pasifikasyon en başarılısı oldu. Sermaye sahiplerinin, yazılı basında, televizyonda etkisi çok fazladır.

Benim söylemek istediğim şu: Türk toplumu cahildir. Böyle bir toplum, nasıl idrak etsin, nasıl tepki versin? Şimdi, o insanların çıkıp gösteri yürüyüşü yapmaları şart değil. Bunun çeşitli araçları var: Bir telefondur, bir fakstur, bir mektuptur, sağda solda konuşurken, diğer arkadaşlarını o yönde etkilemeye çalışmaktır. Tepki dediğiniz budur. Yoksa, kalkıp da, insanların, devlete karşı, kapasitesini ve boyunu aşan olaylara gitmesi değildir.

İletişim fakültelerinin, medya içindeki önemi artmaya başladı. Özellikle, televizyonların ortaya çıkması, birdenbire, insan unsurunun, makinanen çok daha önemli olduğunu ortaya çıkardı ve şimdi iletişim fakültelerine çok daha fazla talep var. Ve iletişim fakülteleri, ilk defa, tarafımızdan keşfediliyor. Göreceksiniz, önümüzdeki birkaç yıl içinde, iletişim fakültelerinin ağırlığı müthiş artacak.

Musa'nın soruş şeklinden ve sorusundan, benim gizli bir Refahçı olduğum ortaya çıkıyor, ki değilim. Üstelik de Erbakan ile yaptığımız programı, galiba kendisi izlemedi, başka arkadaşları söyledi. Orada susmadım. Erbakan ile kavga ettik. Erbakan, o programdan sonra, bir daha, bizim programa çıkmayacağı konusunda haber gönderdi. Zaten, program kapandıktan sonra da bizim arkadaşlarla kavga etmişler. Bunlar çok teknik konular, Musa sorduğu için anlatıyorum. Şevket Kazan hiç bir şekilde söz vermedi, sesini çıkartmadı. Sevgili Musa, bu eleştiriyi çok aldığım için rahatlıkla sana dönüp konuşabiliyorum. Çok teşekkürler efendim.

Kürsat BUMİN

Önce doğrudan bana yöneltilen bir-iki soru var, onlara cevap vermeye çalışayım. "Hür basın nedir" dendi. Hür basın, tabii ki, hür dünyada olabilen basındır. Orada problemler yok mu? Fevkalade çok problem var. Le Monde gazetesinin bazen başyazısını okuduğunuz zaman "hadi canım sen de" diyerek, yorumuna katılmayabi-

lirsiniz. Fakat, bütün bu olumsuzluklara rağmen, bir ölçü tutturulmuştur. Tabii, basında çoğulculuk Batı'da yeşermiş olmasından dolayı, bu normlar Batı basınında geçerlidir. Mesela BBC'nin Türkçe haberlerini dinlediğiniz zaman, BBC'yi eleştirebiliriz. Ama, şunu gözardı edemeyiz: Olabildiği kadar, sadece haber vermeyi

"Basın toplumun bir aynasıdır" görüşüne pek katılmıyorum. Türkiye'de, toplumun, medya kadar kötü olmadığı inancındayım. Bizde, medyanın bir öğretme edası var. Bir komutan, öğretmen edası var ve medya, kendisini toplumun tarafında görmüyor. Bu, büyük bir yanıltır. Bir medya, taraf olarak, devleti seçmişse iflah olmaz, kurtulamaz, toplum düzelse de kurtulamaz.

hedefliyor ve mikrofonu bütün taraflara uzatıyor, bizim de bütün bunları duymamızı sağlıyor. Sonra, biz, istediğimiz yorumu yapabiliyoruz.

Bir gazetenin asıl görevi haber vermektir. Bizde, maalesef, bu, en sona itildi. Bizde garip bir işleyiş var. Türkiye'de, iyi gazeteci, haberci değil. Oysa, mesela, yıllarca Fransa'nın Ankara büyükelçiliğini yapmış olan Eric Rouleau büyük gazeteciydi. Ortadoğu muhabiriydi, gazetesine haber geçirdi. Oysa, bizde muhabirlik, gazeteciliğin ilk basamağıdır. Yani mümkün olduğu kadar az yetmişmiş bir kimsedir. Dolayısıyla, verilmiş bir demeci, çoğu zaman anlayamaz bile. Bizde yükseldikçe, odalara doğru çıkılır. İyi gazeteci, odasından hiç çıkmayan gazetecidir veya telefonu elinde olan bir gazetecidir. Ben, bu konuda, birkaç sınıflama yapıyorum.

Türkiyede gazeteciler üç, dört sınıfa ayrılıyor. Birincisi, hiç odasından çıkmıyor, ansiklopedi karıştırıyor. İkincisi, telefon ediyor. "Görüşüm telefonda şöyle dedi" diye haber yapıyor.

Dikkat ederseniz, köşe yazarlarının başlıkları, hep, kapı, pencere, açtık, köşe, gibi isimlerdir. Tabii, bunların çeşitlenmeleri de var. Arka kapı, arka pencere, ön kapı, gibi... Yani, hep, bir yerlerden bakılıyor. Bunlar, pencereleri açıp, dışarıya bir şey söylüyorlar. Mesela Toktamış Ateş, devamlı olarak "şöyle olun" diyor. İlhan Selçuk ya da Oktay Ekşi bu tür şeyler söylüyorlar.

Şimdi bu, "herşeyi Batı'dan bekleme, onu taklit etme" filanla değil, özgür düşünme ve ifade hürriyeti ile ilgilidir. Bu, Batı'dan çıkmıştır. Bu bakımdan, "Batı'daki normlara mümkün olduğu kadar yaklaşmak yerindedir" diye düşünüyorum.

İkincisi, "güven verme" meselesi. Batı'da, gazetelerin görevleri arasında, "güven verme" gibi birşey yok. Haber verme görevi var. Gazeteler bize olumlu yolu gösterebilir. Gazeteler hiç bir yol gösteremezler bize. Gazeteler, sadece, ne olup bitiyor, taraflar ne düşünüyor, bunları aktarır.

Bunun tekelleşmeyle çok ilgisi yok diye düşünüyorum.

rum. Batı'da da basında ciddi bir tekelleşme var. Tekelleşmenin bir sorun olduğu tartışılıyor. Fakat, bizim sorunumuz başka. Türkiye'nin en fazla satan gazetelerinin birisinin logosunun yanında "Türkiye Türklerindir" yazıyor. Bu ırkçı bir başlıktır. Örneğin, Almanya'da, "Almanya Almanlarındır" şeklindeki bir logoyu ancak dazlakların gazetesi koyar.

Sayın Birand'ın da, "basın toplumun bir aynasıdır" görüşüne pek katılmıyorum. Ben, Türkiye'de, toplumun, medya kadar kötü olmadığı inancındayım.

Bizde, medyanın bir öğretme edası var. Bir komutan, öğretmen edası var ve medya, kendisini toplumun tarafında görmüyor. Bu, büyük bir yanıltır. Bir medya, taraf olarak, devleti seçmişse iflah olmaz, kurtulamaz, toplum düzelse de kurtulamaz.

Şimdi, televizyonda bir takım yorumcuları dinliyoruz. Mesela, Güneri Cıvaoglu, geçen gün, Refah Partisi ve İstanbul'daki olaylar konusunda uzun bir yorum yaptı ve sonuç olarak bize: "ben bir modelim" diye, kendisini anlattı. Biz, böylelikle, Güneri Cıvaoglu'nun, Atatürkçü, laik, demokrat ve müslüman olduğunu, hatta Kabe'de namaz kıldığını öğrendik. Böylece, bir stoa modeli ortaya çıkartıyor. "Beni taklit ederseniz hiç bir problem yok" demeye getiriyor. Hem müslümansınız, hem güzel giyiniyorsunuz, hem laiksiniz, hem atatürkçüsünüz, hem demokrat, hatta yakışıklısınız, gayet iyisiniz, hayatınızdan memnunsunuz daha ne olacak. Bu, büyük bir küstahlıktır. Bir gazeteci nasıl kendisini model olarak sunabilir? Bu ne cüret!

Bunun, ideolojik bir takıntı olduğundan, açmaz bir blokaj olduğundan söz ediyorum. Refah Partisi etrafında gelişen tartışmalarda birşeyi görüyorum. Gazeteciler, tartışırken, hemen ikinci cümleden sonra kendilerinin de müslüman olduğunu söylüyorlar. Ve tartışma, kimin iyi, kimin kötü müslüman olduğuna gidiyor.

Sayın Birand, bir yazısında, "Necla Arat ile Emine Hanım" diyor. Herhalde Emine Hanım'ın da soyadı var, değil mi? Evet Emine Hanım ve Necla Arat arasındaki konuşma da, epeyce bir zaman, kimin daha iye müslüman olduğu konusunda gitti.

Bir yanlışlık var bu işte. Yani toplum kötü, holdingler var, para var, reklam var, bunları kabul ediyorum. Devletten alınan 1,5 trilyon var. Fakat, herşeyden önce, gazetecilik yok. Gazeteler nereden konuştuklarını bilmiyorlar ve bu bir ideolojik durum. Son olarak bir örnek vermek istiyorum: Sabah gazetesinde Suat Yalaz'ı okuyoruz. Çizgiyle, bize, Kurtuluş Savaşı kişilerinden Topal Osman'ı anlatıyor. Topal Osman, gözümüzün önünde, dört tane Rum Pontusluyu ocağa soktu. Çünkü vapurda kömür kalmamıştı. Evet, Suat Yalaz, dört Pontusluyu, bağıra bağıra kazana attı. Ve, geçen gün, dizi, "Kahraman Topal Osman, selam sana, vatanı sen kurtardın" cümlesiyle bitti. İnanılır bir şey değil. Bu ideolojik durumdan kurtulmak lazım.

Ünsal OSKAY

Bana, aynı kişiden, iki soru geldi, onları cevaplandıracağım. Enformasyon ve bilgi arasındaki farklı pek ortaya koymadığını söylüyorlar. Şimdi, iki insanı örnek olarak alalım. Birisi, askerliğini yaparken trompet çalmayı veya davul çalmayı öğrenmiş, köyünden gelmiş bir çocuk. Astsubayı, ona, "burası do, burası la, şunu çal eşşöğlueşsek" diyor. Çocuk, altı ay sonra da, Çanakkale, Dumlupınar marşlarını filan çalıyor. Askerlik bittiği vakit, ilk işi, trompetin anasına küfredip unutmak oluyor.

Bu, yalnızca askeriye de olmuyor. Konservatuar mezunu müzisyenlerin çoğu da, dünyanın her yerinde böyle. Yani piyano çalıyor ama, o piyanoyla çaldığı müziğin hangi sosyo kültürel ortamda yaratıldığını ve hangi duyguları duyumsama ihtiyacını hisseden insanların arayacağı bir müzik olduğunu asla düşünmüyor. İşini, sadece ekmeğini kazanmak için yapıyor. Bu enformasyondur.

İkinci örnek isi şöyle: Çocuk, çatal bıçak kullanmasını, 4-6 yaşlarında öğrenir. Çiçek nereye konur, onu öğrenir örneğin. Babası ona kötü davranmaz, kendisine saygısı olur. Başkalarının hakkına hukukuna saygısı olur. Herkes böyle olsun demiyorum. Olanlar var diye söylüyorum. Az küfür eder. Kendini kaybetmek için değil, keyif almak için içer. Şiir okur, edebiyatla ilgisi olur. Başka insanların derinliklerini merak eder. Sayfıyeye gittiği vakit, bir balıkçıyla konuşur, ama, yaltaklanmak için değil, nedir bu adam diye merak ettiği için konuşur. Bu çocuk, piyanoyu çalmak istediği vakit, astsubayı "çal ulan" dediği için değil, çalmak istediği için çalar. Fiyaka için

çalmaz. Müziği, "İsmet Paşa beni görsün de, bakan yapsın diye senfonik müzik konserlerine la-civert elbiselerini giyip giden, azap içinde, kan ter içinde müzik dinleyen geçmişteki bakan adayları gibi dinlemez. Ekmek yer gibi, sevişir gibi, gezinir gibi müzik dinler. Buna da bilgi diyoruz.

Basın, tabii ki, insanı, kitap gibi, veya hayatın başka alanlarındaki yaşama pratiklerinde olduğu gibi bilgilendirmeyebilir. Ama, hayatın genel dokusu, örgütlenme, bilgilenme gibi şeylerde beslenildiği için, öyle bir hayatı kurabilmiş insanlar, basından aldığı enformasyonu, bilgilenme süreçleri içinde yapıtaşı olarak kullanırlar ve bilgi üretirler. Bilgi nedir? Bilgi, insanın, dünyaya, kendisi için bakmasından kaynaklanan şeydir ve kendi hayatını geliştirmek, kendisini daha özgür, daha refah içinde, daha saygın bir insan haline getirmekte kullandığı enformasyondur. Bu, artık bilgilenmenin yapıtaşıdır. Dolayısıyla, basının ifritini kurtarması, bizim toplumsal hayatımızın, yaşama üslubumuzun değişmesiyle yakından bağlıdır.

İkinci soruya geçiyorum: "Gazetecilik mesleğine girenlere dudak bükülüyor, bu durum, ne zaman düzelecek?" diyor. Örtülü bir narsizm içinde filan değilim ama, tabii ki dudak bükülüyor. Karılarım dudak bükte, kayınpederim dudak bükte, birçok insan dudak bükte. Bütün mesele, insanın, kendi kendisine dudak bükmemesi. Onun yolu nereden geçiyor? Rilke'yi okumaktan geçiyor. Kundera'yı okumaktan geçiyor. Marx'ı okumaktan geçiyor. Besim Bey'i okumaktan geçiyor. Paul Baran'ı okumaktan geçiyor.

Cezmi ERSÖZ

Sayın Mehmet Ali Birand, toplumun, medyanın gerisinde olduğunu söyledi ve toplumun, şoven, düşünmeyen, kendini geliştirmeyen bir yapı oluşturduğunu söyledi. Şu an için bunu söylemek mümkün. Birçok yerde konuşma yaptığımda bunu fark ediyorum. Özellikle de liselerde...

İki sene önce, bu yoktu. Azımsanmayacak sayıda, MHP yanlısı, radikal Türkçü - Turancı gençlerin, birdenbire ortaya çıktığını ibretle gördüm. İki sene önce, bu gençler yoktu. Kürt meselesini, demokrasiyi, uzlaşmayı, çoksesliliği de daha rahat konuşabiliyordum. Ama, artık, İstanbul'un gözde liselerinde, Kürt meselesini tartışmıyorsunuz.

Burada çok önemli birşey var: Son iki senede geline nokta, medyanın bunda payı ne kadar? Bunun anlaşılması ve ölçülmesini istiyorum. Yorumlanmasını istiyorum. Sürekli tek yanlı yapılan yayınlarla, liselerde, hatta ortaokullarda, ciddi bir şoven dalga oluşturulmuştur. Toplum, medya sayesinde, medyanın daha gerisine düşmüştür.

Tempo dergisinin yaklaşık bir yıl önce bir

araştırma yayınladı. Okuyunca, İngiliz halkının, IRA konusunda 50 yılda geldiği noktaya, Türk halkının 5-10 yılda geldiğini düşündüm. Yapılan araştırmaya göre, Ankara halkının yüzde 50 küsuru 55'i, 56'sı, İstanbul halkının 45'i, 50'si, Diyarbakır halkının yüzde 70'i, İzmir halkının yüzde 46'sı, Kürt halkının siyasi temsilcileriyle masaya oturulmasını istiyordu. Çok enteresan bir olgunluktur bu.

Bu noktada, bence, medyanın, kendisini çok sorgulaması gerekiyor. Bu noktada, aydınlara, düşünen insanlara, sözü olan insanlara, büyük görev düşüyor. Can Dündar, Rüstem Batum'un programına çıkmıştı, şöyle dedi: "Ben bu toplumda medyanın bunalımlı olduğunu düşünüyorum. Bunalımdan geçiyoruz. Söylenecek birşey yok, elle tutulur hiç birşey yok" çok karamsar bir konuşmaydı yani. Rüstem Batum "aman, çok ileri gitme, seni işten atarlar" dedi. Orada Can Dündar sustu ve "haklısın" dedi. Lafı değiştirdi. Sözü olan insanların, nezaketle pasifizmi karıştırmaması gerektiğini düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Faruk ŞEN

Açılış:

Doç. Dr. Deniz BAYKAL

Panelistler:

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ

Dr. Orhan GÜVENEN

Prof. Dr. Nermin Abadan

UNAT

Değerli misafirlerimiz, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin 19. İktisatçılar Haftası'nın 3. gününde sizlerle beraber olmak, benim için de büyük bir zevk. Bugünkü konumuz İç ve Dış Göç Ekseninde Kimlik Sorunları. İç ve dış göç eksenini dediğimiz zaman, Cumhuriyet tarihimizin 70 yılını şöyle bir incelersek, bunun 40 yılında büyük ölçüde iç ve dış göç yaşamadığımızı görürüz. Belki, Yunanistan'dan, Bulgaristan'dan, Yugoslavya'dan, Türkiye'ye belirli bir göç oldu. Fakat iç ve dış göçün en kapsamlı yıllarını son 30 yılımızda yaşadık. 60'larda bir milyonla andığımız İstanbul'un nüfusu, iç göçün etkisiyle 10 milyona vardı. Dış göçün etkisiyle de 1961 yılında Almanya'da 1400 olan Türk sayısı bugün 1.918.000'e çıktı ve Avrupa Birliği ülkelerini kıstas olarak aldığımız zaman, 2.711.000 insanımızın, takriben nüfusumuzun yüzde 5'inin, Avrupa Birliği'nde yaşadığını görüyoruz. Bu az bir sayı değil. Bu, Danimarka'nın nüfusunun yarısı, Lüksemburg nüfusunun 6 katı ve İrlanda nüfusunun 2/3'ü kadardır. Biraz daha ileri gidersek: Belçika nüfusununda 1/3'ü kadar insanımız Avrupa Birliği'nde yaşıyor. Bugün bu konuyu sizlerle tartışacağız. Bugünkü oturumuzu Cumhuriyet Partisi Genel Başkanı Sayın Deniz Baykal'ın açış konuşmasıyla açacağız.

Klasik egemenlik anlayışını aşan bir yaklaşım gerekli

Deniz BAYKAL

Sayın başkan, değerli konuklar. Hepinizi saygıyla selamlıyorum. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Derneği'nin 19. İktisat Haftası'nda bulunmaktan, bir açış konuşması yapma fırsatını bulmaktan büyük mutluluk içindeyim.

Bu konferans serisini düzenleyen yöneticilere teşekkür ediyorum. Ayrıca, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ni de yürekten kutluyorum. Gerçekten Türkiye'de artık kurumsallaşmaya, gelenekselleşmeye başlayan bir düşünce platformunu, bir ekonomi düşüncesi platformunu ortaya koymuşlardır. Yıllardan beri, giderek artan bir il-

giyle Türkiye'nin temel konularının aydınlatılmasına katkı getiren bir çalışmayı, kararlılıkla ve başarıyla sürdürüyorlar. Kendilerini yürekten kutluyorum. Bundan sonrası için de başarılar diliyorum. Bugün bu 19. hafta içinde İç ve Dış Göç Ekseninde Kimlik Sorunları'nı konuşacağız, tartışacağız. Bu konuya panelistlerimiz girmeden önce, konuya dönük bakış açımı birkaç cümle ile dikkatinize sunmak istiyorum.

Önce göç olayının çok köklü bir tarihi, çok köklü bir geçmişi olduğunu anımsamamız gerekiyor. Göç toplumsal yaşamın bir temel gerçeği. ▶

Geçmiş tarihler boyunca sürekli olarak göç olgusu yaşanagelmiş. Aslında bir insanın kendi çevresinden, doğal ortamından, doğal toplumundan doğal coğrafyasından kopması çok önemli bir olaydır. Çoğu kere de böyle bir kopma kararı gönüllü olarak alınmaz. Böyle bir kopma kararını zorunlu kılan çeşitli ihtiyaçlar, hatta bazen zorunluluklar ortaya çıkar. Ve tarih boyunca da bu yaşanmıştır.

Göçü, sosyologlarımız ne ölçüde kullanıyorlar bilemiyorum, ama çekim-itim etkileri, ikilemi içinde anlamın artık yeterli olamadığı, olayın daha karmaşık bir çerçevesi olduğunu sanıyorum.

Göç, insanların kültürlerini, birikimlerini, değerlerini, yaşam alışkanlıklarını, özelemlerini değişik coğrafyalarda, değişik toplumlarda sürdürmeleri sonucunu doğurmuştur. Göç, bir anlamda, birtakım insanların sadece bir coğrafya değiştirmesi olmaktan çıkmış, kültürlerin, toplumsal sistemlerin, toplumsal değerlerin, toplumsal yapıların transferi, paylaşılması biçimine dönüşmeye başlamıştır.

Göçün artık tümüyle ortadan kalkacağı bir noktaya ne yazık ki hala gelemedik. Bırakınız göçün ortadan kalkmasını, göçün nedenleri arasında, artık kabul edilemez olması gereken dinsel nedenlerin, savaş nedenlerinin göçü tahrik edici unsur olmaktan çıkarılmasını dahi henüz sağlamış durumda değiliz.

Göç bütün dünyada yaşanıyor. Bosna Hersek'te yaşanan olaylar bir göç nedenidir. Bir yerleşme kalıbının yeniden düzeltilmesi arayışıdır. 1360'larda Osmanlıların, Müslümanların Balkanlara doğru geçişi ile Çanakkale Boğazı'nı aşmalarıyla başlayan sürecin, bir anlamda rövanşı 2000'li yıllara yaklaşırken alınmak isteniyor.

Türkiye'yi yakından ilgilendiren göç olaylarına bakalım olursak şunu görüyoruz. Toplantımızın temel başlığı olan iç ve dış göç olayının, Türkiye'yi her iki boyutuyla da çok yakından ilgilendirdiğine tanık oluyoruz. Türkiye çok önemli bir iç göç sürecinin yaşandığı bir ülkedir. Çok yoğun, çok çarpıcı, çok dikkate değer bir iç göç olayının, Türkiye'de son 40 yılı aşkın bir süreçten beri, 1950'den bu yana yaşanmakta olduğunu görüyoruz. Bu Türkiye'nin toplumsal yapısını, kültürünü, kentleşme düzenini, siyasetini çok köklü biçimde etkilemeye başlamıştır. O nedenle Türkiye'nin bu 40 yıllık, 50 yıllık iç göç olayının üzerinde yapılacak olan her çalışmanın, verilecek olan her emeğin, getirilecek her katkının olağanüstü değer taşıdığına inanıyorum. Türkiye toplumsal değişiminin bu temel dinamiğini, göç dinamiğini ve onun yol açtığı gelişmeleri tümüyle aydınlatmadan,

önünü görme şansına sahip değildir. Bu konuda bir aydınlanmaya Türkiye'nin ihtiyacı vardır.

Türkiye, aynı şekilde bir dış göç ülkesi olarak da gözüküyor. Her iki yönüyle trafiği, Türkiye dış göçte de yaşıyor. Dış göçe insan veriyoruz, dış göçten insan alıyoruz. Aslında bunu belki bir miktar kendi kültürümüze dönük, subjektif yaklaşımın etkisi altında ithiharla vurgulamamız gerekiyor: Türkiye dinsel nedenlerle, inanç nedenleriyle, dış göç veren, insanları başka yurtlarda yaşamaya zorlayan, yaşamasını kaçınılmaz kılan bir ülke konumunda olmamıştır. 1.Dünya Savaşı sonrasında, çok özel koşullarda yaşanan sıkıntılı günler bir yana bırakılacak olursa, 1914-15-16 yıllarının bunalımı bir tarafa bırakılacak olursa, Lozan Anlaşması'nın yol açtığı nüfus

mübadelesinin dışında, Türkiye'nin, insanları, inançları, değerleri, anlayışları nedeniyle göçe mecbur eden bir ülke konumunda olmadığını, öyle sanıyorum ki, çok fazla tarafgirlik yapıyor konumuna düşmeden saptayabiliriz. Bunun büyük önem taşıdığı kanısındayım. Bunun, gerçekten olağanüstü değer taşıdığını görmeliyiz ve bunu dünyaya da anlatmalıyız. Bu Türkiye'nin hoşgörülü kültürünün, anlayışının bütün tarih boyunca ortaya çıkan bir yansımasıdır. Yani 500 yıl önce engizisyonun zulmünden kaçan Musevilerin Türkiye'de sıcak bir kabul görebilmiş olmalarının ve o zamandan bu yana kadar da özel bir yabancılık duygusuna sürüklenmeden

bir toplumsal bütünleşme içinde yaşamlarını sürdürebilmiş olmalarının değerini, anlamını, bugün dahi gözard etmek mümkün değildir. Bunun dışında, Anadolu'da yaşayan bütün otantik kültürlerin, bütün otantik toplumların, etnik mezhepsel grupların yaşamı açısından da aynen gerçekleştirilmiştir. Bir yabancı düşmanlığı, Anadolu'da yaşayan insanlarımızı egemen olmamıştır.

Türkiye, tarihi boyunca sürekli olarak ve çok ciddi boyutlarda göç kabul eden bir ülke olmuştur. 500 yıl öncesinden başlayarak böyle olagelmıştır ve bunun son dönemlerdeki çarpıcı örneklerine hepimiz yakından tanığız. İran'da, Humeyni başkaldırısından, köklü sosyo-ekonomik düzen değişikliğinden sonra ayrılan insanların Türkiye'yi çok yakın, sıcak bir dost ülke olarak gördüklerini ve o günden hala günümüze kadar çok önemli sayıda İranlı göçmenin, Türkiye'de yaşamaya devam ettiğini biliyoruz. Aynı şekilde, Irak'ta yaşanan olaylar, Kuzey Irak'ta yaşanan olaylar çok önemli bir dış göç akımının Türkiye'ye yönelmesine yol açmıştır. Bu olay da, Türkiye tarafından sıcak bir biçimde kabul edil-

Lozan Anlaşması'nın yol açtığı nüfus mübadelesinin dışında, Türkiye'nin, insanları, inançları, değerleri, anlayışları nedeniyle göçe mecbur eden bir ülke konumunda olmadığını, öyle sanıyorum ki, çok fazla tarafsızlık yapıyor konumuna düşmeden saptayabiliriz. Bunun büyük önem taşıdığı kamınsındayım. Bunun, gerçekten olağanüstü değer taşıdığını görmeliyiz ve bunu dünyaya da anlatmalıyız. Bu Türkiye'nin hoşgörülü kültürünün, anlayışının bütün tarih boyunca ortaya çıkan bir yansımasıdır.

miş ve taşınmıştır, hala da taşınmaya devam ediliyor. Aynı şekilde, Kafkasya'dan, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ortaya çıkan siyasal gerginlik, belirsizlik ve çekişme ortamında, pek çok göç hareketinin, çok değişik merkezlerden Türkiye'ye dönük olarak ortaya çıktığına tanık olduk. Bu göç olayını da, Türkiye, gene çok rahat biçimde kucaklamış ve taşımıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye dönük göç hareketi gene aynı biçimde Türkiye'de olağanüstü bir özveriyle, olağanüstü bir hüsnü kabülle karşılanmış ve Türkiye Bulgaristan'dan gelen insanların göç ettiği, yerleştiği bir ülke konumunda olmuştur. Gene Batı Trakya'dan Türkiye'ye dönük önemli bir göç hareketinin, Kıbrıs'tan Türkiye'ye dönük önemli bir göç hareketinin yıllardan beri süregelmekte olduğunu hepimiz çok iyi, çok yakından biliyoruz. Bütün bunlar, Türkiye'nin bir göç kabul eden ülke niteliğinde olduğunu ortaya koyuyor.

Bu sürecin, bu olayların Türkiye'de çok soruna yol açtığı açıktır. Bu sorunların niteliği araştırılacak olursa, bunun daha çok yerleşme, kentleşme, işsizlik, ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi sorunlar olduğunu görürüz. Dışarıdan Türkiye'ye dönük göç hareketi, Türkiye'de bu nitelikte sorunlar doğurmuştur. Ama Türkiye açısından bir büyük kimlik bunalımının, ya da gelen toplumlar açısından, bir büyük kimlik krizinin ortaya çıkmasına yol açan bir gelişmeye Türkiye kaynaklık etmemiştir.

Türkiye göç kabul eden bir ülke olarak, kısıtlı olanaklarıyla, insanlık içinde, bütün dünya içinde, payına düşenin ötesinde bir anlayışı bir özveriyle sergileyebilmiştir. Türkiye'nin ayrıca bir göç sevkeden, göçveren bir ülke olduğunu da biliyoruz. Sadece Almanya'da 1.900.000'in üzerinde bir Türkiye Cumhuriyeti yurttaşının bulunduğunu biliyoruz. Avrupa Birliği sınırları iç-

inde 2.700.000'in üzerinde bir nüfusun bulunduğu anlaşılıyor. Bu rakamların Avrupa'daki devletlerin nüfusları dikkate alındığı zaman nasıl bir anlam taşıdığı ortada. Danimarka nüfusunun yarısı kadar bir nüfusu, Belçika'nın 1/3'ü kadar bir nüfusu, Türkiye Avrupa Birliği ülkelerinde bulunduruyor. Bu konu, öyle zannediyorum ki, insanlık tarihinin yaşadığı en önemli göç olaylarından birisidir. Bu göç olayını önemli hale getiren, sadece demin işaret ettiğimiz rakamların yüksekliği değildir. Göçün çok uzun bir süreden beri, 30 yılı aşkın bir süreden beri devam ediyor olması da bu göç olayının kalıcı niteliğini, özel konumunu ortaya koymaktadır. Özel dikkat gerektiren bir boyutu olduğu böylece ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, göç hareketini ilgi çekici kılan bir nokta, birbirinden çok farklı kültürler arasında ortaya çıkmasıdır. Yani Anadolu'dan Ren havzasına, Almanya'ya bu boyutta bir göç hareketi olağanüstü bir olaydır. Bunu sadece istatistiklerin, rakamların mukayesesıyla değerlendirmek mümkün değildir. Bu göç hareketi, bir kültürel şoku beraberinde, kaçınılmaz olarak getirmiştir. Bu kültürel şokun etkilerinin 3. kuşakta dahi tam aşılabildiğini söylememiz ne yazık ki mümkün değildir.

Hele ilk kuşağı düşününüz. Yani Anadolunun oldukça gerici yörelerinden, özellikle seçilerek gönderilmiş olan insanların, hiç tanımadıkları, bilmedikleri, hazırlanmadıkları, tamamen yabancıları oldukları bir kültürün, bir değerler sisteminin, bir yaşam biçiminin, bir ekonomik iş bölümü anlayışının ortasına, 100 binlerce döküldüğünü düşününüz. Bunun yol açacağı travmanın, bunun yol açacağı büyük ruhsal şokun, teker teker, o insanlarda ve o toplumda ve giderek Türkiye'de yol açacağı büyük depremin boyutlarını belki algılamak mümkün olur. Yani, neyin günah, neyin sevap, neyin iyi, neyin doğru, neyin yanlış olduğuna ilişkin birbirinden tamamen farklı ölçülerle eğitilmiş, yetiştirilmiş, şekillendirilmiş insanların bir değişik toplumun içine serpilivermiş olmasının yol açtığı bireysel, ruhsal bedeli ölçmenin mümkün olduğunu sanmıyorum ve bu arada bir yurttaş olarak bu büyük toplumsal olayın insani boyutunun, insani bedelinin edebiyatımızda yeterince ortaya konulamamış olmasını da, önemli eksiklik olarak belirtmek istiyorum.

Son zamanlarda, yani son 10 yıl içinde, ortaya çıkan bu konudaki iyi niyetli ve gerçekten seçkin, başarılı birkaç örneğin dışında edebiyatımız bu Türkiye toplumunun, bu çağ gerçeğinin çok önemli olayını büyük ölçüde atlamıştır. Kavrama gayreti, çabası içine dahi girmemiştir. Bizim için o insanlar Alamanyalıdır. Anlayamadığımız ruhsal karmaşıklığını, çapraşıklığını, açmazlarını deşifre edemediğimiz, yabancıladığımız ve bir döviz makinesi gibi gördüğümüz, dış ödemeler dengesinde, bilanço da bir rakam olarak değerlendirdiğimiz bir kalem olmanın ötesine ne yazık ki geçememiştir. Kimlik sorunu işte burdadır.

Demek oluyor ki, konu kendi iç dinamiğiyle patlamaya başlamıştır. Bunu yeni bir anlayışla ele alacak yakla-

sımlara şiddetle ihtiyaç vardır. Yani Avrupa'daki bu insanların içinde bulundukları toplumun kültürüne, siyasetine ekonomisine entegre olmalarını hızlandıracak, kolaylaştıracak çarelerin dışında bir çıkış yolu da yoktur. Bu konuda şu ana kadar sürdürülen direnişin giderek daha haksız, moral açıdan giderek çok zayıf bir konuma düştüğüne hepimiz tanık oluyoruz. Bu insanları bir geçiş dönemi statüsü içinde tutmanın, ya da tümüyle entegre olacakları günü beklemenin doğru olmadığını düşünüyorum. Bu insanlar 30 yıldan beri her iki topluma dönük ayakları olan, her iki toplumla ilişkileri olan bir konumda varlıklarını sürdürüyorlar ve daha görünebilir bir gelecek içinde de böyle olmaya devam edeceklerdir. Bu insanlar bir anlamda siyaseten kısırlaştırılmış insanlardır, 30 yıldan beri içinde yaşadıkları toplumda siyasal etkinlikleri yoktur. Hala kendilerini bir parçası, bir temsilcisi saydıkları, ana yurtlarıyla, ana ülkeleriyle de ilişkilerinde bir siyasal etkinlikleri yoktur. Bir anlamda bir yeni insan türü ortaya çıkmıştır, ki en temel kamusal haklarından, yani iktidar belirleme hakkından fiilen yoksundur. Almanya'da yurttaş değildir bu anlamda. Türkiye'de yurttaş olarak etkin değildir, etkin olamaz haldedir. Bu çok özel bir insan kategorisi ortaya koymuştur. Yabancılaşmanın aşılması için en temel konulardan birisinin bu olduğuna inanıyorum.

Oradaki insanların içinde bulundukları toplumla siyasal ilişkilerinin geliştirilmesi, içinde bulundukları topluma daha hızla entegre olma açısından yeni olanaklarla donatacaktır. Ayrıca, onları sürekli olarak bir yabancı, kendileri dışında nakıs yurttaş konumunda tutmanın, o toplumlarda çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilecek olan yabancı düşmanlığı ve terör eğilimlerine hedef gösterme gibi bir sonucu olduğunu da gözden kaçırmamak gerekiyor. O nedenle tam entegrasyonu oraya götürmek lazım ve bilmek lazım ki, o insanlar artık sadece o toplumun malı olmayacaklar, bir başka toplumun da parçası, temsilcisi olmaya devam edeceklerdir. Siyasi sistemler de artık kendilerini buna hazırlamalıdır. Artık pur yurttaşlık anlayışı bir anlamda aşılmaya başlanmıştır.

Bunun yanı sıra, Türkiye kimlik sorununu konuşurken, açış konuşmasının çerçevesini, konu ne kadar benim için tahrik edici olursa olsun, aşmamaya çalışarak, bir gözlemle noktalamak istiyorum. Türkiye'de yaşanan iç göçün de yol açtığı çok önemli bir kimlik sorunu var. Bunu da görmek, bunu da aydınlatmak durumundayız. Türkiye'de yaşanan iç göçün artık kendisini gösteren belli nitelikleri var. Türkiye, dağdan ovaya köyden kente ve kentten metropole doğru bir göç sürecinin içinde gözüküyor. Yani giderek, Türkiye'nin nüfusu büyük metropollerde büyük merkezlerde, sahillerde yığınak yapan bir yapılaşma içine girmeye başlıyor. Bu tabii, kent kültürünün çok karmaşık, çok güç bir olay olan kent kültürünü, bu sürecin etkisi içinde daha da karmaşık, daha da güç, daha da sıkıntılı bir hale gelmesine yol açıyor. Kimlik krizi, kırsal kimlikten, kır kültürü kimliğinden, bir metropol kültürü kimliğine geçişin şoklarıyla

ortaya çıkıyor ve buna bağlı olarak belki bir etnik kimlik anlayışında, etnik kimlik tanımında kendisini gösteren farklılıkların bu yeni potaya yansımada ortaya çıkıyor. Doğudan batıya, güneyden batıya ve kuzeye doğru bu göç hareketinin Türkiye'nin etnik mozayigi içinde önemli yer tutan bir toplumsal kesimin transferi anlamına geldiğini, bir yeni ortama bir yeni kent ortamına taşınması anlamına geldiğini hepimiz açıkça görüyoruz.

Bugün doğuda, güneydoğuda yaşayan Kürt kökenli yurttaşlarımızın sayısından çok daha fazlası Türkiye'nin kentlerinde, büyük kentlerinde, metropollerinde yaşıyor. Bugün Tunceli'den çok daha fazla Tuncelili Ankara'dadır, İzmir'dedir, İstanbul'dadır. Aynı şekilde diğer bütün güneydoğu Anadolu kentleri için bu değerlendirmeyi yapabiliriz. Bu oluşumun, etnik kimlik idraki, etnik kimlik bilinci açısından ne gibi gelişmelere yol açtığına üzerinde durulması da çok büyük önem taşıyor. Türkiye'de bütün sorunlarına, sıkıntılarına kentli entelektüel tutumlardan kaynaklanan dudak bükmelere karşın, bu büyük oluşumun, bir yeni kültür sentezinin şekillenmesine önemli katkı getirdiğini ifade edersem, bilmem çizmeyi biraz aşmış olur muyum?

Ashında lahmacun kültürü, arabesk müzik kültürü, kent yaşamının, bir anlamda soysuzlaşması biçiminde eleştirilerle karşılanan, değerlendirilen bu sürecin sonucunda, bir yeni oluşumun, bir yeni sentezin, bir yeni bütünleşmenin bir yeni kaynaşmanın şekillenmekte olduğunu da saptamak durumunda olduğumuzu zannediyorum. Sanıyorum bütün bunlar, bu panelin içinde en ayrıntılı en güzel şekilde ele alınacaktır, değerlendirilecektir. Ben tekrar çalışmalarınızda size başarılar diliyorum. Tabii Türkiye'de ekonomik sorunların olağanüstü ısındığı bir ortamda, Türkiye'de bir muhalefet parti genel başkanının, iktisatçılarla buluşmasında, sadece bu sosyolojik, tarihsel, kültürel önemli oluşumlara değinme mecburiyetinde bırakılmış olmamı anlayışla karşılayacağımı düşünüyorum.

Anadolunun oldukça gerici yörelerinden, özellikle seçilerek gönderilmiş olan insanların, tamamen yabancı oldukları bir kültürün, bir değerler sisteminin, bir yaşam biçiminin, bir ekonomik iş bölümü anlayışının ortasına, 100 binlerce döküldüğünü düşününüz. Bunun yol açacağı travmanın, büyük ruhsal şokun, o insanlarda, ve giderek Türkiye'de yol açacağı büyük depremin boyutlarını belki algılamak mümkün olur.

Sayın Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Deniz Baykal'a sonsuz teşekkürlerimizi iletelim. Evet efendim şimdi üç değerli panelistimizi masaya davet ediyorum. Türkiye de bir göçmenler ülkesi haline geliyor. İran'dan gelip kalanlar, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi çerçevesinde 3-4 ay gelip Türkiye'de çalıştıktan sonra yaptıkları kapital akümülayonu ile burayı terkedip kendi ülkelerine gidip 7-8 ay geçimlerini sağlayan Ukraynalılar, Romenler yavaş yavaş Türkiye'yi de göçmen alan bir ülke haline getirdi. Şu anda Avrupa Birliği sınırları içinde nüfusumuzun yüzde 5'inin yaşadığından hareket edersek ve artık oraya giden insanlarımızın da kalıcı bir kitleye büründüğünü varsayarsak: İç göç, dış göç nasıl gelişti? Nasıl şekillendi? İnsanlarımız orada nasıl kalıcı bir hale geldi? Bu konuların yorumuyla panelimize başlayalım. İlk olarak sözü hocamız Sayın Profesör Nermin Abadan Unat'a veriyorum.

Etnik kimlik sorununu görmezden gelemeyiz...

Dr. Nermin Abadan
UNAT

Çok teşekkür ederim Sayın başkan. Şimdiye kadar iç ve dış göç hareketlerini birlikte ele alıp, bunu kimlik sorununa bağlayan ve bu konuda bir katkı isteyen çevrelere Türkiye'de pek rastlama-

dım. Oysa hakikaten bu iki olguyu birlikte ele almakta çok büyük yarar var. Türkiye içinde göç hareketleri, kentleri kuşatma şeklinde kendini göstermiştir. Bu kuşatma büyük ölçüde metropollerde karşımıza çıkıyor ve bu kuşatma sonucunda oluşan gecekondulu mahalleleri uzun yıllardan beri çeşitli bilim adamları tarafından incelenmiştir. incelenmeye de devam ediyor.

1994 yılında, yeni gerçekleştirilen kapsamlı bir araştırma bize şunu gösteriyor. Türkiye açısından bu kentleri kuşatma olayı, yurttaşlık bilinci geliştirme açısından oldukça yavaş işleyen bir süreçtir. Nitekim biraz evvel bahsettiğim araştırma, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılmış. Bu araştırmada çarpıcı olaylardan bir tanesi, örneğin 30 yıldan beri İstanbul'da yaşayan gecekondulu sakinlerinin çok önemli bir oranı hala yer sofrasında ve tek kapta yemek yemektir. Demek ki bütünleşmemiş bir kentleşme olayı ile karşı karşıya bulunuyor Türkiye. Tabii, bu kentleşme olayının hangi nedenlerle hızlandığını biraz evvel Deniz Baykal çok güzel bir şekilde vurgulamıştır. Etnik kimlik sorunu çok önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, etnik farklılıkları ve bunların istatistik

rakamlarını da kabul etmektedir. Fakat siyasal söylemde etnik kimlik sorunu ele alınmak istenmemektedir. Daima şiddetle birleştirilmek suretiyle gözardı edilmek isteniyor. Oysa tabii, iç göçlerdeki en büyük sorunlardan bir tanesi, etnik kimlik sorunu, diğeri de dinsel kimlik sorunu. Burada, tabii Alevileri önce düşünmek gerekiyor.

Şimdi, dış göç, elbette 30 yıldan bu yana öncelikli olarak ekonomik nedenlerle olmaktadır. Ancak ekonomik özenmenin yanı başında yine bu kimlik sorunu çok önemli bir rol oynamıştır. Şöyle ki, yurtdışına giden Türk yurttaşları, pasaport sahibi olarak bir yurttaşlık anlayışı içinde gitmektedirler. Fakat, oraya gittikten sonra, daha başlangıçta, bazı durumlardan, bir cemaat haline gelmektedir. Ve ayrılık odaları tarzında yaşamlarını sürdürmektedirler. Bunların yanı başında Euro-Türk, yani Avrupalı Türk dediğimiz başarılı girişimcilik yapan, bütünleşmeye katkıda bulunan bir tabaka da vardır. Bu tabakaların çapını henüz bilmiyoruz. Ümit ederim ki günün birinde bunların, Avrupa çapındaki etkinlikleri de ortaya çıksın. Ancak bu etki tepki sonucundan ortaya çıkan göçler, uluslararası ilişkiler alanında da önemli bir faktör olarak karşımıza çıkıyor. Dış göç yolunu seçmiş olanlar açısından, sorunlar, kendilerini kabul eden ülkelerin politikaları tarafından belirlenmiş bulunmaktadır. Avrupa'daki çeşitli devletleri ele alacak olursak, görürüz ki, bunların önemli bir bölümü, örneğin İsveç ve Hollanda, etnik kimliği devlet politikası olarak kabul etmiştir. Bunun anlamı şudur, kişi kendi etnik kimliğini belirleyecek, ona göre de devletten parasal ve hizmet açısından katkılar alacak. Bu ülkeler, aynı zamanda yerel seçimlere de katılma imkanı sağlamaktadırlar. Karşımıza böylece etnik kümeler çıkmaktadır. Yani Türk yurttaşlık sıfatının yanında bir de sosyolojik olarak yeni bir etnik sıfat eklenmektedir.

İkinci grup olarak değerlendirilebilecek ülkeler de vardır. Bunlar etnik kimlik sorununu devlet politikası olarak kabul etmeyen, ama yerel düzeyde bu etnik gruplara kamusal ödenekler ayıran ülkeler var. Bunların başında Fransa gelmektedir. Fransa'da gerek Magrip'ten gelen çeşitli Müslüman işçilere, gerekse Türkiye'den giden işçilerin etnik kimliğe göre, yani Kürt kökenli ya da Türk kökenli olmalarına göre değişik hizmet sunuşları vardır. İşte bu yüzden ki, mesela Fransız literatürünü açtığınız zaman Türkiye'li Türklerle, derneklemenin iki boyutta yapıldığını görüyorsunuz. Yani "Turc de la Turquie ile Turc de Turquie" arasında bir fark vardır. Bu fark uygulanan kamu politikasından yararlanabilme nedeniyle yapılmaktadır. Bir üçüncü devlet politikası daha var ki, bunlar devlet politikası olarak etnik kimliği hiçbir şekilde hesaba katmıyor. Ancak yerel düzeyde farklı işlemlere izin veren bir devlet grupları var. Bunların başında, bizi en çok ilgilendiren Federal Almanya geliyor. Federal Almanya'nın, federal sistemi çerçevesi içinde her eyalette farklı politikalar yürütülmektedir. Almanya herhangi bir kimliğe dayalı

Avrupa kalesinin içine, mümkün olduğu kadar az, yabancı kökenli kişiyi katmak, yani orada yaşayan insanların haklarına dokunmamak kaydıyla onları orada bırakmak, fakat onlara yeni haklar vermemek ve tasarlanan Avrupa Birliği'nin inşasında onların aktif bir rol almalarını istememek gibi bir istem söz konusudur.

devlet politikası benimsemekten kaçınmaktadır. Ancak yerel düzeyde sağlamış olduğu demokratik özgürlükler çerçevesinde, bu değişik gruplara değişik yaklaşımları da sunabilmektedir. Böylece karşımıza çok farklı bir mozaik çıkmaktadır. Nihayet bir dördüncü grup var. İsveç gibi. Burada, yabancı, ancak bireysel olarak uğramış olduğu haksızlığı veya almak istediği hakkı sağlamak açısından bireysel şikayet yoluyla sorunlarını çözmek yoluna gitmektedir.

Şimdi bu değişik politikalar bizim yurt dışındaki vatandaşlarımızın tutumlarını belirlemektedir. Bunların dışında verilecek en önemli örnek Kanada ve Avustralya gibi ülkelerdir. Bu ülkeler, benimsemiş oldukları göç politikasının sonucu olarak, kişinin doğduğu yerdeki yurttaşlık hakkını kazanma politikasını benimsedikleri için, oradaki ikinci ve üçüncü kuşaklar, otomatik olarak, derhal o ülkenin yurttaşı olmaktadır. Oysa Avrupa'da, yalnız Fransa, son zamanlarda bunu kabul etmiştir. Fakat, o da, sağda Le Pen'in partisinin etkisiyle, bunu bir tercih hakkı olarak 18 yaşından sonraki bir hakka dönüştürdü. Böylece yabancı işçilerin, nasıl bir hukuki ve siyasal konum içinde olacakları, istegin kabul edildiği ülkelerin politikaları ile belirlenmektedir. Göç gönderen ülkelerin etkisi ise, bütün diplomatik maharetlere rağmen fevkalade cılız kalmaya mahkumdur. Asimetrik bir ilişki söz konusudur. Kabul edenler, diledikleri sistemi empoze ediyorlar. Şimdi bu bir kere çerçeveyi çiziyor, neyin yapılabileceği, neyin yapılamayacağını belirliyor. Gelişmeler şunu gösteriyor ki, Avrupa bir Avrupa kalesi inşa etmek istiyor.

Avrupa kalesinin içine, mümkün olduğu kadar az, yabancı kökenli kişiyi katmak, yani orada yaşayan insanların haklarına dokunmamak kaydıyla onları orada bırakmak, fakat onlara yeni haklar vermemek ve tasarlanan Avrupa Birliği'nin inşasında onların aktif bir rol almalarını istememek gibi bir istem söz konusudur. Şimdi dolayısıyla ne oluyor, şu bizim yurt dışında değişik sistemler içinde yaşayan vatandaşlarımız daha ziyade bir cemaat hayatı yaşamakta ve ayrılık odaları dediğim bir biçim içinde yaşamlarını yürütmektedirler. Değerli

diğer panelistlerin zamanını almak istemediğim için bunun özelliklerini çok kısa belirttikten sonra konuşmamı bitireceğim.

Üç açıdan bakabiliriz bu yeni kimlikle oraya gitmiş olan Türk yurttaşlarımıza. Bir, etnik girişimcilik açısından bakabiliriz; iki, cemaat açısından; bir de etnik politika açısından. Başka ülkelerde de görüldüğü üzere, farklı kültürden ve farklı ülkelerden gelen göçmenler bir yeni ülkeyi seçtikleri zaman, orada çalıştırıldıkları sanayi veya hizmet sektöründen kısa bir zaman sonra kopup kendi başlarına da girişimler yapmak isterler. Bu Almanya'da, mesela en fazla Türk vatandaşının olduğu ülkede kendini gösteriyor. Sayın Profesör Faruk Şen bu konuda birçok araştırmalar yapmıştır ve göstermiştir ki, 33 bin kadar girişimci, 125 bin kadar işyeri açmış bulunuyor. Böylece, Alman ekonomisinde, sadece iş alanı olarak değil, işveren olarak da bir katkıda bulunuyor. Ancak, bu etnik business dediğimiz alanlar, aynı zamanda da bu cemaat yaşamının devam ettirilmesinde gayet verimli bir kesimini oluşturmaktadır. Orada çalışanlar, çalışma imkanı bulanlar, eğer yeteneklerini geliştirmeyip de, sanayide ve hizmet sektöründe başka bir şey bulamazlarsa, bu etnik iş dediğimiz köşeciklere yerleşmek ve orada yaşamlarını sürdürmek imkanını bulabilirler, ama, daha da önemlisi, etnik girişimcilik başka kültürel öğelerle eklemlenmektedir. Örneğin, bunun, Almanya'ya baktığımız zaman helal et dağıtımıyla başladığını görürüz. Helal et dağıtımı yapan holdingler, işlerini geliştirdikten sonra cami inşaatına başlamışlardır. Cami inşaatından seyahat acentaları, kuran kursları, hac yolculukları düzenlemeye doğru gitmişler-

dir. Bununla birlikte, bu dünya görüşünü savunanlar, dernekleşme sürecine gerekli olan parasal katkıyı yapmıştır. Etnik girişimcilik, bu fonksiyonunun yanı başında bir de etnik cemaat yaşamı geliyor.

Avrupa'da bizim karşı karşıya bulunduğumuz durum şudur ki: Avrupalı ülkeler demokratik özgürlüklerin ve çoğulcu siyasal yaşamın olmasına çok büyük bir önem vermektedirler. Bu büyük önem dolayısıyla da, yabancı işçilerin de aralarında örgütlenmelerine imkan veren yolları açmış bulunuyorlar. Esasen cemaat halinde yaşayanlar bunu kendileri yapmaktadırlar. Etnik cemaatler, etnik kimlikleriyle dinsel kimliklerini pekiştirmek suretiyle entegrasyondan bilinçli bir şekilde uzaklaştırılmaktadırlar. Bunu, mesela Fransa da, gayet açık bir şekilde görebiliriz. Fransa'da, bir çeşit getto şeklinde yaşayan Magrip ve Türk göçmenleri, önce kamu fonlarından inşa edilen apartmanlarda mescit kurmak için bir mücadele vermişlerdir. Daha sonra, aynı mücadeleyi iş yerinde namaz kılabilmek için, sendikalar yoluyla yapmışlardır. Daha sonra da aynı şeyi belediyeleri zorlama suretiyle camii inşaatı gerçekleştirmek üzere yapmışlardır. Kısaca geçtiğim cemaat tipi yaşamı, yani Türkiye'deki cemaat hayatını olduğu gibi Avrupaya aktarmışlardır. Buna bir de etno siyaseti, etno politikayı eklediğiniz zaman ve bu etno politikada ortaya çıkan derneklerin amaçlarına baktığınız zaman, neden Türkiye'de bir İslam Cumhuriyeti'nin kurulmak istendiği, neden Türkiye Cumhuriyeti'nin yerine ümmet telakkisine dayalı, ulusu inkar eden, laikliği ortadan kaldırmak isteyen çabaların dışardan Türkiye'ye yansıtıldığını ve sürekli olarak telkin edildiğini, kolaylıkla anlayabiliriz.

Çarpıklık, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişle başlıyor

Prof. Dr. Orhan GÜVENEN

Değerli konuklar, değerli hocalarım, Türkiye'nin nüfus yapısını, çok genel bir yaklaşımla, dıştan gelen göç ve dışarı giden göç olarak ayırmamız, bir de iç göç olgusundan söz etmemiz mümkün. Genel hatlarıyla, dıştan gelen göç olarak baktığımız zaman, Türkiye'mizin bugünkü konumu daha önce de etkin bir şekilde belirtildi.

Dıştan gelen göçler, 1990'lar Türkiye'sinde, genel olarak, daha çok büyük yoğunluktan kaynaklandı. İran-İrak savaşı süresince yaklaşık 60 bin insan geldi, bunların ne kadarı geri döndü? Kesin verilere sahip değildiz. Bulgaristan'dan 360 bin soydaşımız geldi, bilindiği gibi bunla-

rın bir kısmı geri döndü. Körfez Savaşı sırasında 600 bin dolayında Irak'tan gelen bir akım oldu. Bunların önemli bir kesimi geriye döndü. Yunanistan ve Bulgaristan'dan soydaşlarımız dışında, yasal olmayan yollardan giriş yapan soydaşlarımız var. 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılımından sonra, Türkiye cumhuriyetlerinden gelen soydaşlarımızdan Türkiye'de kısmen kalanlar var. Doğu Avrupa'dan çalışmak için gelip Türkiye'de kısmen kalanlar var ve Türkiye cumhuriyetlerinden gelen Türkiye'de öğrenim yapan, yaklaşık şu sıralarda 11 bin düzeyinde öğrenci var.

Dış göç ise ayrıntılı olarak sizlere sunuldu. Bunların yasal olarak yapılmış olanları var. Yasal olmayan yollarla yapılmış olanları var. Toplam 2,7 milyonu aşan bir rakamdan söz etmek, zannediyorum yanlış olmayacak. İzinizle, iç göçle ilgili bazı bilgiler sunmak istiyorum. İç göç genelde sizlerin de çok iyi değerlendireceği gibi, genel nüfus sayımlarında ikametgah esasına dayanarak ölçebildiğimiz bir olgu. Başka bir deyimle, 1985 yılında vatandaşımıza "ikametgahınız nerde" diye soruyoruz ve kaydediyoruz. Ondan sonra, 1990 yılında gene soruyoruz "ikametgahınız nerde" diye. Dolayısıyla, bu aradaki farkla, yapılan göçleri ve akım şekillerini belirlemeye çalışıyoruz. Şimdi bununla ilgili sizlere bazı veriler, istatistikler sunmaya çalışayım.

1923'te Türkiye Cumhuriyeti, 13 milyon düzeyinde bir toplum. Eğitim düzeyi belirli bir boyutta olanlar, sadece Osmanlı zabıtları. Mühendis, teknisyen, iş adamı; sermaye birikimi yok. Onun için, bütün bu dönemleri değerlendirirken, zannediyorum, en azından o tarihin, zamanın ve mekanın olgularıyla değerlendirmek gerekir. Atatürk, aslında, gerçekten pragmatik zekası çok büyük bir insan, rastgele bir şekilde üst yapı kurumlarına gitmemiştir. Alt yapıda bir şey olmadığı için, üst yapı kurumları kurarak alt yapıyı oluşturmaya çalışmıştır. Onun için, 13,7 milyon yoksul nüfustan neler yapılabilir diye düşünmeye çalışmış, bazı programlar geliştirmeye çalışmıştır. 27 nüfus sayımı 13,7 milyon ve derken 1990'da 56 milyon 473 bin ve 1991 yılı ortalama nüfusu da 61 milyon. Türkiye, 5,6 milyar Dünya nüfusu içinde 61 milyonluk bir ülke. Demek ki, dünya nüfusunun bir yerde, yüzde 1'inden biraz fazlasını, ekonomik ağırlık olarak da, yüzde 1,5' una yaklaşan bir boyutunu oluşturan, başka bir deyimle, kuvvetler dengesi sistemi içinde, strateji oluşturmada, sisteme tek başına etki yapabileme olanağına sahip, sınırlı, ancak, beyin gücünü, tahlil gücünü, strateji gücünü ve bilgi gücünü yoğun tutarak, dünyanın etkileşimi içinde boşlukları gören, optimalini çıkarıp kısa, orta ve uzun dönem stratejiler üretmek, bir yerde, dünya boyutunda saygın kalabilmek konumunda olan bir ülke. 2020 yıllarında Türkiye'nin nüfusu 94'le 98 milyon düzeylerinde kalacaktır. Yani 100 milyonun kesin altındadır. 125 milyon v.s. gibi verilen rakamlar yanlıştır. Benden daha iyi bileceğiniz gibi, toplum gelişmesinde nüfus hareketleri çok karmaşık bir sürecin ürünüdür. İzinizle bu arada nüfus artış oranıyla ilgili bir hususu arz etmek istiyorum. Çünkü

çok rakam veriliyor. Bazen yetkililer çeşitli sayılar veriliyor. 1993-94'lerde hala Türkiye'nin nüfus artış oranının yüzde 2,5 olduğu söyleniyor. Türkiye'nin nüfus artış oranı 1985 de yüzde 1'dir. 1990 nüfus sayımına göre yüzde 2,17'dir. Bu yüzde 2,17'nin olduğu dönemde, Bulgaristan'dan gelmiş 280 bin soydaşımız vardır ve buna İran'dan ve diğer ülkelerden gelen insanlar da dahildir. Bunlar çıkarıldığı zaman ve 1993 boyutuna bakıldığı zaman, Türkiye'de nüfus artış oranı 1,9'un altındadır aslında. Önemli bir düşme süreci vardır. Bu düşme sürecinin de iki temel gerekçesi vardır. Bildiğiniz gibi nüfusun gelişme veya azalma olgusu birçok değişkenle orantılıdır. Ters orantılı olduğu iki önemli değişken vardır. Birisi kentleşme süreci. Türkiye'de çok önemli bir kentleşme süreci vardır. Bugün Türkiye'de kentlerde yaşayan insan sayısı yüzde 62 düzeyindedir. Kırsal kesimde yaşayan insan sayısı ise yüzde 38 düzeyindedir. Buna ilave olarak Türkiye'de eğitim düzeyini eleştirebiliriz, doğrudur, ancak, şu veya bu şekilde, Türkiye'de, belirli oranda eğitim düzeyi gelişmektedir. Demek ki kente gelen insanlar çocuk sayılarını doğal

olarak kısmaktadırlar. Kırsal kesimdeyken fazla çocuk yapmaları, değerli hocalarımın ve sizlerin benden daha iyi değerlendireceğiniz gibi, bu insanların, öyle pek de rastgele, pek de akıldışı olduklarından değildir. O insanlar, bizler kadar zeki ve bizler kadar değerlendirebilmek olgularına sahiptir. Bildiğiniz gibi, kırsal kesimde çocuk ölüm oranları çok yüksektir. Ayrıca, çocuk emek teşkil eder ve bütün bunlardan ötürü, ister istemez aileler fazla çocuk yapma eğilimindedirler. Kente geldikleri zaman, bu süreç birden bire azalma gösterir.

Bugün, Türkiye'nin köylerde yaşayan 23 milyon nüfus insanı vardır. Bu 23 milyon insan daha çok sözlü kültüre dayanır.

Biz hep yazılı kültürle takıldığımız için sözlü kültürleri pek fazla ciddiye almıyoruz. Oysa sözlü kültürler fazlasıyla ciddiye alınması gereken olgulardır. Çünkü, hiçbir toplumbilim, binlerce yıl test yapabilmek olanağına sahip değildir. Binlerce yıl test yapabileme olanağına sahip olan sadece ve sadece sözlü kültürdür. Kırsal kesimde yaşayan insanlar da, yüzlerce, binlerce yılın birikiminin testinden geçmiş olgulardır. Üretim yapılarıyla, tüketim yapılarıyla cilalı bir olguları yoktur. Ama doğumdan ölüme, bakışlarının, yaşayışlarının belirli bir tutarlılığı vardır. Çarpıklık, o insanların köyden kasabaya, kasabadan kente gelişleriyle başlar. Sistemin kırılması ve çarpılması orada başlar. Dolayısıyla bu insanlar, birinci

Hiçbir toplumbilim, binlerce yıl test yapabilmek olanağına sahip değildir. Binlerce yıl test yapabilme olanağına sahip olan sadece ve sadece sözlü kültürdür. Kırsal kesimde yaşayan insanlar da, yüzlerce, binlerce yılın birikiminin testinden geçmiş olgulardır. Üretim yapılarıyla, tüketim yapılarıyla cıllalı bir olguları yoktur. Ama doğumdan ölüme, bakışlarının, yaşayışlarının belirli bir tutarlılığı vardır. Çarpıklık, o insanların köyden kasabaya, kasabadan kente gelişleriyle başlar.

nesilde, kasabada, kentte, beton duvarlara sığınarak, bir yerde acılar sancılar içinde yaşarlar. Çünkü yoldan yola, karşıdan karşıya geçerken, yürüyen merdivene binerken daima sıkıntılar, acılar ve uyum sancıları çekerler. Ondan sonra gelen ikinci, üçüncü, dördüncü nesiller ise topluma uymanın, kentte, yazılı kültüre uymanın birtakım sancıları içinde ömürlerini sürdürürler.

3-4 nesil, genellikle, değer yargılarının çoğunun çözüldüğü, neyin doğru, neyin yanlış, neyin estetik, neyin estetik dışı, neyin bilim, neyin bilim dışı olduğu konularında büyük dalgalanmaların başladığı bir süreci kapsar. Türkiye'de bu nüfus, yaklaşık olarak 33 milyon düzeyindedir. 33 milyonun istatistiki olarak önemli bir kesimi aslında belirli bir arayış içindedir. Bugün, günce olarak gözlemlediğimiz çoğu olgunun arkasında da aslında, kırsal kesimin bir 24 saatlik yaşam biçiminden kopmasının, şehire gelip yazılı kültüre ve kent yaşam biçimine uymamasının sancısı yatmaktadır. Bu bir anlamda apaçık bir kuvvetler dengesi olgusudur. Yani din gibi görünen olgunun arkasında da aslında bir demografik olgu, bir kuvvetler dengesi olgusu vardır. Bir biz de varız deme çabası, bir kendini ispat çabasıdır.

Dünya olguları tamamen değişiyor. Demografi çok önemli bir konu takdir edersiniz. Demografiye çok iyi bakmak lazım. Çünkü demografinin olguları önümüzdeki 10- 20-30 yıl içinde neler olup, neler olmayacağını aşağı yukarı gösterebilen olgulardır. Nüfus artış oranlarına bakıldığı zaman, özellikle Afrika, Asya gibi bölgelerde, çok önemli nüfus artış oranları vardır ve dolayısıyla bütün sorun bu yüksek nüfus artış oranlarıyla gelen nüfus basıncı, bir süre sonra Kuzey Afrika üzerinden insanların teknelerle, kayıklarla İtalya'ya, Fransa'ya, İspanya'ya 10 binler, 100 binler ve milyonlar halinde, çıkartma yapmasına yol açması bir istisna teşkil etmeyecektir. Belki de, şu veya bu zihniyetler, bu insanlara mitralyözle ateş etmeye başlayabileceklerdir. 100

binleri, milyonları öldüremezsiniz. Onun için, bütün insanlığın, Batı başta olmak üzere, bu konuyu ciddi olarak değerlendirmesi gerekir. Sadece bir aile kontrol meselesinin çok ötesinde bir olgudur bu. Paylaştığımız planet üzerinde, birlikte, adilane ve gerçekten zihnimizi kullanarak, insanlığımızı kullanarak yaşamasını öğrenmeliyiz.

Biraz önce 23 milyonluk kır kesiminden söz etmiştim. Sayısı 23 milyonu bulan kırsal kesimdeki insanlar sözlü kültür içinde yaşamaktadırlar. Bu insanlar biraz kuzuların sessizliğindedirler, topluma etkileri bakımından. 33 milyon kesimin, istatistik olarak büyük oranı ise, tamamen değer yargılarının çözüldüğü boyutta yaşamaktadırlar.

60'larda yurt dışına gitmiş insanlarımıza, biraz önce değerli konuşmacıların söylediği gibi, bir tür döviz makinası olarak baktık. Bayburt'un, Erzurum'un, Kars'ın köylerinden çıkmış ve hayatında kasabada, kentte yaşamamış insanları biz Münih'e, Paris'e, dünyanın başka kentlerine gönderdik. Bu insanlar hayatlarında hiçbir zaman kasabada kentte yaşamamışlardı ve bunların getirdikleri sancıları var. Şimdi benzer biçimde, bu 33 milyonluk kitlenin büyük bir oranı aslında kente uyumda sancı çekmektedir. Fakat, giderek de kendilerini ortaya koymaktadırlar. Çünkü, sayı olarak yükselmektedirler ve bu sayı yüksekliği gittikçe daha artacaktır. Dolayısıyla, karar alma süreçlerinin, bu olaya, eğitim boyutuyla, değerlendirme boyutuyla, bu kesimi iyi anlamaya çalışma boyutuyla yaklaşımları gerekmektedir.

Bunun yanında, Türkiye'nin 5 milyon düzeyinde, uluslararası düzeyde bir yazılı kültürü, ortalama düzeyde kabullenmiş ve yaşamına sindirmiş bir kesimi vardır. Bir de Türkiye'mizin birkaç 10 bin, isterseniz 100 bin diyelim, dünya düzeyinde yarışabilecek insanları vardır. Türkiye'nin aşağı yukarı demografi yapısı budur. Bu belki bir karamsarlık getiriyor; ama iyimserlik getirecek boyutları da vardır. Bu yıl, 36 tane, doktora I. sınıfta öğrencim vardı. Bunların 10 tanesi, dünyanın en üst düzeylerinde yarışabilecek nitelikte insanlardı. Sınıfın yarısı üniversiteye ilk 250'de girmiş gençlerdi. Dolayısıyla bu büyük bir umut. Tıp'a göre, doğan 1000 çocuktan, bir tanesi deha doğuyor. Ne zaman ki Türkiye, her 100 insanından, dünyadaki her konudaki en iyi 100 matematikçiden 3,4'ünü, en iyi 100 fizikçiden 3,4'ünü, en iyi 100 sanatçıdan, 100 müzikçiden, 100 orkestra şefinden, 100 sporcudan, 3,4'ünü çıkarabilirse, o zaman zannediyorum sorunlar önemli oranda çözülmüş olacak. Türkiye'nin nüfus yapısına bakıldığı zaman, bu 61 milyon nüfusunun dağılımında, Marmara bölgemiz yüzde 23,5'lik bir ağırlığı taşıyor. Ardından, Ege bölgemiz yüzde 13,4'lük bir ağırlığı, Akdeniz yüzde 12,4, İç Anadolu yüzde 9,5 ve Güneydoğu Anadolu da yüzde 9,1 lik nüfus payını alıyor bu 61 milyonluk nüfus içinde.

Türk-İslam sentezi bize 10 yıl kaybettirdi...

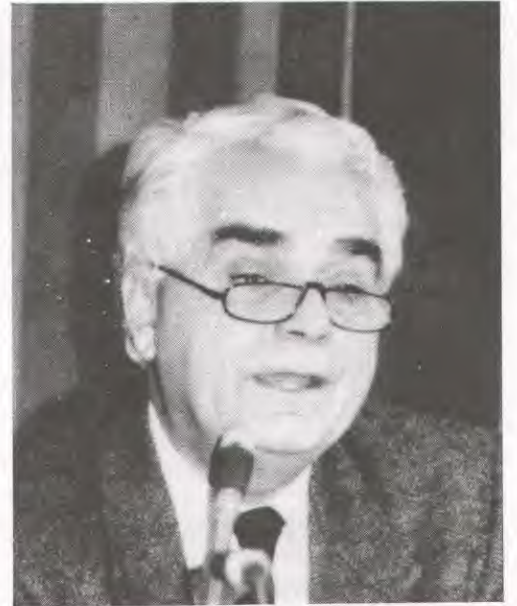
Prof. Dr. Bozkurt GÜVENC

Benden önce konuşan değerli arkadaşlarım göç ve nüfus sorunları üzerinde yeterince durdular. Bana ne kaldı diye düşünüyordum. Kimlik sorunu, bireyin, grupların ve toplumların, kimsiniz, kimlerdensiniz, sorusuna verdikleri cevaplardır. İnsanlar tanımadıklarıyla karşılaştıklarında, yolda, yolculukta, durakta, şöyle sorarlar tanımadıkları kimseye: Kimsin hemşerim? Kimlerdensin? Nerden gelip nereye gidersin? Bu sorunun üçüncüsü göçle ilgilidir. Nerden gelip nereye gidersin? Çünkü o da bir kimlik sorunudur. Türk kimliğiyle ilgili kitabımın sorunsalına şöyle başlıyorum: Biz Türkler Asyalı mıyız, Avrupalı mı? Şaman mı, Müslüman mı, laik mi? Yerleşik köylü müyüz, göçebe Türkmen mi? Fatih'in torunları mı, Ata'nın çocukları mı? İslamın kılıcı mı, Hristiyanlığın cezası mı? Osmanlı'nın yetimi mi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı mı? Fatih miyiz ya da fethedilmişlerden miyiz? Savaşta asker miyiz, barışta sivil miyiz? Ordu muyuz, millet miyiz, **ulus muyuz?** Batılı mıyız, Batının jandarması mıyız? Çağdaş toplum mu? Tarihi bir köprü mü? Doğulu mu Anadolu'lu mu, batılı mı? Böyle gidiyor ve kitap bu soruları yanıtlamaya çalışıyor.

Şimdi, bu tablonun yorumundan çıkan bir sonuç var: Bütün bu sorunların arkasında göç var. Biz bütün göçleri konuştuk, ama Türklerin göçebeliğini konuşmadık. Biz buranın yerlisi miyiz? Tarih kitaplarına bakarsanız, 1000 yıllık tarihimiz **Malazgirt**'le başlıyor. Ondan öncesi? Biz buraya dışardan **geldik**. Biz de göç yaptık. Bir göçbeyiz, göçbeydik, **göç** yaparak buraya geldik. O gün bu gündür yerleşmeye çalışıyoruz. Yani bizim de bir göç sorunumuz var. Bu göç Anadolu'ya gelmekle bitmedi. Önce, işte o göçebeler bir yerlere yerleştiler, gayet yavaş bir süreç içerisinde. Dağdan ovalara indiler, köylere indiler, ondan sonra kentlere geldiler. Ondan büyük kentlere geldiler, hızlarına alamadılar kentleri büyüttüler, şimdi başka bir olay yaşanıyor. Türk toplumu, sayın Güvenen'in işaret ettiği gibi, kırsal, içsel taşradan kıyılara göç ediyor. Türkiye nüfusunun büyük bir bölümü, yarısından fazlası, bugün kıyısız yörelerde yaşıyor. Yani kırsal Türk toplumu kıyısız oluyor. Diyebilirsiniz ki, oluversin ne olur. Kültür tarihi açısından, karada yaşayanlarla, denizde yaşayanlar arasında çok önemli bir fark var. Karada yaşayanlar içe dönük, kıyıda yaşayanlar dışa dönük insanlardır. Dünyaya daha açık insanlardır.

Yani, biz, aslında bütün bu nüfus hareketleri içerisinde, böyle bir dinamigi, böyle bir geçişi de yaşamaktayız. Bunu dünyaya entegre olmak, dünyadaki yerimizi bulmak açısından sağlıklı bir gelişme olarak görüyorum. Ama, her gelişmenin bir bedeli var. Onu da ödeyeceğiz.

Şimdi, bu çeşit soruların yanıtları kültürel, tarihidir. Ben şu ana kadar, hep, tarihi anlattım size. Yani kültür tarihini. Şanssızlığımız şu ki, bu kültür tarihini yaptık, bu tarihi yaptık, ama yeterince konuşmadık. Ergüven'in üzerinde durduğu bir husus vardı. Sözlü kültürün sağlam tarafı, sözlü kültürlerde gelenekler ve görenekler insanlara kim olduğunu söyler. Öyle bir bunalım yoktur. Türkiye'de sürekli olarak oynanan bir müzikal var: Damdaki Kemancı. Orada oyunun kahramanı der ki: "Bizde öyle kimlik sorunu filan yok. Herkes kim olduğunu, kimin kim olduğunu bilir." Çünkü gelenekler söyler insanlara; ama göç olunca, işte bu şey belirsiz hale geliyor. Bu bakımdan değişen, gelişen, kentleşen, endüstrileşen toplumlardaki bu çeşitliliği ve kimsin, kimlerdensin sorusuna verdiğimiz cevaplardaki karmaşayı doğal karşılamamız gerekiyor. Özetle göçler, göçebeler, savaşlar, endüstrileşme ve kentleşmenin yol açtığı nüfus hareketleri insanları bir kimlik sorununa, bir kimlik bunalımına da götürmektedir. İnsanlar bu bunalım içerisinde, kim olduklarını şaşırmakta ve

Her küme, aynı zamanda bir ayrımdır. Birtakım insanları biraraya getirirken öbürlerinden de ayırmaktadır. Tarihçi Braudel, bu konuya baktığı zaman, hem ulus öncesi, hem ulus sonrası dönem için, identitenin bir dil sorunu olduğunu söylüyor. Yani, insanlar tarihte, birleşmeler, uzlaşmalar bile, dil konusunda kimliklerini arıyorlar ve buluyorlar. O bakımdan milli devletler, milli dile önem vermişler ve onu yaşatmaya, yaymaya çalışmışlardır.

aramaya başlamaktadırlar. Çünkü, geride bıraktıkları dönemde, töreler artık yeni durumda, yeni yerlerde, geçerli değildir. Şimdi, bu süreç, Türkiye'de ulusal devletin kurulmasına rastlar. İmparatorluk bitmiş, Türkler bu imparatorluktan kurtulan son millet, öyle diyor Bernard Lewis ve onlar bir milli kimlik arıyorlar. Cumhuriyet diyor ki: "Sen Türksün, ne mutlu Türküm diyene." Ulusal devletin empoze ettiği ve beklediği bu Türklük kimliği tam oturmadan, dünyada başka bir olay yaşanıyor. Ulusal devletler parçalanmaya başlıyor ve uluslar ötesi örgütlenmeye gidiyor. Adeta ulusun modası geçer gibi görünüyor. Böyle durumlarda, yalnız Türkiye'de değil, bütün dünyada insanlar daha önceki köklerini aramaya başlarlar.

Sayın Abadan Unat'ın üzerinde durduğu etnik kimlikler yalnız yabancı ülkelerdeki göçebeler arasında değil, bu ülkede yaşayan vatandaşlarımız arasında da geçerlidir. Çünkü, her küme, aynı zamanda bir ayrımdır. Birtakım insanları biraraya getirirken öbürlerinden de ayırmaktadır. Tarihçi Brodel, bu konuya baktığı zaman, hem ulus öncesi, hem ulus sonrası dönem için, identite'nin bir dil sorunu olduğunu söylüyor. Yani, insanlar tarihte, birleşmeler, uzlaşmalar bile, dil konusunda kimliklerini arıyorlar ve buluyorlar. O bakımdan milli devletler hep milli dile önem vermişlerdir ve onu yaşatmaya yaymaya çalışmışlardır. Tabii, bir milli dilin yanında ikinci bir dilin varlığı da, ikinci bir kimliği gündeme getirir ve düşündürür. Türkiye'nin bir türlü kabullenemediği gerçekte budur. Acaba bu durum milli kimliği azaltıyor mu? Yahut gündemden çıkarıyor mu? Hayır... Milli kimlik hala yürürlüktedir. Özellikle de, bu tür sosyal ve kültürel geçişlerin bir momentumu, bir temposu vardır.

Bu, böyle çok fazla hızlandırılıp, çok fazla frene basılacak bir olay da değil. Bunun yaşanması ve bazı deneyimlerin kazanılması gerekiyor. Bu süreç içerisinde, insanların bir kimlik bunalımı, yani, "ben kimim" sorusuna verecekleri cevapta bir arayış görüyoruz. Bireyler, gruplar, birbi-

rinden farklı cevaplar verdikleri zaman da, bu sefer ulusal devletin koruyucuları telaşa kapılıyorlar. Eyvah bir kimlik bunalımı yaşıyoruz. Bunu yalnız biz yaşamıyoruz, bütün dünya yaşıyor kimlik bunalımını ve daha da yaşayacak. Buna bunalım diyenler var, sorun diyenler var, kriz diyenler var. Tabii, herkes aynı, rivayet muhtelif olsa da cümle'nin maksudu bir. Biçimde bir kimlik sorunumuz var.

Temelde son günlerin olayları, gelişmeleri bir daha hatırlattı. Birisi, dile bağlı bir etnik sorunu, Kürt sorunu adı konmuştur. Biz de tekrarlamaktan kaçmayalım. Sorunun adını koyacaksınız, tanımlayacaksınız, ki çözümünü bulasınız. Sorun yoktur deyip öterseniz hiç bir zaman çömezsiniz. İkincisi, dine bağlı bir şeriat sorunu. Yani, milli kimlik mayası tutmadığına göre, acaba toplum, daha önceki gibi, bir din birliği, din kisvesi altında, din kimliğinde toplanabilir mi? 1980'lerden sonra ülkemizde yaşadığımız Türk-İslam sentezi bu felsefeyle, bu inançla ortaya çıkmıştır. Yani böyle bir kimlik krizi yaşanmaktadır.

Biz Türkler, eğer İslamı bir tür birleştirebilirsek, bütünleştirebilirsek sorun çözülecektir gibi. Tabii Türk, bir halkın, bir kültürün adı. İslam ise, bir medeniyetin veya bir dinin adı. Yani bir dinle, bir devletle, bir milleti nasıl karıştırırsınız. Veya bir dinle bir kültürü nasıl karıştırırsınız. Hadi bunun dahi mümkün olduğunu düşünelim. Türk İslam sentezinin tahlilini yaptığımızda, bu baştaki Türk'ün, bir yanıltıcı sıfat olduğu ortaya çıktı. Çünkü o Türk'ü kaldırdığımızda, altında bütün İslam ideolojisi var. Türk-İslam sentezcilerine göre, kültürün değişmeyen bir özü vardır. Ve bu öz, sonunda baklayı çıkardılar ağızlarından, dindir, yani İslamdır. O da olsun, diyebilirsiniz. Dünyada, dini kimlikle, milli kimliği birleştirmiş toplumlar da vardır. Fakat sıkıntımız şurda ki değerli arkadaşlarım, İslam, dinle insan arasında bir ikinci kimliği kabul etmiyor. Yani ulusal bir varlığı kabul etmiyor. Din vardır, bir de insan vardır. Bunun arasında bir ulus varlığı, bir ulus bilinci sokulamaz. Böyle olunca, tabii, Türk-İslam sentezi sadece bize 8-10 yıl kaybettiren bir deneme oldu. Bunu yaşadık ve bunun sonuçlarını da yaşamaya devam ediyoruz. Bu, şimdi biraz daha açığa vuruldu düpedüz. Türkiye Cumhuriyeti'nden, özellikle laik Türkiye Cumhuriyeti'nden vazgeçelim ve İslam kimliğimize dönelim deniliyor. Nasıl diyorlar, biz insanların yaptığı yasalara değil, tanrının yasalarına bağlıyız. Bu sorunlar, kimlik sorunları. Tabii, bunların büyük bir kısmının, göçle göçebelerle, göçmenlikle ilgisini arkadaşlarım vurguladığı için, ben üzerinde durmayacağım.

İnsan, tek kimlikli bir varlık değil. Eminim hamın arkadaşlarımın çantasında, erkeklerin portföyünde bir sürü kimlik var. Banka kimliği, üniversite kimliği, kurum kimliği, meslek kimliği, dernek kimliği v.s. Bu bireysel kimliklerdir. Benim gibi Fenerbahçeli olanlar taşınasalar bile, o kimlik taşınabilir. Kimse ona karışmaz. O da bizim kişisel tercihimizdir. Ama ulusa geldiğimiz zaman, bir ulus varlığı haline geldiğimiz zaman, o ulus bizden belli bir kimlik bekliyor. Ama bir dini kimliğimiz de olabilir. Laik devlet bunu da kabul etmiştir. Yani, insan, birden çok kimliğe sahip olabilir. Sorunuz kendinize, ben kimim, diye. Ben bir

erkeğim, babayım, hocayım, emekliyim, panelistim. Yani bir sürü kimlik çıkabilir. Bunlar birbiriyle çelişik de olabilir, bağdaşıktaki olabilir. Eğitimli insan olmak demek, bu kimlik hiyerarşisini kabul edebilmek demek. Yani, ille bunun teke indirgenmesi, bir dünya görüşüdür; ama sosyal ve kültürel realite belki teklikte değil, diyalektiktir, çelişiklerdedir veya bunun yol açtığı bir çeşitlilik veya çoğulculuktur. Denge oradadır. Bize en monolitik olarak gösterilmiş olan kültürel kurumlar ve değerler dahi, o kadar da

monolitik ve tek değil. Onun içerisinde mezhepler var, okullar var, akımlar var, yorumlar var ve var, var, var. Ancak, öyle olabildiği zaman, kurumlar kültürel varlıklar sürekli olabiliyor. Teke indirdiğiniz zaman, dışlarsınız ve küçülürsünüz. İnsanı kucaklayabilmek için, çoğulculuktan başka yol yok gibi gözüküyor. Özetle, sorunun bir başka çözümü, bu çeşitliliği birarada tutabilmektir. Biz, birarada tutamayışımızın, yenilgilerimizin propagandasını, yayını çok fazla yaptık.

Sorular ve katkılar

Ufuk Uras- Teşekkür ediyorum. Efendim, koyduğumuz başlık, büyük ölçüde, sorunları göçenler üzerinde yoğunlaştırıyor. Aslında, bu sürece tepki olarak yerleşiklerin yaşadığı kimlik krizi de ilginç olabilir ve pek fazla değinilmemiş gibi. Son seçimlere baktığımızda, merkez dışı güçler seçimi kazandığında merkez güçlere tekabül eden yerleşiklerin büyük bir histeri krizi içerisine girdiğini gördük. Dolayısıyla yerleşiklerin bu süreçte yaşadığı kriz konusundaki kanaatlerinizi öğrenmek istiyorum.

Ahmet Samsunlu- İstanbul Teknik Üniversitesi. Tahmin ediyorum, sorum diğer iki hocamızı da ilgilendiriyor. Efendim, ben uzun yıllar yurt dışında yaşadım. Birinci kuşak Türklerin Almanya'ya gelişini yaşadım. Zaman geçtikçe, üçüncü kuşağın durumunu da görüyorum. Kısa bir süre de Amerika'da bulundum. Mukayese yaptığım vakit, bir Ermeni toplumunun, Rum toplumunun, Musevi toplumunun, göbekler değişse dahi, toplumla ilişkilerini kaybetmediklerini ve milli kimliklerini koruduklarını görüyoruz. Fakat, mesela bizim üçüncü göbekte, bunu daha az görüyorum. Buraya bağlantısını, Türkiye'ye bağlantısını, Türk toplumuna bağlantısını, hatta yerine göre, belli gruplar dışında, dini bağlantısını da kaybettiğini görüyoruz. Acaba bu Rumlar'da, Ermeniler'de ve Museviler'deki başarıyı biz neden sağlayamadık? Ne yaparsak, bizde de, asırlar geçse dahi, ismi değişse dahi, orada yaşadığı müddetçe, buraya ve bu kökene bağlı sağla-

yabiliriz. Öncelikle hocama ve diğer hocalarıma soruyorum.

Nevzat Çatak- Sayın başkan, bana söz hakkı verdiğiniz için teşekkür ederim. Şimdi arkadaşlar, bu göç olgusu anlatılırken, kimlik arayışına değinilirken, bir nokta gözardı edildi. Ben, bir an önce, ona açıklık getireyim. İnsanların kümeler oluşmaya başlamasının belli bir evresinden sonra, yaşam şartlarının onu zorlamasından dolayı göç dediğimiz olgu ortaya gelmiştir. Bu göçü zorlayan temel etken zordur. Yani tüm göçlerin temelinde şiddet vardır. Bu, panelist sayın hocalarımın gözardı ettiği bir konudur. Gerek bölgesel göçler, gerek toplumsal göçler, gerek iç göç, gerek dış göç, bunların hepsinin temelinde şiddet vardır. Buna çözüm nedir? Şiddetin eritilmesi nasıl olmalıdır? Göçü nasıl ortadan kaldıracacağız? Nasıl ortadan kaldırılmalı? Analizlerden ben böyle birşey çıkaramadım.

Aslı Yüksel- İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Ekonometri bölümünde okuyorum ve ekonometri kulübünün 93 temsilcisiyim. Kıyılara göç olması her zaman için yaşanan bir konudur ve bu hiçbir zaman için gözardı edilmez. Ama, bunun gerçek nedeni sanayinin ve ticaretin tarımın önüne geçmesidir ve bu konuda hiçbirşey de yapılmaz. Eğer bu şekilde tarımın yenilmesi söz konusuysa ve tarıma ya da kırsal kesime destek verme yoluna gidilmezse, bu insanların sorunları bulunmuşken, çözümü bilindiği halde, uygulanmı-

yorsa, o insanları nasıl göçle suçlayabiliriz. Yani, onları Almanya'da gördüğümüz zaman, bizi yanlış temsil ediyorlar diye devamlı söylüyoruz, ama hakkımız var mıdır buna? Onlara gerekli imkan verilmiyor.

Cemil Oktay- Cemil Oktay, İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesiyim. Çok büyük yanlışlar telaffuz edildiği için tahrik oldum. Bunun için sayın başkandan izin istedim. Habsburgların varlığının Türk düşmanı olduğu doğru değil. Doğu'da Türklerle, Batı'da başkalarıyla. Bu bir. İkinci Batının, İslam düşmanı olduğu tezi, fevkalade yanlış bir tezdır. Bütün 14. yüzyıldan itibaren baktığınız zaman, zaman zaman aralarında alyansların oluştuğunu, zaman zaman kavgaların olduğunu görürsünüz. Tunus beyi Murat Hasan, Papayla anlaştığı zaman ne olmuş oluyor? Ya da, Beyazıt'la Papalar anlaştığı zaman ne olmuş oluyor? Bu şekilde tarihe bakmak doğru değil ve üçüncüsü, en önemlisi benim için, Anadolu'da kent yoktu İstanbul'dan başka demek Anadolu'nun kent tarihi hakkında son derece bilgisiz olmak demektir. Teşekkür ederim.

Mehmet Özçelik- Göçerim. Üç sorum var. Birinci sorum: Kırsal nüfusu sözlü kültürden yazılı kültüre geçirebilir isek göçü engelleyebilir miyiz? Bu nasıl olabilir? Örneğin Köy Enstitüleri modeli, çağdaş düzenlemeyle yeniden düşünülebilir mi? İkinci: Sayın Baykal açış konuşmasında Türkiye'den dışarıya göç olmadığını söylediler. Oysa

azınlıkların yoğun bir şekilde göç ettiğini ben düşünüyorum. Bu konuda görüş bildirebilir misiniz? Türkiye'nin sadece göç kabul eden bir ülke olduğunu, özellikle Bulgaristan'dan, dış devletlerden yoğun olarak göç kabul ettiğini, ama ülkemizden dışarıya dinsel ve etnik nedenlerle göç olmadığını söylediler. Ben azınlıkların dışarıya göçünün nasıl yorumlanabileceğini sormak istedim. Üçüncü sorum: Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması sonrasında Türkiye sınırları dışında kalan insanların ülkemize kabul edilmesi, göçer kabul etmek midir? Teşekkür ediyorum.

Nilüfer Narlı- Marmara Üniversitesi öğretim üyesi. Ben sorumu sayın hocamız Nermin Abadan Unat hanıma sormak istiyorum. Kendisi 3. boyutta inceledi ve etnik- politikten bahsettiler ve bu konuyla ilgili kamu politikalarından bahsettiler. Acaba bu kamu politikaları hakkında biraz bize bilgi verirler mi? Yani nasıl bir kamu politikası izlemeli, şu andaki hükümet veya gelecek hükümetler? İkincisi, Bozkurt Güvenç hocamız bir ulusal kimlik tutmadı endişesinden bahsetti. Kendisine soramadım bu soruyu, fakat yine hocamız cevaplayabilir. Acaba, ulusal kimlik tutmadı endişesi Türkiye'de ne ölçüde vurgulanıyor ve bu endişe önümüzde ne gibi siyasi sonuçlara yol açabilir? Acaba bu endişe iktidar çevrelerinde de benimsendi veya önemli üzerinde duruluyor mu? Teşekkür ederim.

Mehmet Hüseyin Bilgin: İktisat Fakültesi 4. sınıf öğrencisiyim. Sahaki oturumda da söylenildiği gibi, göçün genel olarak 3 tane nedeni var. Etnik nedenden dolayı yapılan göç, ekonomik nedenden dolayı yapılan göç ve dinsel nedenden dolayı yapılan göç. Bence bunların arasında, bu 3 nedenin içinde, Türkiye açısından, yani iç göç açısından en önemli neden ekonomik neden. Göçün 1. nedeni bölgeler arasındaki az gelişmişlik farkı. Yani ekonomik nedenler. Bunun sonucunda insanlar göç ediyor ve iktisat politikasının doğal sonucu olarak da, nüfusun çok olduğu yerlere yatırım yapılıyor. Bugün, İstanbul'un 50 trilyonluk bütçesinin olduğu söyleniyor. 10 milyon insan var. Bölgeler arasındaki dengesizlik göçün hem nedeni hem sonucudur aslında. Sayın başkan da dahil olmak üzere tüm panelistler cevap verebilirler. Bu konuda yaptıkları bir araştırma var mı ve bu sorun nasıl çözülebilir? Yani bölgeler arasındaki dengesizliğin, göçün hem nedeni hem de sonucu olduğu noktasında bu nereye kadar gidecek, nasıl çözümlenebilir? Teşekkür ederim.

Aydın Özü- İktisat Fakültesi mezunuyum. Öncelikle soru soracağım, yorum yapmayacağım, yorum rica edeceğim. Sayın Orhan Hocam şunu öğrenmek istiyorum. Demokratik hadiselerin çok önemli olduğunu özellikle vurguladınız. Bunun gerçekten öyle olduğunu tahmin ederek şu soruyu sormak istiyorum. Bir

örneğiniz vardı. Özellikle Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan yüksek doğum oranlarının, insanların kayıklarla Avrupa'ya göçe neden olabileceğini vurguladınız. Bu yüksek doğurganlığın yarattığı bir göç ifadesiydi tabii ki. Hadiseye şu şekilde makro bakmak acaba doğru olabilir mi? Batı Avrupa ülkelerinde doğurganlık oranının düşük olması nedeniyle, yaşanan bir nüfus var. İlk göçleri kabul etmeye başladıkları dönemde, yaşanan nüfusun yaşlanma nedeni savaşıldı belki, ama şu anda doğurganlık oranının düşük olması diye söyleniyor zannediyorum. Uzun dönemde bu doğurganlık oranının düşük olması ve yaşanan Batılı nüfusun bir göç kabul etmesi söz konusu olacak mı? Çok hayali bir örnek de ben vereceğim. Kayıklarla gelen insanları mitralyözle geri çevirmek yerine, belki Fransa, Air France uçağını gönderip oradan işçi talep edecek. Eğer benim söylediklerimin mümkün ise, buna şimdiden birtakım önlemler almak gerekebilir. Kalifiye insanların yetiştirilmesi v.s. gibi. Biraz açıklık getirirseniz sevinirim. Teşekkür ederim.

Aygören Dirim- Türkiye Yayıncılar Birliği'nden. Efendim, kentte yaşayanı kentli saymadığımıza göre, kentinin çok kısa bir tanımını rica ediyorum. Bir de, 61 milyonluk Türkiye'de, yeni çıkan üç bin kitabı dahi satamıyorsak nasıl kentli yapabileceğiz? Kent kültürünü nasıl oluşturabileceğiz?

Son sözler

Bozkurt GÜVENÇ

Son sözü söylemekten hep kaçıyorum. Hep başıma geliyor. Efendim, dernek başkanı arkadaşımızın sorusu, yerleşik güçlerin, yani kentlilerin marjinal kesime, yani göçebelere veya kente göçenlere tepkisi nasıl yorumlanabilir? Sayın İstatistik Enstitüsü Başkanı arkadaşım kentleşme oranlarını verdi.

Türkiye'de yüzde 60'ın üzerinde kent, yüzde 38 gibi köylü, kırsal nüfus var. Bu antropolojik ve

kültürel alanda bir kent-kır ayrımı değildir. Fonksiyonel açıdan ayrım, toprakta çalışanlar ve toprak dışında çalışanlar, endüstri ve hizmetler sektöründe çalışanların ayrımıdır. Türkiye'deki istatistikler yüksektir, çünkü bizdeki kriter ileridir. Belediye kurulmuş olan her yer kent sayılmaktadır. Ama, bunun ekonomisine, teknolojisine bakarsanız bir tarımsal yerleşmedir. Sandığımız kadar da kentli değiliz, böyle bir toplumda hızlı bir

kentleşme, büyük kentleşme, metropoller oluştu. Fakat bunlar kentleşemediler. Yani kente gelip yaşamak başka bir olay, kentleşmek başka bir olay. Bunun üzerinde duruldu, kent kültürü, medeniyetin kültürü, yarının kültürü, işbölümünün kültürü, birbirine benzemeyenlerin, çeşitliliğin kültürü. Oysa kır kültürü, kent kültürü biraz daha mekaniktir. Birbirine benzeyen insanların bir dayanışmasıdır. O yüzden uzun ömürlü olmuştur. Mesele, kente yaşayanların kentleşmesidir. Ama, siz, bunları kentin dışına iterseniz, bunların konut sorununu, topluma entegrasyonunu, asimilasyonunu, Almanya'daki göçmen Türkler kadar düşünmezseniz, ne yapıyorlar, kendi sorunlarını kendileri çözüyorlar. Burada bir ayrışım var. Bunlar rastgele dağılmıyorlar. Belli kümeler halinde ayrışıyorlar. Kars'lılar, Sivas'lılar, Karadeniz'liler filan veya bunların birbiriyle uyuşanları var, uyuşmayanları var. Yani biz şimdi kentli olarak ve de yazılı kültürün temsilcileri, sözcüleri olarak, bu tehlikeyi çok uzaktan görüyorduk. Ama, birden bire bu dini tepkinin büyük kentlerde ortaya çıkıp kendisini kanıtlaması hepimizi şaşırttı. Burada tabii siyasi bir iki gelişmeye değinmek lazım. 27 Mayıs Türkiye'de köylüyü depolitize etti. 12 Eylül, çok bilinçli olarak kentliyi depolitize etti ve siyaset sahnesini büyük çoğunlukla kasabanın dünya görüşüne bıraktı. Bugün parlamentoya bakarsanız, partiler arasında çok büyük bir fark olmadığını da göreceksiniz. O benzerlik, ideolojik şeyleri dahi ortadan kaldırıyor. Yani programdaki farkları ortadan kaldırıyor. Böyle bir durumda, biz, tepkiyi kime gösteriyoruz? Çarpık kentleşmeye gösteriyoruz. Aslında o bizim içimize kadar geldi. Çok kısaca söz ettim. Kentlilerde bir kimlik bunalımı var mı? Var tabii.

Şimdi, bakın Avrupa'da kent, **state'dir, devlettir**. Onun 100 yıllık, 1000 yıllık bir geleneği var. Anadolu'da böyle bir kent yok. Anadolu'da bir tek kent vardı: İstanbul, o da kent olmaktan çıkıyor. Gerisi hep kasabadır, pazar yeridir. 600 tane kasabamızın 180 tanesi pazar adını taşıyor. Pazardan geliyor, pazara gidiyor. Pazarların biraz daha büyümüşü, büyük kent yok, kent geleneği yok.

Batılı kimdir? Kim olduklarını söylemiyorlar, ama ki-

27 Mayıs Türkiye'de köylüyü depolitize etti. 12 Eylül, çok bilinçli olarak kentliyi depolitize etti ve siyaset sahnesini büyük çoğunlukla kasabanın dünya görüşüne bıraktı. Bugün parlamentoya bakarsanız, partiler arasında çok büyük bir fark olmadığını da göreceksiniz. O benzerlik, ideolojik şeyleri dahi ortadan kaldırıyor. Yani programdaki farkları ortadan kaldırıyor.

me karşı olduklarını söylüyorlar. Yakın zamana kadar, komünizme karşıydılar, şimdi hatırladılar biz, İslama karşıyız, diyorlar. Orada birleşebiliyor Batılılar. Yani, böyle bir şanssızlığımız var. Bizi benimsemeleri mümkün değil. Bizi eritmek zorundalar veya göndermek zorundalar.

Efendim, önce eleştirilere teşekkür edeyim. Ben Habsburgların yorumunu yapan bir tarihçinin temel görüşünü dile getirdim. Ben tarihçi değilim. Tarihsel yanlış yapabilirim. Kitabımın önsözünde dedim ki, buradaki yanlışlarımı bana bildirirseniz şükran kalırım. Beni düzeltin ki, bu yanlışları düzelteyim. Anadolu'da kent yok derken, bizim Anadolu saymadığımız kıyıları dikkate almıyorum. Anadolu dediğimiz zaman biz başka varlığı düşünüyoruz. Tabii ki klasik dönemde, Anadolu'yu Anadolu yapan, hatta dünya medeniyetini yaratan küçük kentler, sahil kentleri vardı. Ama, işte bunu benimsediğimiz zaman, bizim başka dünya görüşünü de benimsememiz gerekiyor. Arzettim efendim. Eleştirilerine de hocamın teşekkür ediyorum. Lütfen, yazarlarsa, emin olun ki ciddiyetle dikkate alacağım. Saygılar efendim.

**Prof. Dr. Nermin Abadan
UNAT**

Efendim ben soruların bütününe bakarak, bazı cevaplar vermek istiyorum. Zannedersem birinci sunuşumda yeteri kadar altını çizemediğim nokta şu: İç göç, dış göç aynı zamanda uluslararası ilişkilerin, yani uluslararası politikanın yeni bir ögesi. Göçlerin manipülasyonu, demografik olguların uluslararası platformlarda kullanımı. Bunu vurgulamak istedim. Bu ilişki asimetrik. Yani bakışsızdı. Çünkü güçlü tarafından belirleniyor, güçlü taraf gündemi yaratıyor. Eğer araştırmalara bakacak olursanız, sosyal bilimler araştırmalarında etnisitik kavramıyla ilgili olarak yapılan araştırmalar mesela, Amerika'da 1980'li yılların başından itibaren fonlarla desteklenmiştir. Kimlik bunalımı kelimesi ortaya çıkmadan

evvel, önce etnik gruplar üzerinde yoğun araştırmalar yaptırılmış sonra bu konu gündeme getirilmiştir. Niçin gündeme getirilmiştir. Şunun için gündeme getirilmiştir. Ekonomide benden çok daha bilgili kişiler, dünya çapında teknolojik yeniliklerle birlikte yapılan rasyonelleşme, insan gücüne olan ihtiyacı azaltmıştır, buna mukabil yetenekli ve üst bilgili elemanlara ihtiyacı arttırmıştır. Dolayısıyla iş gücünün sayısında bir azalma, iş gücünün beceri ve bilgi düzeyinde bir artış gerekmiştir. Buna ek olarak bir küreselleşme olayıyla karşı karşıyayız. Bu küreselleşme olayı çok uluslu şirketlerin kurmuş oldukları yeni dünya düzenine dayanıyor. Apolitiktir, ekonomiktir. Alınan bütün kararlar, kapalı kapıların

arkasındaki bilançolarda görülmektedir. Yatırımların nerde yapılacağı, hangi bölgelerin kalkındırılacağı vs. Küreselleşme sürecinin altında, politik bakımdan büyük birimlerin oluşturulmasına gayret ediliyor, ki bu da bölgeselleşme politikasıdır ve ondan sonra ulusal kimliği eritip, onun yerine daha küçük birimlere gitmek, ki o daha küçük birimler gelişmişlik derecesine göre, federal yapı içinde federal devletler olabilir veya daha aşağı gittiğimiz zaman, kümeler, cemaatler olabilir.

Sayın Ahmet Beyefendi sordular. Niçin değişik cemaatler kimliklerini koruyabiliyor da, bizimkiler koruyamıyor? Herşeyden evvel bu saydıkları cemaatler, ruhbana dayalı ve içinde fazla bir kutuplaşma olmayan dini örgütlerdir. Mesela Ortodoks kilisesiyle ilgili büyük bir kutuplaşma yok, bir ikilik, üçlük, dörtlük yok. Buna mukabil, eğer aynı örneği alacak olursak, tabii Türkiye'den dış ülkelere gitmiş olan kişiler değişik mezhepler, değişik okullar ve tarikatlara bağlıdırlar ve bu açıdan belirli bir gözetim ve yönlendirme yapmak mümkün değil. Eğer Süleymancı tarikata mensupsanız, yapılan telkin, kurandan başka hiçbirşey okumayın, çocuklarınızı okula göndermek zorunda iseniz de, çocuklarınıza öğretmeni dinlememeyi telkin ediniz şeklindedir. Buna mukabil, çok daha sofistike olan, diyelim Nurculuk'a

mensup olan kişi, böyle bir düşünceyi benimsemeyecektir. Dolayısıyla etnik kökene dayalı ve dinsel mensubiyete dayalı değişik kimlikler üretilmektedir. Bunların hepsi Türkiye ile olan ilişkiyi zayıflatmaktadır. Ayrıca Türkiye ile olan beraberliği çözmeye, tabii ki çok önemlidir. Eğer Yugoslavya'daki siyasal çatışmaya müdahale edilmiyorsa, fakat sürekli olarak, Türkiye'nin güneyindeki çatışmaya siyasal çözüm getirilmek için baskı yapılıyorsa, bunun nedenlerini herşeyden evvel petrol yataklarının bulunduğu bölgelere göre aramak gerekiyor. Eğer doğruysa, Karadeniz'de henüz açılmamış, denizsuyu altında, petrol kuyuları vardır. O zaman Türkiye üzerindeki baskıların ilerde çok daha yoğunlaşacağı ve ulusal kimlik meselesinin çok daha fazla sorgulanacağı açıktır.

Etnik politikaya karşı nasıl kamu politikalar gütmek gerekiyor? Herşeyden evvel benim görüşüme göre, etnik kutuplaşmayı önleyen siyasal formüle doyurucu bir bakış getirmek gerekiyor. O belki gerilimi bir ölçüde düşürebilir. Dinsel kutuplaşmaya gelince, dinsel kutuplaşmada tavizli bir yola gitmek, buna mukabil etnik kutuplaşmada sert bir politika gütmek Türkiye'deki siyasal gerginlikleri ve buna bağlı olarak kimlik bunalımlarını azaltmayacak, arttıracak. Teşekkür ederim.

Orhan GÜVENEN

Değerli hocamız Prof. Samsunlu'nun sorusunu, zannediyorum hocalarımız cevaplandırdılar. Eğer lütfederlerse, daha sonra belki devam etmek mümkün. Ayrıca ben kendilerinden çok şey öğrendim. Bir arkadaşımız, göç şiddetten kaynaklanır dedi. Konunun bu anlamda uzmanı değilim. Değişik tanımlamalar yapıldı, göçün temelinde, ekonomik gerekçeler, etnik gerekçeler, dinsel gerekçeler olduğu söylendi. Bir de, insanın başka yaşam biçimleri arama hasretleri vardır. Mutlaka her göçün ardında şiddet yoktur. Ben Erzurum'da doğdum. Erzurum'da inşaat sadece dört ay yapılır. Yani Erzurum'un insanı, inşaat yapabilmek için dört ayla sınırlıdır. Aynı zamanda da sekiz ya da dokuz ay ısınmak durumundadır. Demek ki, Erzurum'da insan inşaat yapınca, çok daha yüksek maliyetlerle yapmak durumundadır. Ayrıca, bu yatırım karşılığında alacağı gelir İstanbul, Ankara ya da Antalya'ya kıyasla çok daha azdır. Buna karşılık, çok daha yüksek maliyetle şirketinin veya işinin veya hayatının idamesini sağlaması mümkündür. Dolayısıyla her zaman bu, bir şiddet gerekçesi değildir. O bakımdan olaya zannediyorum bir de farklı insanın boyutuyla bakmak lazım. Asistanlığım sırasında Doğu Anadolu'da 95 köye anket için gitmiştim ve bu 95 köyden 5 tanesi etnik kökenliydi ve bu köylere bakıldığı zaman, sıralamada en yüksek gelir grubuna sahip ilk dört köy, kürt köylerimizdi ve

en iyi öğrenim görmüş 5 köy kürt köylerimizdi. Bunu saygıyla söylüyorum, 1969 yılında. Demek ki her zaman herşeyin ardında mutlaka şiddet ve ekonomik çarpıklık olduğunu aramak yanlıştır. Ekonomik çarpıklık olduğu da doğrudur, şiddet olduğu da doğrudur. Ama, başka gerçekler de vardır.

İkinci olgu: Sözlü kültürden, yazılı kültüre geçişi sağlayabilirsek göçü durdurabilir miyiz? Takdir edeceğimiz gibi, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte mekan olgusu önemli bir olgu. İnsanlara o eğitimi verebilmek lazım, o mekanlarda bulundurmak lazım, o yaşam biçimlerinde olmak lazım. Bunu derken biri önemlidir, öbürü daha az önemlidir anlamında söylemiyorum. Dolayısıyla kolay bir olgu değil. Köy Enstitülerini söylediler. Tekrar ediyorum beni bağışlayın, mütevazı bir bilim insanı olarak, fazla bilmediğim konularda konuşmak adetine sahip değilim, ama sezgiyle, sade bir vatandaş olarak bildiğim kadarıyla Köy Enstitüleri önemli katma değer getirmiş bir olguydu zamanında bu topluma.

Bazı karar alıcılara göre, Türkiye'nin batısında iklim koşulları iyidir. Sermaye birikimi iyidir. Dolayısıyla varsin, doğudan gelen insanlarımız da gelsinler batıya yerleşsinler, dolayısıyla bu meselede hallolur. Bunu ben çok üst düzeydeki insanlardan da duydum. Karar alıcılardan. Olmaz böyle şey. 781.000 km2'nin kendine göre

bir mantığı, jeostratejisi, sosyal, kültürel, estetik bir dengesi vardır. İnsanlara bulundukları mekanda kendi üretimleriyle yaşayabilecek ortamlar getirmeleri gerekir. Projeler üretmek gerekir. Zordur bunlar, ama mümkündür. Finlandiya'nın kuç uçmaz, kervan geçmez bölgelerinde insanlar, o karda, kışta, buzda bazı şeyleri götürebiliyorlar.

Şimdi diğer bir soru efendim. Bölgeler arası dengesizlikten kaynaklanıyor bu göç. Evet, bu da açıklayıcı değişkenlerden biridir, bölgeler arası dengesizlikten kaynaklanır, ama, yalnız o değildir, başka gerekçeler de vardır. Bunun, değişkenlerden biri olduğunu kabul ediyorum. Diğer bir soru, Sayın Özçelik'in sormuş olduğu soru: En yoğun göç, kentsel alandan gelen, demin arzetmiştim. Soru soran arkadaş için bir daha arz edeyim. İstanbul'un 1990'a göre, 85-90 arası aldığı göç, toplam göçün % 24,49'u, Ankara 8,3'ini, İzmir 6,8'ini, Bursa 3,48'ini, Kocaeli 3,38'ini, İçel 3,24'ini, Adana 3,06'ini, Antalya 3,04'ini almaktadır. Şunu belirtmiştim, bu sekiz ilden gelen göç, toplam Türkiye'deki göçün yüzde 56'sını karşılamaktadır.

Sayın Tuncer Duman, değer bunalımı var dedi, hümanist değerler dedi, v.s. Türkiye'nin en az 200 yıllık bir düşünce kültür dalgalanması vardır. 200 yılı aşan bir zamandan beri, bu toprağın insanları, kendilerini, bu 5,6 milyarlık planette belirleyememekte, biz neyiz, nerenin insanıyız, nereden geliyoruz. Aslında çok önemli birikimi olan bir toplum, çok önemli sözlü kültürü olan bir toplum, geçmişi olan bir toplum, potansiyeli olan bir toplum, birikimi olan bir toplum, fakat, burada bir kendimizi belirleyememe olgusu var, bir kopukluklar olgusu var. Zannediyorum Türkiye, Türkiye'nin okumuş, yazmışıyla, 61 milyon insanıyla, yeniden bu olgular üzerine düşünmeli, 5,6 milyar insanla birlikte ve onlara hangi zenginliklerimizi, hangi üretimlerimizi ve değerlerimizi götürebileceğimizi ve onlardan neler alabileceğimizi düşünmeliyiz. Ama, bunun birinci koşulu, dünyayı veri olarak almaktır. Başta arzettim. Dünya 5,6 milyar nüfus, biz 5,6 milyar nüfusa, tek başımıza şöyle ya da böyle olacak durumda değiliz.

Bizler, daha çok, saatlerce, kahve sohbetinde afaki konuşmalara açığız. Zannediyorum, gittikçe analitik düşünceye önem vermemiz lazım. "Nereden geliyoruz" un araştırmasını yapmamız lazım. Çünkü, insanlar da toplumlar da, kimya olguları gibidir. İki molekül hidrojen, bir molekül oksijenle su yaparsınız. Belirli katalizör gereklidir. Önce hangi moleküllerimizin olduğunu bilmemiz lazım. Mevcut zaman içinde neler yapılacağını bilmemiz lazım. Dünyanın gidişini, gelecek on, yirmi, otuz, kırk yılda neler olacağını şimdiden algılamamız lazım.

Genç bir arkadaşımız, sayın Aydın bey sordu galiba. Kuzey Afrika'dan kayıklarla geçme olgusu v.s. Oysa nüfus yaşıyor, Batı'da ne olacak, aslında ihtiyaç olmayacak mı? Sayın başkanımız da yorumlar getirdiler. Doğrudur, olabilir. Yalnız şu olgular da vardır, Bugün,

Türkiye'nin batısında iklim koşulları iyidir. Sermaye birikimi iyidir. Dolayısıyla varsın, doğudan gelen insanların da gelsinler batıya yerleşsinler, dolayısıyla bu meselede halledir. Bunu ben çok üst düzeydeki insanlardan da duydum. Karar alıcılardan. Olmaz böyle şey. 781.000 km2 nin kendine göre bir mantığı, jeostratejisi, sosyal, kültürel, estetik bir dengesi vardır. İnsanlara bulundukları mekanda kendi üretimleriyle yaşayabilecek ortamlar getirmeleri gerekir.

25 kişiden fazla çalıştıran firmalara baktığımız zaman, verimliliğin arttığını, istihdamın düştüğünü görürsünüz. Çünkü, sürekli otomasyona gidiyorlar. Aynı şeyi Batı çok fazlasıyla yapıyor. Bugün, Japonya'da normal klasik bir üretim sürecinde, birkaç bin insanın çalıştığı çelik fabrikasını, sadece, altıyla on kişi arasındaki insanlar, robotlarla ve bilgisayarlarla çok daha etkin ve verimli ve çok daha ucuza işletiyorlar. Dolayısıyla, ister istemez bilgi çağı bunları getirecektir. İstihdam olan olgu çok daha azalacaktır. Dolayısıyla çok farklı bir yaşama sürecine geçilecektir. İnsanlar kendi evlerinden, kendi mekanlarından, kendi bilgisayarlarıyla, modemleriyle, bürolarına bağlanacaklardır, dünyaya bağlanacaklardır. Dolayısıyla her şey insanla başlıyor, insanla bitiyor. İnsanın niteliğini yüceltmemiz lazım. Barışçı, insancıl, 5,6 milyar insanı kucaklayan, boyutu getirmek lazım, bunun eğitimi getirmek lazım. Zannediyorum, bir Türkiye optimali çıkarttığımız zaman, Türkiye optimalinin temelinde üç vektörü vardır. Ekonomik değişkenleri kapsayan vektör, jeostratejik değişkenleri kapsayan vektör, bilim, kültür, tarih, eğitim, uygarlık değişkenlerini kapsayan vektör. Genellikle, karar alma sistemleri bunlardan biriyle ilgilenir. Birinin gazına basar. Yalnız ekonomiyle sorun çözülmez, ekonomi önemli bir olduğudur. Yalnız ekonomi üzerine giderseniz, öbür olguları ıskalarsanız ve bir süre sonra orta uzun vadede çok yüksek maliyetler getirir size. Ekonomi daha çok, kısa vadede cevaplayan olgular getirir. Küçümsemek için söylemiyorum, çok önemlidir, ama, bütün bu üçlü vektör sisteminin bir uyum içinde ve dünya olgularını çok iyi bilerek ve dünyadaki paylarının ne olup, olmadığını, on, yirmi, otuz yıl içinde ne etkiler yapacağını çok iyi belirleyerek çalışması gerekmektedir.

Oturum Başkanı:

Ali Zafer TACIROĞLU

Açılış:

Süleyman DEMİREL

Tebliğ:

Alexander COCKBURN*

Panelistler:

Dr. Melih BAŞ

Türksen Başer KAFAOĞLU

Prof. Dr. Zafer ÜSKÜL

Prof. Dr. Tolga YARMAN

Başkan- Değerli konuklar, öğleden evvel oturumunun biraz gecikmesi dolayısıyla öğleden sonra oturumumuzda birkaç dakika gecikmeyle açıyorum. Bugünkü toplantımızın kapanış bölümünde sayın Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel şeref verecekler. Saat 17.00'de burada olacaklarını bildirdiler. Şu anda saatimiz 3. İki saat içinde, toplantımızı tamamlamaya çalışacağız.

Çevre sorunları, dünyada son 20 yıldır yoğun bir şekilde konuşulmaya başlanmış bir konu olmakla beraber, bu konuda geç kalmamanın gerektiğini herkes hissediyor ve farkediyor. Çok değerli konuşmacılar bu konuda açıklamalarda bulunacaklar. Kendilerini zevkle dinleyeceğim. Toplantı gündemine bu konuyu alan İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti Başkanı ve Yönetimi'ni de kutluyorum. Gerçekten bir camianın mensubu olmak insana bütün hayatı boyunca bir zevk vermelidir. Bunu, okuyanlardan başlayarak, öğretim üyeleri ve mezunları daima hissetmelidirler diye düşünüyorum. Dolayısıyla, böyle bir şerefli davet olunca da koşarak gelmeyi arzu ettim. Kendilerine, bana bu başkanlık görevini verdikleri için de, hepinizin huzurunda teşekkür ediyorum.

Sayın Türksen Başer Kafaoglu'yla sözleri başlatmak istiyorum. Buyrun efendim.

'Bu terazi bu kadar sikleti çekmez'

Başer KAFAOĞLU

SOS, İstanbul Çevre Gönüllüleri Platformu'nun yöneticisi ve sözcüsü olarak, gerçekten İktisatçılar Birliği'nin bize böyle bir toplantıda yer vermesi, bizi söz sahibi kılması, beni ve arkadaşlarımı çok mutlu etti. Kendilerine teşekkür ediyorum. Ayrıca sizleri de sevgiyle selamlıyorum. Bugünkü konumuz, davetiye başlığına göre, Çevre Sorunları ve Yerel Yönetim İnisiyatifi. Bana göre kapsamlı bir konu, ben aslında iki boyutta bunun inceleneceği düşüncesiyle, iki ayrı, ama birbirleriyle bir anlamda özdeşleşen bu konulara girmeye çalışacağım.

İnsanlar, doğada varoluşlarından bu yana, önce yaşamalarını sürdürebilmek daha sonra da geliştirmek amacıyla, doğaya egemen olmaya çalış-

mışlardır. Yani, bir anlamda doğayı, bilerek veya bilmeyerek sömürmüşlerdir. Bu, yüzyıllar boyunca devam etmiş, günümüze dek daha yoğun bir tarzda hızla artarak gelmiştir. Pekçok ülkede, pekçok toplumbilimci, tarihçi, ekonomist, ekolojist, çeşitli kesimlerden bilim adamları bu konuya ağırlık vermişler ve çeşitli tarihlerde düşüncelerini, tezlerini ortaya koymuşlar, bu tezlere karşı tezler oluşmuş ve çevreyle ilgili ilkönce ekolojikle başlayan ve ekolojistlerin düşüncelerini içeren bazı programlar, bazı düşünceler örgütlü çalışmalara dönüşmüş, programlara ve uluslararası düzeyde tartışılan programlar halini almıştır.

Alman Biyolog, Ernest Hökel'in ekoloji terimini türetmesiyle ekoloji üzerinde yoğunluk kaza-

* Alexander Cockburn'un sunduğu tebliği teknik bir aksaklıktan dolayı kaydedilemediği için yayınlamıyoruz, okurlarımızdan özür dileri.

nan bazı bilgiler, daha sonra çevre sorunları bilimi tarzında daha genişleyerek, pekçok isim saymak mümkün, zamanında etkin olmuş, çeşitli bilim adamları konuyu irdelemişlerdir.

Bu arada, 18.yy'da, Jan Jack Reausso'yu söylemeden edemeyeceğim. Genel irade kavramıyla, Mirdal'ın eleştirisi biliyorsunuz belki bu konuda, derken 1976 yılında kurulan Roma Kulübü, daha önceki süreç içerisinde de, Siera Kulübü, yine Birleşmiş Milletler'de, hatta ekonomistlerden, liberal ekonominin babası olan Adam Smith'in dahi çeşitli katkıları olan birtakım düşünceler ortaya atılmış. Gandi'nin, İlyiç'in, Rudolf Bahro'nun da içerisinde olduğu çeşitli düşünceler, tezler tartışılmıştır.

Bizden, özellikle Ziya Paşa'nın "zira bu terazi bu kadar sikleti çekmez" mısrası çok anlamlı. Çok kısa bir şekilde, detaya girmeden bu düşünceleri bir şekilde anmadan edemedim. Ancak şimdi, yerel yönetimlere geçişten önce, 20. yy'da teknolojik gelişmelerle daha çok ortaya çıkan ve teknolojinin getirdiği kirliliklerle de, doğanın hızla tahrip oluşu karşısında pekçok farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Özellikle teknolojik gelişmelerin hızla arttığı ve teknolojik gelişmelerle paralel olarak, toplumlardaki değişimler, toplumların talepleri, taleplerin değişik tarzı, özellikle 20. yy'da dünyaya bakış açısında farklılıklar yaratması, çevre hareketinde çok önemli bir boyuttur. Şimdi, dünyada, tabii bu teknolojik gelişmeler ve yanısıra toplumsal taleplerin yeni bir bakış açısı açmasıyla, ortaya çıkarmasıyla son yıllarda artık merkeziyetçi yapıların, merkeziyetçi düşüncelerin dışında da insanlar kendileri için, çevre sağlığı için, yaşam kaliteleri için pekçok şey üretmeye başlamışlar ve artık merkeziyetçiliğin yerini toplumsal öğelerin, toplumsal katmanların çalışması almaya başlamıştır.

Peki, dünyada merkeziyetçiliğin yerelliğe doğru gittiği bir dönemde, acaba Türkiye'de durum nedir diye bir geçiş yapmak istediğimizde, ben burada kişisel görüşümü ortaya koymaya çalışacağım ve de benimle aynı düşüncede olan arkadaşlarımla düşüncelerini yansıtmaya çalışacağım.

Bizim toplumumuzdaki örnekleme, belki özgün bir toplum yapımız olması nedeniyle farklılıklar gösterebilir. Ancak dünyadaki evrensel anlayıştan soyutlanmak mümkün değildir. Özellikle çevre konusunda. O anlamda, Türkiye'de de, artık merkeziyetçi yapıların dışında, hükümet dışı kuruluşların örgütlenerek, kendi yaşam kaliteleri için birşeyler yapma çabasında olduğunu, özellikle, şu son 10-15 yılda, demek mümkün görülmektedir.

Ancak, tabii çeşitli baskılarla, suskun olan bizim toplumumuzda, bir Avrupa ülkesindeki gibi ani birden patlamaları veya çok gelişmiş hareketleri birden bire gözlemek mümkün değildir. Ancak sanıyorum ki, artık insanlar, özellikle büyük kentlerde yaşayan insanlar, kendi yaşam kaliteleri konusunda pek endişeliler. Hepimiz çok endişeliyiz. Çünkü doğa her an yok olmak üzere gibi birşey. Nefes alamıyoruz, sokaklarda gezemiyoruz kışın. İçtiğimiz sudan emin değiliz, her an bir facia olabiliyor ve biz yaşamımızın iyileşmesi konusunda da birilerinden artık birşey bekleme umudunu kesmişiz ve en doğrusu da budur. Bizler doğanın birer parçası, bireyi olarak bu toplumda yaşıyorsak mutlaka kendi yaşam kalitemize sahip çıkmak zorundayız. Bu nedenle, özellikle biz, bu yerel yönetim biçimini hiç beğenmiyoruz. Bir yerel yönetim geçirdik, seçim dönemi geçirdik, bu seçim döneminde pekçok konuşmaları özellikle izledim. Ancak bu konuşmalar bana birşey vermedi. Burada kişisel bazı olgular ön plana çıkarılmaya çalışıldı, ama yerel yönetim-

den istenen acaba o toplum içerisinde bizi yöneten insanlar, acaba ne tarz bir model içinde, ne tarz bir düşünce yapısı içinde birleşecekler. Bunu bilmek isterdik. Bunu göremedik. Ben hemen bu konudaki modelimiz nedir, biz bu konudan ne anlıyoruz, onu açıklamaya çalışacağım. Biz sivil toplum insanları olarak şöyle isterdik: Yerel yönetimler sadece, birimlerde, mahallelerde, semtlerde de kendi koşullarına göre, ki o koşullar içinde yaşadıkları için, o sorunları en iyi bilen kişilerdir bu insanlar, örgütlenirler ve yerel yönetimler bu örgütlere, bu birimlere hizmet götürsünler. Benim anlayışıma göre yerel yönetim vatandaşla hizmet götürüren bir mekanizmadır ve

kendine özgü, bu mekanizmayı çalıştıracak bir stratejisi bulunmalıdır. Yani, önde biz, SOS İstanbul Çevre Gönüllüleri Platformu olarak, şöyle bir model oluşturduk ve bunun uygulamasına da hemen geçtik. Fikrimizde bu modeli geliştirmek. Her yörenin, mahallenin, köyün, semtin kendi sorunları etrafında, ekonomik, ekolojik, tarihi, coğrafi ve kültürel yapısı etrafında örgütlenmesi, bir bütün oluşturması ve bizim gibi objektif düşünen, gönüllü kuruluşların, meslek odalarının, üniversitelerin, derneklerin, birliklerin, onlara bilinç düzeyinde hizmet götürmesi, yerel yönetimlerin de bu birimlerden özümlemesi; bizim anladığımız model budur. Yerel ortamlardan, birimlerden özümlemek en doğru yolu gösterecektir. Ancak, tabii bu ara, bu konuları saptayan, hizmeti nasıl götürürüm, bütün yörelerde nasıl,

Bizler doğanın birer parçası olarak bu toplumda yaşıyorsak mutlaka kendi yaşam kalitemize sahip çıkmalıyız. Bu nedenle, özellikle biz, bu yerel yönetim biçimini hiç beğenmiyoruz. Bir yerel yönetim geçirdik, seçim dönemi geçirdik, bu seçim döneminde pekçok konuşmaları özellikle izledim. Ancak bu konuşmalar bana birşey vermedi. Burada kişisel bazı olgular ön plana çıkarılmaya çalışıldı.

hangi konularda envanterler çıkartabilirim ve insanlarla şeffaf bir politika izleyerek, nasıl sürekli içiçe olup, referandumlarla onların her konuda bilgisini alabilirim tarzında bir model oluşturulmasını düşünüyoruz veya temenni ediyoruz. Bu anlamda, bizim her bir semtte, şu

anda, tüzel olarak bizim uygulamaya geçirdiğimiz olay, İstanbul'lular SOS Çevre Kültür Kooperatifi tarzında birimler oluşturmaktır. Yani bunun iki örneği vardır. Bunun, birlikler halinde, her yörede örgütlenerek çoğalmasını projelendiriyoruz ve bütün bilinçli arkadaşlarımızın bu konuda bize yardımcı olmasını istiyoruz. Paylaşımçı, kendi kültürü, kendi ekonomik, ekolojik yapısı, tarihi, coğrafi yapısı etrafında, kendi sorunları etrafında, birimlerin örgütlenmesi meselesidir bu. Ancak, o zaman olay bir bütünlük kazanır, yani, demin önerdiğim yerel yönetimlerin bu birimlerden özümlemesi, onlara karşı şeffaf olması, onlarla birlikte olması gerekir. Eğer toplumla bütünleşiyorsa, bir yerel yönetim yerel yönetimdir veya yerel bir olgudur. Aksi halde, insanlar, eğer belediyelere kapıları vurarak, sırça köşkler içinde belediye başkanlarını görmek için çaba sarfediyorsa, ve bir belediye başkanına gitmek istediğinizde size protokolden bahsediyorsa, yani, ziyaretler çok ön plana alınıyorsa, böyle bir şeyin yanlış olduğunu, ben burada vurgulamak istiyorum. Çünkü artık yaşam mücadelesi, bizim mücadelemizdir ve bunları sorgulayacağız, karar sahibi olacağız herşeyin içinde olacağız. Teşekkür ederim.

Çevreci olmak zorundasınız!

Dr. Melih BAS

Sevgili Türksen hanım, kendini tanıtarak başladı söze. Ben de isterseniz kendimi biraz tanıtayım. Ben ekonomi karikatüristiyim. Sayın Yalçın Küçük, işletmeciliği, ekonominin Amerika'da üretilmiş karikatürü diye tanımlamıştı. Ben de kendimi öyle tanımlıyorum. Ekonomi karikatürü diye. Tabii, şaka bir yana, bir eğitim ve danışmanlık kuruluşunda çalışıyorum. Şu sıralarda, pazarlamacı deyimiyle, en çok satan, eğitimde hızlı okuma kursları. İsterseniz sizle de bunun bir çeşitlemesini yürütelim. Hızlı okuma, hızlı konuşma ve hızlı anlama yapalım. Çünkü, biraz söyleyeceklerimi yetiştirebilmek için, sayın Süleyman Demirel'e yetişebilmek amacıyla hızlı konuşmaya çalışacağım, onun için özür dilerim. Efendim, isterseniz sorunu bir tanımlayalım. Çünkü, yanlış tanım, yanlış teşhis, tedaviyi de yanlış yönlendirmeye yol açar. Bu nedenle önce bir sorunu tanımlayalım. Sorunun tanımı, çevre sorunu değil.

Çevre sorunu olarak, sorunu tanımlamak, insan merkezli düşünce biçiminden kaynaklanıyor. İnsan merkezli düşünce biçimi dediğimiz zaman, çağlar boyunca, insanı dünyanın merkezi olarak ele alan yaklaşım biçimini kastediyoruz. Yani, insan doğaya egemendir. Hatta uzaya bile. Biliyor-

sunuz zaman zaman, bilim teknik dergilerinde, uzay kirliliğiyle ilgili yazılar bile çıkıyor. Bu nedenle, eğer, dünyanın efendisi iseniz, insan olarak, dünyanın kalan kısmı sizin çevreniz. Burdaki olumsuz değişimler de çevre sorunu, bu yüzden bu olumsuz değişimlere karşı çıkacaksınız, çevreci olmak zorundasınız. Tabii ben kendimi, dünyanın efendisi falan görmüyorum. Kızılderili şefinin o uzun bildirgesi, birçok çevrecinin ya da yeşilin odasında, ya da derneğinde vardır. Ama onu özümsemeyiz nedense. Orada bir cümle vardır. "Çiçekler benim kızkardeşim, nehirler ve dereler, kartallar benim erkek kardeşim." Dolayısıyla ben de öyle düşünüyorum. Ben çevreci değilim, ekolojistim, bu nedenle sorunu, ekoloji sorunu, ekolojik kriz sorunu olarak tanımlıyorum. İsterseniz sorunu böyle tanımladıktan sonra, acaba bu sorunun hızı ne alemde, ona bakalım.

Elbette, çağlar boyunca ekolojik kriz vardı. Ama, son dönemde, özellikle endüstriyalist dönemde çok hızlandı. Endüstriyalist dönem dediğimiz dönem, aşağı yukarı kapitalizm dönemine denk düşüyor. Eşzamanlı. Elbette kapitalizm ve endüstriyalizm eş kavramlar değil. Ama zaman olarak örtüşüyorlar. Bu nedenle, endüstriyalist

dönemde hızlanan bu tahribata örnek vermek gerekirse, Türkiye Çevre Vakfı'nın, Türkiye'nin zenginlikleri adlı yapıtına göre şöyle bir rakam verebilirim size. 1600-1900 yılları arasında geçen 300 yılda, 75 bitki ve hayvan türü insan nedeniyle yok olmuşken, aynı sayıda bitki ve hayvan türü bu yüzyılın ilk 70 yılında yok olmuştur. Halen de, günde, bir türün, dünya yüzünden silindiği ve yüzyılın sonuna kadar 5-10 milyon canlı türünden bir milyonunun yok olacağı tahmin edilmektedir.

Günümüzde, tür katliamı, jeolojik devirlere oranla 400 kat daha fazladır. Herhalde, bu tahrip gücü, insanın kendi soyunu sürdürmesi gibi bir kaygıyla olamaz. Tabii, sorun o zaman endüstriyalist toplum modelinde. Endüstriyalist toplum modelindeki yaklaşım, aynı zamanda, sosyalist toplum modelinde de aşılamadı. Yani sosyalist toplum modelinde endüstriyalizm anlayışı egemen oldu. O nedenle, bugün, artık ekososyalizm, ekotoplumculuk düşüncesi ağır basmakta. Endüstriyalist modeli, isterseniz çok kısaca tanımlayalım. Endüstriyalist modelin odak noktası enerji bağımlılığıdır. Eğer maddeyi ve enerjiyi birbirinin değişik formları olarak alırsanız, enerji ve/veya madde bağımlılığıdır. Özellikle iktisatçı dostlarımız bileceklerdir, gelişmişliğin ölçütü olarak kişi başına düşen enerji üretim ve tüketim değerleri, gelişmişliğin, refahın bir göstergesi olarak kabul edilir. Tabii enerji ve maddeyi birbirinin değişik formları olarak alırsanız, madde tüketimi de, bu nedenle gelişmişliğin bir göstergesi oluyor.

Tarladaki tütünün, nihai mamül haline gelinceye kadar geçirdiği evrede tükettiğimiz enerji ve maddeyi düşünün. Bunlar gerçekten gereksinmemiz mi? Tabii uygar yaşam, enerjiyle çalışan enerji kölelerini de zorunlu kılıyor. Enerji kölelerimiz çoğaldıkça, yaşam standartlarımızın yükseldiği bize empoze ediliyor. Yaşamımıza giren her bir enerji kölesi, yeni bir enerji kölesini gerektiriyor.

Örneğin bir televizyon alıyorsanız, uzaktan kumanda aygıtına gereksinme duyuyorsunuz. Derken, ikinci televizyon. Derken, ev elektronik ambarına dönüyorsunuz. Bu, ihtiyaçların türemesi olarak, adlandırılıyor. Özellikle bu konuda Malinovski'yi okumanızı öneririm. Ekonomi karikatüristi, yani işletmeci olarak, reklamcılık sektörüyle ihtiyaçların, türetilmesi olarak da görebileceğimizi düşünüyorum. Tabii bu ihtiyaçların türetilmesi hedefi olarak giderek daha çok çalışıyoruz. Giderek daha çok tüketmek istiyoruz. Zaman zaman dönüşler yapıyoruz, yükselen alçak değerlere sarılıyoruz. Kısacası insan kirlenmesine uğruyoruz. İnsan kirlenmesine uğradıkça da,

daha fazla kirletiyor veya kirlenmesine alet oluyoruz.

İsterseniz sorunu bu kadar tanımladıktan sonra biraz da yerel yönetim ve yurttaş hareketleri konusuna geçelim. Bugün yönetsel yapılanmamız, yani idari yapılanmamız, merkezi yönetim organları ve yerel yönetim organları gibi bir ikiliğe sahip. Bu ikilik kesinlikle bir kaynak israfı. Hem de ayrıca yurttaşların doğrudan demokrasi biçimlerini hayata geçirmelerinin önünde de en büyük engel. Temsili demokrasiyi artırdıkça da artırıyor. Biraz önce, Türksen hanım da bu temsili demokrasinin nerelere vardığını örnekledi. Bir de işletmeciliğe bakalım bu noktada. Günümüz iş dünyasında en popüler organizasyon biçimi sıfır hiyerarşi. Yatay şirket modellenmesi.

Artık amir, şef, müdür, müdür yardımcısı, en baş amir, en baş müdür falan yok. Bir iş birimi var. Bu iş üniteleri birbirine yatay şekilde bağlantılı, en uçta da yönetim kurulu var. Hepsi o kadar. Eğer işletmecilik alanında, kapitalizmde bu kadar sıfır hiyerarşi güdülüyorsa, biz niye yerel yönetimler ve merkezi yönetimler gibi bir ikilik lüksüne sahip olalım. Halk meclisleri kuralım ve bunların hepsini ortadan kaldıralım olsun bitsin. Tabii bu değişimi sağlayabilmeniz için siyasal iktidar hedefli bir mücadele yapmak zorundasınız. Bu nedenle yerel inisiyatif dediğimiz çevreci, yeşil v.s. grupların mutlaka ve mutlaka siyasal iktidarı hedefleyen bir mücadeleye başlamaları gerekiyor. Aksi halde

başarı şansı sıfır denecek kadar azdır.

Zaman zaman geçici başarılar sağlayabilirsiniz. Örneğin Aliğa'da termik santral, Ankara'da Zafer Park ve Güven Park, ya da İstanbul'da Park Otel gibi olaylar gerçekten yerel inisiyatifler aracılığıyla çevreyi korumada işlevsel olabilmenin olumlu örneklerinden. Ancak hemen Yatağan Termik Santrali örneğini hatırlatacağım size. Eğer iktidarı hedeflemeszeniz, tekrar tekrar sizi nasıl başa döndürdüklerini algılayamazsınız. Yatağan Termik Santrali bildiğiniz gibi Aydın İdare Mahkemesi kararıyla kapatıldı, ardından da sayın Başbakanımız bir telefon mesajıyla termik santralin çalışmasını buyurdular. Tabii şimdi eski yeşiller partisi üyeleri, Başbakan hakkında ve TEK Genel Müdürü, Termik Santral Müdürü hakkında İzmir Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulundu. Mahkeme kararına uymama ve halkın sağlığıyla oynama iddiasıyla. Ancak tabii mahkemeler, Türkiye'de çok hızlı işler, sanıyorum yarın falan kararı alırız. Olayın bir başka boyutu, eğer sosyo ekonomik sistem sizin elinizde olmazsa, Yatağan Termik Santrali'nin işçilerinin işsiz kalma endişesiyle, santralin çalıştırılmasından yana olan tu-

tumları gibi çelişkili durumları da çözemezsiniz.

İsterseniz, biraz da, bu yerel inisiyatif örgütlerinin, ne tür bir eylem çizgisi izlemesi gerektiğine dair bir iki şey söyleyim. Birincisi yerel inisiyatif örgütlerinin temel ilke-lerinden birincisi, hak verilmez alınır olmalıdır. İkincisi uzun süreli mücadele perspektifine sahip olunmalıdır. Tüketime endeksli, önce kar, sonra doğa diyen, kar için kirllet, temizle kar et, sloganıyla, kusura bakmasın Ahmet hocam, çevre teknoloğu, ama biz de ekonomi kari- katürüsti olarak işin içinde olduğumuz için, önce kar için kirllet, sonra da temizle kar et, mekanizmasının nasıl çalış- tığını gerçekten içinden biliyoruz. Çevre endüstrisini doğ- uran endüstriyalistler ve destekçilerinin yönlendirdiği sistem, köktenci biçimde değişmedikçe, sorunların köklü çözümleri de gerçekleşmeyecektir. Bu nedenle, yerel inisi- yatiflerin mücadeleleri de, gerçek demokrasi için verilen siyasal mücadeleyle mutlaka ve mutlaka birleşmelidir. Ki- mi kısa vadeli kazanımlar da buna bağlıdır. Bu noktada kitleye dayanan, halkla birleşen bir çizgi izlemeli ve haklı zeminde mücadele edilmelidir.

Bu, haklı zeminde mücadele konusunda, isterseniz birşeyi hatırlatayım: Belki diğer konuşmacılar buna gir- meyebilir. Kalkınma konusuna, biraz cepheden saldırı- yım. Fikret Başkaya hocamıza buradan selamlar yollu- yorum. Biliyorsunuz kendisi ilgili ve bilgili olduğu için, Ankara'da merkez kapalı Cezaevi'nde. Onun son yapıtı- nı, Kalkınma liktisadının Yükselişi ve Düşüşü adlı yapıtı- nı hepimize öneririm. Mutlaka okuyun. Bu sürdürülebilir kalkınma ilkesi konusu, kesinlikle ekoloji yanlısı bir ter- cih değildir ve endüstriyalist büyüme ve kalkınma mode- linin sürdürülebilmesi için liberalizmin zorunlu bir seçi- midir. Kirlleten öder, ilkesi, kirlletme hakkının satılması, prensibi gibi uygulamaların, bu yaklaşımın teknik gere- çleri olduğunu lütfen unutmayalım. Doğanın parasallaş- tırılmasına karşı çıkmalıyız. Çevre muhasebesi ve bunun milli gelir hesaplarına eklenmesi gibi hususların, insan merkezli yaklaşımın, kişi başına milli gelir şeklindeki re- fah ölçütünün, çevreci bir hesap tekniği olduğunun altı çizilmelidir.

Atom çağının ve petrol uygarlığının sona erdiği, güneş çağına girildiği ve güneş kentlerin, yani enerjinin tümünün güneşten karşılandığı kentlerin oluşturulması düşüncesiyle hareket edilmekle birlikte, esas olarak alter- natif enerji kaynakları değil, alternatif yaşam biçimleri hedeflenmelidir. Kuzey ülkelerinin benimsediği, kişi ba- şına enerji ve madde üretim ve tüketiminin, en çoklama- sı, yani azamileştirilmesi modelinin, sonuçta mutsuzluğa yol açtığı unutulmamalı. Güney ülkeleriyle ekonomik bir işbirliği içinde, doğayla uyumlu, gerçek gereksinimlerin karşılandığı bir yaşam biçimi, küçük birimler halinde örgütlenmeli ancak bunun küresel eşgüdüm ve yardım- laşmaya dayalı olarak yürütülmesi sağlanmalıdır. Bu ara- da, karşı çıkılması gereken bir önemli husus da, kuzeyin ekoemperyalizmi, yani kuzeyin kirlletici teknolojileri ve sektörleri güney ülkelere transfer etmesi, hatta hibe et- mesi ve bunun yanı sıra kuzey ülkelerinin güney ülkeleri- ni bir çöplük gibi görmesi, Dünya bankası ekonomi uz- manı ağzından da bunun teorisinin yapılması şeklindeki konuların üstünde durmamız gerekiyor diye düşünüyö- rum. Tabii kentleşme konusu yerel yönetimlerin aslında varolmasının nedeni. Eğer kentleşme konusunun, sana- yileşme olgusuyla paralel geliştiğini veri olarak alırsak in- sanların kente göçünü durdurmak için, planlı sanayileş- me ve sanayii yurda yaymak çözüm değildir. O zaman da kirliligi yaymış olursunuz hepsi o kadar. Planlı sanayi- leşmeye koşut olarak, kentlerin çevre haritalarını çıkar- mak da çözüm değil. Daha ne kadar kirlletebilirim, diye sormak yerine, doğayla uyumlu, alternatif yaşam biçimi nasıl olabilir sorusuna bakmalıyız. Sanayii kent dışına çı- karmak veya yerin altına sokmak da sorunu çözmez, çünkü, ekolojik sorun, bırakın yöre veya yer katmanları- nı, ulusal sınırları bile tanımıyor. Artık global kirlilikten söz ediyoruz. Çevre koruma ve önleme sektörü, libera- lizmin kar için kirllet, temizle kar et, mantığının ikinci bölümünden doğmuştur. Bunun üzerinde hassasiyetle durmak istiyorum. Çünkü, bu nedenle kirlleten önder il- kesi, pratikte ödeyen kirlletire dönüşüyor ve ödeyen öde- tir mantığıyla da kirlenmeyi ilgili ilgisiz herkes parasal ve sağlıksal olarak ödemektedir. Bu yüzden, ilkemiz, kimse kirllemez olmalıdır.

Bu kirllet ve öde ilkesinin, çalışma mekanizmasını, ben, aynı KDV mekanizmasına benzetiyorum. Hep nihai tüketici olarak bizler öderiz ya KDV yi. Doğal kaynakla- rın, değil özel mal, kamunun malı sayılması bile hatadır. Kamu malı istediği gibi tasarruf edebilir. Bu nedenle, in- san dahil, doğanın bir parçası olduğumuz düşüncesiyle, hiçbir şeyin, hiçbir kimsenin malı olmadığı anlaşılmı- sı gerekiyor. Yani dağlar insanların değil, dağ keçilerinin- dir de. Denizler, yalnız insanların değil, balıklarındır da. İnsan merkezli anlayışın işlendiği çevre eğitimi yerine, birçoğumuzun bildiği, o biraz önce arz ettiğim Kızılderili şefinin söylediği gibi, bir ekoloji eğitimi koymalıyız. Tarıma elverişli, en verimli toprakların, sanayi ve konut yapımına tahsisinin, geri dönüşü zor ya da olanaksız bir ekolojik tahribat olduğu kesinlikle bilinmelidir. Tarihsel

Günümüzde, tür katliamı, jeolojik devirlere oranla 400 kat daha fazladır. Herhalde, bu tahrip gücü, insanın kendi soyunu sürdürmesi gibi bir kaygıyla olamaz. Tabii, sorun o zaman endüstriyalist toplum modelinde. Endüstriyalist toplum modelindeki yaklaşım, aynı zamanda, sosyalist toplum modelinde de aşılamadı. Yani sosyalist toplum modelinde endüstriyalizm anlayışı egemen oldu.

yapıtların, yağma ve yıkımının, hangi nedenle olursa olsun, örneğin baraj yapımı nedeniyle, antik kentin su altında kalması gibi örnek olayların önüne geçilmelidir. İsterseniz biraz da İstanbul özelinde, bu yerel seçimler nedeniyle geliştirilen modellere biraz eleştiri yönelteyim. Şimdi, İstanbul'da büyük sermaye sınıfı, yerel yönetimler için bir takım reform paketleri önerdi. TÜSİAD'ın 92'de, TUGİAD'ın 93'de yayınladığı bir takım yapıtlar var. Onlara gözatabilirsiniz arzu ederseniz. Şimdi, bu paketlere ilişkin ayrıntılı eleştiriyi de Cemiyet'in İktisat Dergisi'nin Mart 94 sayısında bulabilirsiniz. Özellikle Bülent Fortan'ın yazısını okumanızı tavsiye ederim. Ben çok ana başlıklarla özetleyeceğim, zaman darlığı nedeniyle.

Büyük sermaye, özette kendi fiziksel formunu, küçük sermayenin değil, kendi faaliyet ölçeğine göre biçimlemek için, büyük iş merkezleri v.s. gibi, Levent'i hatırlıyorsunuz, yerel yönetimi özelleştirmek veya özerkleştirmek istiyor. Aynı Londra'daki Finans merkezi olan The City gibi. Tabii, bu dünya kenti projesi, global City projesi, büyük sermaye sınıfının veya diğer ara katmanların temsilcisi olan bütün partiler tarafından gündeme getirildi. ANAP, DYP, SHP, hepsi birer global kent projesiyle gündeme geldiler. Tabii, bazıları biraz daha sosyal turnak içinde, mesela sayın Çağlar Keyler, bu global kentte, kaynakların İstanbul'a çekilmesinden sonra, kaynakların daha eşit, adil dağılımı söz konusu olabilir dedi. Mehmet Barlas, bırakın böyle modası geçmiş sol söylemleri, dedi. Tabii sonuçta hepsi global kent yaklaşımına dayanıyor. Global kentin ekolojik zararını sizlere bırakıyorum. İkinci husus, yerel yönetim hizmetleri özelleştirilmek isteniyor. Bir diğer konu, katılım konusunu gündeme getiriyor, ama, aslında katılım konusunu gündeme getirmesinin iç-

Çevre endüstrisini doğuran endüstriyalistler ve destekçilerinin yönlendirdiği sistem, köktenci biçimde değişmedikçe, sorunların köklü çözümleri de gerçekleşmeyecektir. Bu nedenle, yerel inisiyatiflerin mücadeleleri de, gerçek demokrasi için verilen siyasal mücadeleyle mutlaka ve mutlaka birleşmelidir. Kimi kısa vadeli kazanımlar da buna bağlıdır. Bu noktada kitleye dayanan, halkla birleşen bir çizgi izlemeli ve baklı zeminde mücadele edilmelidir.

ini açtığımızda, konu liberal ekonominin etkinlik sorunsalı. Etkinlik sorunsalına odaklamak istiyor bu katılım konusunu ve hepsinde de, hep mega projeler var. Sonuç olarak tek cümleyle, büyük sermaye artık İstanbul'da büyük mega projelere ve kentin rant ekonomisine talip.

Evet sözlerimi toparlamam gerekirse, yerel inisiyatifin amaç ve hedeflerine uygun eylemler yapılırken, pratik yarar ve kazanımlar mutlaka gözetilmeli ve bir sınırı olmalı, aksi halde yerel inisiyatif örgütünüzün gücünü boş yere heder etmiş olursunuz, diye düşünüyorum. Eğer soru gelirse daha değişik konuları ikinci oturumda açmak üzere ben size akşam için bir tavsiyede bulunmak istiyorum. Teşekkür ederim.

Özgürlüğün sınırları genişletilmeli

Prof. Dr. Zafer ÜSKÜL

Değerli konuklar, yerel yönetim inisiyatifi aslında hem yerel yönetimleri, hem yerel inisiyatifleri içeriyor gibi, çevreyle ilgili olarak.

İzin verirseniz, biraz o ifadeyi çevre ve yerel yönetimler olarak anlamak istiyorum. Bu çerçevede içinde bazı noktalara değinmek istiyorum. Yerel yönetimler, yani köy yönetimi, bizde belediye yönetimi, il özel idaresi, kullandıkları yetkilerle, yerine getirmek zorunda oldukları görevlerle, hem ekosisteme müdahale eden, hem de bu müdahalenin doğurduğu olumsuzlukları giderme göreviyle yükümlü olan yönetim birimleridir. Müda-

hale ederler, çünkü belediyelerde örneğin kent planı yaparlar, yerleşim alanını belirlerler, kente su getirirler, kanalizasyon yaparlar, liman yaparlar, başka şeyler yaparlar, sürekli doğayı değiştirirler. Bütün bu faaliyetler, doğal dengeyi bozar ve bunun sonucunda çevre sorunları doğar.

Sonuç olarak, yerel yönetimler, sadece bulundukları yörede yaşayan insanların ortak sorunlarını gidermek için bir yönetim işlevini üstlenmezler. Elbette kentsel hizmetleri yönetirler, elbette binaları, yolları yaparlar, kanalizasyonu yaparlar, suyu getirirler, insan ilişkilerini bir ölçüde yöne-

Yerel yönetimlerin kendisini yeni baştan tartışmak ve belki yeni yerel yönetim modeli geliştirip bunu uygulamaya koymak gerekir. Bence bugünkü model hem ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktır, hem son derece anti demokratiktir. Yetkilerin belediyelere, özellikle kentlerde, çevre sorunlarıyla ilgili konularda, daha fazla verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, onlar soruna, en yakın yönetimlerdir, en kolay müdahale edebilecek yönetimlerdir.

tirler, ama aynı zamanda doğayı da yönettiklerini, daha doğrusu insanı doğa içinde ele alarak, insan faaliyetlerini doğa içinde değerlendirerek yönettiklerini unutmamaları gerekir. Kuşkusuz çevre sorunları, kirlilik, beldeden kaynaklanmaktadır; ama bir beldenin sınırları içine bu sorunları hapsetmek mümkün değildir. Beldede siz çevreyi kirlettiğiniz gibi, başka beldelerde ortaya çıkan, başka beldelerden kaynaklanan kirlilikten de etkilenirsiniz. Üstelik, bu sınır da tanımaz. Rusya'da nükleer santralde bir kaza olur, ondan sonra serpintiler sizin ülkenize gelir ve sizi uğraştırır. Dolayısıyla, yerel yönetimlerin tek başlarına bütün bu sorunlarla karşı karşıya mücadele etmesi, karşı karşıya kalması ve çözmesinin beklenmesi de söz konusu olamaz. Onun boyutlarını aşan sorunlarla karşı karşıyayız. Ancak, yine de bu sorunlara en yakın olan yönetim birimleri yerel yönetimlerdir. Bu yüzden de, yerel yönetimlerin çevre sorunlarını ya da eko sistem krizini çözmeye konusunda yetkili olması gerekir. Bu yetki değişik biçimlerde var olmalıdır. Önce yasal yetkiler söz konusu olmalıdır. Sonra, teknik bazı yetkiler kullanılmalıdır, planlama gibi, çevresel etki değerlendirme gibi; ekonomik kaynaklar var olmalıdır, yerel yönetimlerin bu konuda başarısını sağlayacak ayrıca kullanılabilecek sosyal araçlar olmalıdır. Katılım gibi, bilgilendirme gibi, eğitim gibi.

Ülkemizde, çevrenin yönetimi bu açıdan bakıldığında daha çok merkezi yönetimin yetki alanı içine hapsedilmiştir. Yerel yönetimler, özellikle belediyeler, 1930 tarihli belediyeler kanunuyla bir genel yetki sahibi gibi görünüyorlar. Onlara görev verilmiştir çevre sağlığı gibi konularda, öbür konularda. Ama, bir bakıyorsunuz, gayri sıhhi müesseselerin açılmasına izin verilmesi konusunda yetkinin kimin elinde olduğu çıkarmak bile, bugünkü mevzuat içinde oldukça zor. Çok değişik yasalar, değişik yönetim birimlerine yetki vermiş ve çevre kanunu da, genel eğilim olarak, merkezi yönetimi ve merkezi yönetimin taşra kuruluşlarını daha fazla yetkilendirme doğrultusunda yapılmış.

Bir başka açıdan olaya baktığımız zaman, ister istemez, biz alternatif bir yaşam biçimini bile benimsesek onun mücadelesini bile versek, o da ekonomik konularda belli tercihlerin yapılmasını gerektirecektir. Dolayısıyla kalkınma sorunu her zaman karşımızda bir sorun olarak vardır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı içinde, Akdeniz'e kıyısı bulunan bütün ülkelerin katkısıyla yapılan bir araştırmanın sonuçları yayınlandı. Mavi plan. Bu çalışma, beş farklı ekonomik kalkınma senaryosunun uygulanması halinde, 2000 ve 2025 yılında, Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde karşı karşıya kalınacak çevre sorunlarını belirlemeyi hedefledi. Bu araştırmayı dikkatle incelediğiniz zaman, farklı ekonomik kalkınma senaryolarının, çok farklı ekolojik sorunlar yarattığını, bu senaryolardan bir bölümünün çevreye en az zararı verirken, bazılarının en fazla zararı verdiğini gösterdi.

Acaba bizde, bölge kalkınma planlarını, örneğin yerel yönetimler mi yapıyor. Şu anda böyle birşey yok. O zaman belki yerel yönetimlerin çevre konusundaki yetkilerini tartışırken, yerel yönetimlerin kendisini yeni baştan tartışmak ve belki yeni yerel yönetim modeli geliştirip bunu uygulamaya koymak gerekir. Bence bugünkü model hem ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktır, hem son derece anti demokratiktir. Elbette, yeni bir yerel yönetim modelinin ne olması gerektiğini burada anlatacak zamanım yok, ama hiç olmazsa bir bölge yönetimi, onun altında il yönetimi, onun altında belde yönetimi, yani belediyeden ibaret bir yapılanma ve merkezi yönetimin elinde bulunan birçok yetkinin de kademe kademe bu yerel yönetimlere kaydırılması gerektiğini düşünüyorum. Bu çerçevede, hiç olmazsa bölge düzeyinde, bölge planlaması düzeyinde, yerel yönetim, merkezi planlama örgütüyle pazarlık yapma gücüne sahip olacak ve kendi bölgesi için en elverişli ekosistemi korumak açısından, en elverişli kalkınma planının ne olabileceği konusunda müdahale etme şansına kavuşabilecek. Yetkilerin belediyelere, özellikle kentlerde, çevre sorunlarıyla ilgili konularda, daha fazla verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, onlar soruna, en yakın yönetimlerdir, en kolay müdahale edebilecek yönetimlerdir.

Çok fazla ayrıntıya girmeden diyebiliriz ki, yerel yönetimler bu açıdan güçlendirilmelidir. Güçlendirilsin, kimilerimizin aklına hemen bir takım sorular geldiğini düşünüyorum. Benim de aklıma geliyor öyle sorular. Çevreyi kirleten bir fabrika var kentimizde, son derece zararlı duman yayıyor etrafa, kimya fabrikası ve zehirliyor insanları. Yağmur yağdıktan sonra, özellikle otomobilinizin üzerinde deliklerin oluştuğunu görebiliyorsunuz çok kolaylıkla. İnsanların ciğerlerinde oluşan delikler belki hemen ortaya çıkmıyor; ama otomobillerde görüyorsunuz. Belediye başkanının yetkisi var, gidiyor fabrikayı kapatıyor; ama belediye başkanı aynı zamanda o beldedeki futbol kulübünün yöneticisi. Transfer ücretleri çok pahalı, yabancı futbolcu alınacak, kulübe para da lazım. Bir bakıyorsunuz o fabrika iki gün sonra açılmış. İki gün önce mühürlenmiş fabrika, iki gün sonra açılmış. Bir

araştırıyorsunuz. O kentin futbol kulübüne o fabrikanın sahibi 450 milyon lira bağışta bulunmuş. Yetki verdiğiniz zaman da böyle oluyor. İmar kanununu değiştiriyorsunuz, yetkileri belediyelere aktarıyorsunuz, belediye başkan adayı bir mahallede buradaki binaların kat yüksekliğini arttıracakım vaadinde bulunuyor. Kat yüksekliğini artırmak ne demektir, orada belli bir alt yapı var, o alt yapıya daha fazla atık su vereceksiniz, daha fazla katı atık toplama zorunda kalacaksınız, daha fazla enerji tüketilecek orada, çevre daha fazla kirlenecek, daha fazla park yeri yapacaksınız. Bütün bunların hesabı yapılmıyor, oy almak için fazla kat vaadinde bulunuyorsunuz, seçimi de kazanıyorsunuz. Üstelik de, çevreci olarak seçimi kazanıyorsunuz tırnak içinde. Bir kat çıkıyorsunuz, bir yığın maliyeti var bunun. Kim çıkıyor bu kaçak katı? Ruhsatı yok; kaçak, belediye başkanının kendisi yapıyor. Kendisi yapıyor; çünkü o futbol kulübü adına bir vakıf kurulmuş, belediye başkanı, aslında vakfın yönetim kurulu başkanı. Dolayısıyla o vakfın binasının üstüne bir kat çıktığınız zaman bunu denetleyecek olan belediye başkanı sesini çıkartmıyor. Sonra, o mahalledeki insanları, özellikle hanımları, o kaçak katta toplayıp, onlara sabah kahvaltısı, ya da ikinci çayı vererek çevre nutukları atıyor ve bir dahaki seçimde oyları bir kere daha topluyor.

Bunları ben yaşıyorum. Kentimde, beldemde yaşıyorum. Ne olacak peki? Belediyelere daha fazla yetki... Çünkü onlar bu sorunu çözebilir diyorsunuz; insanları bilgilendirelim diyorsunuz, ne belediye başkanı var bu toplantıda, ne belediye meclis üyesi var. Var mı? Yok. Çünkü onlar muhtemelen yeni seçildiler, kentlerindeki

rantları nasıl paylaşacaklarının hesabını yapıyorlardır. Yerel yönetimlerin kendi aralarında bölgesel düzeyde örgütlenmeleri gerektiğini düşünüyorum. Yerel yönetimlerin, o yerdeki ekonomik faaliyette bulunan, özellikle sanayi tesislerinin sahipleriyle, özel ya da kamusal şirketlerle iş birliği yapması gerektiğini düşünüyorum. Kendi aralarında işbirliği yapmaları gerektiğini, ulusal düzeyde, yetkililerle işbirliği yapmaları gerektiğini, uluslararası düzeyde işbirliği yapmaları gerektiğini, düşünüyorum. Ama bu modelin oluşturulması sırasında hiç unutulmaması gereken bir şey var. Katılımın mutlaka sağlanması gerektiğini düşünüyorum.

Melih bey, farklı bir yaşam biçimini tartışmamızı öneriyorsa, o zaman, kendisi o farklı yaşam biçimini projelendirip, belediyeye getirebilecek ve onun gerçekleştirilmesi için ağırlığını koyacak bir örgütlenmeyi de gerçekleştirebilecek. İnsanların örgütlenme özgürlüklerinin üzerindeki bütün sınırlamaların kaldırılması gerektiğini düşünüyorum. Yerel yönetimlerle ilgili son derece şeffaflığı sağlayıcı mekanizmaların ve denetimi sağlayıcı mekanizmaların öngörülmesi gerektiğini düşünüyorum. İnsanlar, o zaman örgütlenebilecekler, karşı

çıkacaklar, dava açabilecekler; tabii burada İmam Hatip çıkışlı yargıçların, çevre sorunu önlerine geldiği zaman, napalım yani, allahın takdiri bu dememesini sağlayacak bir örgütlenmeyi de, Türkiye'de gerçekleştirmek gerekiyor. Gördüğünüz gibi, çevre sorunu laiklikle de bağlantılı, özgürlüklerle de bağlantılı, demokrasiyle bağlantılı. O zaman sözlerimi söyle bitirmek zorundayım: Hanımefendiler, beyefendiler, uyanın ve ayağa kalkın.

Bütünsel bir perspektife ihtiyacımız var

Prof. Dr. Tolga YARMAN

Değerli arkadaşlarım, değerli konuklar, değerli öğrencilerimiz ve değerli boş sandalyeler. Bunu söylememin bir nedeni var. Birazdan cumhurbaşkanımız gelecekler, ben aslında öğrencilerime bugünkü durumu bir parça öngörerek, bu akşam

bizi yalnız bırakmamalarını tembih etmiştim. Görürler onlar, sınav soruları ağır olacak dönem sonunda. Ben, valla biraz, sayın Demirel'in siyasetin dışına düştüğünden endişe duyuyordum. Bugünkü tablo biraz onu gösteriyor. Onun için

yöneticilerden rica ediyorum, Ufuk, lütfen, Taksim'de boş dolaşan birçok arkadaş vardır. Onları buraya davet edelim, ayıp olmasın yani.

Şimdi, yerel inisiyatif deyince, benim aklıma, şu geldi, basın bunu yazmasa iyi olur, tercümanlar da tercüme etmeseler iyi olur. Onlar için bir parça zor bir konuşma yapıyor olacağım. Beni bağışlasınlar, biraz nükleyle söyleyeceğim, lütfen alınganlık göstermeyin, birileri yerel yönetimlerde sağdan giderek, söğüşlediler izlenimini verdiler, birileri soldan giderek söğüşlediler izlenimini verdiler. Sol erdem imgesini, ciddi olarak hasara uğrattılar elde olmadan. Kimseye dönük, yahut da bir kusura düşmemeye özen göstererek ifade ediyorum. Şimdi birileri de, üç kulhuallahü, bir elham okuyarak söğüşleyecekler. Yerel inisiyatif zaten gördüğünüz gibi gayet etkin bir şekilde gerçekleştiriliyor, yerine geliyor. Yerel inisiyatif ayrıca tartışmamız gerekmiyor. Çünkü, o kendi hükümlerini, kendi bildiğince fevkalade icra ediyor diye düşünüyorum. Şimdi, benden beklenen görev, bu sempozyumunda son konuşmasını yapıyor olarak, bir parça size farklı sayılabilecek bir bakış açısı getirmeye çalışmak olmalıdır. Arkadaşlarım çok

güzel, birbirinden güzel konuşmalar sergilediler. Ben, sizi biraz uzaklara götürmek istiyorum. Şimdi aslında biz, kaos ananın çocuklarıyız. 20 milyar yıllık bir geçmiş olduğunu düşünüyoruz evrenin. Ondan önce ne vardı diye sormayın, bilmiyorum. Kimse de bilmiyor. Evren dediğimiz ve şimdi milyarlarca ve milyarlarca galaksiden oluştuğunu düşündüğümüz, sonlu fakat sınırsız, yani içindeki maddenin sonlu olduğunu bildiğimiz, sınırsız, sınırı olmayan nesnenin, bundan 20 milyar yıl kadar önce, bir atom çekirdeğinden daha küçük, çok daha küçük bir hacim içersinde sıkışmış olarak bulunduğunu düşünüyoruz.

Bugünkü tasavvurumuz bu. Nasıl olur diye sormayın, onun dışında ne var diye sormayın; çünkü ondan ibaret olarak düşünüyoruz, onun dışında birşey düşünmüyoruz. Büyük bir patlama meydana geliyor, neden bilmiyoruz. Onla beraber, madde daha geniş hacimli ve yayılmaya koyuluyor. Enerji korunsa da, gitgide çürüyor. Gitgide ölümcülleşiyor, ıssızlaşıyor, karanlıklara gömülüyor. Bu çok karamsar bir tablo. Buna daha çok var. Belki 20 milyar yıl sonra. Sonra ne olacak bilmiyoruz, belki hep gidecek, hep gidecek, sonra duracak, belki geri gelecek, ama burada çok önemli birşey var. Bu termodinamiğin ikinci yasası, esasen bugünkü karşı karşıya bulunduğumuz, birçok çürüme problemini içeren bir yasa aynı zamanda.

O herşeyin dağılmaya yüz tuttuğunu ve geri dönüşü olmaksızın dağıldığını ortaya getirirken, mevzi olarak galaktik toplanmaların meydana geldiğini görüyoruz. Milyarlarca yıllık süreçler uzantısında, çerçevesinde galaktik toplanmalar içersinde, yıldızların oluştuğunu, oluşakoyulduğunu görüyoruz. Yıldızların da esasen çok kademeli hayatları var. Bunların uzantısında ayrıntıya girmem söz konusu değil. Güneşimiz gibi, yıldızların oluştuğunu birkaç evreden geçerek görüyoruz ve bunların etrafında çok muhtemelen bizimki gibi planetler meydana geliyor. Gerek sonsuz küçük atomistik boyutta, gerek sonsuz büyük galaktik boyutta, madde kaostan, yani karmaşadan, keşmekeşten, kargaşadan düzenlilik üretiyor. Çok çarpıcı buluyorum. Biz Kaos ananın torunlarıyız derken bunu kastettim. Buralardan geliyoruz. Esasen bu fevkalade görkemli ve evrenin dağılma sürecine taban tabana zıt bir karakter yansıtıyor.

Dünya tabiatı böyle gelişmiştir. Kaos'dan yeşermiş ve ortaya çıkmıştır. Fıskırmıştır adeta. Dünya tabiatı içersinde, biz böyle oluşmuşuzdur. Sonsuz küçük boyuttaki atomistik düzenlenme süreçlerinin minimmnacık örnek-

lerinden başlayarak ortaya gelmiştir. Bugünkü tasavvurumuz budur. Çok ilginç bir başka bir noktayı sizinle paylaşmak istiyorum. Hukukçular açısından bunun bir ölçüde ilginç olacağını ümit ediyorum, siyasal bilimciler, sosyal bilimciler açısından çok ilginç olacağını düşünüyorum. İnsanlık tarihine bakarsanız, en azından yazılı tarihe baktığımızda, bunun da kaostan düzenlilik ürettiğini görüyoruz. Yani acıdan, kandan, ıstıraftan, işkenceden, insan haklarını damıtmayı başarmıştır. Özgürlükleri damıtmayı başarmıştır. Kaostan düzenlilik üretimi, evrenin, dünya tabiatının ve insanlık tarihinin gayet çarpıcı bir temel teorimi olarak karşımıza geliyor diye düşünüyorum. Şimdi, biz

bunun çok farkında değiliz, hissediyoruz, yaşıyoruz, duyumsuyoruz.

Peygamberler, aslında yeryüzünün kaydettiği en büyük siyasiler ve devrimcilerdir. Bunu herhangi bir ilahi anlamda sizinle paylaşıyor değilim. Sözlerimin nasıl olsa yanlış anlaşılmayacağına güvenmek istiyorum. Bu trend hala daha yeryüzünde ve insanlık tarihinde çok ilginç bir şekilde, tıpkı atomistik süreçlerde, mücadele süreçlerinde olduğu gibi, insanlık tarihini de fevkalade belirleyen bir olgu olarak karşımıza geliyor diye düşünüyorum. Dolayısıyla, kaostan düzenlilik üretimine katkı veren her girişimin söz konusu trendle bir paralellik sergileyeceğini, buna ters her girişimin ise düzenlilikten kaosal

dönüşümün tetiğini çeken bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Bence bu çok temel bir ölçüttür. Yeryüzündeki yaşamımızı tartmak açısından, bir felsefe geliştirmemiz açısından, kendimizi anlamamız açısından bu soru çok geldi gündeme. Bundan böyle ne yapılması gerektiğine ilişkin bazı ölçütler geliştirmemiz açısından, çevreyi anlamamız açısından, fevkalade temel bir ölçüttür diye düşünüyorum.

Yeryüzünde, kaostan düzenlilik üretimine yönelik her gelişmenin, olumlu, ilerici bir gelişme olarak tarif edilebileceğini, tanımlanabileceğini; düzenlilikten kaosa dönüşümün tetiğini çeken her girişimin ise, yanlış, gerici, zaten fevkalade kırılğan olan dünya tabiatını bozacak olan bir gelişme olarak tasnif edilebileceğini düşünüyorum. Hukuksal, sosyal, siyasi, birçok gelişmeyi bu ölçüt çerçevesinde değerlendirebileceğimizi, anlayabileceğimizi ve tasnif edip, yorumlayabileceğimizi, siyasi olarak o konuda yargılar geliştirebileceğimizi düşünüyorum. Bunu niye sizinle paylaştım. Biraz teknige kaymak pahasına, teknik kökenli olmayan bu deyimlere çok yatkın olmayan öğrencilerimizin, özellikle ufuklarını zorlamak pahasına, neden bunu sizinle paylaştım? Çünkü benim şahsen görebildiğim kadarıyla, insan aklı, hala daha yeryüzünde ve çoğunlukla kendisini milyarlarca yıllık evrensel süreçlerde var eden, buna ilahi bir anlam atfetmiyorum, atfediyor olarak konuşmuyorum, ama, ilahi bir anlam atfetmek eğiliminde olanlarınız varsa, onları da anlayışla ve derin bir saygıyla karşılamamız gerektiğini düşünerek ifade etmeye devam ediyorum: İnsan aklı, yeryüzünde, milyarlarca yıllık süreçler içerisinde kendisini var eden evren bilincinin, hala daha çok gerisinde görünüyor. Biz bunları anlamıyoruz ve elimizde baltayla, farkında olmadan belimize vuruyor oluyoruz. Taammüden cinayetler, harpler, sömürü, emperyalizm, demin anlattığım ölçüt çerçevesinde derhal değerlendirilip, mahkum edilebilir. Neden, çünkü kaostan düzenlilik üretimi yönünde değil, düzenlilikten kaostan tetiğini çeken yönde çalışan mekanizmalardır da ondan. Siyasi mücadele tarihi de, esasen bu tür açılımları geliştirmelidir diye düşünüyorum. Hala da kendisini var eden, evrensel bilincin bir hayli gerisindedir ve bana sorarsanız bir doku kusurunu taşıyor olmaktadır. Dokusu kusurludur. Çoğumuzun dokusu kusurlu, bunu ırkçı bir manada söylüyor değilim. Tam tersine, ırkçılık yapanların doku kusuru taşıdığını memnuniyetle sizle paylaşabilirim. Hitler dokusu kusurlu bir yaratıktı bakarsanız.

Napolyon senin ne işin var Moskova'da, dıgıdık dıgıdık gideceksin, bilmem ne yapacaksın v.s. Doku kusurlu, görmüyor, anlamamış. Başka insan anlamıştır. Yani doğa ile bir çoğunuzun, hemen hepinizin, hepinizi tenzih ederek ifade etmek istiyorum, doğayla, belli bir uyum aramaklığımız söz konusudur. Çoğunlukla bunu yapamadığımızı ve insan aklının bu açıdan henüz daha bir hayli geride olduğunu düşünüyorum. Şimdi sevgili Türksen Başer Kafaoglu ve öteki arkadaşlarım, Zafer Üskül, keza izin verilerse onlar halkla iletişim kurmaktan, halkla ka-

Bir bütünsel kavrayışa ihtiyacımız var. Önümüzdeki yüzyılda çok muhtemelen dinler, bugünkü işlevlerini yerine getiremez olacaklardır. Daha bütünsel bir evrensel perspektife, daha bütünsel ve kozmik bir perspektife ihtiyaç duyulacaktır. Daha bütünsel bir yaşam perspektifine, felsefesine yeryüzünde ihtiyaç duyulacaktır.

tılım kanallarını geliştirmekten ve bu katılım kanalları uzantısında onlardan gelecek önerileri değerlendirmeye almak üzere bazı mekanizmalar geliştirmekten benim de çok katıldığım şekilde bahsettiler. Yürekten hemfikirim, inanıyorum, ama Zafer de az önce, örneğin çok ilginç bazı örnekleri sizle paylaştı. Yetmez, neden? Çünkü halkın, insanlarımızın bir popülizmanın ötesinde olarak, ciddi bir şekilde bilgilendirilmeye ihtiyacı vardır. Zaten tartışma sürecinin başlangıcında, bir bilgilendirme sürecinin bulunması fevkalade önemlidir. Bunu yapmazsak, o takdirde bir halk popülizmasıyla yetiniyor oluruz.

Bütün sanayi yapıtları, bakarsanız bütün savunma yapıtları, aslında saldırı yapıtları desek daha iyi olucak zannediyorum. Yani tanklar, tüfekler, nükleer silahlar, bunlar yalnızca savunma amacıyla yapılmış değildir. Onlar, kazanılmış bir takım çıkarları korumak üzere geliştirilmiş araçlardır. Bunlar çok dahiyane araçlardır. Yani bir nükleer silahı var etmek kolay değildir. Bir rafineriyi var etmek kolay değildir. Ülkelerin, ulusların, en dahi çocukları nesiller boyunca çalışırlar, bu araçları, bu hayvanları var etmek için. Aslına bakarsanız, onlar da topraktan ayağa kalkmış, tıpkı bizim gibi, toprağı düzenleyen araçlar olarak karşımıza gelmişlerdir. Ama, bunların her biri dahiyane halkalar olmakla beraber, her biri dahiyane bulguları, her biri dahiyane çalışmaları ve uğraşları içeriyor olmakla beraber, bunları ucuca eklediğiniz zaman böyle bir zincirle karşı karşıya kalıyorsunuz ki, bu zincirin tümünü ahmakça bir zincir olarak nitelendiriyorum. Bir bütünsel kavrayışa ihtiyacımız var. Önümüzdeki yüzyılda çok muhtemelen dinler, bugünkü işlevlerini yerine getiremez olacaklardır. Daha bütünsel bir evrensel perspektife, daha bütünsel ve kozmik bir perspektife ihtiyaç duyulacaktır. Daha bütünsel bir yaşam perspektifine, felsefesine yeryüzünde ihtiyaç duyulacaktır. Bundan 5-10 sene önce, en çok, kadınlar, gençler, özellikle Avrupa'da, kol kola girerek, el ele vererek, omuz omuza vererek nükleer silahlara hayır demişlerdir ve onların en azından fazlalarının, Avrupa'da, ilave olarak konuşlandırılmalarına karşı gelmeyi başarmışlardır. Onun için, "biz ne yapabiliriz?" demeyin. Zafer, benim ağızımdan aldı sözü. Bizi dinlediğiniz bile fazla. Hadi kalkın gidin eylem yapın. Biraraya gelin, yürüyün, ne yaparsanız onu yapın, ama oturmayın.

Doğa ile insan arasındaki münasebet önemli

Süleyman DEMİREL

Sayın Başkan, değerli misafirler, hepinizi sevişle selamlıyorum. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları'nın düzenlediğı 19 toplantının sekizinde bulundum. Değişik zamanlarda, iktidar olduğumuz zamanlar, hükümet olduğumuz zamanlar ve hiçbirşey olmadığımız zamanlar, ama bize hep itibar ettiler, ben de kendilerine gerçekten minnettarım. Bu toplantılara severek gelirim.

Çoğulculuk, genellikle her kafadan bir ses çıkması manasına anlaşılırsa, ki öyle bile anlaşılabilir, önemlidir. Çünkü, eğer zihinler diledikleri gibi ve istedikleri şekilde çalışıp, bir netice ortaya koyuyorlarsa, bunda yaratıcılık vardır. Bence bir toplumun, bir milletin, bir devletin en büyük sermayesi budur. Yani toplumun kişisinin, bireyinin, tümünün yaratılışında mevcut olan gizli gücü meydana çıkarmak ve bu gücü, hem o toplumun, hem insanlığın hizmetine koymak gerekecektir. Sanıyorum ki iktisatçılar, ekonomi dışı dediğimiz bu olaya her zaman çok büyük önem vermişlerdir. Netice itibarıyla, teorileri ortaya koyan da o zihindir, onları uygulayan da o zihindir. Doğrusunun eğrisinin farkına varıp da, muayyen istikamette onları düzelten de odur.

Dünyada ve Türkiye'deki yeni eğilimlerden biraz bahsetmeye çalışacağım. Yalnız, Türkiye'de, üzüntüyle söyleyim ki, bir süredir meydana gelmiş bulunan bir durum herkesin zihnini işgal etmektedir. Durup dururken 16 Ocak'ta, doların 16 bin liradan, daha sonraları geçen iki buçuk ay zarfında 35 bin liradan, 40 bin liralara çıkıp, sonra biraz aşağı inip, sonra canı istediğı zaman biraz yukarı çıkması, böyle bir durum meydana gelmiş olması, herkesin zihnini meşgul ediyor.

Yani, tabii ki, halk günlük yaşar. Halkın günlük yaşaması kadar tabii birşey olmaz, ama yine de, bu hadise bizi ne kadar bunaltsa da, meydana gelen bu durum bizi ne kadar bunaltsa da, biz yine başımızı kaldırıp ileriye doğru bakabilmeyi başarmalıyız. Günlük hadiseler bunlar, geçer. Geriye bakıp düşündüğünüz zaman, geçmişte pek çok ciddi, az ciddi veya gayri ciddi hadise meydana gelmiştir. Bunun hepsi aşılabilmektedir. Çünkü, aslında zorlukları aşabilme, yine insanoglunun meziyetleri içersindedir.

Türkiye'nin ekonomisindeki duruma iyi bakmak lazım. Türkiye üreten bir memleket ve yüzde 5 ile yüzde 7 civarında kalkınma hızını sağlayabilen bir memleket. Geçen 30 sene zar-

fında, ortalama yüzde 5 kalkınma hızını sağlamış bir memleket. Nihayet 2500 dolar ile 3000 dolar gayrisafi milli hasıla, adam başına, o noktaya gelebilmiş bir memleket. Alt yapıyı meydana getirebilmiş bir memleket. 15 milyon çocuğunu okula gönderebilen bir memleket ve nihayet döviz kazanan bir memleket. Geçen sene dahi, resesyona ve bizim dışımızdaki çok zor birtakım işlere rağmen, Türkiye ondan evvelki seneye nazaran, yüzde 4.5 civarında ihracatını artırabilmiş ve 15 milyar civarında bir döviz kazanabilmişti. Türkiye 5 milyar dolar civarında, 4,5 milyar dolar civarında bir turizm gelirini sağlayabilmiştir. 2,5 milyar dolar civarında da dış ülkelerdeki çalışan vatandaşlarımızdan Türkiye'ye döviz gelmiştir. Türkiye'nin dövizinin dibi kurumuş değil ki. Nihayet Türkiye, şunu açıklıkla ifade ederim, bir tek kör kuruş, yani ödemelerinde, yani dış borç ödemelerinde, kusura da düşmüş değil, defosu yok. Bu dört milyar dolar ana para, 3,5 milyar dolar ana faizi bu zamana kadar sıkır sıkır ödemiş.

Peki öyleyse, nedir bu Türkiye'nin başına gelen iş? Türkiye'nin hiç mi sıkıntısı yok? Hiç mi kusu ru yok? Bakınız değerli dinleyiciler, bütçe açığı diyorsanız, dünyada bütçe açığı olmayan devlet yok. Eğer ödemeler dengesi diyorsanız, ödemeler dengesi tam olan devlet, yok dünyada. Amerika Birleşik Devletleri'ne baktığınız zaman, Amerika

Birleşik Devletleri, yüzlerce milyar dolar ödünç para almıştır bütçesi için. Ticaret hacmi dediğiniz zaman, ticaret dengesi dediğiniz zaman, yine öyle. Yüzlerce ülkenin ticaret açığı vardır. Ödemeler dengesi açığı vardır. Yalnız Almanya'nın ve Japonya'nın bir fazlası vardır, ticarete fazlası vardır. Binaenaleyh bütçemiz açık, bütçemiz ne zaman kapalı oldu, bütçemiz hep açık gelir. Hangi ülkenin bütçesi hep kapalı gitti.

Türkiye batıyor falan diyenler varsa, öyle birşey görmeyecekler, çünkü ömürleri yetmeyecek Türkiye'nin battığını görmeye, kimsenin ömrü yetmeyecek. Şimdi, bir düşünür diyor ki: "Paranız olur, kaybedersiniz, kazanırsınız; malınız olur, kaybedersiniz, bir daha para kazanır, mal alırsınız, ama ümidinizi cesaretinizi kaybederseniz, herşeyi kaybedersiniz." Evet bizim sorunlarımızın altından çıkabilmemiz olayı, hep ümide ve cesarete bağlıdır. O kadar bağlıdır ki, bakın, düşünün, 23 Nisan 1920, yani bundan 74 sene evvelki durum. Nesi var Türkiye'nin? Burnunun ucuna kadar gelmiş düşman orduları, yanmış yıkılmış bir ülke. 10 sene 12 sene savaştan çıkmış, bütün gençlerini cephelerde tüketmiş bir ülke; topu yok, tüfeği yok, silahı yok, ama inancı var, imanı var.

O Türkiye ile, bugünkü Türkiye'yi kıyaslamak bile abes. 60 milyon Türkiye ve 60 milyon Türkiye'nin, bugün sadece bir ilindeki öğretmen sayısı, o gün, bütün Türkiye'deki öğretmen sayısından fazla. 12 bin öğretmeni var 1920 Türkiye'sinin. Bugün 12 bin öğretmen sadece Ankara'da var, İzmir'de var, İstanbul'da çok daha fazlası var.

Hiçbir sıkıntısı yok mu Türkiye'nin? Hayır efendim, var, sıkıntısı olmaz olur mu? Vardır. Nedir sıkıntısı dediğiniz zaman Türkiye'nin? Sıkıntısı, kamu maliyesinin sağlıksızlığıdır. Türkiye'de zaten sıkıntıya sebep olan iki şey var önemli olan: Bir tanesi nüfus artışıdır, yüzde 3 nüfus artışıdır; bir tanesi de enflasyondur. Bu ikisinin çaresini Türkiye bulduğu zaman, sanıyorum ki, iki yakasını biraraya getirmek imkanını bulacaktır. Bunu kim bulacak? Türkiye bulacak. Bulun işte Ankara'daki efendiler, oturun buna bir çare bulun.

Bakınız, bir arkadaşım geçen gün beni ziyarete geldi. Bana soruyor, diyor ki, gayet olmuş hadiseleri, isim, tarih vermek istemiyorum, bunun sebebi nedir? Dedim ki: Bak kardeşim, bilmem Niğde'nin Orhanlı köyündeki Ali dayı, Niğde pazarına gelip elmasını sattıktan sonra, elmadan aldığı parayı hemen ordaki bankaya uğrayıp DM'a çevirirse, böyle olur. Ben sana isim veriyorum, Niğde'nin, Orhanlı köyü ve Ali dayı, diyorum. Hemen cebinden, arkadaş, bir avuç kağıt para çıkardı: Dolar. Ben de, dedi, maaşımı aldım, dolara çevirdim. İşte Türkiye'nin sorunu bu. Bu kadar basit mi? Evet bu kadar basit.

Dünyanın hiçbir ülkesinde, bir ülkenin kadavratının yüzde 70'i dış para olmaz. Eğer benim ülkem kendi parasından kaçarsa... Efendim bunun sebebi var. Para, değer tutmuyor da ondan kaçıyor. Anladık... Tavuk mu yumurtadan çıkar, yumurta mı tavuktan çıkar? Benim halim, kendi parasından kaçarsa, hadi çare bul, derse, çareyi bulabilecek parayı zor buluruz. Öyleyse gelin hep

Türkiye'nin dövizinin dibi kurumuş değil ki. Nibayet Türkiye, şunu açıklıkla ifade ederim, bir tek kör kuruş, yani dış borç ödemelerinde, kusura da düşmüş değil, defosu yok. Bu dört milyar dolar ana para, 3,5 milyar dolar ana faizi bu zamana kadar şıkır şıkır ödemiş. Peki öyleyse, nedir bu Türkiye'nin başına gelen iş? Nedir bu? Türkiye'nin biç mi sıkıntısı yok? Hiç mi kusuru yok? Bakınız değerli dinleyiciler, bütçe açığı diyorsanız, bütçe açığı olmayan, dünyada devlet yok.

beraber bunun çaresini bulalım. Nasıl ki bundan 74 sene evvel ülkemizi düşmanlardan kovup çıkarmak için, sonra yanmış yıkılmış ülkeyi, bu 74 sene zarfında yapmak için, bir beraberliği hakim kılarsak, bugün de, bu beraberliği mutlaka hakim kılalım. Bunu yaptığımız zaman, bu hadisenin içinden çıkarız. Bakınız, şunu da ifade edeyim. 1993 senesi içerisinde, Türkiye ihracatının yüzde 81'i, yine sanayi malıdır ve terör belasına, şuna buna, aleyhimizdeki bunca propagandaya rağmen yine Türkiye'ye 7 milyon civarında turist gelmiştir. Türkiye'nin büyük potansiyeli var. Bu potansiyel çok güzel bir potansiyel. Peki 1993 yılı içerisinde, Türkiye'nin notunu düşürecek ne olmuştur? İki şey olmuştur. Bunlardan bir tanesi, ihracatla ithalat arasında 14 milyar dolar fark olmuştur. Niye olmuştur? İthalat serbest ve ithalatın 6.5 milyar doları tüketim malıdır. Yani, şimdi, bu tüketim mallarını ithal ettirmesinler, dediğin zaman, serbest ekonomiden uzaklaşıyorsunuz. O zaman da, yine büyük sıkıntılar olabilecektir.

Daha önceki sene, 1992 yılında, Türkiye'nin ithalatıyla ihracatı arasındaki fark 6 milyar dolar. Ama bu farkı, döviz kazançları 1 milyar dolara indirmiştir. Bu 14 milyar doları, döviz kazançları, ancak 6 milyar dolara indirebilmiş. Dışarıdan bakan adam diyor ki, artık, Türkiye, dünyanın bir parçası olmaya doğru yönelmiş. Dışarıdan bakan diyor ki, bu Türkiye, eğer bu kadar ithal eder, ancak bu kadar ihraç ederse, her sene 6 milyar dolar döviz açığına giderse, gelecek sene, veya ondan sonraki sene, veya ondan sonraki sene, benim kendine verdiğim parayı ödeyemez veya oraya yaptığım yatırımı ödeyemez. Parasını sokağa atmış kimse yok. İstedğin kadar güvence ver, Türkiye'nin şu imkanları var, Türkiye'nin bu imkanları var, korkmayın, gelin Türkiye'de çalışın, paralarınızı falan, kapıp götürmeyin, bir şey olmaz.

27 Mart tarihinde yapılmış bulunan seçimler... Ne kadar didinsek, çabalasak da, Türkiye Cezayir'e dönmez.

Türkiye, sabit kur, sabit faiz, devletin tespit ettiği kur, devletin tespit ettiği faiz , devletin tespit ettiği fiyatlar esaslı üzerinden gidecekse, dünyayla uyum sağlaması mümkün değildir. Piyasa ekonomisi dediğimiz olaydan kaçmaktır o. Faiz enflasyondan aşağı olmaz, enflasyondan aşağı faiz getirdiğiniz zaman, para kura kaçacaktır, dövize kaçacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti. Atatürk'ün kurduğu büyük cumhuriyet, herkesin zihnine ve gönlüne işlemiştir. Binaenaleyh, 27 Mart'ta yapılan seçimleri, ona bir tehditmiş gibi, laikliğe bir tehditmiş gibi görüp, koşuşmaya gerek yoktur. İster istemez bu seçimler neticesi o ülkelerde bir korkuya da sebep olmuştur. Binaenaleyh bize borç veren ülkeler, borcu bedava vermiyor ki, Türkiye notunun kırılmasına sebep olan hususlardan birisi, ithalat ve ihracat arasındaki 14 milyon dolar. Ne yapacağız şimdi? İthalatı arttıracık. Niye ihracatı artıramamışız?

Eğer Türkiye'de sabit kur sistemi olsa, sabit faiz sistemi de olsa, bu sıkıntılara düşmezsiniz. Neye düşersiniz? Çift kura düşersiniz. Yani Tahtakalede bir kur olur, Merkez Bankası'nda bir kur olur. Çift kur bir ülkenin gelişmesine yararlı olan bir kur değildir ayrıca. Eğer, Türkiye, sabit kur, sabit faiz, devletin tespit ettiği kur, devletin tespit ettiği faiz , devletin tespit ettiği fiyatlar esaslı üzerinden gidecekse, dünyayla uyum sağlaması mümkün değildir. Piyasa ekonomisi dediğimiz olaydan kaçmaktır o. Faiz enflasyondan aşağı olmaz, enflasyondan aşağı faiz getirdiğiniz zaman, para kura kaçacaktır, dövize kaçacaktır. İşte, enflasyon, kur ve faiz üçlüsündeki ayarlamaları istenildiği kadar hassasiyetle yapamamışız ve açıklıkla ifade ediyim ki, Merkez Bankası kaynaklarından, bir miktar lüzumundan fazla kullanmışızdır. Türkiye bir yandan gelirlerini arttıracak, gelirlerini artırmanın yolu nedir? Vergidir. Bir taraftan masraflarını kısacak. Masrafları kısmanın yolu nedir. Masrafları kısmanın yolu, hazineye yük yükleyen kalemlere bakmak. Nedir hazineye yük yükleyen? Bütçenin kendisidir. Burada ne var? Önemli bir kalem, personel masrafları, eğer bir ülke topladığı vergilerin Yüzde 60'ını, yüzde 65'ini personel masraflarına veremec mecburiyetindeyse bu zorluktur.

Bir tarafta da devlet neredeyse çalıştırdığı personeline para vermekte güçlük içersindedir. Ve, eğer yeni aldığı vergilerin yüzde 28'i borç faizlerine gidiyorsa, yani devlet borçlanmış ve bu borçları ödemek için faiz sıkıntısının içine girmişse, aldığınız verginin yüzde 103'ü iki kaleme gidiyorsa, personel masrafına ve faizlere, o zaman işiniz var demektir. Bunların her ikisi de, bir günde düzeltilecek şeyler değildir. Zaman isteyen şeylerdir. Ama, nihayet

Türkiye bir çıkmazda değildir. Bunlar hesap işleridir, bunları, uzmanları gelir, o hesapları yeniden yaparlar, alta korlar ve milletten fedakarlık istenmesi gerekebilir. Onu siyasetçiler yapar. Bu fedakarlığı isterken de gayet adil ve dengeli olmak lazımdır. Bir taraftan da, bütün bunları yaparken, eğer ülke üretime ve ihracata dönük gayretleri durduruyorsa, o zaman yeni krizler demektir o. Yani bütün bu yapacağınız işlerin üretime ve ihracata zarar vermemesi lazımdır.

Şimdi geldiğim nokta şudur: 1993 senesi itibariyle, Türkiye'nin kimseye borcunu ödememiş durumu yok. Ve yüzde 7-7,5 civarında bir kalkınma hızını sağlamış, bunun bir kısmı ithalattan gelir, ama, diyelim, hadi bunun yüzde 2'si ithalattan gelir, gene yüzde 5,5 kalkınma hızı var Türkiye'de.

Yine 1993 senesi içinde, Türkiye'nin fabrikaları, çimento olarak, ondan evvelki seneden yüzde 10 fazla; elektrik olarak, ondan evvelki seneden yüzde 10 fazla; otomobil olarak, ondan evvelki seneden yüzde 40 fazla üretim yapmış ve 1993 senesinde, Türk vatandaşı, 300 bin adet kendi fabrikalarından çıkan ve 200 bin adet de dışardan gelen 500 bin otomobil satın almış. Binaenaleyh, 93 senesinin sonunda Türkiye bu iken, aradan 16 gün geçince Türkiye batmaya gitmez. Benim demek istediğim şey şu: Yani, evet bir takım dengesizlikler bir takım bozukluklar, şunlar, bunlar vardır. Ama, Türkiye bunların içerisinde çıkar, çıkacak güce sahiptir. Ama devlete yardımcı olmak lazım. Vatandaşlarımızın devlete yardımcı olması lazım. Çağrımı ben yapıyorum. Çağrımı yaparken vatandaşlarımızın kendileri güvenmelerini, devletlerine güvenmelerini, demokrasilerine güvenmelerini ve paralarına güvenmelerini istiyorum. Para ekonominin bayrağıdır. Paraya olan güvenimizi yeniden düzenlemeliyiz.

Devletin burada fonksiyonu yok mu? Var. Devletin, birinci derecede yapacağı şey, işte bu paraya olan güveni yeniden sağlamlaştırmasıdır. Olay, geniş capta, ekonomik olmaktan çok psikolojiktir ve parasaldır. Yalnız bu psikolojik ve parasal olay, bir süre içerisinde bankalar sistemi dolayısıyla üretime intikal eder ve üretim yavaşlar, ihracata intikal eder ve bir yerden sonra da istihdam intikal eder. Ve fiyat artışlarına intikal eder. Bunların hepsi, şimdi Sayın Sümer Oral'a da söylüyordum, geçip giderken, halk otobüse binmek için durakta duruyor. İşte o halka intikal eder. Onu mutsuz yapar. Ve onun günlük hayatını çekilmez hale getirir. Zaten, ne kadar çekilir olduğu gene münakaşalı. Bu durum insanları bunaltır. O zaman değişik arayışların içine girer.

İşte, ben, burda diyorum ki, Türkiye, sorunlarını, mutlaka, hiçbir şekilde değişik arayışların içine girmeden, mutlaka Cumhuriyete ve demokrasiye inanç içinde, mutlaka serbestiyete inanç içinde çözmelidir. Bunu yapabilecek miyiz? Bunu yapamazsak, bugünleri bile ararız. Bugünkü kaygılarımız kat kat artar. Sosyal hadiseler karamsarlığı çok kaldırmaz. Yani, ört ki ölem, formül değildir. Sosyal hadiselerde çare arayacaksınız. Çare her zaman vardır. Öyleyse bulun diyeceksiniz. Ben de diyo-

rum ki, evet bu çareyi devlet ve halk, devlet ve millet, beraberce bulmaya gayret sarfedeceklerdir. Bütün olay ortam olayıdır. Türkiye'nin 27,5 milyar dolar parası var bankalarında. Ben 1979 Türkiye'sini size söyleyeyim. 1979 Türkiye'sinde ampül yok, 1979 Türkiye'sinde aspirin yok ve şeker yok, röntgen filmi yok, yağ yok, benzin yok ve Merkez Bankası'nda da, Hazine'de de hiçbir şey yok. Biz bu Türkiye'nin içinden çıktık ve 100 günün içinde çıktık. 1993 Türkiye'si, '93 sonuna kadar hiç bir sıkıntının içinde değildi. Allaha şükür, bugün de, yani şu anda, Türkiye'nin borcunu ödeyememe durumu yok, aldığı malın parasını ödeyememe durumu yok. Bütün olay oraya gitmemesidir. Olay o. Yani olayın burdan kesilip, buradan tersine çevrilmesidir. Diyorsunuz ki, dünyada ne eğilimler var? Türkiye'de ne eğilimler var?

Dünya ile Türkiye'yi ayırmak mümkün değil. Zaten ayırırsak yine treni kaçırsınız. Yani gelip bakarız tren gitmiş. İstasyonda, yeni bir tren gelinceye kadar otururuz. Bu 20 sene mi olur, 30 sene mi olur, 40 sene mi olur? Oturduğumuz yerde yaşlarız. Öyleyse bu treni kaçırmamız lazım. Türkiye bu treni çok kaçırmıştır. Bu defa kaçırmamalıdır ve bu tren bugünkü şartlarımız ne kadar zor olursa olsun, ne kadar bazı şeylere ezilirsek ezilelim, ne kadar dünyanın Bosna-Hersek'teki yavaşlığına kızsak kızalım, ne kadar dünyanın Kafkasya'daki olaylara Ermenistan-Azerbeycan meselesindeki yavaşlığına üzülsek üzülelim, gene bu dünyadan kopamayız. Kopmamamız da lazım. Ve, bu dünya dediğiniz nedir?

İşte bu aslında, 1990 sonrasında yeniden şekillenmeye konulmuş bir dünya. 1945 sonrasında yeniden şekillenmiş bir dünya, ama 45 sene barış devam etmiş ve bu kadar uzun bir barışı dünya kolay kolay görmemiş. 70 senelik bir barışı da Türkiye tarihinde görmemiştir. Geçen 1000 sene içerisinde, 70 sene barışın olduğu tek dönem bu dönemdir ve bu barıştan Türkiye çok yararlanmış. Ve allaha şükür akşam oluyor. Akşam olunca ülkenin en ücra köşesinde, aklınıza gelebilen neresiye, orada ışık var. Bu cumhuriyetin enerjisidir. Yani 1920, 23 Nisan 1920'de düşmanı kovalım diye başlanan hareket, düşman kovulduktan sonra, başka düşmanlı kovalamacaya gelmiştir. Bu başka düşmanlar nedir. Yoksulluktur, harabiyettir, perişanlıktır, fukaralıktır, işte bunların hepsini Türkiye önemli şekilde çözmeye koyulmuştur.

Bir çoğunu da çözmüştür. Efendim istediğimiz seviyede değil, doğru, ama bizi memnun edecek olan şey bugün, biz, dünya ülkeleri içerisinde, bu büyük ülkenin her köşesine ışık götürmüştür. Her köşesine telefon götürmüştür, her köşesine okul götürmüştür, her köşesine istediğimiz kadar iyi olmamakla beraber, yaygın olmamakla beraber sağlık hizmeti götürmüştür. Hiç olmazsa ebeyi götürmüştür. Hiç olmazsa bir hemşireyi götürmüştür. Bir pratisyen doktoru Van'ın, Kars'ın, Ardahan'ın en ücra köşesine götürmüştür. Ve bence Türkiye Cumhuriyeti Devleti geçen 70 yıl zarfında yaptıklarıyla, yapmadıklarıyla değil, yaptıklarıyla ölçülmelidir. Ve bir büyük potansiyeli meydana getirmiştir.

Bugün, eğer önümüzdeki günlerde çok büyük sıkıntı görmezsek, dünya ile rekabet edebilecek bir büyük sanayiye kurabilmiştir ve önu parlaktır.

Dünyada, bilhassa Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra her şey şekillenmiş değil. Sovyet İmparatorluğu dağılınca, komünizm tehdit ve tehlike olmaktan çıkınca, tek kutuplu dünyaya gelindiği için, dünyanın çeşitli ülkelerinde etnosite meselesi, mezhep meselesi, yani bir nevi kabilecilik dedikleri olaya kaçılmıştır. Bir bayrak altında, senelerce beraber yaşayabilmiş insanlar, etnik farklılıkları ve alt kültür farklılıklarını ortaya atmak suretiyle birtakım sıkıntıların çıkmasına sebep olmuşlardır. Yugoslavya bunun en güzel misalidir. Korku, dünyanın başka ülkelerinde de, başka köşelerinde de benzeri olayların, etnik farklılıklarına dayanan kavgaların veya mezhep farklılıklarına dayanan kavgaların, dünyayı rahatsız etmesi korkusudur. Peki dünya bunun karşısında nerededir?

Şimdi, dünya aslında dört şeyin peşinde. Bunlardan bir tanesi, daha güvenli bir dünya olsun, daha zengin bir dünya olsun, daha hür bir dünya olsun ve daha temiz bir dünya olsun. Sanıyorum ki, bu dört şey, herkes tarafından rahatça kabullenilecek önemli dört şeydir. Bir beşincisini eklemeye bence gerek yok. Daha zengin dünya dendiği zaman, evet herkese refah olayı, herkese sağlık olayı, herkese eğitim olayı, herkese insan gibi yaşama hakkını gerçekleştirecek bir takım standartlar akla geliyor. Bu nasıl gerçekleşecektir. İşte dünya bunun peşindedir. Ve bunu mutlaka, insanlığın mutluluğu için gerçekleştirmelidir. İnsanlığın mutluluğu için, barışı muhafaza etmelidir, barış güvenlik sistemlerine dayanacaktır. Güvenlik sistemlerinin caydırıcılığıdır ki, barışı ayakta tutar. Henüz dünya böyle bir barış sistemine sahip değil. Bosna-Hersek gösterdi. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konferansı, Güvenlik Konseyi gibi kuruluşların kararlarını uygulama imkanları olmadı. Bosna-Hersek'de, O zaman, dünya güvenlik sistemi bir sıkıntı içine girdi.

Etrafınıza bir bakın. Bir tarafta, Orta Doğu Barış Konferansı 50 senedir devam eden bir itilaf. Öbür tarafta, dünyada tecrit edilmiş bir Irak, bir tarafta Kafkasya'da Gürcülerle Abazalar, bir tarafta da Ermeniler, Azerbeycan topraklarının yüzde 20'sini işgal etmiş. Öbür tarafta, Balkanlar'da işte bildiğimiz Bosna Hersek hadisesi. Dünya bu kaygılarla dolu ve işte Avrupa'nın yeniden şe-

Dünya ile Türkiye'yi ayırmak mümkün değil. Zaten ayırırsak yine treni kaçırsınız. Yani gelip bakarız tren gitmiş. İstasyonda, yeni bir tren gelinceye kadar otururuz. Bu 20 sene mi olur, 30 sene mi olur, 40 sene mi olur? Oturduğumuz yerde yaşlarız. Öyleyse bu treni kaçırmamız la-

Keşke daha az hür olsak da, boşumuza gitmeyen daha az hadise olsa demeyin.

Kimse demesin. Hür olmaya ölçüler getirmeye kalktığımız zaman, birgün bakarız ki, hür olmanın hiçbir parçası elimizde kalmaz. Zaten, ya hür olursunuz, ya hür olmazsınız. Ortası yoktur. Onun içindir ki, dünyadaki eğilimler dediğimiz vakit, insan hakları, demokrasinin takipçiliği uygar dünya tarafından yapılıyor. Paris Şartı odur.

Paris Şartı, İnsan Hakları Beyannamesi'nden bir miktar daha ilerde birşey, bir olaydır.

killenmesi dediğimiz olay, bir yandan duruyor, bir taraftan da 3 sene evvel dağılmış bulunan Sovyet İmparatorluğu'nu yeniden yapma gayretleri. Komünizme dönüş olmasa bile, çünkü ona dönmek mümkün değil. Ama, gerek Kafkasya'da, gerek Orta Asya'da, gerek Baltık ülkelerinde güvenlik ihtiyaçları görülüyor. Acaba yeniden bir Rusya İmparatorluğu kurulmasıyla mı karşı karşıya kalırız? Jirinovski denen olay, yeni bir izimden ibaret değil. Bunun altında bir takım şeyler var.

Bakin, Türkiye, bütün bunların ortasında hür ve demokrat bir ülke. Keşke daha az hür olsak da, boşumuza gitmeyen daha az hadise olsa demeyin. Kimse demesin. Hür olmaya ölçüler getirmeye kalktığımız zaman, birgün bakarız ki, hür olmanın hiçbir parçası elimizde kalmaz. Zaten, ya hür olursunuz, ya hür olmazsınız. Ortası yoktur. Onun içindir ki, dünyadaki eğilimler dediğimiz vakit, insan hakları, demokrasinin takipçiliği uygar dünya tarafından yapılıyor. Paris Şartı odur. Paris Şartı, İnsan Hakları Beyannamesi'nden bir miktar daha ilerde birşey, bir olaydır. Türkiye bunun neresindedir.

Türkiye, insan hakları kuruluşları tarafından çeşitli eleştirilere maruz kalıyor ve bunda hiç kimsenin hakkı yoktur. Çünkü Fransa'da veya İngiltere'de insan hakları ihlalleri suçtur. Benim ülkemde de insan hakları ihlalleri suçtur. Peki, insan hakları ihlal edilirse şikayetçi olan kişi ne yapacaktır. Şikayetini savcıya, hakime, yani Türkiye'nin bağımsız mahkemesine yapacaktır ve bu bitmez, herkese hak aramanın yolları ardına kadar açıktır benim ülkemde, ama hak aramayı becerebilmek de bir olaydır.

Burada hür ve serbest basın vardır. Hür bir medya vardır. Hür parlamento vardır. Söylediğim gibi, Kamu Hukukunu, kişi hukukunu arayacak organlar vardır ve Fransa'da veya Almanya'da insan hakları ihlal edilirse bundan farklı ne var. Bundan farklı hiç birşey yok. Binaenaleyh, Türkiye'yi, insan hakları ihlalleri şu bu filan diye, birtakım sıkıntılar içerisine itenler var. Evet bizim terör prob-

lemimiz var. Terör başlıbaşına bir olay ve terör olayında 1993 yılı içerisinde 1100 tane vatandaşın hayatını yitirdi. Bunun içerisinde 5 aylık çocuklar var, ihtiyar kadınlar var ve gençler var. Duvara dizilmiş, arkasından kurşunlanmış insanlar var ve bunlar bu duruma düşmesin diye hayatını yitiren 700 tane güvenlik mensubu var. 1800 kişi. Bunlar insan değil mi? Bunların hakkını arayan yok dışarlarda ve benim devletim kendi vatandaşına silah çevirmiş değildir. Benim devletim sınırlarını korumak, topraklarını korumak, insanlarını korumak için uğraşıyor. Ve açıklıkla söyleyelim, Türkiye Cumhuriyeti devletin bölünmez bütünlüğü her şart altında korunacaktır. Hangi taraftan, ne çeşit eleştiri alırsak alalım. Bu da demokrasiyle yapılacaktır. Hukukun üstünlüğüyle yapılacaktır. Hiç kimse, acaba bu çeşit meselelerin içinden demokrasiyle çıkamaz mıyız gibi bir kaygıya kapılmasın. Bunu demokrasiyle yapacağız biz.

Dünya'da üretilen gayri safi milli hasılanın yüzde 62'sini, yedi tane sanayi ülkesi üretiyor, yüzde 38'ini diğerleri üretiyor, 42 ülkenin adam başına milli geliri 600 doların altında, 58 ülkenin adam başına geliri 600 dolarla 6000 dolar arasında ve sadece 24 ülkenin adam başına geliri 6000 doların üstünde. Bunlar OECD ülkeleri daha çok. Oyleyse dünyada bir zenginler ve fakirler var. Zenginlerin fakirlere bir borcu var mı? Görünürde yok, ama moralman var. Yani refah istiyor-sak, herkes için refah olacaktır. Dünya, barış sistemini gerçekleştiremezse, barışı koruyamazsa, zenginlerin fakirlere yardımları olmaz. Bir defa, fakirlerin zenginleşmek için kendi gayretleri şarttır. Bu gayretler, akıllı düzgün gayretler olmak mecburiyetindedir. O zaman, gayet tabii ki, daha zengin bir dünya, herkes için herşeyin olduğu bir dünya kurmak için gayretler olur. Söylediğim şeyler, bir gün meselesi değildir. Asgari yarım asır, daha iyi bir dünya kurmak için uğraşacaktır.

1900 yılında dünyanın nüfusu 1 milyar 900 milyon, 2000 yılına geldiğimiz zaman dünyanın nüfusu nerdeyse dört defa katlanmış. Bu küre bu nüfusu çekemeyeceğini ilan ediyor. Kime söylemiş dersiniz, gidin kirlenen denizlere bakın. Şu İstanbul'da, bu dünya pırlantası İstanbulumuzda, kışın 6 milyon ton linyit yandığı zaman, havaya bir bakın ne oluyor hava ve nasıl herkes soluyacak bir hava arıyor, içecek bir yudum su arıyor.

İşte, dünya, herkese diyor ki, arkadaş ben bu yükü daha fazla çekemem, yüklenme üstüme. Binaenaleyh bir küre olayı çıkmış. Yani kürenin tüketilmesi olayı çıkmış. İnsanoglu daha çok, refah içerisinde yaşamak için, refah-tan evvel, yaşamak için, bu küreye o kadar çok yüklenmiş ki, o kadar bilgisizce yüklenmiş ki, o kadar bilinçsizce yüklenmiş ki, bindiğimiz dalı kesiyoruz. Bunun farkına varılmıştır. Bunun farkına dünya varmıştır. Bence Rio Deklerasyonu bunun çok güzel bir örneğidir. Nasıl ki bir tarafta insanların güven içinde yaşamaları için güvenlik sistemi arayışlar, ihtiyaçları varken, diğer tarafta da dünyayı tüketmeden yaşayabilmenin yolları mutlaka aranmalı, bulunmalıdır.

Burada birşeyin altını çizeceğim. Kalkınma kavramı üzerinde durmak istiyorum. Doğa fevkalade önemli bir olay, doğa ile insan arasındaki münasebetlerin yeniden tanzimi fevkalade önemli bir olay. İnsanların birbirleriyle münasebetleri fevkalade önemli bir olay. Birincisi bu kontro-sosyal olayı. İkincisi kontro-nature olayı, yani doğayla insanların münasebetleri olayının tanziminde, sanıyorum ki çok önemli sorunlardan bir tanesi, doğaya hiç dokunmayalım, doğanın verebileceğini dahi almayalım, ham doğaya hiç dokunmayalım. Bu yanlış ve bunların ölçülerinin iyi konması lazım. Onun için sürdürülebilir kalkınma diyoruz. Rio deklarasyonunun verdiği yer, barış, kalkınma ve çevre üçlüsünde beraberliktir. İşte bu bilincin çocuklardan başlayıp, yetişkinlere, yaşlılara, her kese aşılması lazım.

Şuraya gelmek istiyorum. Evet dünyadan ayrılamayız. Öyleyse kalkınmaya devam edeceğiz. Zenginleşmeye devam edeceğiz. Nasıl yapacağız bunu? Biz, şimdi, daha yarını düşünmekten başımızı kaldıramıyoruz. İşte evvela, ilk yapacağımız iş bence, başımızı dik kaldıracaktır. İleriyeye bakmaya devam edeceğiz. Zaman kaybetmeyeceğiz. Bizim kaynaklarımız, bizim ülkemizi istediğimiz süratle kalkındırmaya yetmez. Hiçbir ülkeninki yetmez. Herkes birbiriyle alış veriş içinde olacak.

Binaenaleyh, yeni çağ eğilimleri içerisinde önemli olan hadise globalizmdir. Yani insanların birbirleriyle kucaklaşmasıdır. Yani bir yerden sonra barış mı istiyorsunuz? Barış ne zaman oluyor? Toprak kavgası yapıyorsunuz, sınır kavgası yapıyorsunuz; bu sınırlama sadece fiktif olarak kalmalı, ama fiilen kaldırılmalıdır. Nasıl kaldıracaksınız? Eğer ülkeler arasında mallar serbest dolaşıyorsa, sermaye serbest dolaşıyorsa, hizmetler serbest dolaşıyorsa, kapital serbest dolaşıyorsa o zaman sınırlar ortadan kalkmıştır. Kavgaya edecek meseles de kalmamıştır. Avrupa bunu deneme yolundadır. İşte 35 senedir, Avrupa Birliği, Ortak Pazar'dan başlamış, Avrupa Topluluğu, sonra Avrupa Birliği'ne gelmiştir. Onu yaparken de, yeni bir takım problemler çıkmıştır. Yüzde 3'ün üzerinde enflasyon olmayacak deniliyor. Onun şartı o. Yalnız orda siyasi olarak çok önemli bir hadise var, o da devletin hakiyet olayı, hükümlerlik olayı nasıl olacak?

16 tane ülke bir araya geldi, birliği kurdular. Bu birliğin yönetiminde acaba milli devletler milli parlamentolar ne olacak ve nasıl bir işbirliği olacak? Bu, henüz çözülmüş bir olay değildir. Bütün bunlara rağmen, Avrupa Birliği genişlemeye devam ediyor. Türkiye Avrupa Birliği içerisinde yerini alırsa, bunda Türkiye'nin mutluluğu vardır. Yararı vardır. Çünkü söylediğim gibi sermayeye ihtiyacımız var. Dünya yıllık sermaye hareketleri 600 milyar. Bunun 535 milyarı OECD ülkelerinde cereyan ediyor. Sadece 50 milyarı kalkınmış veya kalkınmakta olan ülkelere yönelmiş. Yani sermaye güven isteyen birşey. Kapital dediğimiz olay yalnız kapitalle bitecek iş değil. Teknoloji ve management dediğimiz olay. Binaenaleyh, burda geliyorum çağın en önemli hadisesine. Bunu gözden kaçırdığınız zaman herşeyi gözden kaçırsınız.

Siyasi rejimin serbestiyet üzerine oturduğu yerde, bu rejimin çözülmeyeceği hiç bir sorun yoktur. Yalnız bu rejim kendiliğinden işlemez. Bu rejim halkından reaksiyon bekler. Yani demokratik refleks bekler. İyiye iyi, yanlışla yanlış diyebilecek refleks bekler. Neme lazım dendiği yerde, bu rejimi işletmek fevkalade güçtür.

Çağın en önemli hadisesi demokrasidir. İnsan haklarıdır, hürriyettir. Bu işin siyasi kısmı. Bunun yanında çok önemli, altını çizeceğim olay: Rekabet gücü olan ekonomi. Ne yaparsanız yapın, rekabet gücü olan ekonomiye mutlaka varmamız gerekecektir. Piyasa ekonomisi dediğiniz olay zaten o. Piyasa ekonomisi rekabet gücü olan ekonomi. Eğer ürettiğiniz mal, dünyanın her tarafında satılabilen bir malsa veya dünyanın bazı memleketlerinde satılabilen bir malsa, fiyat bakımından, kalite bakımından, o zaman meseleyi çözmüşsünüzdür. Binaenaleyh, Türkiye'nin önünde duran bence en önemli olay siyasi rejimini serbestçe düzenlemek. Siyasi rejimin serbestiyet üzerine oturduğu yerde, bu rejimin çözülmeyeceği hiç bir sorun yoktur. Yalnız bu rejim kendiliğinden işlemez. Bu rejim halkından reaksiyon bekler. Yani demokratik refleks bekler. İyiye iyi, yanlışla yanlış diyebilecek refleks bekler. Neme lazım dendiği yerde, bu rejimi işletmek fevkalade güçtür.

Ben kimseye isyan edin, kanunların müsaade etmediği şeyleri yapın falan demiyorum. Türkiye'de, tek, o lafi etmeyecek adam, benim. Benim dediğim şey, bu ülkenin insanları beğenmedikleri hadiselerin karşısında kaçmak yerine, biz bunu beğenmiyoruz diyebilmelidir. Hür olmak kolay birşey değil. Hür bir ülkenin vatandaşları olmak da kolay birşey değil. Bunu bir taraftan yaparken, öbür taraftan da mutlaka serbest ekonomik rejimi yürütebilmeli, ısrarla yürütebilmeliyiz. Eksikimizi, noksanımızı, kusurumuzu tashih edip, geriye dönmeden serbestiyeti yürütebilmeliyiz. Serbestiyeti yürüttüğümüz zaman, hür rejimi yürüttüğümüz zaman, dünya standartlarına uyarız. Uygar dünyanın standartlarına uyarız. Uygar dünya da kim oluyor, falan demesin kimse. Benim uygar dünyaya verecek çok şeyim yok. Onlardan alacak çok şeyim var. Binaenaleyh, muhtacım anlamında söylemiyorum. Kafam diktir, açık söyleyeyim, yani başım gayet diktir. Gayet onurluyum, gururluyum, ama milletin menfaatlerini hem onurumu zedelemekten, hem gururumu zedelemekten hem de ikinci sınıf bir ülke, ikinci sınıf bir halk durumuna düşmeden yoluma devam etmeliyim. Sanıyorum ki eğilimler ne olursa olsun, zorluklar ne olursa olsun Türkiye bu hedefinden caymamalıdır. İnancıyla bu hedefin peşinden gitmelidir. Beni dinlediğiniz için hepimize teşekkür ederim. Hoşçakalın.

Son sözler

Dr. Melih BAS

Efendim sorular bayağı terletici sorular, dolaşısıyla ben de terlemeden yanıt vermeye çalışacağım, ama öncelikle Cumhurbaşkanımızı yakalamışken ona bir maruzatım var bir çevreci olarak. Yatağan termik Santrali'ndeki durumla ilgilenmesini istirham ediyoruz ve yargının bağımsızlığının demokrasilerde işleyeceğine umudumuzu yitirmemek istiyoruz.

İsterseniz ben sorulara şöyle sırayla bakıveriyim. Boğaziçi Üniversitesinden bir arkadaşımız sormuş: Çevre kirliliğinin monetirizasyonu nasıl olmalıdır.

Monetirizasyonu anlayamadım, yani yönlendirilmesi demek istiyorsunuz herhalde, izlenmesi, çevre kirliliğinin izlenmesi. Tabii ben konuşmamda epeyce detaya girmek istedim. Çevre kirliliğinin izlenmesi, çevre kirlendikten sonra olan birşey. Önemli olan kirliletmek. Artık bu iş ona döndü. Yani önce kirlilet, sonra temizle değil, temizlemenin maliyeti kirliletmenin maliyetinden çok daha yüksek olduğu için, kirliletmenin çözümlerine bakmak zorundayız ve o konuda da alternatif yaşam biçimlerini sorgulamamız gerekiyor. Tabii çevre kirliliğinin izlenmesine espiritüel bir örnekte isterseniz giriveriyim. Yanlış bilmiyorsam, Tarım Bakanlığı, her yıl, İl Müdürlükleri'ne bir takım genelgeler yollar ve işte bazı hayvan türlerinin sayılarını öğrendirir. Şimdi burda yatan mantık nedir, diye sordunuz mu acaba kendinize? Acaba, ne kadar çok daha hayvan avlayabiliriz, diye mi sayıyoruz? Niye sayıyoruz? Veyahut da, bu izlenmede bir aksayan yön var. O da şu: Sinerjik etki. Sinerjik etkiyi $2+2=5$ diye tanımlayabiliriz. Sistemik etki de deniyor buna. Şimdi, sözgelimi Boğaziçi'nde, deniz kirliliğini izleyelim, diye karar versek, hem alıcı ortam kalitelerini, hem de deşarj standartlarını beraberce sisteme soksak, ABD'de yapılmış ampirik çalışmalar göstermiş ki, teknolojik risk, kesinlikle önceden belirlenemiyor, mutlaka sapma oluyor. Çünkü $2+2=5$ 'deki '1'i bir türlü kestiremiyorsunuz. İstediginiz kadar iyi yöneylem araştırmacısı olun, kanteratif modeller kurun, simülasyonlar yapın, bu iş olmuyor. Olsaydı dünya bu hale gelmezdi zaten. Epeyce yöneylem araştırmacımız da var, çevrecimiz de var.

İkinci soruya geçelim, çevresel maliyetlerin gayri safi milli hasıla hesaplamasına katılması; ben biraz önceki konuşmamda da arzettim. Milli muhasabe denilen sisteme, çevre maliyetlerinin katılması, işletme muhasebesinde, çevresel maliyetlerin tekrar devreye sokulması, işletme muha-

sebesinin de yeşillenmesi gibi akımlar var. Ama bunların son tahlilde doğal değerlerin parasallaştırılması esasına dayandığı açık. Bir uskumru balığı kaç lira eder. Beşiktaş pazarından söz etmiyorum, ama reel değerini bilemeyiz. Ben dolayısıyla doğal değerlerin parasallaştırılmasına karşıyım. O nedenle milli muhasebede çevresel maliyetlerin devreye sokulması olsa olsa acaba çevreyi ne kadar kirlilettiğin parasal değerini ortaya çıkartır. Bu çevre kirliliğini önlemez. Bir başka soru: Çevresel çalışmalarının maliyetinin değişik gruplara yansması konusu. Tabii, bu çevresel çalışmaların maliyeti konusunda bir konsensus bir uzlaş yok. Ne Batı Avrupa ülkelerinde, ne ABD'de, ne Türkiye de. Şimdi, kirlileten öder, ilkesi var, ama sonuçta katma değer vergisi gibi, o, nihai mallara yansıyor. İşletme düzeyinden söz ediyorum. Eğer siz bazı vergi mevzuatı önlemleriyle bunun yansımaları engellerseniz sonuçta bu sefer muhasebecilere iş düşer. Muhasebeciler onun triplerini, hilelerini bulabilirler. Bir başka düzey, yani makro düzeye bakarsak, makro düzeyde de, çevre kirliliği maliyetlerinin kime yükleneceği konusundaki tartışmalara, örneğe, en sıcak tartışmalar İngiltere'de oluyor. Birleşik Krallık'ta sanayiciler Major'ı eleştiriyorlar. Eleştirdikleri konu şu: Avrupa topluluğunun sıkı çevre mevzuatına muhalefet etmeyip, bizim çevresel maliyetlerimizi artırdın, dolayısıyla rekabet gücümüzü düşürdün diye bir eleştiri yapıyorlar. Bu nedenle çevresel maliyeti kimin yüklediği biraz tartışma konusu olmakla beraber, herhalde soyutlama düzeyinde, doğanın yüklediğini gayet rahat söyleyebiliriz.

Sayın Aygören Dirim, köyden kente göç ve kentleşme sorunu yaşanırken alternatif yaşam biçimi nasıl gerçekleştirilebilir? Diye soruyor. Alternatif yaşam biçimini kısaca açar mısınız, demiş. Ona da aynı yanıtı vereyim. Sanayileşme eğer belli frenlerle durdurulmazsa, kentleşmenin durdurulması mümkün değil. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde rivayet olunur, ya da okunur, ben okumadım, ama işte Ankara ilinin sınırlarında dururlarmış da, köyden gelenleri kontrol ederlermiş, bazılarını geri yollarlarmış falan, rivayet midir, gerçek midir, bilmiyorum; o dönemlere yetişemedim, ama bu tür yasakçı zihniyetler, yerel demokrasiye uymayacağı için, dolayısıyla insanların kente göçmesini engelleyemeyeceğiniz için sorun kentleşmede değil. Sorun sanayileşmede. Dolayısıyla sanayileşme konusunu siz optimize ederseniz o zaman kentleşmeyi de optimize edersiniz. Belki de kent olgu-

sundan kurtulursunuz, çünkü ulaştırma problemini optimize etmeye çalıştığınız zaman bir türlü içinden çıkmıyorsunuz. Yerel seçimler öncesinde belki televizyondan izlediniz, Mimarlar Odası, İstanbul özelinde bir çalışma yürüttü ve bütün ANAP, DYP ve SHP'nin mega projelerinin, İstanbul'un kentsel dokusuna uygun olmadığını, gerekçeleriyle, basına, televizyona açıkladı. Dolayısıyla bu işin içinden çıkılamıyor. İlhan Tekeli hocanın,

çok eski zamanlarda, 70'li yıllarda yayınlanmış bir makalesinde şöyle bir uyarısı vardı. İkinci köprüyü yaparsanız ek çevre yolları yapmanız gerekecek, ek çevre yollarını yaptıkça, üçüncü köprüye gereksinme duyacaksınız, derken bu bir spiral gibi sizi götürecektir. Eğer bu spiralde nerde durmanız gerektiğine siz karar vermezseniz, bu spiral sizi alır götürür. Benim ekleyeceğim şimdilik başka bir şey yok. Teşekkür ederim başkan.

Zafer ÜSKÜL

Teşekkür ederim sayın başkan. Kentleşmeyi önleyebileceğimizi sanmıyorum. Ayrıca, kentleşmenin, çok kötü bir şey olmadığını da düşünüyorum. Çünkü, insanlar kentlerde daha rahat ve kendilerini geliştirme olanakları bulabilecekleri bir ortamda yaşama olanağı buluyorlar. Önemli olan, kentlerin gelişimini sağlarken, doğal dengenin bozulmasını elden geldiğince önlemek ve insanların doğayla uyum içinde birarada yaşayabileceği bir ortamı yaratmaktır. Bu konuda elbette yerel yönetim yetkilidir. Çünkü bir kenti planlayan ve bir kentin oluşumuyla ilgili kararları alan yerel yönetimdir. Yerel yönetimde karar organının, meclisin, ya da başkanın, icra organının aldığı her karar, çevreye şu ya da bu bakımdan etkilidir. Bu konularda karar alacak kişileri eninde sonunda seçeceğiz. Başka çaremiz yok. Ama seçtiğimiz insanları gerçekten denetleme olanağımız olmazsa, o insanları bir kere en başta seçerken dikkat etmezsek, seçtikten sonra da denetleme olanağımız olmazsa, onlara proje önerme yetkimiz olmazsa, onların karar alma süreçlerine katılma olanaklarımız olmazsa, yani o kentte yaşayan insanlar olarak, kentli haklarımızı kullanma olanaklarından

yoksun olursak, o zaman ,o yöneticiler, sağdan soldan gelecek baskıların da etkisiyle, çevreyi dikkate almadan kararlar verebileceklerdir.

Sonuç olarak, bakalım biz İstanbul'da ne yaptık. Bize bir aday, Belgrad ormanlarının ortasından, üçüncü köprüyü o hizada yapıp, ondan sonra oto yol geçireceğini söyledi. Oysa doğal dengeye baktığınız zaman, orman, su ve toprak üç ayrı doğal kaynak değildir. Tek kaynaktır. Çünkü bu kaynaklardan bir tanesine zarar verdiğiniz zaman öbürlerini de bozarsınız. Oysa orman, su ve toprağı bozduğunuz zaman yaşama olanağınız kalmaz. İstanbul'un yaşam kaynağı İstanbul'un kuzeyindeki şerittir. İstanbul'un suyu ordan gelir. Temiz havası, oksijeni ordan gelir. Toprak orda hala. Ordan otoyolu geçirirseniz, üçüncü köprüyü yaparsanız İstanbul'un yaşama kaynağını kurutursunuz. Neyse İstanbul'lular o adayı seçmediler. Kimi seçtiler? Ormanı kesip, kaçak inşaat yapıp, suç işlemiş olan ve bu suçtan ötürü mahkumiyeti bulunan bir kişiyi seçtiler. O zaman, önce doğru seçelim. Ondan sonra da onların faaliyetlerini çok yakından denetleyelim. Teşekkür ederim.

Tolga YARMAN

Sayın başkan, sayın cumhurbaşkanım, değerli konuklar. Bana bir hayli soru var. Önce nükleer enerjiyle ilgili bir soru var. Halil Demirel, nükleer enerjinin, enerji kaynağı olarak kullanılmasını çevre kirliliği yönünden nasıl değerlendireceksiniz, diyor. Tabii nükleer enerjiyle ilgili konuşmaya başlarsak, bir hayli uzun sürer, ama bir kaç cümleyle konuyla ilgili, siyasiler ve uzmanların da aramızda bulunduğunu görerek bu konudaki görüşümü sizinle paylaşayım istiyorum. Nükleer enerji üretimi Türkiye'de bugün, belki 20 yıl öncesi konjoktürden bugünlere baktığımızda, değerlendirdiğimizden farklı olarak, bir teknik zorunluluk olarak takdim edilemez, diye düşünüyorum artık. Tabii ki bundan yirmi, yirmibeş yıl önce planlama yapanların,

bugünlerdeki Türk insanın, çok üst bir enerji tüketim düzeyinde görmek istemelerini olağan karşılamak yerinde olur. Ancak planlama, değerlendirme fevkalade abartılı çıkmıştır. Yahut, böyle değerlendirmek yerinde olacaktır. Gerçi, enerji planlaması fevkalade zordur. Avrupa da yanılmıştır, Amerika da yanılmıştır. Ama bizde de, umutlar fevkalade abartılı olmuştur. Enerji yatırımlarını, yazık ki, benim şahsen değerlendirebildiğim kadarıyla, sanayi yatırımlarıyla koşut, ona paralel gerçekleştirilememiştir. Bazen sanayi enerjisiz kalmıştır, bazen de fazla enerjimiz olmuştur. Ama dediğim gibi çok zor bir planlama konusudur. Siyasi olarak ta uygulaması fevkalade zordur. Nükleer enerji teknik yahut akademik bir zorunluluk olarak takdim edilemeye-

cektir. Siyasi bir tercihtir. Siyaseten tercih edebilirsiniz. Ama, bunu bir akademik zorunluluk olarak takdim etmemelisinizdir. Siyasi sorumluluğunuzu üstlenmeyi barmalısınızdır.

Tabii beni bağışlayın, biz bize konuşuyoruz, basın da gitti. Mega projelerin olduğu yerlerde, mega lobiler vardır. Mega lobiler herkesi etkilemeye çalışırlar. Mega lobilerin olduğu yerde, mega rüşvetler de vardır. Nükleer enerjiyle ilgili olarak şunu da söylemezsem eksik kalacak. Dünyada sağlıklı, başarılı sayılabilecek bir nükleer sicil vardır. Yani burda dengeli bakmak zorunluluğu vardır. 400 bin megavat'a yakın, kurulu nükleer santral vardır. Yahut kurulmaktadır. Bazı nükleer santrallerin kurulması iptal edilmiştir. Çernobil nükleer reaktör kazalarına gelinceye kadar, nükleer reaktörün oldukça temiz sayılabilecek bir sicili bulunduğunu çok önemle vurgulamak istiyorum. Çernobil nükleer reaktör kazası da, kimi kuruluşlar tarafından, kimi uzmanlar tarafından olduğundan çok daha küçük gösterilmektedir. Bunu da fevkalade sakıncalı buluyorum. Yani dengeli bakmamız gereğiyle karşı karşıyayız. Nükleer atıklar sorunu halledilmiş bir sorun değildir. Nükleer atıklar sorunu vardır ve çok büyük bir sorundur. Eğer plutonyumu geri kazanma yöntemlerine başvuramazsanız, o takdirde yuvarlak 250 bin yıl, nükleer atıkları saklamak zorunluluğunuz vardır.

Kimse, yine 1000 yıl boyunca nükleer atıkların dirilmeden, akşamları hortlamadan, yahut depremlerle karşı karşıya kalarak, bir takım tehlikeli durumlara geçit vermeden, yahut belki meteor yağmuruyla karşı karşıya kalmadan, rahatlıkla yatırıldıkları yerde muhafaza edileceğini iddia etmemelidir. Bu çok ciddi bir sorundur gerçekten. Ama, şahsen, bir nükleer uzman olarak, uzmanların bu konuda çok da olumlu sayılabilecek bazı çalışmalar gerçekleştirdikleri hissini geliştirdiğimi sizle paylaşmak isterim. Ama bu bir kamuoyu kararıdır. Bu

Kimse, yine 1000 yıl boyunca nükleer atıkların dirilmeden, akşamları hortlamadan, yahut depremlerle karşı karşıya kalarak, bir takım tehlikeli durumlara geçit vermeden, yahut belki meteor yağmuruyla karşı karşıya kalmadan, rahatlıkla yatırıldıkları yerde muhafaza edileceğini iddia etmemelidir. Bu çok ciddi bir sorundur gerçekten. Ama, şahsen, bir nükleer uzman olarak, uzmanların bu konuda çok da olumlu sayılabilecek bazı çalışmalar gerçekleştirdikleri hissini geliştirdiğimi sizle paylaşmak isterim.

bir demokratik katılım sürecini gerektirir. Kimse uzman olarak, yahut bilim adamı olarak, merak etmeyin arkadaşlar, bu mesele hallolmuştur, dememelidir. Sorumluluk toplumla paylaşılacak bir sorumluluktur. Bir diğer soru Esra Sungu'nun. Kuzey Güney çatışması içerisinde çevre sorununu gündeme getiriyor Esra ve kuzeylilere karşı güneylilerin bir ölçüde biraraya gelip glemeyeceğini soruyor. Demin yarım bıraktığım bir konuydu, hızlıca dikkatinize getirmek istiyorum. Ben insanoglunun bir astronot gözüyle, dünyayı kendisini izlemeye başlıyorkuyulmasının, belki Galile'den bu yana, aslında belki çok daha öncesinden yıldızları seyretmesiyle beraber, keza nükleer silahlanma yarışının dünyada patlak vermesiyle birlikte, aynı zamanda çevre kirliliğinin gündeme gelmesiyle birlikte, insanların eskiden olduğundan çok daha birbirlerine yakın gelmeleri sonucunu ortaya getireceğini ümit ediyordum. İnsanlar yalnızlıklarını, melankolilerini, evrende yalnız olduklarını düşünürlerse, birbirlerine çok daha sıcak sokulacaklardır, danışacaklardır, birbirlerinin yalnızlığını paylaşacaklardır, sorunlarını beraber aşmak üzere bir gayret sarfedeceklerdir diye düşünüyordum. Böyle olmadı. Yazık ki böyle olmamıştır. Bu bilinç gelişmemiştir bir defa. Neden böyle? Çünkü bana sorarsanız, genetik kusurlarımız var. İnsan dokusu kusurlu.

Antropologlar bunu tasnif ediyorlar. Şöyle ayırıyorlar insanları. Birileri her ne pahasına olursa olsun doğayı ve insanı sömürmek eğilimindedir. Bazıları, ötekiler doğayla uyum içinde yaşamının güzelliğini doğalarında yaşıyorlar ve bu konuda mücadele ediyorlar. Birileri de bu iki grup arasındaki çelişkileri idare ederek, idare-i maslahat sergiliyorlar. Çok kabaca bakılırsa, ama zannediyorum ki yavaş yavaş çocuklarımızdan başlayarak onlara yepyeni, çok değişik belgeseller, filmler gösterek nerden geldiğimize ilişkin, bilimle yoğrulmuş, bilimin verileriyle yoğrulmuş bilgileri onlara aktarmak suretiyle, zannediyorum ki, insanlığı çok daha başka bir gelişmeyle karşı karşıya bırakma şansımız olacaktır. Evet, çevre bilinci kuzey-güney çelişkisini artıracaktır diye düşünüyorum. Sayın Cumhurbaşkanımızın şahsında, bugün ulusal egemenlik bayramımızı ve çocuklarımızın bayramını tekrardan kutlamak istiyorum. Gerçekten çocuklarımızın çok daha bilinçli yetişmeleri, çok daha az kendi kendini tekrar eden toplumların unsurları, öğeleri, fertleri olarak yetişmelerinin esenlik getirdiğine güveniyorum. Çocuklarımızı, ne olur, özgür bırakalım, onlar özgür sorular sorsunlar, özgürce başkaldırsınlar, demokratik olarak özgürce başkaldırsınlar. Ancak kendi kendimizi yineleyen, tekrar eden toplumlar olmaktan böyle çıkabileceğimizi düşünüyorum. Bunu yalnızca Türkiye için değil, aynı zamanda bütün dünya toplumları için fevkalade önem taşıdığına güveniyorum.

Teşekkürler ediyorum. Saygılar, sevgiler sunuyorum.

Hız Göstergesi

İŞTE 58 ŞUBELİ TOPRAKBANK'IN
3 AYLIK BÜYÜME HIZI

Hız yapmayı sevdiğimizi, ama riske girmeyi sevmediğimizi zaten biliyorsunuz. Tabii ki yine "büyüme hızı"ndan söz ediyoruz. Biz, ulaştığımız hızın 3 aylık sonuçlarını da görün istedik.

30.3.1994

30.6.1994

MEVDUAT

2.1 Trilyon TL.

%96

4.1 Trilyon TL.

LİKİT DEĞERLER

913 Milyar TL.

%127

2 Trilyon TL.

TOPLAM AKTİFLER

3.4 Trilyon TL.

%69

5.8 Trilyon TL.

ŞUBE SAYISI

40 ŞUBE

%45

58 ŞUBE

Sizin de gördüğünüz gibi, biz hızımızı aldık.

Sizi de yanımızda görmek isteriz. Gelin Toprakbank'a birlikte yol alalım.

 TOPRAKBANK

*P*arlak bir geleceęe doğru
kanat açmanız dileğiyle...

BORUSAN

